

Univerza v Ljubljani
FILOZOFSKA
FAKULTETA

ZALOŽNIŠTVO IN PRETOK
INFORMACIJ V GORICI
V 18. STOLETJU
Časopis Gazzetta goriziana

(Prevedena in posodobljena izdaja)

RUDJ GORIAN

Ljubljana 2019

**ZALOŽNIŠTVO IN PRETOK INFORMACIJ V GORICI V 18. STOLETJU:
ČASOPIS »GAZZETTA GORIZIANA«
Prevedena in posodobljena izdaja**

Naslov izvirnika: Editoria e informazione a Gorizia nel Settecento: la »Gazzetta goriziana«. Trieste: Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia, 2010.

Avtor: Rudj Gorian

Prevod: Kristina Lazar

Recenzenta: Martina Ožbot, Luka Vidmar

Lektura: Katja Križnik Jeraj

Tehnični urednik: Jure Preglau

Prelom: Eva Vrbnjak

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2019

Prva izdaja

Naklada: 150 izvodov

Cena: 24,90 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS.

Questo libro è stato tradotto grazie a un contributo assegnato dal Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale Italiano. / Knjiga je izšla s finančno podporo italijanskega Ministrstva za zunanje zadeve in mednarodno sodelovanje.

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610602354

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga

COBISS.SI-ID=301563392

ISBN 978-961-06-0236-1

E-knjiga

COBISS.SI-ID=301550336

ISBN 978-961-06-0235-4 (pdf)

Kazalo

Opomba k slovenski izdaji	5
Predstavitev	7
Uvod	9
Okrajšave	12
1 »Gazzetta goriziana«: opombe k recepciji v zgodovinopisnih in bibliografskih virih	13
2 Knjige v Gorici v 18. stoletju	21
Tiskarji in knjigarji v Gorici od nastanka nadškofije do reform v 70. letih	21
Valerio de Valeri med lokalnimi publikacijami in projekti širšega dometa	35
3 Novice in časopisi v Gorici v 18. stoletju: kratek oris	59
4 Najstarejši goriški tednik: strukturni profil in redakcija	77
Periodični tisk v 18. stoletju med Gorico in Trstom	77
»Gazzetta goriziana«: začetek, strukturna evolucija, hipoteze o uspehu in kroženju časopisa	80
Produkcija časopisa	92
5 »Gazzetta goriziana« in Rudolf Coronini Cronberg	117
6 »Gazzetta goriziana« v odnosu do lokalnih novic	127
Lokalni časopis v marginalnem okolju	127
Zakonodaja in administracija	132
Med kulturno kroniko in založniško dejavnostjo: tentamina in predstave	135
Oglasi in promocijska sporočila	137
Ozadje novic o neobičajnem dogodku iz kronike: zločin Giambattista Bisutta in Antonia Terminija	140
7 Znanstvene in kulturne novice ter odnos »Gazzette goriziane« s Kmetijsko družbo	143

8	Mednarodne novice	151
	Profil pomembne rubrike	151
	Dva primera interakcije med mednarodnimi novicami in lokalno kroniko: prva razdelitev Poljske in novice o pridelkih	159
	Privilegirana tema: novice s cerkveno tematiko	159
9	Zaključek	167
	Priloga: Izbrane novice in druga besedila iz »Gazzette goriziane«	183
	Giacomo Casanova	185
	Rudolf Coronini Cronberg	187
	Lokalne novice	191
	Novice znanstvenega značaja	212
	Mednarodne novice (in nekatere novice drugačnega značaja, omenjene v zvezi z njimi)	217
	Seznam starih periodičnih ali polperiodičnih publikacij, navajanih z različnimi namen	245
	Imensko kazalo	249

Opomba k slovenski izdaji

Prevod te monografije v slovenščino bo izšel skoraj deset let po italijanski izdaji (Trst, Deputazione di Storia patria per la Venezia Giulia, 2010). Besedilo prevoda skoraj v celoti ustreza besedilu prve izdaje, vendar je bilo dodanih nekaj bibliografskih posodobitev, nekaj popravkov in dopolnitev. Iz tega razloga je knjiga predstavljena kot »prevedena in posodobljena verzija«.

Rad bi se zahvalil vsem, ki so omogočili to objavo, najprej prof. Tanji Žigon in prof. Patrizii Farinelli s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Hvaležen sem tudi prof. Antoniu Trampusu z Oddelka za primerjalne jezikovne in kulturne študije Univerze Ca' Foscari iz Benetk za dovoljenje prevoda *Predstavitev*, ki jo je napisal leta 2010. Želel bi omeniti tudi prof. Silvana Cavazzo, prof. Gianfranca Hoferja in dr. Grazio Tatò iz združenja Deputazione di storia patria per la Venezia Giulia zaradi izkazane-ga interesa za to založniško iniciativo.

Posebna zahvala gre na koncu tudi dr. Kristini Lazar za skrb in pozornost pri prevajanju knjige.

Rudj Gorian, Gorica, januar 2019

Predstavitev

Delo Rudja Goriana, ki je sad dolge, natančne in na virih temelječe raziskave, ponuja pomemben prispevek k panorami študij o 18. stoletju in zgodovinskim študijam dodaja pomembno poglavje o poznorazsvetljenski kulturi na italijanskem ozemlju Habsburške monarhije: poglavje, namreč, o »Gazzetti goriziani«, časopisu, ki se je – kljub svojemu kratkemu obstoju – zaradi edinstvenih odlik njegovih urednikov in sodelavcev uspel pozicionirati v sredino evropske mreže intelektualnih, trgovskih izmenjav ter kroženja informacij.

Zgodovinopisje, posvečeno razsvetljskemu obdobju, namreč pozna »Gazzetto goriziano« in njenega tiskarja zaradi vloge, ki sta jo odigrala pri podpori literarnih poskusov Giacomina Casanove in Lorenza Da Ponteja; raziskovalci te regije so jo pogosto preučevali, da bi našli informacije o začetkih tiskarske umetnosti in o trgu informacij na Goriškem ter v Avstrijskem primorju. Med številnimi Gorianovimi odlikami je v tem trenutku treba izpostaviti, da je znal – kar ni postranskega pomena – z inteligenco in ostrino ustvariti dialog med dvema dimenzijama zgodovinske raziskave, in sicer med dimenzijo, vezano na mednarodni profil študij o 18. stoletju, in rezultati, ki so bili z natančnostjo zbrani v minulih desetletjih eruditskega raziskovanja, iz česar je nastala študija, ki nam ponuja izčrpen okvir stanja raziskav, ki ga dopolnjuje z novimi dognanji in s precejšnjim številom še neobjavljenih podatkov, ki izhajajo iz nove in sistematične analize arhivskih virov.

Dela ni bilo malo. O »Gazzetti goriziani«, ki je izhajala le nekaj semestrov med junijem 1774 in decembrom 1776, so mnogi pisali, ne da bi kdaj videli vsaj en izvod. Morda se je tudi zato okrog časopisa, ki velja za prvi periodični tisk v tej regiji, pojavil nekakšen mit, ki je izhajal bolj iz pomanjkanja informacij kot pa iz poglobljenih raziskav. Avtor je tako moral začeti svoje delo z manevriranjem znotraj relativno bogate literarne kritike po eni strani, hkrati pa začeti od začetka s pozornim preučevanjem ohranjenih primerkov. Tako je uspel rekonstruirati fiziognomijo tega založniškega podviga in razširiti raziskavo na nove arhivske vire, na kronike in literaturo tistega časa. Gorian je tako lahko briljantno prikazal specifičnost »Gazzette goriziane«, njeno vlogo »pljuč« v lokalni mreži informacij in mednarodnih novicah, ter vlogo mostu – če povzamemo nekatere avtorjeve izraze – med goriškim mikrokozmosom in evropskim makrokozmosom. Poleg tega je uspel predstaviti tudi dopolnjeno in prečiščeno analizo odnosa med časopisom in oblikami kulturne interakcije, ki so obstajale v Gorici v 18. stoletju, tako literarne kot znanstvene in agronomске vrste. Kot je razvidno s strani v knjigi, se je časopis izkazal kot izreden dokument; po eni strani za razumevanje

impulzov, ki so spremljali – v prisotnosti trga informacij, ki tedaj še ni bil docela razvit, vendar pa so ga stimulirale pomembne reformatorske izkušnje, vezane na jadransko politiko Marije Terezije in Jožefa II. – obnovo goriške družbe in razvoj odnosa med mestom in zaledjem, po drugi strani pa za preiskovanje vključevanja regionalnih dogodkov v širši okvir evropske cirkulacije idej. Rezultat, ki ne bi bil možen brez tako natančne in kritiško informirane analize založniških dogodkov »Gazzette«, njenih novic, napornega raziskovanja notranjih ravnovesij v vsebinah in vloge, ki so jo odigrali tiskar–založnik ter njegovi sodelavci.

Rudj Gorian se je oblikoval kot strokovnjak za bibliografsko znanost, kmalu je začel učiti zgodovino tiska in knjige, vendar z bistroumnim zavedanjem, da ne želi postati ujetnik preveč ozkih metodoloških področij; namesto tega se je raje angažiral v plodnih interdisciplinarnih primerjavah. Glede na to, da je že bil avtor izvirne monografije z naslovom *Le gazette del conclave (1724–1779). Analisi di una tipologia di periodici veneziani* (Venezia, Marcianum Press, 2007), študij o religioznih knjigah, o nekaterih knjižnicah in o mehanizmih produkcije informacij v 18. stoletju, je Gorian imel trdno metodološko kompetenco in uspel izrisati profil kulturne zgodovine, znotraj katere je zgodba o »Gazzetti Goriziani« predstavljena ne samo kot gospodarski pojav in kot tiskarski produkt, ampak tudi kot orodje intelektualnega in socialnega povezovanja, kot faktor mediacije med regionalnimi prostori in evropskimi konteksti, in kot laboratorij procesa emancipacije goriške kulture v poznem 18. stoletju, ki ji je bilo namenjeno proizvesti zelo zanimive sadove. Raziskava, ki je pred nami, se tako upravičeno umešča v vrsto prispevkov, ki so se izkazali za temeljne pri razumevanju transformacij evropske kulture starega režima, skozi preplet med zgodovino kulture in zgodovino informacij in tiska, ki so jo zaznamovala dela Daniela Rocheja in Roberta Darntona, v Italiji pa Franca Venturija in Giuseppeja Ricuperatija, vse do novejših študij uveljavljene raziskovalke zgodovine tiska in založništva, kot je Lodovica Braidia, Ricuperatijeva in posredno tudi Venturijeva učenka. Hkrati je Gorian uspel kontekstualizirati in ovrednotiti tudi dediščino znanja, zbranega v regiji, vse od pionirskih raziskav o periodičnem tisku v Julijski krajini v 18. stoletju, ki jih je od 50. let dalje izvajal Cesare Pagnini – eden od ustanoviteljev združenja *Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia*, ki je v okviru ene od svojih zbirk izdalo tudi to knjigo – in ki jih je kasneje za goriško področje odlično dopolnil Marino De Grassi z obširnimi in natančnimi raziskavami o založništvu v 17. in 18. stoletju.

Ni torej malo razlogov, da z odobravanjem pozdravimo objavo tega novega dela Rudja Goriana in da povabimo k branju naslednjih strani, ki bodo zagotovo ostale pomembna oporna točka za vsakogar, ki se bo želel poglobljati v te teme.

Uvod

Delo, ki je pred vami, vsebuje dve tematski enoti: raziskavo o »Gazzetti goriziani«, skupaj z nekaj uvodnimi poglobitvami v kontekst, znotraj katerega je izhajala, ter antologijo novic, ki so izšle v časniku.¹ Prvi del se začne z rekonstrukcijo zgodovinske in bibliografske recepcije časopisa, ki je koristna za ugotavljanje, kakšen razvoj je doseglo poznavanje časopisa in kakšna je bila percepcija o zgodovinsko-kulturni pomembnosti časopisa (med lokalnimi raziskavami in študijami širšega dometa). Sledi skupina treh poglavij, ki se osredotočajo na okolje, v katerem se je izhajanje lista začelo. Prvo je oris knjig in tiskarstva v Gorici v 18. stoletju (ki temelji ne samo na že znanih podatkih, temveč tudi na nekaterih novih dognanjih). Sledi študija o Valeriju de Valeri, tiskarju časnika, ki rekonstruira njegovo delovanje kot knjigarja in tiskarja najprej v Čedadu in nato v Gorici. Njen namen je predvsem poudariti podjetnost provincialnega tiskarja, ki je večkrat poskušal izboljšati svojo situacijo s tiskanjem del, ki so se razlikovala od tistih manjših in statičnih žanrov, ki so bili običajno značilni za produkcijo perifernih založniških hiš. Tretje poglavje pa se osredotoča na nekatere vidike kroženja in branja časopisov v Gorici v 18. stoletju, ki so bili natisnjeni na drugih področjih, z namenom rekonstruirati pogostost poseganja po aktualnem periodičnem tisku s strani lokalnega bralstva, in sicer pred, med in po koncu izhajanja »Gazzette goriziane«.

Tem poglavjem sledi dejanska opisna študija časopisa, delo, ki je bilo, nenazadnje zaradi velikih lukenj v dokumentaciji, izvedeno v prvi vrsti začevši pri podatkih, pridobljenih iz branja časnika. Časopis je bil analiziran predvsem v luči njegovega strukturnega in vsebinskega razvoja ter nekaterih vidikov zbirke, pri čemer je naveden tudi seznam ohranjenih kopij. V nadaljevanju se raziskuje odnos med časopisom in grofom Rudolfom Coronini Cronbergom.² Tri zaključna poglavja pa se osredotočajo na nekatere najpomembnejše vsebine časnika: lokalne novice, znanstveno-kulturne članke ter mednarodne novice. V teh delih smo predvsem poskušali poudariti obstoj povezav med vsebinami v listu in dejavnostjo nekaterih goriških institucij ter tudi samega Valerija, kakor tudi povezave med tem, kar se je tiskalo v različnih vsebinskih razdelkih časopisa, z namenom poudariti relativno kompaktnost vsebinske ponudbe časopisa.

---

1 Koristno je že sedaj poudariti, da: a) je bila »Gazzetta goriziana«, čeprav je izhajala v Notranjeavstrijskih deželah, vseeno publikacija, ki pripada zgodovini italijanskega periodičnega tiska; b) raziskava je skušala v prvi vrsti osvetliti založniški profil in informativno vrednost časnika iz 18. stoletja, ne pa številnih zgodovinskih in kulturnih dogodkov, ki jih omenja na svojih straneh. Zato so opombe v besedilu v glavnem omejene na razširitev tem, ki so neposredno povezane z zgodovino pretoka informacij in založništva.

2 V skladu z običajno prakso bomo tega erudita in na splošno tudi njegovo rodbino nazivali »Coronini Cronberg« in ne »Coronini iz Cronberga«.

Tej zadnji temi je podrobneje posvečen opis nekaterih stičnih točk med tujimi novicami in lokalnimi informacijami. Poleg tega smo se ustavili tudi pri promocijski funkciji časopisa in na primeru širjenja novic preko dveh različnih informacijskih kanalov (časopisa in tiskanega poročila).

Goriški list pa je, še posebej za tiste, ki jih založništvo in kroženje informacij v glavnem ne zanimajo, tudi vir podatkov, ki jih pogosto ni mogoče pridobiti iz drugih virov, ki so uporabni na mnogih raziskovalnih področjih ter so pogosto še neobjavljeni. Zato smo v drugem delu te monografije zbrali antologijo novic, s čimer smo posredno (četudi le samo delno) odgovorili na željo, ki jo je izrazil Antonio Trampus že leta 1990, v prvi izdaji svoje pomembne študije o kulturni zgodovini (»potrebno bi bilo narediti anastatični ponatis tega časopisa, ali pa vsaj izdati obširno antologijo«³).

Na podlagi teh razmislekov je bila antologija »Gazzette goriziane« sestavljena z dvema namenoma. Po eni strani je bil namen na primerih prikazati glavna področja zanimanja časopisa pa tudi različne vrste novic in različnih besedil, ki so bili objavljeni v tedniku (sicer že omenjene v študiji, kateri sledijo transkripcije); po drugi strani pa dati raziskovalcem na voljo nekatere članke, ki so se nam iz različnih razlogov zdeli še posebej pomembni, čeprav z zavedanjem, da nas pri tem omejuje subjektivnost selekcije.

S tem v zvezi želimo opozoriti, da se vrednost časopisa lahko meri na dveh različnih nivojih. Prvi nivo vidi časopis kot vir podatkov o dogodkih in osebah, vezanih na lokalno okolje: v tem primeru so novice pogosto informacije iz prve roke, kjer je časovna razlika med dogodki in prenosom v obliko tiskanih novic minimalna. Druga pa je dokumentarna vrednost novic drugega nivoja, tistih, ki se ne nanašajo na lokalno okolje. Te bi namreč, če gledamo v celoti, tako zaradi majhnega števila razširjenih novic (relativno gledano so številčne glede na skupno število besedil, ki so izšla v »Gazzetti goriziani«, toda redke, če jih primerjamo s številom, ki ga najdemo v časopisih, posvečenih samo mednarodnim novicam), kot tudi zaradi nizke kakovosti obdelave, le poredkoma lahko bile koristno uporabljene za splošne raziskave o evropskih dogodkih v času med 1774–1776. Te novice pa vseeno lahko priskrbijo pomembne indice o tem, kakšni so bili nekateri izmed interesov goriške družbe glede na to, kar je takratna terminologija definirala kot »aktualne zadeve« (oziroma, pravzaprav, o javnem mnenju v tistih letih v Goriški grofiji).

Študijo »Gazzette goriziane« (ki je bila dokončana v še posebej težkem času za italijanske univerze) je bilo možno izvesti v prvi vrsti s pomočjo prof. Uga Rozza z Univerze v Udinah in prof. Silvana Cavazze z Univerze v Trstu. Moja zahvala gre združenju *Deputazione di Storia Patria per la Venezia Giulia* in njegovi direktorici,

3 Antonio Trampus, *Tradizione storica e rinnovamento politico. La cultura nel Litorale Austriaco e nell'Istria tra Settecento e Ottocento*, Gorizia, Istituto giuliano di storia cultura e documentazione, 1990, str. 22.

Grazii Tatò, ki je sprejela knjigo v njihovo zbirko. Koristni napotki za razvoj raziskave so prišli s strani Marina De Grassija, Paola Iancisa, prof. Marca Leeflanga (Utrecht) in prof. Antonia Trampusa (Univerza v Benetkah). Vsem njim gre moja zahvala.

OKRAJŠAVE

V opombah k besedilu so uporabljene naslednje okrajšave:

ASGo	Archivio di Stato di Gorizia (Goriški državni arhiv)
ASPGo	Archivio Storico Provinciale di Gorizia (Goriški deželni zgodovinski arhiv)
ASTs	Archivio di Stato di Trieste (Tržaški državni arhiv)

Naslovi časopisov »Giornale d'Italia spettante alla scienza naturale, e principalmente all'agricoltura, alle arti e all'commercio« ter »Scelta di opuscoli interessanti tradotti da varie lingue« so bili v opombah ter pogosto tudi v besedilu citirani v skrajšani obliki, in sicer kot »Giornale d'Italia« in »Scelta di opuscoli«.

Omembe »Gazzette goriziane« v opombah so oblikovane tako, da je izpuščena omemba naslova časopisa in so navedeni samo (v tem vrstnem redu) letnik (zapisan z rimsko številko), številka časopisa in stran, na katero se novica nanaša (na primer: III., št. 5, str. 18).

1 »Gazzetta goriziana«: opombe k recepciji v zgodovinopisnih in bibliografskih virih

»Gazzetta goriziana«, tednik, ki ga je Valerio de Valeri tiskal v Gorici dve leti in pol (oziroma pet semestrov) med junijem 1774 in decembrom 1776,¹ v splošnem velja, četudi z rahlim posploševanjem, za najstarejši periodični tisk na današnjem teritoriju Furlanije – Julijske krajine. Gre za publikacijo, ki je bila dobro znana učenjakom 18. stoletja v Furlaniji (beneški in avstrijski) ter v Primorju, ki so časopis pogosto omenjali kot pomembno epizodo zgodovine kulture in lokalnega založništva ali pa ga preprosto citirali kot vir. Vendar je tednik dobro znan tudi kot prava dragocenost goriške tiskarske produkcije,² in čeprav je s tiskarskega vidika skromen, se je pogosto pojavljal v bolj ali manj popolnih zbirkah na razstavah o kulturni zgodovini v Gorici in v Furlaniji.³

Namen avtorja ni podrobno rekonstruirati usodo tega časnika v zgodovinskih in bibliografskih študijah, tudi zato, ker gre pogosto le za bežne omembe, ki pasivno citirajo predhodne študije. Hkrati tudi ne želimo izdelati sistematične kritiške recenzije napak, ki so jih zagrešili tisti, ki so pisali o goriškem časniku. Zdi pa se nam potrebno podati vsaj nekaj informacij o glavnih etapah razvoja študij o časopisu in pri

---

1 Iz razlogov poenostavitve smo za zadnji semester časopisa (oziroma prvi semester tretjega letnika, ki je verjetno ostal nedokončan) pogosto uporabili izraz »tretji letnik« časopisa.

2 »Gazzetta goriziana« se na primer pojavi online na predstavitveni strani goriške mestne knjižnice (Biblioteca statale Isontina) kot ena izmed najprestižnejših bibliografskih pridobitev ustanove (mnenje, s katerim se popolnoma strinjamo): <http://www.librari.beni.culturali.it/it/biblioteche-pubbliche-statali/visualizza-le-46-biblioteche/biblioteca/Biblioteca-Statale-Isontina/>. O tej zbirki časopisa: *Gorizia e la sua emeroteca. I periodici della Biblioteca governativa e della biblioteca civica di Gorizia*, ur. Guido MANZINI, VII. priloga k »Studi goriziani«, Gorizia, Biblioteca Governativa, 1967, str. 46.

3 Upoštevaty je potrebno prispevke in zapise, ki so izšli v razstavnih katalogih: Marino DE GRASSI, *Cultura, impegno scientifico e arte della stampa*, v: *Maria Teresa e il Settecento goriziano*, razstavni katalog (Gorica, Attemsova palača, 12. december – 28. februar 1982), Gorizia, Tipografia sociale, 1982, str. 131–144; 139, 140 (in neoštevilčen zapis, ki sledi); ID., *Arte della stampa e periodici*, v: *La scuola, la stampa, le istituzioni culturali a Gorizia e nel suo territorio dalla metà del Settecento al 1915*, bibliografsko-dokumentarna razstava (Gorica, 9. – 30. december 1983), Gorica, Biblioteca Statale Isontina [...], str. 59–67: 60 in zapis IV/7; ID., *Provincialismo e momenti tardo illuministici nell'editoria del Settecento*, v: *Prodotto libro. L'arte della stampa in Friuli tra il XV e il XIX secolo*, razstavni katalog (Gorica, Musei provinciali, Attemška palača, marec – junij 1986), ur. Marino DE GRASSI, Gorizia, Tipografia Sociale, 1986, str. 97–117:105 in zapis 44; Chiara LESIZZA BUDIN, *La scuola ebraica goriziana dalle origini all'anno 1800*, v: *Ha-Tikvâ. La speranza attraverso l'ebraismo*, razstavni katalog (Gorica, Sinagoga di via Ascoli 19, 7. julij – 20. oktober 1998), Monfalcone, Edizioni della Laguna, 1998, str. 17–28: 17 in zapis 25; *Gorizia e il Friuli tra Venezia e Vienna. Libri illustrati del Settecento*, razstavni katalog (Gorica, Goriški grad, 22. marec – 31. avgust 2008), ur. Marino DE GRASSI, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 2008, str. 204, 205.

tem poskusiti ugotoviti, v kolikšni meri je ta razvoj spremljala progresivna rast števila najdenih primerkov tega sicer zelo redkega časopisa iz 18. stoletja.⁴

Kot začetek študij o »Gazzetti goriziani« lahko štejemo dve omembi tega tednika, katerih avtor je goriški erudit in ljubitelj knjig Gian Domenico Della Bona: prva se je pojavila leta 1853 v *Sunto storico delle principate contee di Gorizia e Gradisca*,⁵ druga pa v delu *Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia* Carla Morellija, ki je izšlo leta 1856. Omembe časopisa so kratke in ne omenjajo obstoja tretjega letnika časopisa, temveč se zaključujejo z izvodom z dne 20. junija 1776 (najkasnejši ohranjen izvod iz drugega letnika); očitno se je neposredni spomin na publikacijo, ki je bila razdeljena na tri letnike, do takrat že izgubil. V vsakem primeru je Della Bona očitno imel časopis za zelo pomemben založniški podvig, če upoštevamo, da je, še posebej v *Osservazioni ed aggiunte*, to edina goriška publikacija iz 18. stoletja, ki jo je učenjak omenjal.⁶ Poleg tega je tudi sam Della Bona imel v lasti prva dva letnika časopisa, ki sta kasneje prešla v zbirke goriške mestne knjižnice (danes Biblioteca Statale Isontina – Državna posoška knjižnica), in ki sta dolga leta predstavljala edini znani materialni dokaz obstoja tednika.⁷

Nekaj let po prispevku Della Bone je bil časopis vključen v temeljno bibliografijo o Furlaniji (1861), ki jo je sestavil Giuseppe Valentinelli, kjer pa je bila zagrešena večja napaka. Učenjak je namreč namenil istemu časopisu dva različna kataložna zapisa: zapis št. 1717, ki se nanaša na naslov tednika, in št. 1718, ki se nanaša na opis istega časopisa (»Politični časopis, v katerem se poroča o dogodkih lokalnega značaja in širše, od julija 1774 do junija 1776«).⁸ Poleg tega tudi v tem primeru tretji letnik časopisa ni bil omenjen – ta je bil omenjen (in uporabljen) šele v študiji Carla Venutija iz leta 1892 o življenju v Gorici v 18. stoletju. V tej študiji, ki se je precej opirala na kronike iz časopisa, pa Venuti ni podal informacije o tem, kje naj bi bil zadnji semester časnika shranjen.⁹

4 Nismo upoštevali zelo številnih omemb časopisa kot vira.

5 Giovanni Domenico DELLA BONA, *Sunto storico delle principate contee di Gorizia e Gradisca*, Gorizia, Paternoli, 1853, str. 73.

6 Id., *Osservazioni ed aggiunte sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld*, Gorizia, Paternoli, 1856, str. 200.

7 O prisotnosti časopisa v knjižnici Della Bona: *Catalogo della biblioteca di Giuseppe della Bona*, ur. Simone VOLPATO, str. 317–513, in kataložni zapis 405, v: Simone VOLPATO, *La biblioteca privata di Giuseppe Domenico Della Bona (1790–1864). I libri, la collezione numismatica, il carteggio. Saggi sull'officina storico-antiquaria ed edizione critica del carteggio*, ur. Lidia DA LIO, Udine, Forum, 2003. Dva letnika, ki sta pripadala Della Boni, sta bila kasneje posneta na mikrofilm: Giuliana DE SIMONE, *Catalogo dei periodici posseduti in microfilm dalla Biblioteca Statale Isontina*, v: »Studi goriziani«, 84 (1996), str. 131–144: 136.

8 Giuseppe VALENTINELLI, *Bibliografia del Friuli*, Venezia, Tipografia del Commercio, 1861.

9 Carlo VENUTI, *Vita goriziana nel secolo XVIII*, Udine, Tip. Del Bianco, 1982, str. 29–31.

Kljub temu pa niso vsi, ki so se zatem ukvarjali s časopisom, upoštevali dejstva o obstoju tretjega letnika. Tako na primer Umberto Bonnes v letih 1910–1911 ob omembi časnika navede, da je zaman iskal zadnji semester časnika, ki ga je uporabljal Venuti.¹⁰ Leta 1934 pa Camillo De Franceschi kot verodostojno prevzame informacijo o tem, da je časnik izhajal dve leti in pol;¹¹ kmalu za njim to zapiše tudi Ranieri Mario Cossar v enem od svojih dobro znanih orisov lokalne zgodovine (pri čemer se nekateri od njih opirajo na novice, objavljene v goriškem tedniku).¹²

Časopis tudi ni ušel pozornosti Giuseppeja Fumagallija, ki je v svojem pomembnem leksikonu *Lexicon typographicum Italiae* omenil prva dva letnika tednika v nekaj vrsticah, ki jih je namenil goriškim publikacijam.¹³ Kasneje, v obdobju fašizma, je časopis znova dobil nekaj pozornosti na državnem, ne več samo lokalnem nivoju, predvsem kot potrditev zgodovinske pripadnosti Goriške grofije italijanski kulturi. V zvezi s tem bi omenili vsaj delo Federica Augusta Perinija o beneškem novinarstvu, ki je »površno in neuporabno [...] z zgodovinskega vidika«,¹⁴ a vendarle vredno ogleda kot zbirka podob in dokumentov; v tem delu se je, v političnem okolju, ki je bilo še posebej naklonjeno določenim posploševanjem, običajno ta časopis (kakor tudi druge tiskane liste med današnjo deželo Trentinsko – Zgornje Poadižje in Avstrijskim primorjem) prištevalo med beneške liste, pri čemer je bila v glavnem omenjena samo letnica začetka izhajanja.¹⁵ Znotraj istega kulturnega vzdušja, vendar s precej večjo kompetenco in zavednostjo, je Francesco Fattorello na hitro omenil začetek (ne pa tudi datum prenehanja) izhajanja tednika, ko je obravnaval časopise v italijanščini, ki so se tiskali zunaj italijanskega polotoka, in v deželah, »osvobojenih v zadnji vojni« (mišljena je prva svetovna vojna); časopis pa je bil sicer omenjen kot »Gazzetta friulana«.¹⁶

Če se vrnemo k lokalnim študijam, po omembah v 30. letih pridemo do študije Guida Manzinija o goriški tiskarni v 18. stoletju. Ta študija iz leta 1953 se loti

---

10 Umberto BONNES, *Giornalismo goriziano*, v: »Forum Julii«, 1, 12 (1911), str. 363–370; 364–366.

11 Camillo DE FRANCESCHI, *Giuseppe de Coletti tipografo e giornalista. Contributo alla storia della tipografia e del giornalismo a Trieste*, v: »Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria«, 46 (1934), str. 17–64: 25.

12 Ranieri MARIO COSSAR, *Cara vecchia Gorizia*, Gorizia, Edizioni Libreria Adamo, 1981, str. 63 (gre za ponatisk članka iz leta 1942).

13 Giuseppe FUMAGALLI, *Lexicon typographicum Italiae. Dictionnaire géographique d'Italie pour servir à l'histoire de l'imprimerie dans ce pays*, Firenze, Olschki, 1905, str. 174, 175.

14 Gianfranco TORCELLAN, *Giornalismo e cultura illuministica nel Settecento veneto*, v: ID., *Settecento veneto e altri scritti storici*, Torino, Giappichelli, 1969, str. 177–202; 179.

15 Federico Augusto PERINI, *Giornalismo ed opinione pubblica nella rivoluzione di Venezia*, I, Padova, Società Cooperativa Tipografica, 1938, str. 107.

16 Francesco FATTORELLO, *Il giornalismo italiano dalle origini agli anni 1848–1849*, Udine, Istituto delle edizioni accademiche, 1937, str. 121. O znakih nacionalističnih predispozicij Fattorellovih študij v: Giuseppe RICUPERATI, *I giornali italiani del XVIII secolo: studi di ipotesi e ricerca*, v: »Studi storici«, 25, 2, (1984), str. 279–303: 287, 288.

obravnave časopisa s pristopom, ki je kljub določeni naivnosti rahlo problematičen.¹⁷ Drugo – zelo kratko – delo, ki je gledano v celoti manj pomembno od prejšnjega, je isti raziskovalec posvetil goriškemu časopisu leta 1966, pri čemer je posebno pozornost posvetil nekaterim novicam v zvezi s kmetijstvom.¹⁸ Medtem je leta 1959 Cesare Pagnini dokaj poglobljeno obravnaval časnik v svoji pomembni monografiji o tržaškem novinarstvu, pri čemer pa je popolnoma izpustil kakršnokoli informacijo o tretjem letniku časnika.¹⁹ Pagnini je imel še eno zaslugo: pridobil si je zbirko prvega letnika časopisa.²⁰

Po pomoti Sergia Celle, ki je leta 1974 časopis pripisal tiskarni Giuseppeja Tommasinija in ne de Valeriju,²¹ in po bežni omembi prvih dveh letnikov tednika s strani Giovannija Comellija v njegovi sintezi zgodovine tiska v današnji Furlaniji – Julijski krajini, ki je izšla leta 1980,²² pridemo do poglobljene analize Marina de Grassija v študiji o zgodovini kulture in založništva v Gorici, objavljeni leta 1982 v času neke razstave.²³ Ob tej priložnosti je raziskovalcu končno uspelo javnosti pokazati vse tri letnike »Gazzette goriziane« (čeprav so bili v njej začasno združeni časopisi iz različnih zbirk), saj mu je uspelo najti zadnji semester lista v zbirki grofa Guglielma Coroninija Cronberga (brez dvoma gre za izvod, ki ga je pred časom imel v rokah Venuti).²⁴

---

17 Guido MANZINI, *L'arte della stampa a Gorizia nel secolo XVIII*, v: »Studi goriziani«, 14 (1953), str. 85–106: 97, 98, 100.

18 ID., *La »Gazzetta goriziana« periodico anticipatore del problema agrario*, v: *Atti del II congresso internazionale di Storia di giornalismo*, Trieste, Comitato provinciale di Trieste, 1966, str. 99–102.

19 Cesare PAGNINI, *I giornali di Trieste dalle origini al 1959*, Milano, Centro Studi, 1959, str. 14–17.

20 Pagninijeva zbirka je bila prodana po smrti lastnika in je sedaj v zasebni zbirki v Rimu (v četrtem poglavju te knjige so navedeni ohranjeni primerki Gazzette).

21 Sergio CELLA, *Profilo storico del giornalismo nelle Venezie*, Padova, Liviana, 1974 (Biblioteca di cultura), str. 44, 155.

22 Giovanni COMELLI, *L'arte della stampa in Friuli Venezia Giulia*, Udine, Istituto per l'Enciclopedia del Friuli Venezia Giulia, 1980, str. 194. Treba je opozoriti tudi na razpravo na Univerzi v Bologni v letih 1976–1977 v diplomski nalogi Caterine BALDISSERA, *Il primo periodico settimanale delle contee di Gorizia e Gradisca: la »Gazzetta Goriziana« (1774–1776)*, mentor prof. Alessandro Albertazzi; vendar pa to delo ni bilo upoštevano v nobeni od kasnejših raziskav.

23 DE GRASSI, *Cultura*, cit., str. 139. 140 in sledeči zapis. Na tem mestu je avtor omenil tudi, da je zadnji letnik časopisa dolgo veljal za izgubljenega.

24 Kraj, kjer se je hranila zbirka, je pogosto omenjen tudi v drugem De Grassijevem delu: *Catalogo dei periodici stampati o editi nella contea di Gorizia e Gradisca conservati nelle biblioteche pubbliche isontine (1774–1918)*, v: »Studi goriziani«, 55–56 (1982), str. 51–104:78, 79. Vendar naj opozorimo, da je bil pri Coroniniju na voljo drug izvod prvega letnika časopisa, ki ga De Grassi ni omenil na tem mestu, verjetno zato, ker je manj pomemben od tretjega, zelo redkega letnika.

Nekaj let zatem je bil taisti De Grassi mentor diplomske naloge, posvečene Valeriju de Valeri, ki je obravnavala tudi goriški tednik.²⁵ Nazadnje pa je De Grassi še enkrat pomembno prispeval k poznavanju in vrednotenju »Gazzette«, ko je na tržnici starin kupil izvod prvega letnika časopisa.²⁶

V vmesnem času je bila »Gazzetta goriziana« deležna pozornosti v dobro znanem delu o starejšem italijanskem novinarstvu; gre za obsežno delo Uga Bellocchija, ki je omenjal tednik v tretjem in v petem delu svojega pregleda, vendar tudi tokrat brez omembe zadnjega semestra časopisa.²⁷ Gre le za nekaj vrstic, vendar so pomembne, ker so omogočile »Gazzetti«, da se pojavi v delu, ki ga lahko imamo za antologijo (in, če želimo, gledano nazaj, kot obračun) raziskav o italijanskem periodičnem tisku v zgodnjem novem veku, ki so bile izvedene vse do 70. let 20. stoletja.

Še ena, in z določenega vidika še pomembnejša, omemba »Gazzette« je v seznamu starih italijanskih periodičnih tiskov, ki ga je objavil Marco Cuaz leta 1986, kjer je bil list uvrščen v seznam periodičnih publikacij »iz obmejnih območij Italije« (mišljeni so Trst, Gorica, Trentino, Graubünden, Korzika in Monako). Cuazova zbirka, čeprav sedaj že precej zastarela, še danes predstavlja osnovo za kakršnokoli raziskovanje starih italijanskih periodičnih publikacij in že sama omemba »Gazzette«, pa čeprav kratka in jedrnata, je pripomogla k večji prepoznavnosti časopisa v kontekstu specialističnih akademskih raziskav z recepcijo in dometom ne samo v Italiji, ampak tudi zunaj njenih meja.²⁸

Ne smemo pozabiti tudi na delo Ariane Grossi, ki je prispevalo k prepoznavnosti časopisa, leta 2001 je objavila anale goriškega tiska v 18. stoletju.²⁹ Urednica je tu želela na periodični tisk razširiti kriterije opisovanja, ki so sicer običajni za analitično bibliografijo in so običajno v rabi izključno za starejše publikacije, ki niso serijske. Posledično je vsaka številka »Gazzette« obravnavana tako, kot je značilno za monografije, in nastal je bibliografski zapis z največjo mero natančnosti, ki je bila kadarkoli uporabljena v Italiji za starejše časopise.

25 Daniela FAIN, *Proposta per gli annali tipografici di Valerio de Valerj (Cividale 1765–Gorizia 1818)*, diplomska naloga, Univerza v Udinah, Facoltà di Lettere e Filosofia, dodiplomski študij Conservazione dei beni culturali, mentor prof. Marino De Grassi, štud. leto 1983–1984, str. 84–90.

26 O knjižnem antikvariatu v zvezi s periodičnim tiskom: Rudj GORIAN, *I periodici di antico regime nei cataloghi di antiquariato librario (1991–2003)*, v: »Bibliotheca«, 4. 1 (2005), str. 238–258.

27 Ugo BELLOCCHI, *Storia del giornalismo italiano*, III., Bologna, Edison, 1975, str. 101, 102 in V, 1976, faksimile 32 (reproduciran je prvi zvezek časopisa).

28 Mario CUAZ, *Per un inventario dei periodici settecenteschi, v: Periodici italiani d'Antico Regime*, ur. Alberto POSTIGLIOLA, Roma, Società italiana di studi sul secolo XVIII, 1986, str. 101–161: 159. Opozorimo naj, da je Cuaz omenil le letnico začetka in letnico konca izdajanja časopisa, iz česar ne moremo sklepati, ali je vedel za tretji letnik ali ne; tako drugi kot tretji letnik časopisa sta namreč izhajala v koledarskem letu 1776.

29 Ariana GROSSI, *Annali della Tipografia Goriziana del Settecento*, Gorizia, Biblioteca Statale Isontina, 2001, št. 367.

»Gazzetta goriziana« pa je bila vzporedno z doslej omenjenimi raziskavami deležna tudi drugačne pozornosti, kjer zanimanje zanjo ni temeljilo na vrednosti lista kot pomembne etape kulturne zgodovine Furlanije in Notranjeavstrijskih dežel (ali italijanskega in v manjši meri avstrijskega tiska na splošno), temveč na povezavi časopisa z Giacocom Casanovo. V času svojega bivanja med Trstom in Gorico je namreč beneški pustolovec stopil v stik z de Valerijem in postal, čeprav le ob eni dokumentirani priložnosti, sodelavec časopisa. Gre vsekakor za ozek kontekst vrednotenja časopisa, ki pa je omogočil »Gazzetti« relativno prepoznavnost na mednarodnem nivoju.

V vsakem primeru pa, čeprav so v zadnjih desetletjih nekatere makroskopske karakteristike tednika pravilno navajane (pri čemer je list deležen nenehnega zanimanja raziskovalcev, tudi zunaj meja Italije),³⁰ tako v kontekstu študij o Gorici in Primorju, kakor tudi v precejšnjem številu raziskav o Casanovi, se v omembah časopisa še vedno pogosto najde kakšna nedoslednost. Oglejmo si, na primer, koristen in dobro dokumentiran esej *Nota biografica*, ki ga je veliki preučevalec Casanove Furio Luccichenti sestavil za Mondadorijevo izdajo Casanovinih *Spominov*,³¹ v katerem pa je zapisano, da se je »Gazzetta goriziana« tiskala samo dve leti. Ta netočnost pokaže, kako lahko informacije o starih časopisih, ki se širijo preko prispevkov lokalnega značaja, pogosto prejudicirajo védenje o časopisih v objavah precej širšega odmeva. Tudi za 18. stoletje deloma še vedno ostajajo veljavna opažanja, zapisana sedaj že kar nekaj let nazaj, v zvezi s stanjem raziskav o italijanskih časopisih 17. stoletja, in sicer, da so sestavljene iz »fragmentarnih študij, izvedenih v lokalnem okolju, z učene perspektive« in so usmerjene predvsem na »marginalne probleme [...], z namenom pokazati na superiornost kakšnega mesta«. ³² Po drugi strani pa je tudi v poljudnem delu zelo lokalnega značaja (a hkrati tudi s precejšnjim založniškim uspehom), kot je *Furlanski biografski slovar*, ki ga je uredil Gianni Nazzi, »Gazzetta« še vedno omenjena kot časopis v dveh letnikih.³³ Skratka, časopis, ki je pravilno prepoznan kot eden izmed najpomembnejših založniških projektov v času

30 Kot primer naj omenimo: Tanja ŽIGON, *Deutschsprachige Presse in Krain von 1860 bis 1945*, v: »Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im Östlichen Europa«, 13 (2005), str. 127–214: 198, 199; Gilbert BOSETTI, *De Trieste à Dubrovnik: une ligne de fracture de l'Europe*, Grenoble, EL-LUG, 2006, str. 103; Gualtiero BOAGLIO, *Das Italienische Pressewesen, v: Die Habsburgermonarchie 1848–1918, im Auftrag der Kommission für die Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie (1848–1918)*, herausgegeben von Adam WANDRUSZKA und Peter URBANITSCH, VIII./2, *Die Presse als Faktorer politischer Mobilisierung*, Wien, Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, str. 2279–2340: 2295.

31 Giacomo CASANOVA, *Storia della mia vita*, ur. Piero CHIARA in Federico RONCORONI, III., Milano, Mondadori, 1996, str. 1346 (opomba se nanaša na Valerija de Valeri).

32 Sandro BULGARELLI, *Gazzette e circolazione delle informazioni in Italia nel XVII secolo*, v: »Accademie e biblioteche d'Italia«, 51, 4–5 (1983), str. 308–317: 308.

33 *Dizionario biografico friulano*, ur. Gianni NAZZI, Udine, Designgraf, 2007, str. 823 (v geslu, posvečenemu Valeriju de Valeri).

zgodnjega novega veka v Furlaniji in v Notranjeavstrijskih deželah, ostaja vse do danes na več nivojih premalo poznan.

Opomba k prevodu te knjige v slovenščino

Po skoraj desetih letih od objave italijanske izdaje te knjige se zdi koristno podati nekaj posodobitev o zgodovinopisni in bibliografski recepciji »Gazzette goriziane«. V tem časovnem obdobju se je zanimanje za »Gazzetto goriziano« razvijalo predvsem v skladu s smernicami, že začrtanimi v 2010, vendar pa je pustila svojo sled tudi recepcija prve izdaje te knjige (v letu 2011 je namreč izšel povzetek knjige v zvezi z nekaterimi posebnostmi časopisa).³⁴ Objava recenzij knjige v italijanskih in tujih revijah je pritegnila pozornost raziskovalcev, ki so bili aktivni zunaj meja Furlanije – Julijske krajine,³⁵ ki so potrjevale pomembnost »Gazzette goriziane« v zvezi z biografijo Giacoma Casanove.³⁶ Umanjkala ni niti omemba časopisa v spodbudni eksperimentalni študiji, posvečeni novim metodologijam uporabe periodičnih tiskov kot zgodovinskih virov, osredotočeni na lokalno okolje, toda realizirani v mednarodnem okolju.³⁷ Na območju Slovenije je zanimanje za časopis raslo in že leta 2010 sta bila na simpoziju v Ljubljani predstavljena dva prispevka, ki sta govorila tudi o »Gazzetti goriziani«.³⁸ Na nivoju lokalnih raziskav pa je morda (paradoksalno) knjiga imela manjši odmev. Medtem ko se je potrdila radovednost do časopisa s strani neutrudne

34 Rudj GORIAN, *Tra «grandi avvenimenti» e «picciole rivoluzioni»: comunicazione politica e informazione internazionale in una gazzetta «locale» del secondo Settecento*, v: *Il linguaggio del tardo Illuminismo. Politica, diritto e società civile*, ur. Antonio TRAMPUS, Roma, Edizioni di Storia e Letteratura, 2011, str. 31–52.

35 Naj med drugim spomnimo na recenzije, ki so jih pisali Maria Gioia TAVONI v: »Paratesto«, 7 (2011), str. 182–184, Michele SIMONETTO v: »Società e storia«, št. 143, XXXVII (2014), št. 178–179; François MOREAU v: »Nouvelles du livre ancien«, 123–124 (2010–2011), str. 31.

36 Gl. recenzijo, ki jo je objavil Furio LUCCICHENTI v: »L'Intermédiaire des Casanovistes«, 28 (2011), str. 50–51, in ki jo je kot vir za citiranje novic, ki so izšle o časniku, citiral Guillaume Simiand, *Casanova et le nom «Seingalt»*, in »Dix-huitième siècle« 44, 1 (2012) 561–579 (<https://www.cairn.info/revue-dix-huitieme-siecle-2012-1-page-561.htm>).

37 Nello CRISTIANINI, Thomas LANSBALL-WELFARE in Gaetano DATO, *Large-scale content analysis of historical newspapers in the town of Gorizia 1873–1914*, v: »Historical Methods: A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History«, DOI: 10.1080/01615440.2018.1443862, str. 3.

38 Prispevki s simpozija, ki se je odvijal na Univerzi v Ljubljani med 2. in 3. decembrom 2010, so bili objavljeni v: »Ricerche slavistiche«, 12 n.s. (2014) z naslovom *Spazi letterari a contatto: le culture slovena e italiana tra fine Settecento e metà Ottocento*, atti del convegno di studio, Lubiana, 2–3 dicembre 2010, ur. Patrizia FARINELLI e Martina OŽBOT, str. 389–573; zgoraj omenjena prispevka sta: Rudj GORIAN, *Il Ducato della Carniola nelle gazzette italiane del secondo Settecento*, »Ricerche slavistiche«, 12 n.s. (2014), str. 459–474 in Branko MARUŠIČ, *La stampa periodica italiana e gli Sloveni nella Contea di Gorizia (1774–1850)*, str. 513–524 (toda naj spomnimo tudi na novejšo besedilo istega avtorja: *O Slovincih v italijanskem periodičnem tisku na Goriškem (1774–1850)*, »Izvestje«, 15 (2008), str. 22–27: 23).

tradicije amaterskih študij lokalnega značaja, ki so pogosto površne in nedosledne pri sprejemanju novih zgodovinske pridobitev (tudi na nivoju preprostih makroskopskih podatkov), je bil časopis večkrat omenjen v prispevkih drugačne narave, čeprav bolj pogosto kot vir koristnih novic na določenih raziskovalnih področjih kot pa raznovrsten založniški proizvod iz 18. stoletja.³⁹ Tudi na nivoju golega predstavljanja dejstev se je zanimanje za časopis obnovilo,⁴⁰ medtem ko je prišla v ospredje interpretacija časopisa kot gradiva določene vrednosti za identiteto tega območja.⁴¹ Prevod te knjige v slovenščino v tem smislu lahko vidimo kot potrditev pomembnosti, najvidnejšo v zadnjih letih, ki se jo pripisuje »Gazzetti goriziani« za študije o Goriški grofiji in o regijah, ki mejijo nanjo.

---

39 Gl., na primer: Fiorenza OZBOT, *La stampa periodica musicale in lingua italiana: dalla »Gazzetta goriziana« (1774) a »Studi goriziani« (1923)*, v: »Studi goriziani«, 107 (2014), str. 81–145: 84–93 in Alessandro QUINZI, *Gianni non Pacassi e altre controdeduzioni sull'ipotizzata attività giovanile di Nicolò Pacassi a Gorizia*, v: »Quaderni giuliani di storia« 34, 1 (2013), str. 111–138: 113–114. Številne omembe časopisa so se pojavile v: *Nuovo Liruti. Dizionario biografico dei Friulani*, II, *L'età veneta*, ur. Cesare SCALON, Claudio GRIGGIO e Ugo Rozzo, Udine, Forum, 2009.

40 Marino DE GRASSI, *Gazzetta goriziana*, v: *Asburgo. Quattro secoli di governo in una contea di confine, 1500–1918*, ur. Marina BRESSAN, Gorizia, Edizioni della Laguna – Centro ricerche turismo e cultura di Gorizia, 2015, str. 158–159.

41 Naj opozorimo na omembo/reprodukcijo prve strani enega letnika časopisa v: Alessandra SIRUGO, *Conoscere per conservare. Il Censimento delle istituzioni proprietarie del libro antico in Friuli Venezia Giulia*, prispevek, predstavljen na simpoziju ERPAC/MAB FVG *Un patrimonio per il futuro: i professionisti della cultura tra prevenzione e emergenza*, Gorizia, 19 giugno 2017, slide št. 36 (http://www.ipac.regione.fvg.it/userfiles/file/CORSI/Sirugo_Conoscere%20per%20conservare.ppt).

2 Knjige v Gorici v 18. stoletju

Tiskarji in knjigarji v Gorici od nastanka nadškofije do reform v 70. letih

Izrisati uvodno sliko o tem, kar bi se poenostavljeno lahko imenovalo »zgodovina knjige«, v zvezi z goriško situacijo v 18. stoletju, predstavlja določen problem. Čeprav že nekaj desetletij bibliografi in zgodovinarji objavljajo publikacije in razstavne zbirke na to temo, svet knjige v Gorici v 18. stoletju ostaja vse do danes le deloma poznan. Bolj znana je vsekakor tiskarska produkcija in v manjši meri tudi zgodovina aktivnih tiskarn na tem ozemlju v 18. stoletju: Tommasinijeva in de Valerijeva tiskarna. Ti tiskarni sta bili tema dveh diplomskih nalog, ki sta bili zagovarjani v Vidmu v 80. letih 20. stoletja in vsebujeta tudi obširno sekcijo tiskarskih analov.¹ Popis izdaj je bil kasneje povzet s strani Ariane Grossi, ki je leta 2001 razširila število do tedaj zabeleženih goriških tiskov in skratka popisala vse gradivo z veliko natančnostjo.² Omenjeni diplomski nalogi sta torej, kar se tiče sekcije tiskarskih analov, preseženi, vendar pa sta še vedno pomembni za arhivsko raziskovanje, ki je bilo tedaj opravljeno: kasnejši prispevki o goriških tiskarnah v 18. stoletju so s tega vidika v celoti gledano prinesli le malo novosti.

Če se odmaknemo od raziskav o produkciji teh tiskarn in o makroskopskih elementih njune zgodovine, pa je to, kar vemo o goriškem knjižnem univerzumu v 18. stoletju, relativno malo: zgodovina knjige je namreč tesno povezana tudi z analizo trgovanja in kroženja založniških produktov, z zgodovino branja, zgodovino cenzure in zgodovino knjižnic. Te raziskovalne niti so do danes, kar se tiče Goriške škofije, doživele omejen razvoj.³ Po drugi strani, dokumentov o knjižni zgodovini v Gorici v 18. stoletju ni veliko, zato se je raziskava neizogibno osredotočila predvsem na študij manj nestalnih virov, oziroma na stare lokalne izdaje.

1 FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit.; Cristina BRAIDA, *Proposta per gli annali tipografici di Giuseppe e Giacomo Tommasini (1754–1806)*, diplomatska naloga, Univerza v Udinah, Facoltà di Lettere e Filosofia, diplomski študij Conservazione dei beni culturali, mentor prof. Marino DE GRASSI, štud. leto 1985–1986, str. 36–38.

2 GROSSI, *Annali*, cit.

3 O širini raziskovalnega področja zgodovine knjig gl. David FINKELSTEIN in Alistair McLEERY, *Introduzione alla storia del libro*, Milano, Sylvestre Bonnard, 2006 (Le antiporte), str. 13–33. Za Italijo je koristno branje Mario INFELISE, *Per una storia della comunicazione scritta*, postfazione a Frédéric BARBIER, *Storia del libro. Dall'antichità al XX secolo*, Bari, Dedalo, 2004, str. 543–560.

Kljub temu bomo skušali podati sliko te založniške in kulturne situacije, črpajoč tako iz temeljnih študij na to temo, kot iz virov, ki do sedaj še niso bili uporabljeni med raziskovalci.

Začetki goriškega založništva so relativno novi: kot je znano, je bil tisk uveden v grofijo šele po posvetitvi (1752) in na željo nadškofa Karla Mihaela Attemsa; najstarejše izdaje, kar smo jih uspeli najti, niso starejše od 1755.⁴ Že prej pa so zasebniki in institucije zaupali tisku objavo besedil, v glavnem so se pri tem obrnili na tiskarje, ki so delovali v bližini. V 16. stoletju, vsaj preden so bile v beneški Furlaniji aktivne tiskarne (ne smemo pa pozabiti na osebnost knjigarja in tiskarja Gerarda da Lysa, ki je objavil nekatera besedila v Čedadu leta 1480 in potem v Udinah v letih 1484–1485),⁵ so se Goričani obračali na beneške delavnice, v začetku za objavo izdaj ob priložnosti *in memoriam* svojih sorodnikov, katerih obstoj je znan vsaj od leta 1567.⁶ Po zagonu tiskarne v Udinah s strani Giovannija Battiste Natolinija leta 1592,⁷ so Goričani imeli možnost pogosteje naročiti tiske v furlanskih tiskarnah, kot se je zgodilo s prvo izdajo *Costitutiones illustrissimi Comitatus Goritiae* iz leta 1605,⁸ verjetno prvi goriški primer založniškega javnega naročila določene širine (pri čemer smo izpustili morebitno starejšo produkcijo letakov in krajših del administrativnega značaja, ki je problematična za analizo, saj je v večjem delu uničena ali, v splošnem, težko dosegljiva).⁹ V Udinah so nato v 17. stoletju goriški naročniki tiskali govore, besedila, sestavljena za različne priložnosti, pravna besedila, nekaj monografij s področja medicine in zgodovine ter različna verska dela. V vsakem primeru so tudi Benetke ostale pomembna referenčna točka, medtem ko je manj znana, čeprav seveda prisotna, avstrijska produkcija (predvsem na Dunaju in v Gradcu), vezana predvsem na besedila jezuitov, ki so učili na goriškem kolegiju tega reda.¹⁰

4 Grossi, *Annali* cit., nšt. 1, 2.

5 O Gerardu da Lysa (izvorno ime: Geraert van den Leye, op. prev.): COMELLI, *L'arte della stampa* cit., str. 33–62.

6 O goriških naročnikih v 16. stoletju: SILVANO CAVAZZA, *La vita culturale*, in Divus Maximilianus. *Una contea per i Goriziani 1500-1619*, razstavni katalog (Gorizia, 7 dicembre 2001–30 aprile 2002), ur. ID., str. 302–319; 305–309.

7 O Natoliniju: UGO ROZZO, *Biblioteche ed editoria nel Friuli del Cinquecento*, in *Il patriarcato di Aquileia tra Riforma e Controriforma*, atti del convegno di studio (Udine, Palazzo Mantica, 9 dicembre 1995), Udine, ur. ANTONIO DE CILLIA in GIUSEPPE FORNASIR, *Arti Grafiche Friulane*, 1996, str. 95–129: 113–124.

8 GIOVANNI COMELLI, *Annali tipografici di G.B. Natolini*, Firenze, Sansoni antiquariato, 1954, št. 98; MARINO DE GRASSI, *Libri per Gorizia nel Seicento: la produzione del Friuli veneto, in Gorizia Barocca. Una città italiana nell'impero degli Asburgo*, razstavni katalog (Gorizia, 18 dicembre 1999–30 aprile 2000), ur. SILVANO CAVAZZA, Monfalcone, Edizioni della laguna, 1999, str. 340–351: 341.

9 O letakih, starejših od 17. stoletja (z obširnimi opombami o njihovi redkosti in nedosegljivosti): UGO ROZZO: *La strage ignorata. I fogli volanti a stampa nell'Italia dei secoli XV e XVI*, Udine, Forum, 2008.

10 DE GRASSI, *Libri per Gorizia* cit., str. 351.

Videm je bil po drugi strani v 17. in še deloma v 18. stoletju edino mesto v beneški Furlaniji, kjer so delovale tiskarne, z izjemo Valvasoneja, kjer je bila leta 1670 aktivna, le zelo kratek čas, tiskarna Antonia Venierja (ki je morda imel povezave, ali pa je upal na kontakte z goriškimi naročniki, in za katerega se zdi, da je natisnil le eno knjigo, na temo jezuitov).¹¹

Na avstrijskem ozemlju pa je tiskarna obstajala le v Trstu, in sicer zaradi prisotnosti Antonia Turrina v tem obalnem mestu med leti 1624 in 1645.¹² Turrini je tiskal knjige tudi za Gorico: ne samo religiozno ali gledališko literaturo, vezano na jezuite, ampak tudi *Commentarii della guerra moderna passata in Friuli & ne' confini dell'Istria, & di Dalmatia* iz leta 1629, katerih avtor je Biagio Rith di Kollenberg; verjetno je šlo za primer individualnega naročila, vezanega na delo, ki je imelo več kot le kratkotrajen značaj.¹³

Takšno stanje stvari se torej z minevanjem desetletij ni spremenilo in v 1728, ob priložnosti obiska Karla VI. v Gorici, se je mesto moralo znova obrniti na beneške tiskarje, da bi natisnili slavilen zvezek dogodka.¹⁴ Tudi, kar se tiče tiskanja gledaliških in literarnih besedil, se situacija ni spremenila, čeprav je v grofiji intelektualna aktivnost postajala intenzivnejša zaradi prisotnosti novih centrov kulturnega združevanja. V Gorici je namreč nastala kolonija Akademije Albrizziane (ki je bila ustanovljena v Benetkah leta 1724),¹⁵ sledila pa ji je Akademija Filomeletov, ki jo je ustanovil Sigismund Attems leta 1744,¹⁶ ter odprtje, in sicer že leta 1740, gledališča Bandeu.¹⁷

- 11 RUDJ GORIAN, *Tra Venezia e Valvasone. Ricerche e ipotesi sull'attività tipografica di Antonio e Giovanni Battista Venier, 1668-1688*, in Voleson, ur. Pier Carlo BEGOTTI in Paolo PASTRES, Udine, Società Filologica Friulana, 2013, str. 283-302.
- 12 PAGNINI, *I Giornali* cit., str. 9-11; COMELLI, *L'arte della stampa* cit., str. 141-144; Antonio TRAMPUS, *Tradizione storica e rinnovamento politico. La cultura nel Litorale Austriaco e nell'Istria tra Settecento e Ottocento*, Udine, del Bianco, 2008, str. 71, 72 (naj opozorimo, da se vse naslednje omembe Trampusevega dela nanašajo na drugo izdajo in ne na prvo, ki je le enkrat omenjena, in sicer malo višje).
- 13 DE GRASSI, *Libri per Gorizia* cit., str. 348, 349; MAURO GADDI, *Orgoglio e disonore. Le conseguenze politiche di una sconfitta*, in »Venezia non è da guerra«. *L'Isontino, la società friulana e la Serenissima nella guerra di Gradisca (1615-1617)*, ur. MAURO GADDI e ANDREA ZANNINI, Udine, Forum, 2008, str. 399-410: 408-410. V zvezi s to Turrinijevo izdajo se je domnevalo, da je kraj tiskanja morda bil Benetke in ne, kot piše na prvi strani, Trst: gl. *Le edizioni veneziane del Seicento. Censimento*, ur. CATERINA GRIFFANTE, II, Milano, Regione del Veneto ed Editrice Bibliografica, 2006, str. 209.
- 14 SILVANO CAVAZZA, *Una società nobiliare: trasformazioni, resistenze, conflitti*, v: *Gorizia barocca* cit., str. 211-227: 226; MARINO DE GRASSI, kataložni zapis v *Gorizia e il Friuli* cit., str. 203, 204.
- 15 MADDALENA LANARO, *Accademie ed editoria: l'attività degli Albrizzi a Venezia*, v: *Accademie e cultura. Aspetti storici tra Sei e Settecento*, Firenze, Olschki, 1979, str. 227-272: 253.
- 16 RANIERI MARIO COSSAR, *La cultura goriziana e l'accademia settecentesca dei Filomeleti*, v: »Archeografo triestino«, s. IV, 8-9 (1945), str. 52-117.
- 17 COSSAR, *La cultura goriziana* cit., str. 58. O gledališču: ALESSANDRO ARBO, *Il melodramma al teatro »Bandeu«*, v: »Studi goriziani«, 71 (1990), str. 7-37 in od istega avtorja: *Il Settecento*, in ID., *Musicisti di frontiera. Le attività musicali a Gorizia dal Medioevo al Novecento*, Monfalcone, Edizioni della laguna, 1998, str. 35-70.

V zvezi s tem gledališčem naj opozorimo, da so bila besedila dram, ki so bile uprizorjene v Gorici v prvem letu delovanja gledališča, natisnjena v Vidmu pri tiskarjih Murero in Fongarino.¹⁸ V goriški grofiji torej vse do sredine stoletja potreba po stalni tiskarni, ki bi omogočala hitro reprodukcijo besedil (najsaj administrativne ali kulturne narave), ni bila dovolj močna, da bi jo uresničili s postavitvijo tiskarske delavnice.¹⁹ Situacija pa se je spremenila, ko je po ukinitvi oglejskega patriarhata leta 1751, Karl Mihael Attems postal goriški nadškof; leto pred tem je že bil apostolski vikar ozemlja novonastajajoče nadškofije *a parte imperii*.²⁰ Vzpostavitev nadškofije je v grofiji zgostila pastoralne in administrativne odgovornosti nove cerkvene strukture, in prisotnost tiskarne na tem področju je v tem trenutku postala neizogibna.²¹ Nova delavnica pa vseeno ni bila prava cerkvena tiskarna, oziroma ni bila v lasti cerkvenih oblasti in vodena z njihove strani, temveč je šlo za delavnico, ki je dobila od nadškofa ekskluzivno pravico za tiskanje vsega, kar je bilo odvisno od kurije,²² kar je pomenilo, da je seveda

18 COSSAR, *La cultura goriziana* cit., str. 57, 58. Številne omembe videmskih izdaj v zvezi z goriškim gledališčem v: ARBO, *Il melodramma* cit., in ID., *Il Settecento* cit.

19 Kljub temu je treba omeniti, da je rokopis, ki ga je prepisal nekdo po imenu Antonio Petriz, in podpisal kot »Goritia per Antonium Petriz MDCCXVI«, Simone VOLPATO dodal k tiskani izdaj kot dodatek h katalogu Ariane Grossi (oz. *Annali* cit.), ne da bi dodal še druge podatke k temu pripisu: gl. *Inventari dei manoscritti delle biblioteche d'Italia*, CXII, Gorizia, Biblioteca Civica, Biblioteca Statale Isontina, ur. Simone VOLPATO, Firenze, Olschki, 2007, str. 100, 101.

20 Za biografijo Attemsovih: Alessandra MARTINA, *Carlo Michele dei conti d'Attems. Profilo biografico*, in *Carlo Michele d'Attems primo arcivescovo di Gorizia (1752-1774) fra curia romana e stato asburgico*, I, *Studi introduttivi*, Gorizia, Istituto di Storia Sociale e Religiosa e Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1988, str. 19-31; Luigi TAVANO, *ad vocem*, v: *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803. Ein biographisches Lexikon*, herausgegeben von Erwin GATZ, Berlin, Duncker & Humblot, 1990, str. 17, 18; ID., *La diocesi di Gorizia 1750-1947*, Monfalcone, Edizioni della laguna, 2004, str. 48-55. Na splošno o Attemsovi dejavnosti in o novi nadškofiji: *Carlo Michele d'Attems primo arcivescovo*, I cit., e II, *Atti del convegno internazionale di studio* (Gorizia, 6-8 ottobre 1988), Gorizia, Istituto di Storia Sociale e Religiosa e Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1990. Pomembna (še posebej z dokumentarnega vidika) so tudi dela: *Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia, 1752-1774*, takole strukturirana: I, *Atti delle visite pastorali negli arcidiocesi di Gorizia, Tolmino e Duino dell'Arcidiocesi di Gorizia, 1750-1759*, ur. Franc KRALJ in Luigi TAVANO, Gorizia, Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1994; II, *Visitazioni e appunti di Savinjskega arhidiakona Goriske nadškofije 1751-1773*, ur. Anton OZINGER, Ljubljana, Arhiv republike Slovenije, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1991; III., Peter G. TROPFER, *Die Berichte der Pastoralvisitationen des Görzer Erzbischofs Karl Michael von Attems in Kärnten von 1751 bis 1762*, Wien, verlag der Österreichischen akademie der Wissenschaften, 1993 (fontes rerum austriacarum, 2 abteilung, diplomata et acta, 87); IV, *Atti delle visite pastorali negli arcidiocesi di Gorizia, Tolmino e Duino dell'Arcidiocesi di Gorizia, 1762-1773*, ur. Franc KRALJ in Luigi TAVANO, Gorizia, Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 2000.

21 Za kratko, vendar učinkovito sintezo delovanja nove tiskarne: Michele CASSESE, *Cultura e pastorality nei vescovi goriziani tra riformismo ed età napoleonica (1751-1816)*, v: *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione alla fine dell'Impero Asburgico (1751-1918)*, ur. Joško VETRIH, Udine, Forum, 2002, str. 63-90: 88.

22 O cerkvenih tiskarnah na italijanskem področju v času starega režima gl. Ugo Rozzo, *ad vocem*, v: *Il libro religioso*, ur. Ugo Rozzo in Rudj GORIAN, Milano, Edizioni Sylvestre Bonnard, 2002, str. 250-256.

tiskala tudi številne manj pomembne dokumente, ki so danes v večji meri izgubljeni,²³ vsaj tako lahko sklepamo iz neuspešnega iskanja goriških tiskov, ki so izšli v letih 1760, 1761, 1763 in 1767.²⁴ Lastnik tiskarne je bil Giuseppe Tommasini, ki je preselil svojo delavnico iz Benetk v Gorico, verjetno brez perspektive o realizaciji velikih založniških projektov, temveč je ciljaj bolj na redna naročila za tisk majhnega pomena, toda s strani institucije, ki mu je ponujala zagotovljen posel, ki bi ga izvajal kot monopolist. V vsakem primeru je Tommasini, podprt z nazivom »nadškofijski tiskar« (ki se je uporabljal v tej obliki od leta 1757 dalje)²⁵ objavil tudi nekaj izdaj, ki so po svojem obsegu presegle običajna naročila manjših tiskarskih proizvodov, in za katere občasno niso veljale običajne zahteve kurije (ker je šlo skoraj vedno za krajša dela in ne za knjige v pravem smislu). Opaziti je torej poleg religioznih besedil (liturgija, hagiografija, pobožna besedila)²⁶ tudi veliko gledaliških del in kakšno eruditsko delo, kjer so vključeni nekateri spisi Rudolfa Coronini Cronberga, najpomembnejšega tedaj aktivnega učenjaka v Grofiji.²⁷ Treba je tudi poudariti, da je že leta 1755 izšla izdaja, vezana na civilno oblast, kar je otipljiv znak, da je nova tiskarna kmalu pridobila tudi naklonjenost političnih institucij.²⁸

Za zgodovino knjige v Gorici je ustoličenje Attemsa na vrh nadškofije imelo pomembne posledice; ne samo v zvezi s prihodom Tommasinija in z vplivom, ki ga je nadškof imel na aktivnosti tiskarne, ampak tudi v zvezi z uporabo knjig in knjižnim trgovanjem, predvsem kar se tiče organizacije in nadzora branja. V prvi vrsti mislimo na razvoj knjižne zbirke inštituta za izobraževanje klera *Domus presbyteralis*, ki ga je Attems ustanovil leta 1757, na osnovi katerega se je kasneje, leta 1818, razvilo goriško

23 Vse od leta 1756 je Attems med pastoralnimi obiski v svoji nadškofiji razdeljeval tiskani vprašalniki, ki je vseboval vprašanja, vezana na versko in družabno življenje vasi, ki jih je vsake toliko vzel pod drobnogled: gl. *Atti delle visite pastorali* cit., I, str. XXI. O manjših tiskarskih produktih, kjer so omenjene tudi tiskovine, ki jih lahko iz različnih razlogov definiramo kot religiozne ali uporabljene s strani cerkvenih inštitucij: Maria Gioia TAVONI, *I »materiali minori«: uno spazio per la storia del libro*, v: *Gli spazi del libro nell'Europa del XVIII secolo*, ur. Maria Gioia TAVONI in Françoise WAQUET, Bologna, Pàtron, 1997, str. 87–111. Bolj na splošno: Nicolas PETIT, *L'éphémère, l'occasionnel et le non livre a la Bibliothèque Sainte-Geneviève (XVIe-XVIIIe siècles)*, Paris, Klincksieck, 1997.

24 GROSSI, *Annali* cit., str. X. Potrebno pa je omeniti, da je Grossijeva v anale ni vključila »razpisov, manifestov, letakov in pravnih dokumentov, ki so bili del progresivno oštevilčenega zaporedja«, vključila pa je »patente, če niso imeli serijske številke, in publikacije z liturgijsko vsebino, tudi če jih je sestavljalo majhno število strani« (prav tam, str. XLII).

25 Prav tam, str. 6.

26 EAD., *La stampa a Gorizia fra '700 e '800*, v: *L'arcidiocesi di Gorizia dall'istituzione* cit., str. 117–137.

27 EAD., *Annali* cit., št. 20, 33, 34. H Coroniniju se bomo v nadaljevanju še večkrat vrnil.

28 Prav tam, št. 2. Za prvo obdobje Tommasinijeve aktivnosti v Gorici gl. prav tam, str. 1–23; DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 138, 139; BRAIDA, *Proposta per gli annali* cit., str. 36–38. Na kratko o Tommasinijevem podjetju: Rudj GORIAN, *Tommasini Giuseppe e Giacomo*, v: *Nuovo Liruti* cit., str. 2465–2468.

semenišče (opremljeno s pomembno knjižnico).²⁹ Ne smemo pa pozabiti na promocijo branja asketskih in moralnih knjig³⁰ in natančnost, s katero je Attems med svojimi pastoralnimi obiski zbiral informacije o razpoložljivosti liturgičnih knjig s strani lokalnega klera, naročal, če je bilo potrebno, nakup novih kopij in ukazal uničenje starih (in pogosto verjetno ne več posodobljenih) izdaj.³¹ Še posebej pa je treba poudariti Attemsov trud pri nadziranju in omejevanju branja prepovedanih knjig – misija, ki jo je izvajal preko spremljanja aktivnosti tiskarjev in knjigarjev ter nadzorovanja drugih kanalov, po katerih so knjige krožile v Grofiji.³²

Vendar podatki, ki jih imamo trenutno na razpolago v zvezi s knjižnim trgovanjem v Gorici v prvem obdobju obstoja nadškofije, niso številni; verjetno pa je, da sta bili v 50. letih v mestu (oziroma bolje, v Združenih grofijah Goriški in Gradiščanski) vsaj dve knjigarni, morda obe povezani z dvema osebama, ki sta že leta 1735 uživali privilegij prodaje tiskanih knjig: Pietro Naida in Giacomo Körpff; tretji trgovec, Daniele Luzzato, pa je imel privilegij prodaje papirja.³³ Naida je namreč opustil trgovanje šele v 70. letih, medtem ko bi Körpffa lahko identificirali z »nemškim knjigarjem«, ki je bil citiran v nekem dokumentu še leta 1757.³⁴ Zdi se zelo verjetno, da je Attems nadziral aktivnost teh knjigarn; gotovo pa je, da je na »lepem začetku« svojega vikariata nadškof dokončal projekt, ki ga nek malo poznan rokopis

29 *Domus presbyterialis*: Luigi TAVANO, *Dalla »Domus presbyterialis« (1757) al Seminario centrale di Gorizia (1818). Pastorality e statalismo a confronto*, in *Cultura e formazione del clero fra '700 e '800. Gorizia, Lubiana e il Lombardo-Veneto*, atti della tavola rotonda (Udine, 15 marzo 1985), Gorizia, Istituto di Storia Sociale e religiosa, 1985, str. 31–67; o knjižnici semenišča: Alessandra MARTINA, *Orientamenti culturali della Biblioteca del Seminario Arcivescovile di Gorizia dall'erezione della diocesi alla temporanea soppressione (1751–1788)*, v: »Studi goriziani«, 67 (1988), str. 129–151. O zgodovini in dediščini današnje knjižnice Biblioteca pubblica del Seminario teologico centrale: [Stefan KOCIANČIČ], *Historia Seminarii Centralis Goritiensis*, Tergesti, Weis, 1868, str. 52–61; Silvano CAVAZZA, *Introduzione*, v: *Catalogo del fondo antico della Biblioteca del Seminario di Gorizia*, ur. ID., Firenze, La Nuova Italia, 1975, str. IX–XXXII; Monica DE RE in Daniela FAIN, *La schedatura del fondo librario seicentesco della biblioteca del Seminario Teologico Centrale di Gorizia*, v: »Studi goriziani«, 68 (1988), str. 7–34.

30 MARTINA, *Orientamenti culturali* cit., str. 134.

31 Gl. *Atti delle visite pastorali* cit., I, na primer strani 11, 93, 125.

32 Za nekatere podatke o delovanju nadškofa na tem področju: Gabriele DE ROSA, *Il sinodo provinciale del 1768*, v: *Carlo Michele d'Attems primo arcivescovo*, I cit., str. 343–374: 345–352, 360, 361.

33 DELLA BONA, *Sunto storico* cit., str. 64; Paolo IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*«. *Le forme del lavoro a Gorizia nel Settecento*, Monfalcone, Edizioni della laguna, 2001, str. 128.

34 ASTs, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 59, c. 12r. Dokument z datumom 4. novembra poroča o izpraševanju ne bolje identificiranega knjigarja glede kroženja neke prepovedane knjige »patra Melchiorreja Micheliteka, redovnika Sv. Frančiška iz Gradca«, natisnjene v istem avstrijskem mestu, izdaja, ki ni bila na voljo v Gorici, vendar naj bi bila »z lahkoto« dobavljiva na bližnjem sejmu Svete Elizabete v Ljubljani, dogodku, ki je morda predstavljal za goriške knjigarje (in bralce?) trgovsko stično točko določene pomembnosti.

definira kot »čistko Grisonov,³⁵ ki so v Gorici vzdrževali, skupaj z njihovo kavarno in beznico, gnezdo hudobije, kjer so razširjali heretične knjige in jih dajali v roke nepremišljeni mladeži«³⁶ Ukrep je moral biti za nadškofa prioriteten narave, če drži, da je že 13. februarja 1751, kakšen mesec pred vzpostavitvijo nadškofije, isti papež Benedikt XIV. pisal Attemsju in izrazil upanje, da bo uspel v poskusu pregnati iz mesta »dva grisonska kalvinista«, ki sta odgovorna za prepovedano preprodajo knjig.³⁷ Gre za novico, ki vzbuja določen interes, in ki med drugim tudi nakazuje, da je bila tudi v Gorici aktivna kavarna, ki so jo upravljali grisonski Švicarji, tako kot je že bilo dokumentirano za Trst.³⁸

Zgodovina knjige v Gorici v drugi polovici 18. stoletja se je torej začela z močnim zavedanjem cerkvene avtoritete glede nadzora nad knjigami, toda istočasno tudi z dokazom, da so bile v Grofiji potrebe po cenzuri še vedno široko vezane na problem reformacije.³⁹ Zdi se namreč, da je bil, vsaj na polovici stoletja, manj pereč problem nadzora morebitnega kroženja razsvetljenskih knjig, romanov in drugih besedil za razvedrilo, s katerimi so se drugod morali cenzorji, predvsem cerkveni, v 18. stoletju spopadati vse pogosteje.⁴⁰ (Gre za dela, ki so neredko krožila po severni Italiji, prav zaradi distribucijskega kroga, ki je izhajal iz Švice, čeprav ni temeljil toliko na kavarnah kot na mreži knjigarjev⁴¹). V vsakem primeru je bila nevarnost, ki so jo predstavljale nove ideje z druge strani Alp, s strani nadškofa vse prej kot ignorirana, saj je nadškof okoli leta 1768 definiral Rosseauja, Voltaira, Byla in Pufendorfa kot »motilce

35 Gre za prebivalce švicarskega kantona Graubünden, ital. Grigioni (op. prev.).

36 [Giuseppe Francesco PAULETTI], *Raccolta di bolle, brevi, lettere ed altre annotazioni concernenti il principio della fondazione ed erezione dell'Arcivescovado di Gorizia ec.*, Biblioteca della Fondazione Coronini Cronberg, ms. 1023, str. IX.

37 [Lodovico D'ATTEMS], *Rerum Archiepiscopatus Goritiensis*, Biblioteca della fondazione Coronini Cronberg, ms. 14195 (naj omenimo, da je ta zbirka knjig danes spravljena v arhivu ASGo).

38 O tržaških kavarnah, ki so jih upravljali Grisoni: Pietro COVRE, *Svizzeri grigioni a Trieste*, v: »Archeografo triestino«, s. iv, 50 (1990), str. 159–180: 159–162. Ni jasno, katero izmed dveh mest je prvo gostilo tovrstne trgovske dejavnosti. Za Trst se predlaga leto 1751, zaradi česar lahko sklepamo na paralelno dejavnost Grisonov v teh dveh mestih.

39 O problemu reformacije med Avstrijo in Furlanijo gl. vsaj »*La gloria del Signore*«. *La riforma protestante nell'Italia nord-orientale*, ur. Gianfranco HOFER, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 2006.

40 O dejavnosti rimske Cerkve proti razsvetljenskim knjigam in na splošno proti novim vrstam besedil, ki so veljala za nevarne: Patrizia DELPIANO, Bologna, Il Mulino, 2007. O rimskih indeksih v 18. stoletju, vse do 1758: Elisa REBELLATO, *La fabbrica dei divieti. Gli indici dei libri proibiti da Clemente VIII. a Benedetto XIV.*, Milano, Edizioni Sylvestre Bonnard, 2008, str. 186–230.

41 Renato PASTA: *Venezia e la Svizzera: tracce di un commercio librario*, v: *L'editoria del '700 e i Remondini*, ur. Mario INFELISE in Paola MARINI, Bassano del Grappa, Ghedina e Tassotti, 1992, str. 67–81; gl. tudi ID., »*Helvetia mediatrix*«. *Il mercato librario italiano e la Société Typographique de Neuchâtel*, in ID., *Editoria e cultura nel Settecento*, Firenze, Olschki, 1997 (Accademia toscana di scienze e lettere »La Colombaria«. Studi, 160), str. 147–191.

javnega miru«. ⁴² Attemsov represivni ukrep v škodo Grisonov pa nam kaže tudi, da je bila Grofija zainteresirana za kroženje besedil, ki se je dogajalo zunaj zapovedanih distribucijskih kanalov (oziroma knjigarn); ta fenomen pa so, med drugim, tudi s posebno pozornostjo nadzirali Habsburžani, ki so med letoma 141 in 1767 izdali najmanj devet ukrepov cenzorske narave, namenjenih kljubovanju potujočemu trgovanju s knjigami. ⁴³

V letih, ki so sledila, je nadškof nadaljeval z nadzorovanjem branja svoje črede in je leta 1767 ukazal nekaj preiskav, ki so bile usmerjene v »javne knjigarne« v mestu, in izkoristil priložnost, da je omenil Deželnemu glavarstvu potrebo po nadzoru tudi nad prodajo prepovedanih knjig »ali preko geta, ali na druge načine«. ⁴⁴ Med deželno sinodo leta 1768 pa je Attems strogo poudarjal dolžnost, narediti vse, kar je mogoče, da

okužene knjige ne bi bile vpeljane s strani sprevrženih ljudi v to našo deželo, najsi je te knjige možno kupiti, najsi so vpeljane na katerikoli drugi način; vsak škof naj poskrbi, in ne samo v mestu svojega bivanja, ampak tudi v drugih krajih svoje škofije, da imenuje osebe, cenjene zaradi svoje religioznosti in doktrine, ki naj pregledajo, eno za drugo, knjige, ki so na novo prišle, še preden bo kdorkoli videl ali prebral, in če bo katera od teh knjig prepoznana kot škodljiva, naj tisti, ki jih prodajajo ali kako drugače širijo, plačajo pravično kazen, določeno s svetimi kanoni, knjige same pa naj bodo vržene v ogenj in zažgane. ⁴⁵

Marca istega leta, 1768, je nadškof ponovno konkretno ukrepal, da bi oviral, in sicer tokrat aktivnost knjigarne Antonia Venierja; gre za relativno pomemben ukrep, ker nam omogoča, da opozorimo tako na avtonomijo in odločnost, s katero je Attems lahko operiral v teh primerih, kot tudi na določeno nezainteresiranost za nadzor prodaje knjig s strani necerkvene oblasti. Natančneje, nadškof je deželnemu glavarstvu predstavil rezultat prave »raziskave« o delovanju knjigarja, iz katere je bilo razvidno, da je Venier prodajal »občasno [...] različne prepovedane knjige«, ki so bile »pod kaznijo izobčenja«. V dokumentu nadškof spodbuja takojšnje zaprtje trgovine, ki bi morala ostati neaktivna, vse dokler lastnik ne bi predal nadškofu v roke katalog knjig, ki so v prodaji; poleg tega je škof predlagal, da »večkrat letno« prodajalno obiščejo »revizorji« iz vrst kurije. Zahtevo je svetnik Giuseppe De Kappus takoj sprejel z

42 Citirano iz: Michele CASSESE, *Popolazione locale e dominazione francese: il caso goriziano (1797-1813)*, in *L'area alto-adriatica dal riformismo veneziano all'età napoleonica*, ur. Filiberto AGOSTINI, Venezia, Marsilio, 1998, str. 363-405: 367.

43 Jean Pierre LAVANDIER, *Le livre au temps de Marie-Thérèse. Code des lois de censure du livre pour les pays austro-bohémiens (1740-1780)*, Berne etc., Peter LANG, 1993, str. 105-109.

44 ASTs, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 59, c. 331r.

45 DE ROSA, *Il sinodo provinciale* cit., str. 360.

naklonjenostjo in ukazal Venierju, da mora predati katalog, Attemsa pa povabil, naj glavarstvo redno obvešča o delovanju knjigarja, z namenom, da se sprejmejo morebitni »primerni ukrepi«. ⁴⁶

Nadškof je obdržal precejšen vpliv na produkcijo in kroženje knjig v grofiji vse do svoje smrti leta 1774. Medtem pa je, ob koncu 60. let in vse do sredine naslednjega desetletja, goriško založniško okolje doživelo nekaj zanimivih novosti. V tem obdobju se namreč o tiskarski umetnosti ni več poročalo »političnemu« sektorju, ampak je od leta 1767 dalje postala ena od dejavnosti, ki so bile podvržene pristojnosti komerčnih konsesov. ⁴⁷ Oziroma natančneje, vse to, kar je zadevalo »povečanje števila« tiskarn in sprejem novih tiskarjev v dedne avstrijske in češke dežele, je od tedaj bilo podrejeno »komerčnemu« sektorju, medtem so licence za tisk in za razširjanje knjig ostajale v domeni »politike«. ⁴⁸ Za knjigarje in tiskarje je torej Gorica začela postajati, bolj kot je bila do tedaj, potencialno zanimiv center z vidika založništva in trgovine.

Ni bil slučaj, da se je prav v letu 1767 Valerio de Valeri, tiskar in knjigar iz Čedad, poskusil ustaliti v ekonomski in kulturni sredini grofije. Oktobra tega leta je Komerčni konses Gorice pozitivno ocenil njegovo zahtevo, »da bi bil sprejet kot tiskar v tem mestu, s ponudbo, da tiska po beneških in videmskih cenah«, toda pozitivnemu mnenju ni sledila takojšnja postavitev delavnice. ⁴⁹ Čedadski tiskar je verjetno v istem času uspel pridobiti tudi dovoljenje za odprtje knjigarne v mestu, ki jo je tudi res odprl, kakor izpričuje »L'Europa letteraria«, znani beneški periodični časnik, ki ga je vodil Domenico Caminer, in ki je omenjal de Valerija kot »knjigarnarja v Čedadu in v Gorici«, ob koncu leta 1768. ⁵⁰

Medtem se je po drugi strani istega leta 1767 v grofiji začejala pomembna dejavnost v sektorju proizvodnje papirja, materiala, ki je bil seveda nepogrešljiva podpora tiskarski dejavnosti; v bližnji Ajdovščini je začela delovati papirnica Tomaža Cumarja, ki je bil že prisoten v Gorici kot izdelovalec igralnih kart od leta 1758 dalje. ⁵¹ Papirnica je doživljala impresiven gospodarski vzpon vse do polovice 70. let, ki mu je sledilo hitro (iz nepoznanih vzrokov) nazadovanje v letu 1788, ki je

46 ASTs, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 63, cc. 13r-17r.

47 IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 127.

48 ASPGo, *Stati Provinciali*, sekcija II, mapa 330/2, c. 163r. Zelo na kratko o spremembah, ki so se začele v tistih letih v Avstriji v zvezi s produkcijo in trgovanjem s knjigami: Frédéric BARBIER in Catherine BERTHO LAVENIR, *La storia dei media. La comunicazione da Diderot a Internet*, Milano, Christian Marinotti, 2002, str. 43, 44.

49 ASPGo, *Stati Provinciali*, sezione II, Consesso commerciale, 1765-1772, mapa 339/II, c. 27 (gl. tudi omembo v: IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 127, 128).

50 »L'Europa letteraria«, 1768, november, str. 96.

51 IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 111.

nato pripeljalo do ukinitve podjetja v letu 1790.⁵² Isti Cumar pa je leta 1771 skušal povečati in dopolniti šopek svojih dejavnosti z zaprositvijo za dovoljenje, da bi odprl tiskarno za produkcijo besedil v nemščini, italijanščini in latinščini, ki ga je tudi pridobil – delal bi z nazivom javnega tiskarja (in uporabljal deželni grb kot tiskarski žig). Kot je znano lokalnemu zgodovinopisju, Cumar ni spoštoval danega časovnega okvirja za dejansko postavitev delavnice in Valerio de Valeri, ki je bil, kot smo videli, že aktiven kot tiskar v Čedadu, je znal takoj izkoristiti situacijo in je predlagal sebe za javnega tiskarja kot alternativo lastniku papirnice iz Ajdovščine, ter postal polnopravni uporabnik licence 25. novembra 1772.⁵³ De Valeri je začel tiskati leta 1773, iz tega leta izhaja najstarejša znana publikacija, ki je bila natisnjena v njegovi delavnici, in sicer »pravni spis«, podpisan z »Nella stamperia del Cesareo Regio Governo ed Incliti Stati Provinciali.«⁵⁴

Ni znan vzrok, zakaj je Cumar izpustil iz rok licenco, ki bi mu zagotovila javna tiskarska naročila (oziroma redne prihodke), pa še uporabljal bi papir, ki ga je sam proizvajal, z vsemi ekonomskimi prednostmi, ki bi jih takšna situacija prinašala. Lahko pa predpostavljamo, da je de Valeri, ki je zagotovo pozorno spremljal razvoj situacije, lahko z velikim občutkom za pravi trenutek in z odločnostjo izkoristil obotavljanje lastnika papirnice ter namesto njega postavil tiskarno. To razlago so že predložili raziskovalci, ki so se ukvarjali s to prigodo,⁵⁵ vendar ostaja kljub vsemu le hipoteza, ki temelji samo na razvoju dogodkov in ne na možnih vzrokih zanje. Če torej ostajamo na nivoju hipotez, bi lahko tvegali tudi drugačno teorijo: in sicer, da je med Cumarjem in de Valerijem obstajal neke vrste sporazum, katerega namen bi bil olajšati pridobitev licence za postavitev nove tiskarne za de Valerija. Pri tem ne smemo spregledati, da je Cumar imel zelo skromno izobrazbo (opisovali so ga kot »nepismeno osebo« in da je »brez najmanjše izobrazbe«),⁵⁶ kar ni najugodnejša situacija za človeka, ki bi rad vodil tiskarno. Tiskarstvo je namreč vendarle bila dejavnost, ki je potencialno temeljila na stikih in kulturnih izkušnjah, tudi če je bila (kakor je veljalo v tem specifičnem primeru) vezana na javno institucijo, ki je tiskarjem na splošno lahko zagotovila preživetje tudi brez spuščanja v založniške posle. Cumarju bi postavitev še ene tiskarne v Gorici vseeno prinašala koristi, saj bi

52 Za rekonstrukcijo Cumarjeve dejavnosti gl. prav tam, str. 111–127.

53 DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 138; Iancis, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 127, 128.

54 (»V tiskarni cesarsko-kraljeve oblasti in plemenitih deželnih stanov«, op. prev.) Gre za *Antilogia, o sia replica ad una scrittura legale pubblicata in Gorizia l'anno 1755 ora nuovamente ristampata* (GROSSI, *Annali* cit., št. 38), ki velja za najstarejši znani Tommasinijev tisk (prav tam, št. 1). Podobnost je zanimiva, a ni popolnoma naključna, ker poudarja izvor pretežno ne kulturne narave dejavnosti dveh goriških tiskarn v 18. stoletju. Na kratko o de Valerijevem podjetju: Rudj GORIAN, *Valeri Valerio*, v: *Nuovo Liruti* cit., str. 2548–2552.

55 Gl. predvsem DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 138.

56 IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 132.

nova delavnica gotovo povečala njegove poslovne stike kot proizvajalcu papirja (na primer, osnovni material, ki se je uporabljal za tiskanje »Gazzette goriziane«, je, kot bomo videli, prihajal prav iz Ajdovščine).

Začetek delovanja de Valerijeve delavnice pa ni edina potrditev, da je obdobje med letoma 1760 in 1770 predstavljalo posebej živahen trenutek za knjižno zgodovino v Gorici. V mislih imamo predvsem dve manjši založniški iniciativi že omenjenega knjigarja Antonia Venierja, ki je leta 1770 in 1771 naročil, verjetno v videmski tiskarni bratov Murero, tisk dveh priročnikov za trgovske namene.⁵⁷ Iz leta 1769 pa izhaja knjiga molitev, ki bi lahko izšla prav v Gorici izpod rok Francesca Marie Winckowitza, ki pa že nekaj desetletij velja za izgubljeno. Winckowitz, prvi aktivni tiskar v Trstu v 18. stoletju, je tam postavil tiskarno leta 1756 (če ne štejemo tiskarne Josepha Zentza, ki je bila v Trstu prisotna zelo kratek čas), kot podružnico pomembnega dunajskega podjetja svojega tasta, Johanna Thomasa von Trattnerja.⁵⁸ Domnevna izdaja, ki naj bi jo v Gorici objavil Winckowitz, predstavlja v vsakem primeru edino sled njegove tiskarske aktivnosti v Goriški grofiji; iz tega razloga se zdi bolj smiselno sklepati, da gre za tisk, ki je izšel v Trstu in je vseboval kakšno povezavo z Gorico (morda zaradi kakšnega skladišča knjig, ki je bilo prisotno *in loco*).⁵⁹

Druga oseba, ki je oživila goriško knjigarsko sfero v teh letih, je bil Gaetano Faccini, doma iz Parme. Faccini je leta 1770 omenjen kot knjigovez, toda leta 1773, potem ko je postal goriški meščan, je prevzel knjigarniško dejavnost od Pietra Naide, ki je tedaj že ostarel in morda ni več mogel slediti spremembam, ki so se dogajale v Gorici na knjigarniškem področju. Faccini je torej delal na obeh področjih, na katerih se je lahko izvajal poklic »knjigarja«: prvo, ki je vezano na knjigovezništvo, in drugo, ki je vezano na prodajo knjig (razlika, ki jo je med drugim razložil tudi sam Faccini).⁶⁰ Nekaj let zatem se je parmski knjigar preizkusil tudi v založništvu, s tiskom dela o porodništvu,

---

57 *Aritmetica di valute austriache colle rispettive loro tavole*, 1770; *Aggiunta all'aritmetica di valute austriache*, 1771. Prva izmed dveh izdaj je podpisana: »Si vende in Gorizia, appresso Antonio Venier«, medtem ko je druga *sine notis*; gl. GROSSI, *Annali* cit., str. XIV in št. 24 e 25.

58 O Trattnerjevem podjetju: Hermine CLOETER, *Johann Thomas Trattner. Ein Großunternehmer im Theresianischen Wien*, Wien, Wiener Bibliophilen-Ges., 1952; Antonio Trampus, *I gesuiti e l'illuminismo. Politica e religione in Austria e nell'Europa centrale (1773-1798)*, Firenze, Olschki, 2000, str. 227-239; Anja DULAR, *Johann Thomas Edler von Trattner (1719-1798) and the Slovene Book Market of the 18th Century*, in *Kommunikation und Information im 18. Jahrhundert. Das Beispiel der Habsburgermonarchie*, herausgegeben von Johannes FRIMMEL und Michael WÖGERBAUER, Wiesbaden, Harrassowitz Verlag, 2009, str. 45-54 (vsebuje tudi povzetek Trattnerjeve dejavnosti v Gorici in v Trstu).

59 GROSSI, *Annali* cit., str. XIII. in št. 23; Ranieri Mario COSSAR, *Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia*, Pordenone, Arti grafiche Fratelli Cosarini, 1948, str. 286. O Winckowitzu in o Zentzu: PAGNINI, *I giornali* cit., str. 12; gl. tudi Trampus, *Tradizione storica* cit., str. 72.

60 ASPGO, *Stati provinciali*, sezione II, mapa 336, cc. 205-210. Omemba nasledstva v: IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 128.

ki je izšlo z oznako »In Gorizia 1775. Per Gaetano Faccini«, za realizacijo katerega pa se je po vsej verjetnosti – glede na novejša raziskava – obrnil na brate Gallici v Vidmu.⁶¹ Faccini pa kljub vsemu ni imel sreče: že leta 1776 je imel težave z zahtevami po plačilu različnim upnikom⁶² in nekaj let kasneje ga ni bilo več med imeni aktivnih knjigarjev v Gorici.⁶³

V vsakem primeru ne Venier, ne Winckowitz, ne Faccini niso bili lastniki tiskarn v Gorici, zaradi česar lahko s precejšnjo gotovostjo trdimo, da sta bila v Grofiji v 18. stoletju aktivna samo dva tiskarja, ki sta bila kot takšna tudi uradno in nedvoumno priznana, in sicer Tommasini in de Valeri.

Na tej točki bo koristno, če se še podrobneje zadržimo pri mestnih knjigarnah, natančneje v zvezi z obdobjem od konca 60. let pa do začetka 80. let. Gre za desetletja, ki so, poleg tega, da so posebej zanimiva za našo raziskavo, tudi obdobje, za katerega je dejavnost knjigarjev do danes najbolj raziskana. V letih 1769–1770 so bile aktivne štiri knjigarne, ki so jih vodili Gasparo Boghinz (o Voghinz, specializiran za nemške knjige), Pietro Naida, Valerio de Valeri in Antonio Venier,⁶⁴ medtem ko je v letih 1776–1777 poleg imen de Valerija in Giacoma Venierja (ki je verjetno prevzel Antonijevo prodajalno)⁶⁵ opaziti tudi imena Gaetana Faccinija in Giacoma Kerna (ki se je ukvarjal s prodajo nemških izdaj).⁶⁶ Pred letom 1773 pa je skupina knjigarjev morda dosegla številko pet, če drži, da je Gaetano Faccini v tistem letu omenjal, da je Kern odprl novo prodajalno, »ko so obstajale že štiri druge, ki so se ukvarjale z isto dejavnostjo«.⁶⁷ Poleg tega je bilo Kernovo podjetje precej dinamično, leta 1775 se je vrglo v pridobivanje ekskluzivnih pravic za prodajo šolskih knjig,⁶⁸ medtem ko je leta 1794 postalo založnik knjižice, ki je bila verjetno natisnjena v

61 GROSSI, *Annali* cit., str. Xv e št. 76.

62 ASGo, *Tribunale Civico Provinciale di Gorizia*, 1783–1850, mapa 333, str. 258, 346, 488, 489, 527, 540, 604.

63 IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 128.

64 Prav tam.

65 Opozorimo naj, da se na seznamu povezanih z četrtim zvezkom dela *Notizie delle cose del Friuli* Giangiuseppeja Lirutija, Udine, Gallici, 1777, še vedno pojavi ime »Venier il sig. Antonio«, ki je dobil šest kopij izdaje; gl. DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 144. Prodajalna Giacoma Venierja je bila še aktivna leta 1791, če drži, da je v tem letu bil kontaktna oseba v Gorici za zbiranje prednaročil za delo *Sanctae matris nostrae Catholicae Ecclesiae dogmatum et morum ex selectis veterum Patrum operibus veritas demonstrata seu Veterum Patrum theologia univversa*, ur. Angelo Cigheri, Firenze, Bouchard, 1791. S tem v zvezi gl. sekcijo *Notizie letterarie* časopisa »Gazzetta enciclopedica di Milano«, ki jo je tiskal Gaetano Motta, 1791, št. 10, str. 37; o tem časopisu: Giuseppe RICUPERATI, *Giornali e società nell'Italia dell'« Ancien Régime» (1668–1789)*, v: Carlo CAPRA, Valerio CASTRONOVO e Giuseppe RICUPERATI, *La stampa italiana dal '500 all'800*, Roma-Bari, Laterza, ³1986, str. 67–370: 337, 338.

66 IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 128.

67 ASPGo, *Stati provinciali*, sezione II, mapa 336, c. 206.

68 Prav tam, mapa 342/II, c. 31r.

tiskarni bratov Pecile v Vidmu.⁶⁹ V začetku 80. let pa je morda bilo v mestu aktivnih celo šest knjigarjev: poleg Giuseppeja Haisa (ki je morda, kot že omenjeno, bil le preprost delavec v prodajalni, in ne lastnik knjigarne) še Giovanni Kern (verjetno Giacomov naslednik), Giovanni Marinig in Giacomo Venier, ki so omenjeni leta 1782,⁷⁰ dodati pa jim moramo, po vsej verjetnosti, še de Valerija⁷¹ in Tommasinija (ne več Giuseppeja, temveč sina Giacomina), ki je tedaj po vsej verjetnosti že bil lastnik svoje knjigarne.⁷² Tudi če upoštevamo le štiri in ne šestih knjigarn, ki naj bi bile tedaj aktivne, je vseeno očitno, da gre v primeru mesta takšne velikosti, kot je Gorica, za prisotnost kar precejšnjega števila knjigarjev.⁷³

Če se vrnemo k začetkom delovanja tiskarne Valerija de Valerija v Goriški grofiji, vidimo, da moramo pri ovrednotenju te tiskarne upoštevati vsaj tri novosti: da je necerkvena oblast pridobila svojo uradno tiskarno; da Tommasinijeva tiskarna ni več imela monopola (in je zatorej nastala konkurenca znotraj same Gorice); ter konec neposrednega nadzora nadškofa nad vso lokalno produkcijo knjig. V zvezi s to zadnjo točko se je pokazalo, da je bil Attems nemalo v skrbeh zaradi odprtja delavnice čedadskega tiskarja, če drži, da je 28. januarja 1773, le dva meseca po izdaji dovoljenja za postavitve nove tiskarne, predložil zahtevo deželnemu glavarstvu, naj »izda ukaz novemu tiskarju Valeriju« in ga zaveže k spoštovanju tedaj veljavnih norm glede preventivne cenzure, predpisov, ki so vključevali, da mora biti vsaka »nova knjiga« podvržena predhodnemu pregledu s strani cerkvenih oblasti, in sicer rektorja jezuitskega kolegija v Gorici (torej cerkvenega reda, ki je bil globoko vpet v družbeno in versko življenje v Grofiji⁷⁴). Odgovor svetnika De Kappusa na nad-

69 GROSSI, *Annali* cit., str. XV, XVI in št. 296.

70 IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 128

71 Podatek o de Valeriju med drugim izhaja iz opazovanja nazivov čedadskega tiskarja in knjigarja v založniških opombah na knjigah, ki jih je natisnil, tudi v precej kasnejših letih, kot je 1782.

72 DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 143; BRAIDA, *Proposta per gli annali* cit., str. 48.

73 Ne smemo pa pozabiti, da so dokumenti, ki se nanašajo na dejavnosti knjigarn, morda bili nenatančni pri razlikovanju med dejansko dejavnostjo knjigarja (oziroma knjigarja – knjigoveza) in med poklicem oseb, ki so le vezale knjige tujih oseb, glede na distinkcijo, ki je omenjena zgoraj. Gotovo je, na primer, da je Gaspare Boghinz leta 1773 deloval tudi (ali le?) kot knjigovez (ASPGO, *Stati provinciali, sezione II, mapa 679, Spese di cancelleria*, št. 34) in tudi de Valeri se je ukvarjal z isto dejavnostjo (IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 128).

74 O vlogi jezuitov v avstrijski cenzuri: TRAMPUS, *I Gesuiti e l'Illuminismo* cit., str. 218–226. O goriškem redu: FRANCESCO SPESOTT, *Primordi, incremento e sviluppo delle istituzioni gesuitiche a Gorizia (1615–1773)*, v: »Studi goriziani«, 3 (1925), str. 83–142; id., *Le istituzioni gesuitiche a Gorizia (1615–1773)*, v: *Gorizia e la Biblioteca Statale Isontina (1919–1969)*, ur. Guido MANZINI, X. dodatek k »Studi goriziani«, Gorizia, Biblioteca Statale isontina, 1969, str. 7–20; Italo LOVATO, *I Gesuiti a Gorizia (1615–1773)*, Gorizia, Tipografia Sociale, 1959 (izvleček iz »Studi goriziani«, 25 in 26, 1959), str. 85–141; Giuseppe MELLINATO, *C. M. d'Attems ed i Gesuiti di Gorizia*, v: *Carlo Michele d'Attems primo arcivescovo*, I. cit., str. 329–336; PROVINCIA DI GORIZIA E MUSEI PROVINCIALI, *Ex universa philosophia. Stampe barocche con le tesi dei Gesuiti di Gorizia*, katalog razstave, ur. Maddalena MALNI PASCOLETTI, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 1992; TRAMPUS, *I gesuiti e l'illuminismo* cit., str. 19–21, 28, 29,

škofovo zahtevo pa je bil tokrat bolj odrezav v primerjavi s predhodnimi podobnimi situacijami (čeprav so se te nanašale na knjigarne, ne na tiskarne): čeprav ni postavil pod vprašaj nalog rektorja kolegija, je De Kappus le obvestil Attemsa, da je novi tiskar že dobil »primerna navodila mnogo prej, preden so bile vaše poizvedbe, monsignor, predložene temu glavarstvu«. ⁷⁵

V vsakem primeru je bilo organizaciji cenzurne prakse, ki ji je bila podvržena produkcija knjig do tistega trenutka, namenjeno, da bo v le nekaj letih doživela velike spremembe. Običajen preventiven nadzor tiska s strani rektorja jezuitskega kolegija je bil namreč ukinjen prav leta 1773 z ukinitvijo jezuitskega reda. Temu ukrepu je sledilo, po jasno izraženi Attemsovi zahtevi (formulirani le dva meseca pred nadškofovo smrtjo), imenovanje novega cerkvenega cenzorja Giovannija Federica Madtka, ki je že bil sodelavec nadškofa pri njegovih pastoralnih obiskih, drugače kanonik nadškofijske cerkve in generalni vikar nadškofije. ⁷⁶

18. februarja 1774 je Attems preminil; leta 1775 so trije dekreti, izdani na Dunaju, ukazovali »ustanovitev redne komisije za cenzuro knjig v Gorici«, ki bi jo sestavljali profesorji lokalne gimnazije. Vodji te komisije so bili zaupani dokumenti z Dunaja s seznamom prepovedanih tekstov in nadzorom nad knjigami, ki so bile zasežene na carinah. Komisija pa ni mogla prepovedati nobenega besedila, ne da bi najprej prejela mnenje iz prestolnice, ki so ga pridobili preko posredovanja deželnega glavarstva. Kar se tiče licenc za lokalne tiske, pa jih je moral potrditi namestnik deželnega glavarja (funkcija, ki jo je v tistem trenutku pokrival Rudolf Coronini Cronberg) in jih vsake tri mesece poslati na Dvor. Predvsem pa je bil za vse, kar je bilo v zvezi s cenzuro, poleg tega, da je bil tudi predsednik komisije, imenovan pater Michele Grandi. ⁷⁷

Izbira seveda ni bila naključna: Grandi, ki je bil rojen v Gonarsu, je doktoriral iz prava v Padovi in je bil nato aktiven v različnih mestih, med drugim tudi v Benetkah, kjer je delal kot publicist v podporo jurisdikcionalistični strani. ⁷⁸ Leta 1773 se

34, 40, 47; Rudj GORIAN, *I Gesuiti a Gorizia (secoli XVII-XVIII)*, v: »... a pubblico, e perpetuo commodo della sua Diocesi«. *Libri antichi, rari e preziosi delle biblioteche diocesane del Friuli (sec. XV-XVIII)*, razstavní katalog (Udine, 30 ottobre 2009-15 gennaio 2010), ur. Giuseppe BERGAMINI, str. 101-104; Claudio FERLAN, *Dentro e fuori le aule. La Compagnia di Gesù a Gorizia e nell'Austria interna (secoli XVI-XVII)*, Bologna, Il Mulino, 2012.

75 ASTs, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 67, cc. 5r in 6r.

76 Prav tam, mapa 67, cc. 62r-66r. Številne omembe Madka (ki je včasih navajal tudi kot Madcho, Matco ali kot Madco) je najti v štirih zvezkih dela *Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia, 1752-1774* cit.; ena omemba pa se nahaja tudi v: DELLA BONA, *Osservazioni ed aggiunte* cit., str. 225.

77 ASTs, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 67, cc. 146r.

78 Gl. prevod in komentar francoske verzije Jeana Barbeyraca dela *I doveri dell'uomo e del cittadino* Samuela Pufendorfa (ki je izšlo v Benetkah v treh knjigah pri Francescu Pitteri, 1761-1767) in razpravo (katere avtor je Grandi) *La causa del Purgatorio contra gli abusi dell'interesse e della falsa divozione sostenuta [...] a difesa di un suo ragionamento morale intorno alla regolata pietà verso i defunti* (prav tam, izdal Antonio De Castro, 1766). O Grandiju: Pietro

je preselil v Gorico kot profesor filozofije morale na jezuitskem kolegiju, ko pa je bil red ukinjen, je njegova zaposlitev postala profesor prava in cerkvene zgodovine ter direktor teoloških študij in filozofije na lokalni gimnaziji. V Gorici pa je Grandi objavil tudi več spisov, med katerimi je *La indipendenza temporale dell'Imperio dal Sacerdozio, dimostrata in occasione della cancellatura nel Breviario romano del fatto di papa s. Gregorio VII contra l'imperatore Enrico IV ordinata da Sua Maestà l'Imperadrice Regina*, ki ga je leta 1774 natisnil de Valeri (ki pa se na delo ni podpisal, morda iz previdnosti); gre za delo, ki je na zelo ekspliciten način podpiralo cerkveno politiko Dunaja.⁷⁹ Poleg tega, da je bil direktor komisije, je Grandi sodeloval tudi z drugimi goriškimi profesorji, ki so bili zadolženi za pregled knjig pred tiskom (imena, ki jih je sam predlagal deželnemu glavarstvu), pri čemer je osebno skrbel za pregled del, ki so spadala pod »cerkveno pravo in naravno pravo«, kakor tudi pod »politične predmete«, torej vse sektorje, pri katerih je bilo treba »imeti poseben nadzor«, saj je obstajala nevarnost, da bi dali v tisk »največje napade na vladarske pravice«. ⁸⁰ V le nekaj letih so torej odprtje de Valerijeve tiskarne, Attemsova smrt in imenovanje na mesto odgovorne osebe za cenzuro intelektualca, ki je bil odkrito na strani državnih interesov, spremenili založniško situacijo in knjižni svet v Goriški grofiji.

Valerio de Valeri med lokalnimi publikacijami in projekti širšega dometa

Preselitev Valerija de Valeri v Grofijo, kjer je najprej deloval samo kot knjigar, nato tudi kot tiskar, je bil najpomembnejši dogodek za goriško zgodovino tiska v obdobju med 70. in 80. leti 18. stoletja. Zato je v tem trenutku pomembno podrobneje analizirati osebnost de Valerija, *in primis* zato, da lahko bolje umestimo objavlanje »Gazzette goriziane« glede na glavno dejavnost tega tiskarja, upoštevajoč predvsem leta pred in malo po koncu izhajanja časopisa. Hkrati pa tudi zato, da bi zaokrožili v celoto ta

---

Antonio CODELLI, *Gli scrittori friulano-austriaci negli ultimi due secoli*, Gorizia, Tommasini, ³1792, str. 124–129; Carlo MORELLI DI SCHÖNFELD, *Istoria della contea di Gorizia*, III., Gorizia, Paternolli, 1855, str. 305–308; Camillo DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano Sonziaca e la Biblioteca Civica di Trieste*, v: »Archeografo triestino«, s. III., 15 (1929–1930), str. 95–225: 131. Koristen je tudi kratek nekrolog, ki je bil objavljen v bolonjskem časopisu »Bologna«, 1786, št. 47.

79 GROSSI, *Annali* cit., št. 53.

80 Sodelavci, ki jih je Grandi izbral dne 6. marca 1777, so bili: »1. Za teološke, dogmatične ali moralne teme gospodje profesorji [Agostino] Goriup, [Giovanni Nepomuceno] Bartolotti, in [Pietro] Basulco. 2. Za fizikalne, matematične, poetične, govorniške in zgodovinske teme, gospodje profesorji [Agostino] Michelazzi in [Giacomo] Reyss. 3. Za teme iz logike, metafizike, moralne filozofije, gospod profesor [Pietro] Miotti«; gl. ASTs, *Atti amministrativi di Gorizia 1754–1783*, mapa 26, zvezek 268.

uvod v zgodovino knjige v Gorici v 18. stoletju, bomo na kratko predstavili razvoj de Valerijevega podjetja vse do njegovega konca, in podali potrebne informacije tudi o tem, kar je vzporedno naredilo konkurenčno Tommasinijevo podjetje.

Valerio de Valeri, ki se je rodil v Čedadu leta 1738, je tam postavil tiskarno leta 1765, postal tudi knjigar in, po vsej verjetnosti, od leta 1766 dalje tudi proizvajalec papirja skupaj s partnerjem Giuseppejem Pertoldeom.⁸¹ Zaradi odprtja te tiskarne se je umetnost tiska vrnila v Čedad po skoraj treh stoletjih, saj v tem furlanskem mestecu ni bilo druge delavnice, vse odkar je Gerardo da Lysa tu tiskal svoje inkunabule v letu 1480.⁸² Hkrati pa je iniciativa de Valerija naredila iz Čedada edini kraj v beneški Furlaniji, ki je poleg Vidma imel tiskarno v 18. stoletju. Dejavnost čedadske delavnice je treba upoštevati na dveh različnih nivojih. Po eni strani se sem umešča tipična produkcija majhnih tiskarn, torej dokumenti manjše pomembnosti (razpisi, administrativne materiali), pobožne knjige in priložnostna besedila. Po drugi strani pa obstajata tudi dve izdaji širšega dometa, ki sta izšli od leta 1769 dalje (ne smemo pozabiti, da je to leto, v katerem je de Valeri že bil aktiven kot knjigar v Gorici), ki sta vredni večje pozornosti, saj združujeta dve konstanti, ki sta bili tipični za dejavnost Čedadčana tudi v goriškem obdobju: po eni strani dinamičnost in založniške ambicije, po drugi strani pa pogosto nesrečni izidi njegovih iniciativ.

Prva izdaja, ki jo želimo analizirati, je izšla v sodelovanju z Antoniem Zatto, enim največjih beneških tiskarjev v drugi polovici 18. stoletja⁸³: gre za delo *Operum miscel-*

81 O de Valeriju v Čedadu: Giovanni Maria DEL BASSO, *La tipografia a Cividale del Friuli dall'origine alla fine del secolo XVIII*, v: »Atti dell'Accademia di Scienze, Lettere e Arti di Udine«, s. VIII., 2 (1973–1975), str. 159–168: 164–167; FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit., str. 24–30; DE GRASSI, *Provincialismo* cit., str. 100, 101; o papirnici: Manuela CASTAGNARA CODELUPPI, *Valerio de Valerij imprenditore cividalese della seconda metà del '700*, v: »Quaderni cividalesi«, 14 (1987), str. 41–46.

82 Za izdaje iz leta 1480: COMELLI, *L'arte della stampa* cit., str. 23–49.

83 Bibliografija o Zatti je obširna: tu navajamo nekaj referenc splošne narave, ali ki so koristne za osvetlitev določenih vidikov dejavnosti Benečana. O tiskarju in o kontekstu, znotraj katerega je deloval: Mario INFELISE, *L'editoria veneziana nel '700*, Milano, Franco ANGELI, 2¹⁹⁹¹, *ad indicem*; o izdajah, naklonjenih jezuitom: Franco VENTURI, *Settecento riformatore*, II, *La chiesa e la repubblica dentro i loro limiti, 1758–1774*, Torino, Einaudi, 1976, *ad indicem*, in Mario INFELISE, *Gesuiti e giurisdizionalisti nella Repubblica Veneziana di metà 700*, v: *I Gesuiti e Venezia. Momenti e problemi di storia veneziana della Compagnia di Gesù*, atti del convegno di studi (Venezia, 2–5 ottobre 1990), ur. Mario ZANARDI, Padova, Gregoriana, 1994, str. 663–686; o bakrorezih in ilustriranih izdajah: *Da Carlevarijs ai Tiepolo. Incisori veneti e friulani del Settecento*, razstavni katalog (Gorizia-Venezia), ur. Dario SUCCI, Venezia, Albrizzi, 1983, *ad indicem*; Alessandro GIACOMELLO in Francesca NODARI, *Le Rime del Petrarca. Un'edizione illustrata del Settecento (Venezia, Antonio Zatta, 1756)*, Gorizia, IEG, 2003; Alberta PETTOELLO, *Libri illustrati veneziani del Settecento. Le pubblicazioni d'occasione*, Venezia, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2005, *ad indicem*; o glasbenih bakrorezih: Bianca Maria ANTOLINI, *Editori, copisti, commercio della musica in Italia: 1770–1800*, v: »Studi musicali«, 18 (1989), str. 273–375: 287–300; o zemljevidih, vezanih na tedanje stvarnost: Rudj GORIAN, *Testo e immagine nei periodici antichi: le testate politiche veneziane (XVII–XVIII secolo)*, v: *Storia per parole e per immagini*, ur. Ugo ROZZO in Mino GABRIELE, Udine, Forum, 2006, str. 267–299: 290–292, 294–298.

laneorum tomus primus grofa Rudolfa Coronini Cronberga, goriško politično osebnost in erudita, ki je med drugim bil dolgo časa kontaktna oseba za čedadskega tiskarja.⁸⁴ Če povzamemo založniško dogajanje, je dogovor iz leta 1768 med de Valerijem in grofom določal, da bo delo natisnjeno v dveh ločenih delih. Ko je prejel rokopis prvega dela, ga je de Valeri natisnil v sodelovanju, kot že omenjeno, z Zatto. Nato pa se je Coronini za tisk drugega dela obrnil neposredno na beneškega tiskarja: na ta način je čedadskemu tiskarju, ki je bil sedaj izločen iz posla, ostalo 1500 kopij prvega dela, ki jih je bilo težje spraviti v promet, ker niso bile dopolnjene tudi z drugim delom knjige. Knjiga je kljub temu imela nekaj uspeha, odkar je – glede na to, kar je de Valeri poročal v 90. letih – bila tudi ponatisnjena, zdi se, da na Dunaju.⁸⁵ V zvezi s tem dogajanjem moramo opozoriti, da se je izdaja obračala na precej zagotovljeno publiko, ki so jo v velikem delu predstavljali »prelati, princi, grofje, baroni« (skoraj vsi iz Gorice), »v večji meri sorodniki ali prijatelji slavnega in plemenitega avtorja«.⁸⁶

V resnici ozadje objave tega eruditskega dela še ni bilo povsem osvetljeno, in vse do danes je znan samo prvi del, ki je izšel z podpisom »Venetiis, 1769. Ex Typographia Antonii Zatta, expensis eiusdem, et Valerii de Valeriis. Superiorum permissu, ac privilegio«.⁸⁷ Seveda tudi površen pregled te knjige kaže na inferiorno pozicijo de Valerija v tej iniciativi: medtem ko je Zatta vstavil na konec zvezka obširen katalog besedil in grafik iz lastne produkcije,⁸⁸ je bil čedadski tiskar izključen iz kakršnekoli promocijske uporabe izdaje, ki bi šla dlje od navedbe njegove prodajalne kot lokacije zbiranja naročil, kot alternativo knjigarni slavnega beneškega kolega.⁸⁹ Kar se tiče dejanske objave drugega dela, pa o tem obstajajo močni dvomi, tudi zato, ker se izginotje celotne naklade drugega dela luksuzne izdaje (kar verjetno pomeni večje možnosti

84 O Coroninijevem profilu: Alessio STASI, »Canto gli onor delle sonziache sponde: note su Rodolfo Coronini e i Fasti Goriziani, v: Rodolfo CORONINI CRONBERG, *Fasti goriziani*, Gorizia, de Valerj, 1780, anastatičen ponatis, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 2001; za predstavitev *Operum miscellaneorum tomus primus*, prav tam, str. 24, 25; Marino DE GRASSI, *Tra Venezia e Vienna, v: Gorizia e il Friuli cit.*, str. 9–22: 13.

85 O dogodku: FAIN, *Proposta per gli annali tipografici cit.*, str. 35–49; DE GRASSI, *Provincialismo cit.*, str. 101. Opozorimo naj (tu povzemamo Danielo Fain), da je de Valeri skušal uveljaviti svoje pravice v zvezi z nekorektnim Coroninijevim ravnanjem šele po grofovi smrti (1791), in sicer je vložil tožbo proti Francescu Saviu, skrbniku zapuščine plemenitega Goričana, šele v letih 1792–1793. Ta zamuda je precej razumljiva ne samo zato, ker bi Coronini lahko obvezal tiskarja k plačilu zadolžnice v znesku 1000 fiorinov, podpisane leta 1768, ampak tudi zato, da bi ohranil dobre odnose z vplivno osebo, kot je bil grof, ki je bila za Čedadčana življenjskega pomena.

86 Rudolf CORONINI CRONBERG, *Operum miscellaneorum tomus primus*, Venezia, Antonio Zatta in Valerio de Valerj, str. 422 (seznam prednaročnikov).

87 Ročno napisana opomba na prvi strani primerka, shranjenega v knjižnici Pokrajinskega zgodovinskega arhiva v Gorici, nam da natančen izraz *ante quem* za objavo izdaje: »Di Francesco Maria Malvolti, cui fu dato in dono dal nob[il]e sig[no]r co[nt]e Alessandro d'Atemis in Gorizia li 4 giugno 1769«.

88 CORONINI CRONBERG, *Operum miscellaneorum tomus primus*, str. 425–428 (naj opozorimo, da so strani v folio formatu natisnjene v dveh stolpcih).

89 Prav tam, str. 424.

ohranitve) in uničenje vseh kopij domnevne druge izdaje obeh delov knjige zdita zelo malo verjetni. Lahko pa tvegamo hipotezo, da je v resnici de Valeri v zgoraj navedenih dokumentih v 90. letih 18. stoletja na kak način zamešal delo *Operum miscellaneorum tomus primus* z delom *Specimen genealogico-progonologicum ad illustrandam augustissimam prosapiam Habsburgo-Lotharingicam prosapiam*, katerega avtor je tudi Coronini, in ki je bilo dejansko najprej natisnjeno pri Zatti leta 1770 in nato, kot bomo videli, ponovno objavljeno na Dunaju leta 1774 pri Trattnerju.

Manj kompleksna (vendar tudi ne povsem linearna) pa je bila zgodba druge izmed dveh obširnih izdaj, ki sta zaznamovali zadnje obdobje dela de Valerija v Čedadu. Gre za verzijo, »skrajšano v povzetek in v nadaljevanjih«, dela dominikanskega kardinala Giuseppeja Agostina Orsija *Della istoria ecclesiastica (O cerkveni zgodovini)*, op. prev.), od katerega je de Valeri natisnil štiri dele.⁹⁰ Licenca za tisk prvega dela ima datum 31. maj 1768,⁹¹ medtem ko je bil založniški razglas objavljen v Caminerjevi »Europa letteraria« v naslednjem mesecu novembru.⁹² Prvi del knjige pa je izšel šele leta 1769 (takšen je vsaj datum na prvi strani) in se je zaključil s četrtem delom, ki je prišel na trg leta 1771.

Tudi v tem primeru je mogoče najti v de Valerijeви izdaji znak progresivnega približevanja tiskarja goriškemu okolju, ki je vidno v skrbnem upravljanju s posvetili v knjigi. Štirje zvezki *Cerkvene zgodovine*, ki so izšli v Čedadu, se vsi začnejo s posvetilom, ki je vsakič naslovljeno na drugo osebo:⁹³ Benečan Tommaso Querini, »vitez in prokurator« (1. zvezek), goriški nadškof Karl Mihael Attems (2. zvezek), Rudolf Edling, »škof v Cafarneu ter pomožni nadškof v Gorici« (3. zvezek), ter na koncu škof iz Jesija Ubaldo Baldissini (4. zvezek). Kot je razvidno, sta dva naslovljenca od štirih osebi izjemne pomembnosti v političnem in kulturnem življenju Gorice, kar potrjuje, da je de Valeri že širil svojo dejavnost kot tiskar v smeri Grofije.⁹⁴

Treba je tudi omeniti, da je bila odločitev natisniti *Cerkveno zgodovino* dobro premišljena in je verjetno temeljila na natančni oceni trga. Gre namreč za delo, ki je v svoji zahtevni (tako ekonomsko kot materialno) integralni verziji že imelo velik založniški uspeh (tretji ponatis istega dela je bil v teku objave v Rimu pri Paulu Giunchiju

90 Uvodni podatki ob izdaji v: DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 138, 139.

91 Gl. dovoljenje, ki so ga izdali Riformatori dello Studio di Padova, na str. XVIII.

92 »L'Europa letteraria«, november 1768, str. 96.

93 Tiskar se torej ni ustavil pri tem, da bi dal le eno in edino posvetilo v prvi zvezek.

94 Da še dodatno podkrepimo to tezo, lahko omenimo tudi čedadsko objavo krajšega dela, ki izraža gradiški interes, z naslovom *Alcuni componimenti poetici fatti nella occasione che la nobile signora contessa Giovanna libera baronessa de Baselli abitante in Gradisca con universale applauso abbracciò la religione cattolica apostolica romana il giorno 15 settembre 1771*, ki je najbrž izšlo na začetku leta 1772. Gl. Del Basso, *La tipografia a Cividale del Friuli* cit., str. 65, 66 (in slika [8]).

prav v tistih letih)⁹⁵, in takšen odziv publike bi skrajšana verzija, objavljena v Čedadu, verjetno lahko proporcionalno z lahkoto ponovila.

Iz opazovanja seznamov s približno 350 naročniki na izdajo, ki so objavljeni na koncu prvega in drugega zvezka, lahko pridobimo nekaj podatkov o recepciji in razširjenosti »kompendija«, ter posredno, o relativni prepoznavnosti, ki jo je de Valeriju moralo prinesiti to delo, tudi daleč izven Čedada.⁹⁶ Pregledujoč sezname je vendarle opaziti, da sta kraja z največjim številom naročnikov prav Čedad in Gorica (z omembami tudi krajev Koprivno, Krmin in Fara). Furlanija je sicer na široko zastopana: na seznamu je Videm (z dvema knjigarjema: Ognibene Vattolo in Giovanni Battista Damiani, z naročili 12 kopij za vsakega od njiju), Palma (danes Palmanova), San Daniele, Manzano, Merlana, Ruda in bolj severno, Pontebba. Zahodna Furlanija šteje različne naročnike: na primer v krajih Cordovado, Muzzana, Pordenone, Rauscedo, S. Vito al Tagliamento, Sedrano, Spilimbergo, Toppo, Valvasone, Zoppola. Veliko mest je z beneškega področja, naj gre za pomembne centre ali manjše kraje: Mel (blizu Belluna), Padova, Treviso (pa tudi bližnje Miane, Ramera di Piave, Vazzola, Visnà), Benetke (nefurlansko mesto z največjim številom naročnikov, ki so doma tudi v Pellestrini in v Portosecco), Verona, Vicenza, (vključena Tezze sul Brenta). Poleg tega, na severu: Cadore, Calceranica, Lavarone in Serravalle ter, na vzhodu, Trst in nekatera mesta iz današnje Slovenije: Biljana, Koper, Novo mesto, vse do mesta Eger na Madžarskem. Čedadsko izdaja pa je vzbudila interes tudi pri italijanskih naročnikih, ki so stanovali še dlje: Bologna, Gubbio, Jesi (ne smemo pozabiti na posvetilo 4. zvezka, navedeno zgoraj), Mantova, Milano, Rim, Neapelj, Pesaro (z zahtevo po šestih kopijah s strani dinamičnega knjigarja in tiskarja po imenu Niccolò Gavelli)⁹⁷ in Tortona. V daljnem Palermu je beneški knjigar Andrea Rapetti imel na voljo izvode knjige v svoji prodajalni, in ne samo to – o njej je objavil tudi pozitivno recenzijo, z očitnimi promocijskimi nameni, v časopisu o založniških novicah, ki ga je sam urejal.⁹⁸

95 Gre za 18 knjig, objavljenih med letoma 1770 in 1788. Delo je bilo natisnjeno v Rimu pri Pagliariniju v prvi izdaji v 21. zvezkih med leti 1747 in 1762 ter v drugi izdaji, vzporedni prvi, med leti 1749 in 1763. Ena izdaja je izšla v Benetkah pri Giammarii Lazzaroniju ter Domenicu Tabaccu, z oznako Ferrara, pri Bernardu Pometelliju, med leti 1749 in 1762 v 20. zvezkih; gl. *False date. Repertorio delle licenze di stampa veneziane con falso luogo di edizione (1740-1797)*, ur. Patrizia BRAVETTI in Orfea GRANZOTTO, Firenze, Firenze University Press, 2008, št. 124. Še ena je izšla v Neaplju, pri Serafinu Porsileju med leti 1753 in 1762, zopet v 20. zvezkih, z več spremembami v založniški odgovornosti. O delu: Alfonso PRANDI, *La »Istoria ecclesiastica« di P. Giuseppe Orsi e la sua genesi*, v: »Rivista di storia della chiesa in Italia«, 34, 2 (1980), str. 430–450.

96 I. zvezek, str. 322–328; II. zvezek, str. 247–253.

97 O Gavelliju: PASTA, *Editoria e cultura* cit., str. 72, 73 in predvsem Mariangela ALBERTINI, *Niccolò Gavelli (1701-1777) tipografo e libraio di provincia*, Bologna, Patron, 2008.

98 »Notizie de' letterati«, 1772, n. 5, coll. 79, 80. O tem siciljanskem listu, ki ga je tiskal Vincenzo Gagliani: Niccolò Domenico EVOLA, *Ricerche storiche sulla tipografia siciliana*, Firenze, Olschki, 1940, str. 144; Nicola CUSUMANO, *Libri e culture in Sicilia nel Settecento*, Palermo, New Digital Press, 2016, str. 24.

Prvi komentar na seznamu je vezan na koncentracijo kupcev iz Čedad in Gorice, kar je nedvoumen znak, da je bazen večine strank mladega tiskarja–knjigarja vezan na njegovo prisotnost na licu mesta in torej, vsaj deloma, na neposredno poznanstvo s kupci knjig. Za grofijo je med drugim med omenjenimi osebami treba izpostaviti prisotnost najprestižnejših osebnosti, kot so nadškof Attems in Rudolf Coronini Cronberg ter, med plemenitaši nižjega ranga, Carlo Maria della Pace, ki je v prvem delu naročen na samo en izvod *Cerkvene zgodovine*, medtem ko je na drugem seznamu kupcev naveden kot kupec kar dvanajstih primerkov knjige.

Glede na družbeno pozicijo kupcev je očitno (kar je glede na tematiko knjige razumljivo) prevladovanje cerkvenih predstavnikov. Med redovniki je precejšnje število učiteljev: eden od njih, don Antonio Bianchi, teolog in profesor filozofije iz San Micheleja, je naročil blok 18 izvodov te izdaje, morda zato, da jih razdeli med svoje študente. Tako kar se tiče klerikov, kot kar se tiče laikov, pa je očitno, da so bralci pogosto stanovali v manjših krajih, predvsem na beneško–furlanskem področju, kar je znak, da je de Valeri znal zgraditi določen bazen uporabnikov zunaj glavnih kulturnih centrov oziroma na področjih, kjer je bila, nenazadnje zaradi pogoste težave s pridobivanjem knjig, ponudba del, kot so kompendiji, lahko še posebej cenjena.

Kljub temu da se zdi, da je knjiga doživela uspeh pri publiku, tisk *Cerkvene zgodovine* ni šel dalje od 4. dela, ki je bil natisnjen leta 1771. Vzrok za prekinitev je verjetno preselitev de Valerijeve tiskarne iz Čedad v Gorico in posledično tiskarjev prevzem novih poklicnih obveznosti. Kakorkoli že, vemo, da je tisk Orsijevega kompendija nato prevzel Giovanni Battista Damiani v Vidmu leta 1774, ki je natisnil 5. del (licenca beneških cenzorjev, ki je natisnjena v knjigi, je iz istega leta, datum je 19. november), pri čemer je ohranil prvotne de Valerijeve tiskarske izbire (vključno z nespremenjenim okrasjem na prvi strani). Uresničitev projekta pa je potekala počasi; osmi in zadnji del je izšel šele leta 1782.⁹⁹

Kompendij Orsijevega teksta pa ni samo koristen *a posteriori* kot potrditev poklicnih sposobnosti čedadskega tiskarja v letih preselitve v Gorico, ampak je tudi pomemben dokument o de Valerijevi aktivnosti kot knjigar: na koncu 2. zvezka tega dela (iz leta 1770) je namreč natisnjen *Catalogo de libri che si trova ad avere in maggior numero Valerio de Valerj libraro di Cividale del Friuli* (*Katalog knjig, ki jih ima v večjem številu*

99 Naj omenimo recenzijo kompendija, ki jo je objavil Damiani in ki je izšla v »Giornale enciclopedico« Elisabette Caminer julija 1774, str. 129, kjer je omenjen podatek, da je izdajo »začel tiskati Valeri iz Čedad v Furlaniji«. Osem zvezkov je na voljo v knjižnici Biblioteca comunale Vincenzo Joppi v Vidmu: signatura To. m-6. O Damianiju: Rossella TESS, *L'acquisizione di libri in una biblioteca del Settecento friulano: Gian Girolamo Gradenigo e la Biblioteca Patriarcale di Udine*, v: *Nel Friuli del Settecento: biblioteche, accademie e libri*, ur. Ugo Rozzo, I, Udine, Arti grafiche friulane, 1996, str. 23–36: 29; Alessandro GIACOMELLO, *Avvisi di tesi nel Friuli del Settecento*, Gorizia, Biblioteca Statale Isontina, 2000, str. 24. Založniški razglas, ki je napovedoval nadaljevanje izdajanja Cerkvene zgodovine pri Damianiju, je izšel tudi v »Gazzetta letteraria« v Milanu: 1775, št. 48, str. 382–284.

Valerio de Valeri, knjigar iz Čedadada v Furlaniji, op. prev.)¹⁰⁰ Analiza tega kataloga (čeprav omejena na splošno predstavitev podatkov) nam omogoča, da vidimo, kateri so bili vsaj nekateri izmed založniških žanrov, ki so se prodajali pri de Valeriju, pri čemer ne smemo pozabiti, da je glede na kraj objave, morda pred nami seznam, ki ni splošne narave, ampak specializiran seznam, ki nagovarja predvsem bralce, aktivne v religioznih kontekstih ali take, ki so na kakšen način aktivni kot učitelji. Kot je mogoče razbrati že iz samega naslova dokumenta, gre namreč za katalog, ki se ne nanaša na celoten izbor de Valerijevih knjig, ampak samo za knjige, ki so bile v skladišču »v večjem številu«. Knjigar pa izjavlja, da lahko zadovolji tudi morebitne zahteve po drugih knjigah, ki so »tam Venetiis, quam alibi typis mandati«. Število enot, ki so zabeležene na seznamu, je 346 in zelo šibka pozornost je namenjena podatkom o tisku izdaj; namesto tega je raje naveden opis avtorjev, naslovov in prodajna cena. Pred seboj imamo pomembno samopromocijsko iniciativo, v kateri se de Valeri predstavlja bralcem na straneh svoje prve izdaje tako širokega dometa, ki je narejena povsem z lastnimi močmi in ki je, po vsej verjetnosti, dosegla višji nivo razširjenosti od kateregakoli drugega dela, ki ga je samostojno natisnil.

Posebnost tega kataloga so torej religiozne knjige, didaktična dela ter dela enciklopedijskega značaja. V prvi in raznoliki tipologiji izdaj so prisotne po eni strani cerkvena zgodovina, teologija in patristika, ter po drugi strani številne knjižice z dobrimi zgledi in krščansko vzgojo, pri čemer ne smemo pozabiti na širok nabor postnih pridig ter biografij svetnikov. Druga tipologija besedil pa zajema slovnice, kompendije, slovarje in dela, ki so uvod v učenje različnih disciplin. Prisotna pa je tudi lokalna zgodovina (furlanska in druga) ter antična zgodovina, erudicija, bibliografija, medicina, gledališče, (besedila in teoretska dela s tega področja), klasična dela italijanske in latinske literature (pogosto prevedena). Med avtorji po količini produkcije izstopa Lodovico Antonio Muratori. Zelo redki pa so teksti, vezani na zgodovinsko in filozofsko sodobnost: omenimo naj zbirko v treh delih Voltaira in Barbeyraca¹⁰¹ ter delo Girolama Tartarottija *Del congresso notturno delle lamie*.¹⁰²

Po teh pomembnih čedadskih projektih se je de Valeri končno uspel uveljaviti v Gorici tudi kot tiskar. Selitev iz mesteca v beneški Furlaniji v Goriško grofijo pa vseeno ni mogla biti preprosta, saj se je zgodila, kakor kaže, kmalu po smrti tiskarjeve žene Caterine. Tiskar se je preselil v Gorico z dvema majhnima otrokoma in se ustalil

100 Katalog omenja DE GRASSI, *Cultura cit.*, str. 139.

101 *Opere scelte del signor di Voltaire appartenenti alla storia, alla letteratura ed alla filosofia. Aggiuntovi un discorso del signor Barbeyrac sopra l'utilità delle lettere, e delle scienze, riguardo al bene dello stato*, Londra [= Venezia], a spese di Benedetto Milocco, 1760.

102 Rovereto [= Venezia], a spese di Giambattista Pasquali, 1749.

v predelu Rastello, v stavbi v lastništvu uršulinskega samostana,¹⁰³ in izdeloval tiskane izdaje, kot smo videli, vsaj od leta 1773.

Preden se poglobimo v nekatere etape goriške produkcije de Valerija kot tiskarja, bo koristno, če se ustavimo pri njegovi knjigarski aktivnosti v obdobju, ki sledi čedadskemu. Razpoložljive informacije glede de Valerijeve goriške knjigarne so trenutno zelo redke, vse pa izhajajo iz »Gazzette goriziane«, ki jo je tiskar uporabljal tako za promocijo del, ki jih je sam izdajal,¹⁰⁴ kot tudi za obveščanje o delih, ki so izšla drugje, vendar so bila na voljo v njegovi knjigarni.

Glede na informacije, ki jih je mogoče razbrati iz »Gazzette«, je de Valeri prodajal ali pa vsaj zbiral naročila za delo *Biblioteca degli volgarizzatori, o sia notizie dall'opere volgarizzate d'autori, che scrissero in lingue morte prima del secolo XV* Filipa Argelatija z dodatki Angela Teodora Ville, Milano, Federico Agnelli, 1767,¹⁰⁵ časopis »Continuazione del Nuovo giornale de' letterati«, ki ga je natisnila Società tipografica di Modena,¹⁰⁶ ter *Nuova raccolta di composizioni teatrali*, ki jo je prevedla Elisabetta Caminer, Benetke, Pietro Savioni, 1774–1776,¹⁰⁷ pa tudi serijo *Delle cause celebri ed interessanti con le sentenze, che le hanno decise* avtorja Gayota de Pitavala, Benetke, Domenico Pompeati.¹⁰⁸ To zadnje delo je bilo oglaševano z oznako, da je na voljo »enako kot vsaka druga zanimiva knjiga« v de Valerijevi prodajalni, kar nam daje misliti, da je bil nabor izdaj verjetno (ali potencialno) precej širok.¹⁰⁹ Na določeno dinamičnost de Valerija kaže tudi dejstvo, da je v letu 1780 prav on bil referenčna oseba za zbiranje naročnin in za distribucijo florentinskega časnika *Magazzino universale, storico politico e letterario*; gre za publikacijo, ki jo je izdajalo podjetje Stecchi – Del Vivo in ki jo lahko umestimo med pravi periodični časopis in med založniško publikacijo, znotraj katere so se lahko predstavljali časopisi in monografije.¹¹⁰

Ko dodatek tem informacijam, ki se nanašajo na Italijo, »Gazzetta goriziana« izpričuje de Valerijeve stike (ki so povsem predvidljivi) z avstrijskim svetom, in sicer zaradi prodaje knjige *Delineatio juris criminalis secundum constitutionem Theresianam ac*

103 Biografski podatki o de Valeriju so na voljo v: FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit., str. 50.

104 GROSSI, *Annali* cit., str. XXXVIII–XL. Treba pa je spomniti, da je de Valeri v dveh kratkih založniških katalogih, ki ju je natisnil na koncu večih monografij, ki jih je sam objavil, oglaševal nekatera dela, ki jih je sam izdal in ki so se očitno prodajala v goriški knjigarni: gl. prav tam, str. XXXII–XXXVIII.

105 I, št. 13, str. 50, 51.

106 Prav tam, str. 51, 52.

107 I, št. 14, str. 55.

108 Verjetno je izdaja v 21. knjigah izšla z oznako »In Parigi [=Venezia], a spese di Pietro Valvasense, libraio veneto, 1757–176«, gl. *False date* cit., št. 271.

109 I, št. 16, str. 64.

110 Gl. promocijsko brošuro *Magazzina*, z datumom »Firenze, 14 marzo 1780«, str. 14. O tej založniški pobudi: Valentino BALDACCI, *Filippo Stecchi. Un editore fiorentino del Settecento fra riformismo e rivoluzione*, Firenze, Olschki, 1989, str. 42–58.

Carolinam Josepha Leonharda Banniza von Bazana, ki ga je Trattner natisnil v Innsbrucku med letoma 1771 in 1773¹¹¹, dela *Di wahre Saganische Lehrart in den niedrigen Schulen* avtorja Johanna Ignaza von Felbingerja¹¹² ter drugo izdajo dela *Specimen genealogico-progonologicum* Rudolfa Coronini Cronberga, ki sta obe izšli na Dunaju pri Trattnerju leta 1774.¹¹³

Težje pa je dokazati obstoj povezav med knjigami, ki so bile na voljo v de Valerijevi knjigarni, in založniškimi novicami, ki so bile objavljene v »Gazzetti« brez eksplicitnih podatkov o njihovi prodaji v Gorici. V vsakem primeru, vsaj kar se tiče omemb, ki se nanašajo na knjigarja in založnika iz Gradca, Josepha Moritza Lechnerja, se iz očitnih geografskih razlogov zdi logično predpostavljati povezavo med navedenimi knjigami in njihovo razpoložljivostjo pri de Valeriju. Gre za omembo knjige o zgodovini Štajerske (v nemščini), nato za *Dissertatio canonica historica critica de capacitate canonicorum ad curam animarum* Juliusa Franza Gussmanna ter skorajšnjo drugo izdajo Linnejevega dela *Amoenitates academicae*,¹¹⁴ enako pa bi lahko rekli tudi za omembo sveže natisnjene delo *Della geografia antica del Friuli dalle età più remote sino ai tempi di Constantino il Grande* Paola Fistularija (izšlo je v Vidmu pri bratih Gallici leta 1775).¹¹⁵

S kvantitativnega vidika pa lahko za najpomembnejšo omembo knjig, ki se prodajajo pri de Valeriju, štejemo številko revije iz oktobra 1774, ko se je v »Gazzetti goriziani« pojavil kratek seznam »Opere stampate in Genova nell'anno corrente« [»Dela, natisnjena v Genovi v tekočem letu«, op. prev.].¹¹⁶ Gre za edini pravi seznam knjig v prodaji, ki je bil objavljen v de Valerijevem časopisu in se nanaša na med seboj zelo heterogena dela, ki pa, glede na nekaj preverb, ki smo jih naredili, niti niso bile vedno natisnjene v letu 1774, niti niso v vseh primerih izšle v Genovi (ta podatek je sicer lahko razumljiv, če upoštevamo pomembnost ligurske prestolnice ne toliko kot center založniške produkcije, ampak kot predvsem referenčno točko za knjižno trgovanje).¹¹⁷ Gre seveda za malo podatkov, vendar kljub temu omogočajo vpogled v

111 I, št. 5, str. 19; v časopisu je naslov dela naveden v italijanščini.

112 I, št. 5, str. 19; naslov izdaje je naveden približno: »un libriuciole tedesco [...] il quale dà notizia del nuovo metodo, detto di Sagano nell'istruire la gioventù nelle prime scuole [...]«.

113 I, št. 23, str. 90–92.

114 I, št. 9, str. 36.

115 I, št. 42, str. 173–175.

116 I, št. 15, str. 60.

117 O poziciji Genove na knjižnem trgu: Alberto PETRUCCIANI, *Il libro a Genova nel Settecento*, II/1, *La »libreria« genovese: composizione, andamento, caratteristiche*, v: »La Bibliofilia«, 96 (1994), str. 151–193: 179–186. Gl. tudi povzetek od istega avtorja: *L'editoria e la città: il caso di Genova nel XVIII secolo*, v: »Navigare nei mari dell'umano sapere«. *Biblioteche e circolazione libraria nel Trentino e nell'Italia del XVIII secolo*, atti del convegno di studio (Rovereto, 25–27 ottobre 2007), ur. Giancarlo PETRELLA, Trento, Provincia autonoma di Trento, Soprintendenza per i beni librari e archivistici, 2008, str. 23–32: 24, 25.

relativno raznolikost besedil, ki jih je de Valeri bil sposoben dati v prodajo:¹¹⁸ tu so gledališke zbirke Metastasia,¹¹⁹ Goldonija,¹²⁰ filozofska besedila (v razširjenem smislu) Lockeja,¹²¹ Beccarie,¹²² Pietra Verrija,¹²³ tri dela, vezana predvsem na Genova,¹²⁴ dve deli jezuita Alfonsa Niccolaia,¹²⁵ delo s področja fizike,¹²⁶ poštni vodič,¹²⁷ priročnik za pisanje,¹²⁸ komentar pisem Sv. Pavla,¹²⁹ besedilo, povezano z aktualnimi dogodki,¹³⁰ pa tudi traktat *Delle rivoluzioni d'Italia* Carla Denine.¹³¹

De Valeri pa je bil aktiven tudi kot uradni knjigar ter je imel v prodaji tudi besedila administrativnega značaja. Gre za tiske, ki so vsebinsko podobni informacijam, objavljenim v »Gazzetti goriziani«, časopisu, ki je imel, kot bomo videli, močno konotacijo uradnega časopisa. Avgusta 1774 je bil na primer v knjigarni na voljo »nov

---

118 V opombah k seznamu bomo navedli, po vrsti, najprej citate iz »Gazzette«, nato (kadar je mogoče) identifikacijo izdaj, na katere se citati nanašajo.

119 »Opere del sig. abate Metastasio in 12, 11 volumi«: *Poesie del signor abate Pietro Metastasio*, in Genova, nella stamperia di Adamo Scionico a spese d'Ivone Gravier, 1772-1774.

120 »Comedie del sig. avvocato Goldoni in 8, 16 volumi«: *Delle commedie di Carlo Goldoni avvocato veneto*, Torino, appresso Guibert e Orgeas (presso Antonio Bussano), 1772-1774.

121 »Locke, Governo Civile in 8«: John LOCKE, *Il governo civile tradotto nell'italiano idioma*, Amsterdam (napačen kraj tiskanja?), 1773.

122 »Beccaria, dei delitti, e delle pene in 8«: [Cesare BECCARIA], *Dei delitti e delle pene*, Londra, presso la Società dei Filosofi [= Livorno, Giovanni Tommaso Masi], 1774.

123 »Meditazione sulla economia politica«: [Pietro VERRI], *Meditazioni sulla economia politica*, Genova, presso Ivone Gravier, nella stamperia di Adamo Scionico, 1771.

124 »Vite de' pittori, scultori ed architetti genovesi del Soprani con i loro ritratti in 4. vol. 2«: *Delle vite de' pittori, scultori ed architetti genovesi di Raffaello Soprani* [...] accresciute ed arricchite di note da carlo Giuseppe Ratti, Genova, nella stamperia Casamara, a spese d'Ivone Gravier, 1768-1769; »Description des beautes de Gene, & de ses environs avec des planches«: *Description des beautes de Genes et de ses environs ornée de différentes vues et de la carte topographique de la ville*, Gênes, chez Yves Gravier, de l'imprimerie d'Adamo Scionico, 1773; »Vue de Gene en 24 planches en grand«.

125 »Prose toscane del Nicolai in 4, 3 volumi«: *Prose toscane oratorie, scientifiche, storiche d'Alfonso Niccolai*, Firenze, appresso Pietro Gaetano Viviani, 1772-1773; »Ragionamenti sopra la religione dell'abate Nicolai in 8, 8 tometti«: *Ragionamenti sopra la religione di Alfonso Niccolai*, Genova, presso Ivone Gravier, nella stamperia di Adamo Scionico, 1770-1772.

126 »Il folgorizzante vapore canochiale della medicina in 8«: *Del folgoreggiante vapore fuocoso canocchiale della medicina. Difesa delle navi, e palazzi da fulmini, e difesa delle città, e luoghi da terremoti, e descrizione de terremoti dal fuoco elettrico* [...] fatta dal dottor filosofo don Giuseppe Scudery [...], Genova, nella stamperia di Adamo Scionico, 1772.

127 »Guide des postes d'Italie«.

128 »Esemplari di caratteri per scrivere in 11 fogli«.

129 »Epistole di S. Paolo del padre Piquini in 4 vol. 2«.

130 »Legge di Portogallo sopra le mani morte«.

131 »Denina, della rivoluzione d'Italia in 4. vol. 3«: *Delle rivoluzioni d'Italia libri ventiquattro di Carlo Denina*, Torino, appresso i fratelli Reyceuds (dalla stamperia di Francesco Antonio Mairesse), 1769-1770.

predpis, ki je bil izdan v zvezi s poštnimi potmi«, ki je ravnokar začel veljati,¹³² ter v septembru 1776 nekaj primerkov predpisa *Tariffa generale ossia Regolamento de' Dazi di Sua Maestà Imperiale Regia Apostolica [...] per comodo della mercatura del Littorale [!] e d'Italia*, ki je bil poslan v Gorico z Dunaja.¹³³ Marca 1775 pa je de Valeri obveščal, da je »tarifa za prevoz potnikov po Soči« pri Podgori in Majnici v prodaji v njegovi knjigarni v obliki brošure, saj besedila zaradi dolžine ni bilo mogoče natisniti v časopisu.¹³⁴

Če sedaj preidemo na de Valerijevo tiskarsko dejavnost, opazimo, da njegova delavnica, odkar se je preselila v Gorico, ni več zapustila Grofije in se je pretežno posvečala običajnemu izdajanju manjših del lokalnega interesa. V začetku svojega delovanja kot tiskar v Gorici pa je bil de Valeri v precej nestabilni situaciji, če držijo informacije iz dveh pisem iz februarja 1773, ki pravita, da je tiskar bil na poti v Čedad ali v Videm, morda »zadržan s posli, ki so zanj odločilne narave«,¹³⁵ medtem ko je »njegova družina« bila, v vsakem primeru, »brez denarja«.¹³⁶

V vsakem primeru, kljub njegovemu dolgoletnemu bivanju na tem ozemlju, je podjetje doseglo svoje – v celoti gledano – najpomembnejše rezultate prav v letih takoj po ustalitvi v Gorici, ko je natisnil tiste izdaje, ki se z različnih vidikov lahko uvrstijo med nekatere izmed najpomembnejših izdaj, ki so izšle v Gorici v 18. stoletju: to so dela *Del saggio storico della contea di Gorizia dall'anno 1500 all'anno 1600* Carla Morellija (1773), »Gazzetta goriziana« (1774–1776) in pa slavna *Istoria delle turbolenze della Polonia dalla morte di Elisabetta Petrowna fino alla pace fra la Russia e la Porta Ottomana in cui si trovano tutti gli avvenimenti cagioni della rivoluzione di quel Regno* (Zgodovina nemirov na Poljskem od smrti Elisabette Petrowne do premirja med Rusijo in otomansko Porto, v kateri so opisani vsi dogodki, ki so vzrok za revolucijo v tem kraljestvu, op. prev.) Giacoma Casanove (1774–1775). O izhajanju »Gazzette goriziane« bomo govorili v nadaljevanju, drugima dvema knjigama pa bi namenili pozornost tukaj, kajti vidimo ju kot izdaji, ki nam lahko koristita pri rekonstrukciji založniškega konteksta, v katerem je nastala produkcija časopisa. Vendar je treba poudariti, da je bil predvsem tisk tedenskega časopisa tisti, ki je sam po sebi predstavljal izjemno epizodo v zgodovini lokalnega tiskarstva in to zato – če izpustimo skromno uredniško kakovost časopisa –, ker

132 I., št. 7, str. 27.

133 III., št. 13, str. 49.

134 I., št. 37, str. 151.

135 Pismo Antonia Privaldija Giacomu Casanovi, Gorica, 15. februar 1774, objavljeno v: Pompeo MOLMENTI, *Carteggi casanoviani*, I, *Lettere di Giacomo Casanova e di altri a lui*, Milano, Remo Sandron, s.d., str. 94.

136 Pismo Gian Giuseppeja Barzellinija Giacomu Casanovi, Gorica, 13. februar 1774, objavljeno v: TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 375. Tudi v tem pismu je omenjena de Valerijeva odsotnost iz Gorice, vendar pa je omenjen kot cilj potovanja samo Čedad, ne pa tudi Videm.

je zaradi tega časopisa goriško založništvo postalo udeleženec enega najpomembnejših kulturnih pojavov tistega časa. Kot je znano, so namreč časopisi, skupaj z žanri, kot so romani, almanahi, slovarji in kompendiji, ena izmed tipologij besedil, ki so najmočneje zaznamovala proces prenove, ki ga je doživela založniška produkcija v 18. stoletju (in, predvsem v Italiji, v zadnjih letih stoletja), in ki so napeljala nekatere raziskovalce na to, da so prav v tem obdobju videli uresničitev revolucije bralnih navad, kakršne so se ustalile od tedaj dalje.¹³⁷ 18. stoletje bi po drugi strani, kot je bilo že učinkovito poudarjeno, lahko bilo »z odličnimi razlogi imenovano zlato obdobje novinarstva«.¹³⁸

Če se vrnemo k dvema pomembnima de Valerijevima monografskima izdajama, vidimo, da esej Carla Morellija predstavlja osnovno jedro njegove slavne in še danes tehtne knjige *Istoria della Contea di Gorizia (Zgodovina Goriške grofije, op. prev.)* in je z bibliološkega vidika daleč najobsežnejša izdaja, natisnjena v Grofiji vse do tistega trenutka (skupno skoraj 400 strani v kvart formatu, kar je bila redkost v okolju, kjer je prevladovala osmerka).¹³⁹ Kakovost Morellijevega dela, ki je bilo natisnjeno brez tiskarskih opomb in je bilo dolgo časa pripisovano videmskim tiskarjem,¹⁴⁰ je de Valeriju priskrbela pozitivno recenzijo v milanski »Gazzetti letterarii«, tedenskem časopisu, ki ga je izdajal Giuseppe Galeazzi le nekaj let, vendar klub temu velja v očeh zgodovinarjev za »enega najpomembnejših

137 O povezavah med novimi založniškimi žanri in bralnimi navadami: Reinhard WITTMAN, *Una «rivoluzione della lettura» alla fine del XVIII secolo?*, v: *Storia della lettura nel mondo occidentale*, ur. Guglielmo CAVALLO in Roger CHARTIER, Roma-Bari, Laterza, 1998, str. 337-369; BARBIER, *Storia del libro* cit., str. 386, 388; BARBIER in BERTHO LAVENIR, *La storia dei media* cit., str. 22-26; Jean-François GILMONT, *Una révolution de la lecture au XVIIIe siècle*, v: »*Navigare nei mari dell'umano sapere*« cit., str. 129-139. O novih založniških žanrih v Italiji: INFELISE, *L'editoria veneziana* cit., str. 339-386; id., *L'utile e il piacevole. Alla ricerca dei lettori italiani del secondo '700*, v: *Gli spazi del libro* cit., str. 113-126; 115-122; Anna Maria RAO, *Introduzione*, v: *Editoria e cultura a Napoli nel XVII secolo*, atti del convegno (Napoli, 5-7 dicembre 1996), ur. EAD., Napoli, Liguori, 1998, str. 3-55: 33-35.

138 Renata PASTA, *Introduzione*, v: *Giornali del Settecento fra Granducato e Legazioni*, atti del convegno di studi (Firenze, 17-19 maggio 2006), ur. Silvia CAPECCHI, Roma, Edizioni di Storia e letteratura, 2008, str. XIII-XXIII: XIII.

139 Gl. zapis GROSSIJEVE, *Annali* cit., št. 41, v primerjavi z bibliografskimi podatki predhodnih goriških izdaj. O Morelliju in o njegovem zgodovinopisnem delu: *Studi e documenti su Carlo Morelli e l'Istoria della contea di Gorizia*, ur. Silvano CAVAZZA, Paolo IANCIS in Donatella PORCEDDA, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 2003, priloga k ponatisu dela Carla MORELLIJA DI SCHÖNFELD, *Istoria della Contea di Gorizia*, I-III., Gorizia, Paternolli, 1855 in DELLA BONA, *Osservazioni ed aggiunte* cit., objavljena v Monfalconu pri Edizioni della Laguna v 2003. Koristno je brati tudi: Marino DE GRASSI, »*Alla sacra Cesarea Regia ed Apostolica Maestà di Maria Teresa Imperadrice e Regina*«. *Libri di autori goriziani e friulani dedicati alla sovrana*, v: *Maria Teresa. Maestà di una sovrana europea*, razstavni katalog (Gorizia, Castello di Gorizia, 7 ottobre-26 novembre 2000), ur. Marina BRESSAN in Marino DE GRASSI, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 2000, str. 131-153: 151, 152.

140 GROSSI, *Annali* cit., št. 41.

italijanskih časopisov v 70. letih.¹⁴¹ Recenzija je hvalila resnost Morellijevega dela: točnost in natančnost raziskave, ki ji ne manjka »določene teže« in je napisana v »čvrstem« stilu ter zato vsekakor vredna branja.¹⁴² De Valerijevo zadovoljstvo s tem komentarjem je moralo biti precejšnje in tiskar je takoj obelodanil recenzijo na straneh »Gazzette goriziane«.¹⁴³ Poleg tega je v potrditev vrednosti izdaje pozitivni milanski komentar dela plemenitega Morellija z nekaj spremembami in poenostavitvami povzel tudi florentinski časopis »Novelle letterarie«, katerega urednik je bil Giuseppe Pelli Bencivenni in ki je nadaljeval serijo slavnih »Novelle letterarie« Giovannija Lamija.¹⁴⁴

Če sedaj preidemo na Casanovino *Zgodovino nemirov na Poljskem*, je treba takoj povedati, da gre iz različnih razlogov za primer, drugačen od vseh ostalih goriških izdaj v 18. stoletju. Poleg tega lahko iz *a posteriori* vidika vidimo, kako je ta knjiga v stoletjih, ki so sledila, mikrokozmosu goriške tiskarske umetnosti 18. stoletja prinesla mednarodno prepoznavnost, čeprav omejeno na preučevalce Casanove. Poleg tega pa, na drugem mestu, če želimo knjigo umestiti v kontekst skupine drugih tiskanih del, ki so izšla v Grofiji, delo beneškega pustolovca predstavlja redek primer besedila avtorja, ki ni domačin, a je njegova knjiga izšla v prvi izdaji v 18. stoletju v Gorici. Hkrati pa je šlo tudi za izvirno izdajo besedila, napisanega izpod široko poznanege persesa v Evropi in torej, v celoti gledano, precej višje pomembnosti od avtorjev večine del, ki so bila napisana v Goriški grofiji. Kar se tiče biblioloških vidikov, lahko opazimo, enako kot pri Morellijevem delu *Del saggio storico della contea di Gorizia*, da ima izdaja določene posebne značilnosti; večina tiskov, ki so bili izvedeni v Gorici do tistega trenutka, je bila namreč natisnjena v eni knjižni enoti, medtem ko bi

141 Citirano iz: Franco ARATO, *Carlo Amoretti e l'editoria scientifica milanese di fine secolo*, v: *Libro, editoria, cultura nel Settecento italiano*, ur. Alberto POSTIGLIOLA, Roma, 1988, str. 57–60: 57; o časopisu: Franco VENTURI, *Settecento riformatore*, v/1, *L'Italia dei lumi (1764–1790)*, Torino, Einaudi, 1987, str. 747–755; Erica MORATO, *Periodici milanesi dell'età teresiana: »Il Caffè«, l' »Estratto della letteratura europea«, la »Gazzetta letteraria«*, v: *Le riviste di economia in Italia (1700–1900). Dai giornali scientifico-letterari ai periodici specialistici*, ur. Massimo M. AUGELLO, Marco BIANCHINI in Marco E. L. GUIDI, Milano, Franco Angeli, 1996, str. 89–115: 113–115.

142 »Gazzetta letteraria«, 1774, št. 26, str. 206, 207. Recenzija je bila ponovno objavljena v *Studi e documenti su Carlo Morelli* cit., str. 101, 102.

143 »Gazzetta letteraria«, 1774, št. 7, str. 28; besedilo je na voljo tudi v *Studi e documenti su Carlo Morelli* cit., str. 100, 101.

144 »Novelle letterarie«, 1774, št. 38, coll. 605, 606. O florentinskem časopisu je na voljo vsaj: *Per un regesto dei periodici toscani del Settecento*, ur. Francesca SERRA, v: *Periodici toscani del Settecento. Studi e ricerche*, ur. Giuseppe NICOLETTI (monografska številka »Studi italiani«, 14, 1–2, 2002), str. 354–411: št. 58; RICUPERATI, *Giornali e società* cit., str. 165–187; Maria Augusta MORELLI TIMPANARO, *Autori, stampatori, librai per una storia dell'editoria in Firenze nel secolo XVIII*, Firenze, Olschki, 1999, str. 192–204; Giuseppe NICOLETTI, *Orientamenti di poetica e frequentazioni di letteratura contemporanea nelle »Novelle letterarie« di Giovanni Lami (1740–1769)*, v: *Periodici toscani del Settecento* cit., str. 13–46; Silvia CAPECCHI, *Lumi e letteratura nella seconda serie delle »Novelle letterarie«*, v: *Giornali del settecento fra Granducato e Legazioni* cit., str. 55–79.

Zgodovina nemirov na Poljskem morala biti sestavljena iz več enot (od katerih so bile tri tudi dejansko objavljene). Poleg tega, prvi zvezek tega dela je ena izmed samo dveh goriških izdaj v 18. stoletju, ki ima bakrorez na levi strani od frontispica; avtor risbe je Giuseppe Leonardis, vrezal pa jo je slavni Antonio Baratti, Benečan.¹⁴⁵

Tudi vrsta dela je bila neobičajna za goriško založništvo: pred nami je namreč delo, ki nima zgodovinsko-kulturne povezave z Goriško grofijo, temveč se osredotoča na sodobne dogodke mednarodne politike in je zatorej, glede na možno prisotnost delikatnih novic in trditev, potencialno nevarno za avtorja, za tiskarja in za avtoriteto, ki bi odobrila tisk. Izdaja je, med drugim, izšla z jasno navedenimi in nedvoumnimi podatki o tisku, torej brez zatekanja k vsaj relativni zaščiti, ki bi jo lahko uporaba lažnih (ali pa kar izpuščenih) podatkov o tisku ponudila odgovornim za iniciativo.¹⁴⁶ V potrditev te situacije moramo spomniti, da je Casanova leta 1771, skušal objaviti svoje besedilo v Firencah, vendar ta projekt ni bil nikoli izpeljan; če pa bi se izvedel, bi se moral, ne po naključju, zateči k izdaji z lažnim krajem tiskanja. Tiskanje *Zgodovine nemirov na Poljskem* z lažno navedbo kraja tiskanja je predlagal Giuseppe Pelli Bencivenni, literat in novinar ter izkušen nadvojvodski cenzor, ki je pri branju rokopisa opazil »precejšnjo svobodo« pri obravnavanju delikatnih tem evropske politike.¹⁴⁷

Zgodovina Casanovine goriške izdaje je že bila opisana s precejšnjo natančnostjo. Beneški pustolovec je med letoma 1772 in 1774 živel v Trstu, bival pa je tudi v Gorici, kjer je vzpostavil stike z različnimi plemenitaši in intelektualci.¹⁴⁸ On je bil na primer tisti, ki je pregledal rokopis zgoraj omenjenega dela *Del saggio storico della contea di Gorizia dall'anno 1500 all'anno 1600*,¹⁴⁹ goriški znanstvenik Gian Giuseppe Barzellini pa je pred tiskom popravil besedilo *Zgodovina nemirov na Poljskem*.¹⁵⁰

145 GROSSI, *Annali* cit., str. XXIII; o Barattiju: DARIO SUCCI, *ad vocem v: Da Carlevarijs ai Tiepolo* cit. str. 42–46.

146 O objavljanju v Italiji izdaj z lažnim krajem tiska v 18. stoletju gl. MARIO INFELISE, *I libri proibiti da Gutenberg all'Encyclopédie*, Roma-Bari, Laterza, 1999, str. 108–114; SANDRO LANDI, *Il governo delle opinioni. Censura e formazione del consenso nella Toscana del Settecento*, Bologna, Il Mulino, 2000, str. 122–142; MARIA CONSIGLIA NAPOLI, *Lecture proibite: la censura dei libri nel Regno di Napoli in età borbonica*, Milano, Franco Angeli, 2002, str. 7176; *False date* cit., pa tudi sedaj že zastareli, toda pogosto še uporabni MARINO PARENTI, *Dizionario dei luoghi di stampa falsi, inventati o supposti in opere di autori e traduttori italiani, con un'appendice sulla data "Italia" e un saggio sui falsi luoghi italiani usati all'estero, o in Italia, da autori stranieri*, Firenze, Sansoni antiquariato, 1951.

147 PASTA, *Editoria e cultura* cit., str. 212, 213. Omemba zgodbe v: MOLMENTI, *Carteggi casanoviani* cit., str. 89.

148 O tej fazi Casanovinega življenja sta glavni vir XXXIV. in XXXV. poglavja njegove *Zgodovine mojega življenja* (kar lahko dopolnimo z branjem njegovih pisem). Uporabna je tudi knjiga Cesareja PAGNINIJA, *Casanova a Trieste*, Trieste, Lint, 1976.

149 DONATELLA PORCEDDA, *Una vita per lo stato e per l'istoria della contea di Gorizia*, v: *Studi e documenti su Carlo Morelli* cit., str. 19–47: 36; gl. tudi CASANOVA, *Storia della mia vita* cit., str. 968.

150 TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 236, 237, 375.

Za objavo dela se je Casanova obrnil prav na de Valerija, ki je med drugim, kot bomo videli, večkrat omenil Benečana v »Gazzetti goriziani«. Med avtorjem in tiskarjem je bila podpisana podrobna pogodba, ki je natančno določala finančne vidike ter časovne roke za pisanje/tiskanje knjige. Sto primerkov naklade je pripadalo avtorju, ki bi mu založnik, ob zaključku dela, dal tudi plačilo v znesku 25 frankov. Stalna nesoglasja med pustolovcem in tiskarjem pa so preprečila, da bi se tiskanje knjige izvedlo v celoti. Natančneje, julija 1774 sta izšla dva dela 1. knjige (koristno je poudariti, da je prvi del tiskar posvetil, kot običajno, Rudolfu Coronini Cronbergu), medtem ko je decembra 1775 (toda z datumom enega leta prej) izšel prvi del 2. knjige, ki pa je bil zadnji med natisnjenimi deli. Zaključni del 2. knjige je namreč ostal v obliki rokopisa in ga je ponovno našel šele v 20. stoletju James Rives Childs v gradu Duškov.¹⁵¹ Skratka, to, kar bi verjetno za de Valerija moral biti založniški podvig, ki bi mu prinesel koristi, in pomembna priložnost, da postane bolj znan kot tiskar zunaj meja Grofije (ter v precej drugačnih okoljih, kot so tista, ki jih je dosegel nekaj let prej s kompendijem Orsijeve *Cerkvene zgodovine*), je postalo precejšen neuspeh, z negativnimi pravnimi posledicami, ki so se vlekli vsaj do leta 1784.¹⁵²

V vsakem primeru je treba poudariti, da je bil interes tedanjih bralcev za *Zgodovino nemirov na Poljskem* dejansko precejšen že v času, ko je bilo delo še v teku realizacije. To dokazujejo recenzije, ki so izšle v nekaterih pomembnih kulturnih časopisih tistega časa. V Milanu je že omenjena »Gazzetta letteraria«, potem ko je objavila prvo, hitro omembo začetnih zvezkov knjige,¹⁵³ le-te pozitivno ocenila z ugotovitvijo, da je kakovost »prvih dveh delov«, ki sta bila predmet recenzije, vzbujala »nestrpno željo po naslednjih delih«. ¹⁵⁴ Prva izmed dveh milanskih omemb je pomembna tudi zato, ker potrjuje, da bi celoten obseg knjige moral biti sestavljen kar iz 7 delov, za razliko od treh, ki so dejansko bili natisnjeni (ter četrti, ki je ostal v obliki rokopisa). Gre za podrobnost, ki pogosto ni omenjena v študijah s tega področja, najdemo pa jo tudi v oglasnem sporočilu v »Gazzetti goriziani« (enem izmed dveh, ki sta bili objavljeni v tem časniku v zvezi s

151 O zapleteni založniški zgodbi knjige: Joseph POLLIO, *Bibliographie anecdotique et critique des oeuvres de Jacques Casanova*, Paris, Giraud-Badin, 1926, str. 47–53; James RIVES CHILDS, *Casanoviana: an annotated World Bibliography of Jacques Casanova de Seingalt and of Works concerning him*, Vienna, Christian M. Nebehay, 1956, št. XIX; MOLMENTI, *Carteggi casanoviani* cit., str. 87–114. Gl. tudi: Carlo CURIEL, *Trieste settecentesca*, Napoli, Sandron, 1922, str. 249–252; FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit., str. 75–84 in DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 141, 142. Koristna tudi opomba Antonia TRAMPUSA, *La circolazione delle »Turbolenze della Polonia« a Trieste nei secoli XVIII e XIX*, v: *L'Intermédiaire des Casanovistes*, 7 (1991), str. 32, 33. O biblioloških posebnostih edicije: GROSSI, *Annali* cit., št. 54, 55, 67.

152 Gl. Pisma in dokumente, ki jih je prepisal MOLMENTI v: *Carteggi casanoviani* cit., str. 107–114.

153 »Gazzetta letteraria«, 1774, št. 43, str. 344.

154 Prav tam, 1775, št. 13, str. 102, 103.

knjigo Benečana);¹⁵⁵ poleg tega pa obstaja tudi približna ocena, ki jo je formuliral sam Casanova (ki je kot število delov, predvidenih za tisk, omenjal celo število osem).¹⁵⁶

Zelo pomembna za prikaz, kako bi lahko izdaja tako velikega dela služila kot odskočna deska, ki bi ponesla de Valerijevo ime v kulturne medije, je omemba prvega zvezka drugega dela *Zgodovine nemirov na Poljskem* v literarnem mesečniku »L'Esprit des journaux«, ki je v tistih letih izhajal po vsej verjetnosti v mestu Liège,¹⁵⁷ ki je ponujal izvlečke in citate iz časopisov iz cele Evrope, in ki je obravnaval Casanovino delo v aprilski izdaji leta 1776.¹⁵⁸

Predvsem pa je treba omeniti dve recenziji iz enega izmed najpomembnejših italijanskih kulturnih časnikov zadnjega četrtertletja 18. stoletja: »Giornale enciclopedico«, ki ga je vodila Elisabetta Caminer,¹⁵⁹ mesečnik, ki je v tistem obdobju izhajal v Benetkah.¹⁶⁰ V začetku se je recenzent *Zgodovine nemirov na Poljskem* omejil na pozitivno

155 I., št. 2, str. 7 (glej prilogo 1.1); druga omemba, vezana na prvi del druge knjige, je izšla v drugem letniku časopisa: št. 26, str. 108 (glej prilogo 1.2).

156 MOLMENTI, *Carteggi casanoviani* cit., str. 110. RIVES CHILDS, *Casanoviana* cit., str. 47, je sicer mnenja, da bi celotno delo moralo obsegati sedem delov.

157 O časopisu: *Dictionnaire des journaux 1600-1789*, sous la direction de Jean Sgard, Paris, Universitas, 1991, št. 397.

158 Na recenzijo je opozoril O. Chaslot v »L'Intermédiaire des Casanovistes«, 24 (2007), str. 32, 33. Na tem mestu je bil govor o možnem de Valerijevem posredovanju pri redakciji časopisa »Esprit des journaux«, z namenom vzpodbuditi objavo omembe *Zgodovine nemirov na Poljskem*, možnost, ki bi jo mogoče bilo treba obravnavati s previdnostjo, upoštevajoč, da so se recenzije in založniške novice pogosto prepisovale iz enega časopisa v drugega brez posredovanj tiskarjev, ki so bili omenjeni v njih. S tega vidika se zdi bolj verjetno, da je časnik z druge strani Alp prevzel omembo Casanovinega dela iz kakšnega italijanskega časopisa. Chaslot je domneval tudi, da je ta recenzija predstavljala prvo eksplicitno omembo Casanove kot avtorja dela, vendar se je ta podatek, glede na druge recenzije, ki jih omenjamo na teh straneh, izkazal za napačnega.

159 O Elisabetti Caminer (s posebno, a ne izključno, pozornostjo na novinarstvo): Cesare DE MICHELIS, *ad vocem*, in *Dizionario biografico degli Italiani*, XVII, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 1974, str. 236–241; Giuseppe RICUPERATI, *I giornalisti italiani fra poteri e cultura dalle origini all'Unità*, v: *Storia d'Italia, Annali*, IV., *Intellettuale e potere*, ur. Corrado VIVANTI, Torino, Einaudi, 1981, str. 1083–1132: 1099–1104; Angelo COLLA, *Tipografi, editori e librai*, v: *Storia di Venezia*, III./2, *L'età della Repubblica veneta: 1404–1797*, ur. Franco BARBIERI in Paolo PRETO, Vicenza, Neri Pozza, 1990, str. 109–162: 153–159; *Elisabetta Caminer Turra (1751–1796). Una letterata veneta verso l'Europa*, ur. Rita UNFER LUKOSCHIK, Verona, Essedue, 1998; Rita UNFER LUKOSCHIK, *Das familienunternehmen der Caminer. Zur Zirkulation europäischen Gedankengutes der Aufklärung im Italien des ausgehenden 18. Jahrhunderts*, v: »Das achtzehnte Jahrhundert«, 24, 1 (2000), str. 25–36; Mariagiabriella DI GIACOMO, *L'illuminismo e le donne. Gli scritti di Elisabetta Caminer. »Utilità e piacere«: ovvero la coscienza di essere letterata*, Università degli Studi di Roma »La Sapienza«, Dipartimento di studi filologici linguistici e letterari, 2002; Catherine M. SAMA, *Becoming visible. A Biography of Elisabetta Caminer Turra (1751–1796) during her Formative Years*, v: »Studi veneziani«, 43 (2002), str. 349–388; *Lettere di Elisabetta Caminer (1751–1796), organizzatrice culturale*, ur. Rita UNFER LUKOSCHIK, Conselve, Edizioni Think ADV, 2006.

160 O »Giornale enciclopedico«: Rosanna SACCARDO, *La stampa periodica veneziana fino alla caduta della Repubblica*, Padova, Tipografia del Seminario, 1942, str. 83, 84; Marino BERENGO, *Introduzione*, v: *Giornali veneziani del Settecento*, ur. ID., Milano, Feltrinelli, 1962, str. VII–LXIV: LIV–LVIII., sedaj na voljo tudi tukaj: <http://www.storiadivenezia.net/sito/saggi/berengo_giornali.pdf>; TORCELLAN, *Giornalismo e cultura illuministica* cit., str. 179; RICUPERATI, *Giornali e società* cit., str. 300–305; Franco VENTURI, *Settecento riformatore*, V/2, *L'Italia dei lumi. La Repubblica di Venezia (1761–1797)*, Torino, Einaudi, 1990, str. 236–256 in Angelo COLLA, *Elisabetta Caminer Turra e il giornalismo »enciclopedico«*, v: *Varietà settecentesche*, Padova, Editoriale programma, 1991, str. 83–111.

mnenje o knjigi, kar je verjetno bilo vseč tako Casanovi kot de Valeriju (ki je, kot bomo videli, zelo dobro poznal časopis Caminerjeve):

Gospod Casanova tega svojega novega dela ni oblikoval kot suho navajanje podatkov, niti ni na dolgo ponavljal, kar so že drugi pisali, temveč je razglabljal o vzrokih, napredku in posledicah dogodkov na Poljskem, zaradi česar je njegova knjiga poučna ter zelo zabavna, okrašena z anekdotami, katerih je gotovo lahko imel v izobilju, in to resničnih.¹⁶¹

Kasneje, ko je izšel prvi zvezek drugega dela knjige, pa je »Giornale enciclopedico« pri poudarjanju pozitivnih lastnosti besedila namigoval na počasnost, s katero je potekalo izdajanje, in pripisal odgovornost za zamude izključno de Valeriju, ne da bi omenil Casanovino neizpolnjevanje obveznosti. Predvsem pa nam je recenzent s svojo pripombo, ki izraža tako enostranski pogled kot sovražen odnos do tiskarja, dal občutek, da je morda le-ta posledica Casanovinega neposrednega posredovanja pri redakciji časopisa »Giornale enciclopedico«. Goriškega tiskarja je namreč obravnaval resnično neobzirno:

Napisal sem prispevek o tem delu, v katerem je mnogo tiskarskih napak in to takšnih, da se pogosto stežka bere; vendar to ni krivda avtorja, temveč založnika, ker prvi živi v Benetkah in drugi tiska v Gorici.¹⁶²

Gre za sodbe, ki so jih, če preskočimo (ne)utemeljenost pripombe o tiskarskih napakah, javno povzemali ter v bistvu podajali s Casanovinega zornega kota celotno zgodbo o objavljanju *Zgodovine nemirov na Poljskem*, katere avtor je slavni Benečan (in je zatorej, po mnenju recenzenta, že sama po sebi pomembna), tiska pa jo skromni tiskar iz province (ki se po preselitvi iz Čedad v Gorico ni več mogel kvalificirati niti kot prebivalec Veneta). Z vidika naše raziskave pa lahko dogajanje vidimo tudi kot negativno bilanco de Valerijevih poskusov, da bi izstopil iz ozkega kroga manj pomembnih objav, vezanih na lokalno okolje (najprej čedadsko, potem goriško).

V vsakem primeru so izdaje Morellijevih in Casanovinih del ter, ne pozabimo, tudi sam časopis »Gazzetta goriziana«, potrjevali, da je bil de Valeri v središču založniških projektov kulturne pomembnosti, ki jim ni manjkala določena izvirnost; frekvenca takih projektov je bila veliko pogostejša kot pa pri konkurenčnemu tiskarju Tommasiniju. De Valeri se je, po drugi strani, pri vodenju svojega podjetja lahko oprl na večjo intelektualno senzibilnost kot Tommasini; Čedadčan je namreč

161 »Giornale enciclopedico«, 1774, avgust, str. 97–105: 97. Recenzija se nadaljuje na straneh št. 11–121 in podpis, vstavljen pod drugi del komentarja, kaže, da jo je napisal Domenico Caminer (»D.C.«).

162 »Giornale enciclopedico«, 1775, marec, str. 71–76.

imel določeno literarno podlago, saj je bil tudi avtor poezije, član Akademije della Fama,¹⁶³ pa tudi član – o čemer bomo še govorili – Cesarsko kraljeve kmetijske družbe združenih grofij Goriške in Gradiščanske (prej Cesarsko kraljeve kmetijske družbe). Podjetniške strategije tedaj nedinamične tiskarne Tommasini ter z njimi ravnovesja med založniškimi in kulturnimi dejavnostmi v Gorici pa so se v nekaj letih precej spremenili, ko je v Grofijo prišel Giuseppe de Coletti, ki je v Gorico prispel iz Rima takoj po ukinitvi jezuitskega reda.¹⁶⁴ De Colettiju, ki je bil posebej spreten in brez predsodkov pri spletnju vezi z literati in aristokrati, je z lahkoto uspelo vstopiti (če ne celo infiltrirati se) v mestne kulturne ambiente, predstavljajoč se kot briljanten in dinamičen intelektualec. Uspelo mu je tudi pridobiti protekcijo grofa Gvida Cobenzla. De Coletti, ki mu ni manjkalo talenta kot kulturnemu organizatorju, se je kmalu približal tudi založniškemu svetu; v prvem obdobju je delal kot pregledovalec besedil za tisk za Tommasinija.¹⁶⁵ Leta 1776 pa je prispeval kot avtor k zbirki verzov, ki jo je objavil de Valeri, in s tem dodal svoje ime poleg številnih goriških in furlanskih plemenitavšev in pesnikov.¹⁶⁶ Ni pa tudi nemogoče, da je de Coletti kmalu po svojem prihodu v Gorico, glede na nekatere hipoteze, h katerim se bomo še vrnili, sodeloval z de Valerijem pri realizaciji »Gazzette goriziane«. Trenutek preobrata v karieri rimskega literata pa se je zgodil, ko je leta 1777 stari Giuseppe Tommasini umrl in zapustil tiskarno sinu Giacomu; de Coletti je tedaj začel plodno sodelovanje z novim lastnikom nadškofjske tiskarne in postal v kratkem času dejanska kontaktna oseba za založniško dejavnost Tommasinijevega dediča, pa tudi sposoben posrednik pri pridobivanju tiskarskih naročil.

De Valeri pa je, po drugi strani, stopil v stik z drugim tujim literatom, (glede na lokalno okolje), in sicer z Lorenzom Da Pontejem, ki je bival v Grofiji med majem 1779 in januarjem 1781.¹⁶⁷ Na ta način sta se Da Ponte in de Coletti, dva intelektualca, ki sta kljub različnim dinamikam skušala najti svojo srečo v Gorici, neizogibno znašla v situaciji, ko sta morala delovati v recipročnem rivalstvu, kar je bil odsev

163 De Valerijeva literarna produkcija je slabo poznana in je ostala, z nekaj izjemami, v obliki rokopisov. Omenimo lahko vsaj pesnitev *Il pregiudizio*, v 116 oktavah, ki ni bila nikoli natisnjena, in sonet *La ricuperata salute del nobile signor abate Giambattista de Bertinalli*, natisnjen leta 1794. Pripadnost de Valerija Akademiji della Fama pod imenom Ardisio Cheronio je vidna v podpisih pod temi deli. Gl.: MANZINI, *L'arte della stampa* cit., str. 96, in FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit., str. 56, 57 (kjer je objavljen tudi sonet, posvečen Bertinalliju).

164 Dober opis de Colettija je najti v: DE FRANCESCHI, *Giuseppe de Coletti* cit. (toda gl. tudi številne druge bibliografske napotke v opombah, ki sledijo).

165 BRAIDA, *Proposta per gli annali* cit., str. 46, 47.

166 *Celebrando sotto i gloriosissimi auspici di Maria Teresa imperatrice augusta regina apostolica dell'Ungheria, Boemia ecc. ecc. la sua prima messa monsignor Pietro Antonio Codelli* [...]: GROSSI, *Annali* cit., št. 77.

167 Baccio ZILIO, *Lorenzo Da Ponte e Giuseppe de Coletti*, v: »Archeografo triestino«, s. IV, 2-3 (1938-1939), str. 117-173: 123 (kjer lahko opazimo, da je obdobje bivanja v Gorici, ki ga je sam Da Ponte podal v svojih spominih, torej 1777-1778, napačno).

konkurence, ki je med obema mestnima tiskarnama obstajala že od prej.¹⁶⁸ S tem v zvezi naj omenimo, da je Da Ponte v svojih spominih de Colettija pomenljivo opisal kot »tiskarja«, v nasprotju z »drugim tiskarjem iz tega mesta«, to je de Valerijem, ki je – iz očitnih razlogov – »na smrt« sovražil de Colettija. Za čedadskega tiskarja je Da Pontejeva prisotnost pomenila dragoceno priložnost, da je skušal zaježiti, predvsem v literarnem in kulturnem okolju, dinamičnost de Colettija. Ni bilo naključje, da je de Valeri libretista, ki je kasneje pisal tudi za Mozarta, celo gostil v svoji hiši v zameno za literarne kompozicije (»On ni želel drugega kot verze in jaz mu nisem imel drugega dati«), ter iskal pri njem podporo proti skupnemu rivalu (»Kdaj bova kaznovala [...] tistega fanatičnega norca [= de Colettija]?,« je vprašal tiskar literata).¹⁶⁹

Prvo Da Pontejevo delo, ki je izšlo v Gorici, je knjižica, ki vsebuje pesem *Le gare dei uccelli* iz leta 1779 in ki je bila sicer tiskana v Tommasinijevi tiskarni,¹⁷⁰ sledila pa so ji različna dela, ki jih je leta 1780 natisnil prav de Valeri: pesnitve *Il capriccio*, *Il cecchino* in *La gratitudine*,¹⁷¹ prevod dveh tragedij¹⁷² in šaljiva pesnitev *Gli incomodi dello studio*, tudi iz leta 1780, ki je izšla pod italijanskim prevodom *Fastorum Goritentium liber primus* (Vienna, Kurzböck, 1769 ter druga izdaja 1772), katerega urednik je Da Ponte, avtor pa Rudolf Coronini Cronberg.¹⁷³ V potrditev de Valerijevega truda, da svojim dejavnostim dà določeno širino, moramo omeniti, da se je leta 1780 v listu *Gazzetta da Pesaro* pojavil oglas, ki je med drugim poudarjal tudi sodelovanje z »gospodom patrom don Lorenzom Da Ponte iz Benetk, že znanim v Italiji«. ¹⁷⁴

Da Pontejevo bivanje v Gorici je bilo, kot je znano, samo kratko obdobje v goriški zgodovini kulture in tiska v 18. stoletju, česar pa ne moremo reči za prisotnost de Colettija, ki je leta 1780 uspel pripeljati v Gorico podružnico rimske Arkadije: ustanovno srečanje akademije se je odvijalo v palači Cobenzl 8. septembra 1780, in je našlo odmev tudi v novicah tedanjih časopisov;¹⁷⁵ prvo javno srečanje pa je bilo 2.

168 Prav tam.

169 Lorenzo DA PONTE, *Memorie, I libretti mozartiani*, Milano, Garzanti, 1995, str. 66, 67; gl. tudi ZILLOTTO, *Lorenzo Da Ponte* cit., str. 125, 126.

170 GROSSI, *Annali* cit., št. 116.

171 Prav tam, št. 126, 127, 132.

172 Prav tam, št. 125 in 128.

173 Prav tam, št. 131. Italijanska izdaja dela (v obliki prevoda iz latinščine z besedilom poleg) vsebuje precej dodatkov glede na dve predhodni izdaji: gl. »Canto gli onor delle sonziache sponde« cit., str. 48–56.

174 Gabriele MORONI, *Teatro, strumenti e musica nella »Gazzetta di Pesaro« (1761-1805)*, Ancona, Quattro Venti, 2009, str. 209.

175 Gl. na primer omembo v »Notizie del mondo« iz Benetk, 77 (1780), str. 620: »Rim, 23. september. [...] Skupno srečanje arkadijcev, ki se je izvedlo dne 14., je bilo presenetljivo uspešno [...]. Na tem srečanju je bilo sporočeno arkadijcem s strani glavnega varuha, da je bila nova podružnica ustanovljena v mestu Gorica, sestavlja pa jo precej učenih pelmečev iz tega mesta.«

februarja naslednjega leta.¹⁷⁶ Akademija je hitro postala najživahnejša mestna kulturna ustanova, za svojega tiskarja pa je izbrala Tommasinija, ki je na ta način pridobil dober vir tiskarskih naročil s področja literarne produkcije. K temu dodajmo še, da so bili Tommasiniju vedno zaupani v tisk tudi založniški poskusi, sicer ne preveč prepričljivi, združenja »Società dei cavalieri di Diana cacciatrice«, ki je nastalo v Gorici leta 1779.¹⁷⁷

De Valeri, ki je bil v precej slabšem položaju z vidika akademsko-literarnih objav, pa je vseeno že nekaj časa nazaj vzpostavil stik s Cesarsko kraljevo kmetijsko družbo, kasneje imenovano Cesarsko kraljeva kmetijska družba združenih grofij Gradiške in Gradiščanske; družba, ki je bila usmerjena v spoznavanje in eksperimentiranje z novimi tehnikami obdelovanja tal ter vzreje živali, je nastala v Gorici leta 1765.¹⁷⁸ Od leta 1780 je bil Čedadčan uradni tiskar združenja goriških agronomov¹⁷⁹ ter je objavil lepo število specializiranih besedil, med katerimi je bil tudi neredni časopis »Notizie della Imperial Regia Società Agraria«, h kateremu se bomo še vrnil. Plodna vez med de Valerijem in Kmetijsko družbo se je še poglobila januarja 1792, ko je tiskar tudi sam postal član združenja.¹⁸⁰

Za preživetje de Valerijeve tiskarne so bili, poleg naročil z znanstvenega področja, odločilni odnosi s političnimi institucijami, čeprav je njegovo podjetje, predvsem na prehodu iz 70. v 80. leta, s tega vidika doživljalo težke čase. Leta 1778 je namreč bila po cesarskem dekretu Tommasiniju potrjena funkcija uradnega tiskarja v nemščini za »deželo in šolstvo«, ¹⁸¹ kasneje, leta 1783, ko je bilo Deželno glavarstvo ukinjeno in združeno s tržaškim gubernijem,¹⁸² pa je de Coletti uspešno lobiral, da je Tommasini

176 DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 105, 107–109; Giulia DELOGU, *Trieste di «tesori e virtù sede gioconda». Dall'Arcadia romano-sonziaca alla Società di Minerva: una storia poetica*, Trieste, Società di Minerva, 2015, str. 50–55.

177 GROSSI, *Annali* cit., št. 214, 233, 263; Ranieri Mario COSSAR, *La «Nobile Società de' Cavalieri dell'Ordine di Diana Cacciatrice» (1779–1802)*, v: »Studi goriziani«, 25 (1959), str. 71–83; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 69, 70.

178 O kmetijski družbi v 18. stoletju: Tommaso FANFANI, *Brevi note sulla fondazione della «Cesarea Regia Società d'Agricoltura nelle principate contee di Gorizia e Gradisca»*, v: *Raccolta di scritti per il cinquantesimo anniversario, 1924–1974*, [Udine], Del Bianco, 1976, str. 535–554; ID., *La Società Agraria di Gorizia e Gradisca nel dibattito del Settecento. Ricerche storiche*, [Udine], Del Bianco, 1977; DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 135, 136. Za objave o tej družbi: GROSSI, *Annali* cit., ad indicem.

179 Na letnico je mogoče sklepati iz de Valerijevega poimenovanja kot tiskar akademije agronomov, ki ga je najti na prvih straneh različnih izdaj, ki jih je tiskal vse od omenjenega leta dalje.

180 ASPGo, Archivio I.R. Società Agraria, mapa 142, cc. 276r, 278r. Morda je koristno spomniti, da se je v vsakem primeru leta 1794 član družbe Giuseppe Lorenzo Cipriani obrnil na Tommasinija, da bi natisnil spomine *Abusi nella agricoltura*, pri čemer je od družbe dobil povrnjene stroške naročila; gl. GROSSI, *Annali* cit., št. 273; ASPGo, Archivio I.R. Società Agraria, mapa 142, c. 327r.

181 BRAIDA, *Proposta per gli annali* cit., str. 47.

182 Glavarstvo je bil nato začasno zopet aktivno med leti 1791 in 1803; gl. IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 28, 29.

postal privilegirani tiskar nove administracije; 7. oktobra 1783 je tiskar dobil ekskluzivno pravico za tiskanje uradnih dokumentov tržaškega gubernija (ki so sedaj seveda zajemali tudi administrativne dokumente za Gorico in Gradiščansko¹⁸³). Nato je de Coletti uspel tudi pridobiti Tommasiniju licenco za odprtje nove podružnice tiskarne v Trstu, nato je to delavnico kmalu vodil bolj kot ne izključno sam rimski literat, neodvisno od goriškega sedeža.¹⁸⁴ Nova tiskarna je v letu 1784 začela izdajati pomemben časnik »Osservatore triestino«, ki je trajal precej dlje od »Gazzette goriziane« in je bil, med drugim, glasnik dejavnosti Rimsko-soške Akademije. V tem obalnem mestu se je torej lahko nadaljevalo živahno delovanje, ki sta ga goriško založništvo in kultura poznala v 70. letih 18. stoletja.¹⁸⁵ V zvezi s tem naj omenimo, da je že leta 1779 de Valeri poskusil preseliti svojo dejavnost v Trst, očitno zato, da bi izboljšal svojo ekonomsko situacijo, morda pa je tudi slutil, da se bo Grofija v prihodnjih nekaj letih znašla v slabši situaciji v primerjavi z obalnim mestom; vendar pa mu tega projekta ni uspelo uresničiti.¹⁸⁶

V okolju, kakršno je bilo goriško, so redko izšla dela zunaj okvirja javnih naročil ali običajne lokalne gledališke, literarne ali znanstvene produkcije. Kljub temu pa so v začetku 80. let dvakrat poskusili izvesti iniciative določene kulturne pomembnosti; za en poskus je odgovoren de Valeri, za drugega pa Tommasini. Leta 1781 se je namreč de Valeri pripravljal, da bi začel tiskati nadaljevanje knjige o goriški zgodovini Carla Morellija, katere prvi del je bil natisnjen (kot smo že obširno pisali) leta 1773. De Valeri je dal objaviti založniški razglas o knjigi v florentinskem časopisu Filippa Stecchija in Ranierja Del Viva z naslovom »Giornale enciclopedico di letteratura italiana e oltremontana«. V oglasnem sporočilu so med drugim omenjene »pohvale, ki jo je knjiga prejela z vseh strani«, ki se nanaša na izdajo iz leta 1773, poleg tega pa tudi dejstvo, da so »skoraj vsi primerki« hitro pošli, kar je bil uspeh, ki je de Valerija spodbudil, da je najavil ponatis nove verzije prvega dela knjige (»v kateri so popravljene različne napake, ki so se zgodile ponevedoma, ter je dopolnjena z mnogimi informacijami, ki

183 ASPGo, *Risoluzioni sovrane*, mapa 178, c. 338. Licenca se je nanašala na »vsa tiskana dela, patente, ukaze, tabele vseh vrst in tudi *conserzioni*, državne listine; za »državne tiske« so se šteli vsi tisti, ki pripadajo tržaškemu guberniju, njegovemu računskemu knjigovodstvu, carini, pa tudi administraciji, sodnim pisarnam in računskemu knjigovodstvu v Gorici, sodišču v Gradišču, ter kateremukoli oddelku ali delu omenjenih oblasti«.

184 Ni slučaj, da je biografski profil de Colettija, ki je bil napisan še v času njegovega življenja, omenjal odprtje delavnice v Trstu (»ne samo zaradi koristi in praktičnosti za trgovce, ampak tudi v dobrobit literature«) brez kakršnekoli omembe Tommasinija, temveč jo je povezoval le z rimskim arkadjcem: CODELLI, *Gli scrittori friulano-austriaci* cit., str. 75–79.

185 O razvoju de Colettijeve dejavnosti v Trstu: DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 127–211; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 70, 71; DELOGU, *Trieste di "tesori e virtù sede gioconda"* cit., str. 55–58 in še drugod.

186 FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit., str. 95.

jih je avtor naknadno odkril).¹⁸⁷ Tudi ta nova in pomembna de Valerijeva založniška iniciativa pa na žalost ni bila dokončana. Morelliju se je namreč, potem ko je že pridobil potrditev svojega rokopisa s strani cenzure, zdelo primerno odreči se tiskanju zaradi nenadne smrti Marije Terezije, političnega dogodka, ki je prisilil avtorja, da je spremenil strukturo svoje zgodovinske raziskave.¹⁸⁸

Povsem drugačen pa je bil Tommasinijev predlog, ki je, zopet na podlagi de Colettijsve iniciative, leta 1783 skušal začeti s produkcijo izdaj s hebrejsko tematiko, ki bi jih urejal Elia Morpurgo. Dela bi morala izhajati v obliki »periodičnega časopisa«, s sistemom prednaročanja, ki bi izhajal na tri mesece v naslednjih šestih letih, kakor je bilo razloženo v razglasu, natisnjem v nemščini in hebrejščini z naslovom *Nachricht an die Liebhaber der hebräischen Literatur*. V bistvu je načrt predvideval, da bi nastal prvi goriški časopis, ki bi imel značaj literarne antologije in ki bi bil zato uporaben predvsem kot literatura za prosti čas (in torej ne bi vseboval novic s področja politike, kronike ali kulture). Projekt pa se je vlekel več let, ne da bi uspeli spraviti v tisk eno samo številko iz serije.¹⁸⁹

Kulturna živahnost Grofije, v celoti gledano, je bila tedaj že v fazi zatona in dejavnost obeh tiskarn se je nadaljevala s tiskanjem precejšnjega števila besedil skromne kulturne pomembnosti in izključno lokalnega interesa. Tudi nekatera tiskarska sodelovanja z Vidmom in Trstom so bila le občasna in niso prinesla komercialnih ali kulturnih uspehov širšega dometa.¹⁹⁰ Bistvena za preživetje goriških tiskarn je bila torej še vedno v prvi vrsti dodelitev uradnih zadolžitvev in javnih naročil, torej sektor, v katerem si je de Valeri uspel ponovno priboriti teren na račun Tommasinija, ko je leta 1793 pridobil pogodbo za tiskanje uradnih dokumentov Goriške province, vendar je ta posel zaradi določenih finančnih problemov (ki so se še poslabšali z prisilno izselitvijo tiskarja iz zgradbe, v kateri je deloval vse od začetka prihoda v Grofijo)¹⁹¹ dejansko postal polno veljaven šele po letu 1798.¹⁹²

187 »Giornale enciclopedico di letteratura italiana e oltramontana«, 1780, št. 5, str. 119–121. O časopisu: *Per un regesto cit.*, št. 31; Elena PARRINI CANTINI, *Il dibattito sul teatro nei giornali di Francesco Saverio Catani*, v: *Giornali del Settecento fra Granducato e Legazioni cit.*, str. 81–103.

188 Silvano CAVAZZA, *L'istoria della contea di Gorizia*, v: *Studi e documenti su Carlo Morelli cit.*, str. 49–60: 49, 50.

189 GROSSI, *Annali cit.*, št. 202; Braida, *Proposta per gli annali cit.*, str. 72, 73; Maddalena DEL BIANCO COTROZZI, *Un incontro fra letterati alla fine del Settecento: il carteggio di Elia Morpurgo con Giovanni Bernardo De Rossi*, v: »Annali Di Storia Isoncina«, 4 (1991), str. 35–64: 4–50; Chiara LESIZZA BUDIN, *Vita e cultura ebraica nella Gorizia del Settecento*, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 1995, str. 109–119.

190 Leta 1789 je de Valeri objavil gledališki tekst v sodelovanju z videmskimi tiskarji, bratoma Murero (gl. GROSSI, *Annali cit.*, str. XVII, XVIII e št. 257). Tommasini pa je leta 1794 natisnil tretji del zbirke *Commedie Marzia Strassolda*, katere prvi deli so izšli v Trstu, kjer so jih natisnili Giovanni Tommaso Höchenberger (I, 1792) in Wage, Fleis e compagni (II, 1793); četrti in zadnji del je *sine notis* (prav tam, št. 286).

191 FAIN, *Proposta per gli annali tipografici cit.*, str. 50.

192 MANZINI, *L'arte della stampa cit.*, str. 100, 101; BRAIDA, *Proposta per gli annali cit.*, str. 74.

Ko je De Valerijeva tiskarna dobila zagon zaradi očitnega in vedno globljega zagona Tommasinijevega podjetja (ki ni doživelo drugega desetletja 19. stoletja),¹⁹³ je torej ob koncu 18. stoletja uspela premagati zgodovinskega konkurenta: tedaj so jo že upravljali nasledniki (de Valeri se je umaknil iz poslov v letu 1798), in sicer vse do predaje posla Giambattisti Seizu v letu 1848, po skupno več kot sedemdesetih letih dela.¹⁹⁴ Valerio je umrl v veliki revščini leta 1818,¹⁹⁵ v letih, ki so bila že zelo oddaljena, kronološko in zgodovinsko, od pomembnih založniških projektov, ki jih je uresničil v prvih letih svoje dejavnosti v Gorici.

---

193 Giacomo Tommasini je umrl leta 1797, kot je omenjeno v BRAIDA, *Proposta per gli annali* cit., str. 74; naj pa opozorimo, da Antonella GALLAROTTI, *Per una storia dell'editoria goriziana dell'Ottocento. Le raccolte della Biblioteca Statale Isontina e della Biblioteca Civica*, Gorizia, Biblioteca Statale Isontina, 2001, str. XII, omenja kot leto smrti tiskarja 1802. Po njegovi smrti se je de Coletti poročil z vdovo in je postal skrbnik njegovih mladoletnih otrok ter upal, da mu bo v prihodnosti uspelo preseliti goriško tiskarno v Koper (BRAIDA, *Proposta per gli annali* cit., str. 75, 76). Ko je ta projekt propadel, leta 1803, je delavnica preživela le še nekaj let, in je tiskala večinoma pod imenom »bratje Tommasini«. V: GALLAROTTI, prav tam, št. 679, je omenjena izdaja iz leta 1806 brez tiskarskih opomb, toda pripisana »Tommasiniju«, medtem ko je v št. 389 novica o izdaji, podpisani z »Giuseppe Tommasini«, brez letnice tiskanja, ki pa jo lahko pripišemo letu 1809.

194 O zadnji fazi obstoja podjetja (ki je leta 1823 izdalo tudi *Saggio dei caratteri esistenti nella tipografia di Pietro de Valerj*): GALLAROTTI, *Per una storia* cit., str. XII, str. 770 in slike 1-5.

195 FAIN, *Proposta per gli annali tipografici* cit., str. 53.

3 Novice in časopisi v Gorici v 18. stoletju: kratek oris

Omenili smo že, da je bil de Valerijev časopis prvi periodični tisk, ki se je tiskal v Goriški grofiji. Preden ga podrobno analiziramo, pa je pomembno skušati razumeti, v kakšni meri je ta časnik predstavljal novost tudi na področju uporabe časopisov. Z drugimi besedami: ali je možno oceniti, če in v kakšni meri je branje periodičnega tiska in predvsem časopisov (tiskanih, toda verjetno, glede na navado, ki je bila v 18. stoletju še široko v uporabi, tudi rokopisnih)¹ razširjena v Grofiji pred, med in neposredno po obdobju izhajanja goriškega lista? Jasno je namreč, da izhajanje »Gazette goriziane« ni bil edini koristen dejavnik pri vzpostavljanju povezav med ozemljem Grofije in kroženjem/recepcijo aktualnih novic v 18. stoletju: istočasno pa ni mogoče izločiti možnosti, da je domnevna lokalna navada branja časopisov, ki so izhajali daleč izven Gorice, lahko na kakšen način olajšala odločitev, da se začne tiskati časopis tudi v Gorici, in da se vsebina tega tednika organizira glede na določene kriterije.

Gre za vprašanja, ki imajo določeno težo ne glede na de Valerijev časopis, in ki bi lahko bila uvod v razvoj specializiranih študij o javnem mnenju v Gorici v 18. stoletju.² Vendar pa raziskovanje potencialnega širokega kulturnega ozadja tematike ovira

---

1 O svetu rokopisnih časopisov: Elisabeth WAHL, *Le fait culturel et la censure dans les nouvelles à la main et les périodiques*, v: *Les Gazettes Européennes de langue française (XVIIe-XVIIIe siècles)*, table ronde internationale (Saint-Étienne, 21-23 mai 1992), textes réunis par Henri DURANTON, Claude LABROSSE, Pierre RÉTAT, Saint-Étienne, publications de l'Université de Saint-Étienne, 1993, str. 191-198; Robert GRANDEROUTE, *Jacques-Élie Gastelier: correspondance, nouvelles à la main et gazettes*, prav tam, str. 199-204; François MOUREAU, *Les nouvelles à la main dans le système d'information de l'Ancien Régime*, v: *De bonne main. La communication manuscrite au XVIIIe siècle*, edité par François MOUREAU, Paris, Universitatis-Oxford, Voltaire foundation, 1993, str. 117-134; Larry BONGIE, *Les nouvelles à la main: la perspective du client*, prav tam, str. 135-142; François MOUREAU, *Préface* v *Repertoire des nouvelles à la main: dictionnaire de la presse manuscrite clandestine, XVIe-XVIIIe siècle* [ur. Id.], Oxford, Voltaire Foundation, 1999, str. VII-XXXVII. Za Italijo: Mario INFELISE, »Europa«, *una gazzetta manoscritta del 700*, in *Non uno itinere. Studi storici offerti dagli allievi a Federico Seneca*, Venezia, Stamperia Di Venezia, 1993, str. 221-239 (na voljo tudi na http://www.storiadivenezia.net/sito/saggi/infelise_europa.pdf); Id., *Professione reportista. Copisti e gazzettieri nella Venezia del Seicento*, in *Venezia. Itinerari per la storia della città*, ur. Stefano GASPARRI, Giovanni LEVI in Pierandrea MORO, Bologna, Il Mulino, 1997, str. 193-219; različne omembe tudi v Id., *Prima dei giornali. Alle origini della pubblica informazione*, Roma-Bari, Laterza, 2002. Drugi podatki v: MORELLI TIMPANARO, *Autori, stampatori, librai cit.*, str. 133-137; Rudj GORIAN, *Le gazzette sul conclave (1724-1779). Analisi di una tipologia di periodici veneziani*, Venezia, Marcianum Press, 2007, str. 87, 129.

2 O javnem mnenju v 18. stoletju: *Opinione, lumi, rivoluzione*, ur. Alberto POSTIGLIOLA, Roma, Società italiana di studi sul secolo XVIII, 1993; Edoardo TORTAROLO, *Opinione pubblica*, v: *L'Illuminismo. Dizionario storico*, ur. Vincenzo FERRONE in Daniel ROCHE, Roma-Bari, Laterza, 1998, str. 283-291; Id., »Opinione pubblica« e *Illuminismo italiano. Qualche appunto di lettura*, in *Cesare Beccaria. La pratica dei lumi*, atti del convegno (Torino, 4 marzo 1997), ur. Vincenzo FERRONE in Gianni FRANCONI, Firenze, Olschki, 2000, str. 127-138.

velik problem pridobiti podatke o kroženju periodičnega tiska v Gorici. Na splošno je namreč izjemno težko najti dokumente, kot so naročilnice ter sezname naročenih na časopise, pa tudi precej problematično je najti podatke o aktivnosti knjigarn ali prodajnih točkah, kjer je bilo mogoče dobiti časopise. Istočasno pa je še posebej komplicirano iskati citate iz časopisov (predvsem če ne gre za kulturne časopise) v pismih, spominih in drugih literarnih pričevanjih, torej virih, kjer je seveda lažje naleteti na omembe novic, ki so bile verjetno prebrane v časopisih, kakor pa na navedbe dejanskih naslovov časopisov.³ Problematično je tudi branje redkih katalogov starih goriških knjižnic, ki so preživeli do danes, in to zaradi dveh razlogov. Najprej ker, kot je znano, se časopisi (in mnoge druge vrste periodičnega tiska) niso hranili, ampak so takoj po uporabi šli v uničenje, in zato le redko to, kar je registrirano v katalogih, dejansko ustreza temu, kar je v resnici šlo skozi roke ustvarjalcev bibliografskih zbirk. Na drugem mestu pa, če pomislimo predvsem na posmrtno inventarje (torej na to, kar bolj tipično spada med zapuščino), je verjetno, da sta majhna vrednost velikega dela periodičnega tiska v očeh bibliografije, in dejstvo, da zbirke, ki jih je nekdo imel, pogosto niso bile povsem popolne, vplivala na to, da so te publikacije končale na eventualnih sekcijah zbirk, posvečenih nepopolnim knjigam ali materialom brez posebne vrednosti, ki so bili običajno le približno opisani, če ne celo stehani po teži.

Na nove težave zopet naletimo, ko želimo rekonstruirati kroženje periodičnega tiska na podlagi tega, kar je dejansko ostalo v starih goriških knjižnicah, nenazadnje zaradi pomanjkanja zbirk iz 18. stoletja, ki so se ohranile v celoti ali vsaj deloma.⁴ Po drugi strani pa niti sezname knjig, ki so vstopale v Gorico, in ki sta jih vodila carinski urad in okrožni glavar (ki se nanašajo prav na obdobje izhajanja »Gazzette goriziane« pa tudi na obdobje neposredno pred in za tem) ne prinašajo podatkov o kroženju časnikov, saj ti niso potovali skupaj s pravimi »knjigami«, ampak je njihova distribucija potekala skupaj s pismi.⁵ Kljub vsemu temu pa nekaj podatkov, ki nam jih je vseeno uspelo izslediti, omogoča, da izpostavimo nekatere koristne elemente in tako osvetlimo prisotnost političnih časopisov v Gorici v času starega režima.

Verjetno do danes najpomembnejši in najbolj poveden vir o kroženju časopisov in, bolj na splošno, o aktualnih novicah v Grofiji, izhaja iz preloma med 17. in 18. stoletjem ter je sestavljen iz verzov, v katere je goriški duhovnik Giovanni Maria Marusig

3 Ne sme nam uiti, da imajo tudi danes uporabniki časopisov navado, da razpravljajo o aktualnih dogodkih, ne da bi se preveč obremenjevali z natančnim citiranjem virov, iz katerih so pridobili informacije.

4 Primerki časopisov pa se lahko najdejo v arhivih, tudi kot priloge drugim dokumentom; kljub temu se nekatere raziskave, izvedene na goriških fondih, niso izkazale za uspešne.

5 ASTs, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, buste 59, 63, 67; omembe teh dokumentov v: CAVAZZA, *Introduzione* cit., str. XVI. Za nekatere podatke o kroženju časopisov preko poštnih storitev v 18. stoletju (čeprav vezane na Lombardijo): Bruno CAZZI, *Dalla posta dei re alla posta di tutti*, Milano, Angeli, 1993, str. 144, 145.

(1641–1712) predelal novice o političnih in predvsem vojaških dogodkih, ki so se dogajali v njegovem času (predvsem španska nasledstvena vojna 1702–1714).⁶ Gre za kompozicije z majhno literarno vrednostjo, ki pa vseeno izkazujejo veliko poznavanje ne samo tedaj aktualnih sonetov, ki so bili natisnjeni v drugih italijanskih mestih (kot sta Trento in Parma), ampak tudi in predvsem, poznavanje časopisov.⁷

Ni jasno, ali je Marusigovo zanimanje za novice bil osamljen primer, ali pa je šlo samo za bolj artikuliran in očiten izraz širšega zanimanja Goričanov za aktualne dogodke; v vsakem primeru ne smemo pozabiti, da so prihod novic o uspehih cesarskih armad v tedanjih vojnah mestni prebivalci precej zavzeto spremljali in sodelovali na javnih praznovanjih teh dogodkov, tako da so omembe teh praznovanj postale redne v pomembni goriški kroniki, rokopisnem dnevniku družine Dragogna.⁸

Marusigovo delo pa je pomembno tudi zato, ker predstavlja otipljiv dokaz tega, kar je eden od temeljnih problemov raziskovanja kroženja novic, ki smo ga med drugim že omenili: uničenje nosilcev, na katerih so se razširjale novice. To, kar ostane od toka časopisov (tiskanih ali rokopisnih), ki jih je bral Marusig, namreč predstavljajo samo predelave novic, ne pa ohranitev časopisov samih.⁹

6 O Marusigu je na voljo vsaj: Silvano CAVAZZA, *Gorizia barocca: testimonianze di un'epoca*, v: *Gorizia Barocca* cit., str. 139–145: 143, 144; Lucia PILLON, *Giovanni Maria Marusig. Un profilo biografico*, prav tam, str. 326–335; Rienzo PELLEGRINI, *Letteratura friulana nel Goriziano fino al Settecento*, v: *Cultura friulana nel Goriziano*, ur. Ferruccio TASSIN, Udine, Forum, 2003 (Fonti di cultura, 1), str. 81–113: 86–94; *Il diario della peste di Giovanni Maria Marusig (1682)*, ur. Maria Cristina CERGNA, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 2005.

7 Rudj GORIAN, *L'informazione militare e politica nelle raccolte poetiche di Giovanni Maria Marusig* (Gorizia, 1641–1712), v: *Barok na Goriškem / Il Barocco nel Goriziano*, ur. Ferdinand ŠERBELJ, Nova Gorica, Narodna Galerija, 2006, str. 49–58.

8 GORIAN, *L'informazione militare* cit., str. 55.

9 Lahko pa spomnimo, da je v zbirkah, ki so pripadale goriškemu grofu Guglielmu Coronini Cronbergu (1905–1990) in ki so danes shranjene v knjižnici Sklada Coronini Cronberg, poleg Marusigovih spisov najti tudi II. »del« iz leta 1686 in VI. iz leta 1687 časopisa »Giornale dal campo cesareo sotto Buda« (oziroma »Seguito della raccolta veridica de' Giornali dell'armi cesaree in Ungheria«, kot lahko preberemo na prvih straneh zbirke), vojaški list, ki ga je v Benetkah objavljval Girolamo Albrizzi. Ti dve majhni zbirki imata naslednji oznaki: 1077 e 5122. O beneškem listu: INFELISE, *Prima dei giornali* cit., str. 122–140; Laura MARASSO, *Iconografia di guerra: immagini e informazione*, v: *Venezia e le guerre di Morea. Guerra, politica e cultura alla fine del '600*, ur. Mario INFELISE in Anastasia STOURAITI, Milano, Franco Angeli, 2005, str. 209–231: 211–219; GORIAN, *Testo e immagine* cit., str. 274–279 (z omembo majhne goriške zbirke na str. 279). Relativno majhna homogenost bibliografskega materiala, ki ga je posedoval Coronini, in dejstvo, da njegov večji del izhaja iz sodobnih antikvarnih nakupov (20. stoletje) pa ne dovoljujeta, da bi lahko domnevali o povezavah med današnjo prisotnostjo vojaškega časopisa iz 17. stoletja v Gorici in dejanskim branjem le-tega *in loco* v 17. stoletju (še manj pa, da ga je neposredno bral sam Marusig). O knjižnici Guglielma Coronini Cronberga: Lucia PILLON, »*Nell'intento di ricostruire la propria biblioteca distrutta*«. *Contributo alla storia della biblioteca privata Coronini Cronberg*, v: FONDAZIONE PALAZZO CORONINI CRONBERG, *Incunaboli e cinquecentine*, I., *Testi*, ur. Arianna GROSSI in Simone VOLPATO, Torino etc., Umberto Allemandi & c, 2004, str. 13–29 (koristna je tudi recenzija dela: Silvano CAVAZZA, *Amor di libro. Edizioni antiche alla Fondazione Coronini*, v: »*Quaderni giuliani di storia*«, 26, 2, 2005, str. 397–410).

Pomisleki o razširjanju časopisov v Gorici v Marusigovih letih veljajo tudi za desetletja, ki sledijo. Naj omenimo na primer obdobje avstrijske nasledstvene vojne (1740–1748), dolg in težek konflikt, ki je verjetno zahteval določeno vsaj delno vpletenost goriških prebivalcev Cesarstva. Gotovo je, da je razvoj dogodkov pozorno spremljal Sigismund Attems, ena izmed najvidnejših političnih in kulturnih osebnosti v Gorici (predvsem v 40. letih 18. stoletja, ko je zasnoval Akademijo Filomeletov).¹⁰ Njegovo pismo z dne 25. avgusta 1744, poslano na Dunaj vikontu Emanuelu de Torresu, na primer razkriva zaskrbljenost, s katero je Attems spremljal potek vojne, še posebej v zvezi z vojaškimi podvigi mogočnega pruskega sovražnika. Tri leta kasneje, 8. avgusta 1747, pa je goriški plemenitaš pisal v Videm plodovitemu pesniku Danieleju Floriu, da bi pohvalil njegov sonet *Sopra Genova liberata*.¹¹ Ta podatek potrjuje, da so novice bile predmet literarnih predelav tudi znotraj Akademije Filomeletov (katerih član je bil tudi Florio)¹² ter, še enkrat, da so ohranjeni sekundarni viri o recepciji informacij številčnejši od primarnih virov.¹³

Podobno lahko ugotovimo tudi za obdobje ukinitve Oglejskega patriarhata, ko so po mnogih evropskih časopisih izšle novice o tem pomembnem političnem in diplomatskem dogodku. *Querelle* o ukinitvi je bila po vsej verjetnosti na široko spremljana v Grofiji tudi preko branja časopisov. Ni naključje, da je neka kronika o zatonu te stare institucije (ali bolje, o nastanku nadškofij v Vidmu in v Gorici kot njene posledice) menila, da je pomembno omeniti, da so Benečani natisnili v »časopisih v Trentu« lažne novice o nekaterih posledicah padca patriarhata.¹⁴ Po

10 O Sigismundu Attems: CODELLI, *Gli scrittori friulano-austriaci* cit., str. 23–37; COSSAR, *La cultura goriziana* cit.; Id., *Lettere erudite di Sigismondo d'Attems*, v: »Studi goriziani«, 27 (1960), str. 21–34; Carlo Luigi Bozzi, *Un nobiluomo goriziano del '700 (le lettere francesi del conte Sigismondo d'Attems)*, v: »Studi goriziani«, 8 (1930), str. 177–199.

11 *Lettere italiane, francesi e spagnuole scritte dal co[n]te Sigismondo d'Attems a diversi soggetti cominciando dalli 23 agosto 1744 sino a dì 4 settembre 1752*, Biblioteca civica di Gorizia, ms. civ. 41 (neoštevilčeno); gl. *Inventari dei manoscritti* cit., str. 78, 79. Sonet v zvezi z ligursko prestolnico se verjetno nanaša na vkorakanje Avstrijcev v Genovo na škodo francosko-španskih čet (1746).

12 O Filomeletih: COSSAR, *La cultura goriziana* cit.

13 Za obdobje avstrijske nasledstvene vojne obstaja v knjižnici Biblioteca dell'archivio Storico provinciale di Gorizia zbirka izvodov časopisa »Mercurio storico e politico«, najpomembnejšega italijanskega mesečnika s področja aktualnih novic, ki je izhajal v 18. stoletju in ga je v Benetkah tiskal Luigi Pavini. Zbirka verjetno izhaja iz kakšne stare zasebne lokalne zbirke. Signatura je 4163. Naj opozorimo, da je v isti knjižnici prisotnih tudi nekaj izvodov mesečnika iz let 1777 in 1781 (signatura 4163), v knjižnici Sklada Coronini Cronberg pa nepopolne zbirke letnika 1750 (signatura 1834). O časopisu: SACCARDO, *La stampa periodica* cit., str. 20, 21; Rudj GORIAN, *Per una storia editoriale delle traduzioni italiane del »Mercurio historique et politique«*, v: »*Navigare nei mari dell'umano sapere*« cit., str. 141–154.

14 [PAULETTI], *Raccolta di bolle, brevi, lettere* cit., str. VI. Trentinski časopisi bi morali predstavljati »Ristretto de' foglietti universali«, o katerih gl. *Catalogo dei giornali trentini anteriori al 1948 conservati nella Biblioteca Comunale di Trento e nella Biblioteca Civica di Rovereto*, in *Giornali e giornalisti nel Trentino dal Settecento al 1948*, ur. Maria GARBARI, Rovereto, Pancheri, 1992, str. 229–302: št. 91 in Gianni FAUSTINI, *Appunti per una storia del giornalismo trentino*, prav tam, str. 57–91: 60, 61.

drugi strani pa od tega precejšnjega kroženja tujih časopisov v Grofiji ni ostalo skoraj nobene sledi.¹⁵

Zelo verjetno je, da se je v skladu s tem, kar se je zgodilo v večjem delu Evrope, v zadnjih desetletjih 18. stoletja uporaba časopisov povečala tudi v Goriški grofiji, kot se je sicer zgodilo tudi z njihovo produkcijo (tu imamo seveda v mislih v predvsem »Gazzetto goriziano«, pa tudi različne časopise v bližnjem Trstu, ki jih bomo še omenili).¹⁶ V tej luči prisotnost različnih intelektualcev določene širine v mestu ter v okolici ni mogla ne prispevati h kroženju periodičnih publikacij ter, kar nas najbolj zanima, časopisov. Raziskovanje treh knjižnic, ki so pripadale goriškim cerkvenim dostojanstvenikom in kulturnikom tedanjega časa, danes pa so shranjene v semeniški knjižnici v Gorici, pa je vseeno dalo s tega vidika precej skromen rezultat. Če začnemo z analizo zbirke Francesca Filippa Inzaghija (1731–1816), škofa v Trstu, v Gradišču in nazadnje v Gorici, je v zbirki nekaj periodičnih publikacij v nemščini, vendar pa to niso časopisi.¹⁷ Tudi posmrtni inventar znanstvenika in matematika Gian Giuseppeja Barzellinija (1730–1804)¹⁸ omenja različne periodične publikacije, vendar gre pri skoraj vseh za znanstvene objave s področja astronomije, nobena ni posvečena politiki. Malce bolj plodna je bila analiza knjižnice Giacoma Reyssa (1735–1811), pridigarja, jezuita in učitelja na goriški gimnaziji; stari katalog te knjižnice kaže namreč samo obstoj dveh obširnih zbirk znanega in zelo razširjenega beneškega političnega letopisa

15 Edini materialni dokaz teh branj, ki se je ohranil do danes, bi lahko bil vezan na letnik 1751 časopisa »Gazette de Cologne«, ki ga danes hrani semeniška knjižnica v Gorici (Biblioteca pubblica del Seminario teologico centrale di Gorizia), seveda če verjamemo hipotezi, da je bila zbirka dejansko prisotna vse od začetka v Gorici. Gotovo je, da se je zbirka hranila v semenišču že vsaj od druge polovice 19. stoletja, ker je zabeležena v ročno pisanem katalogu knjižnice, ki se ga lahko datira v tista leta: gl., v istem semenišču, ms. S.S., c. 68v., kataložni zapis zbirke nemškega časopisa, ki je na voljo v: Luigi TAVANO, *La Biblioteca pubblica del Seminario Teologico Centrale di Gorizia*, v: *In principio erat Verbum. Libri antichi sacri e profani delle Biblioteche dei Seminari del Friuli-Venezia Giulia*, catalogo della mostra, Pordenone, Fiera di Pordenone-Edit Expo, ur. Nico CAPPELLETTI, Monfalcone, Edizioni della Laguna, 1992, str. 27–38: 37; omembe novic o ukinitvi patriarhata, ki so izšle v časopisu, v: TAVANO, *La diocesi di Gorizia* cit., str. 43. Podatki o časopisu so na voljo v: *Dictionnaire des journaux* cit., št. 506. Goriška zbirka ni omenjena v: PIERRE RÉTAT, *Les gazettes européennes de langue française. Répertoire*, Paris, Bibliothèque Nationale De France, 2002, str. 36, izpustitev pa je povsem razumljiva glede na sedež hranjenja časopisa, ki je povsem marginalen v primerjavi z drugimi knjižnicami, precej bolj znanimi po tovrstnem materialu.

16 Za povzetek o razvoju periodičnega tiska v Evropi vse do konca zgodnjega novega veka: Gilles FEYEL, *Giornali*, v: *L'Illuminismo. Dizionario storico* cit., str. 316–325; BARBIER, *Storia del libro* cit., str. 329–332.

17 Seznam knjig, ki so pripadale Inzaghiju, je na voljo v semeniški knjižnici v Gorici. O Inzaghiju: Luigi TAVANO, *ad vocem*, v: *Die Bischöfe* cit., str. 203–205.

18 O Barzelliniju: Rudj GORIAN, *I »calcoli barzelliniani«*. *Studi e opere del buchalter Gian Giuseppe Barzellini tra editoria goriziana, stampa italiana, ricezione europea. Studi e ricerche per il LXXXIX convegno della Deputazione di storia patria per il Friuli*, ur. Silvano CAVAZZA in Paolo IANCIS, Udine, Deputazione di storia patria per il Friuli, 2018, str. 197–226; GROSSI, *Annali* cit., *ad indicem*. O inventarju znanstvenikovih knjig: ASGo, *Tribunale civico provinciale di Gorizia*, fasc. 5/1804, št. 10.

»Storia dell'anno«,¹⁹ ki ju je še danes možno dobiti v semeniški knjižnici v Gorici.²⁰ Ker pa gre za publikacijo, ki je izhajala enkrat letno, »Storia dell'anno« deluje na precej drugačnem nivoju kot časopisi: gre namreč za zgodovinsko kroniko, ki je na meji med periodičnimi publikacijami in monografijami, saj je sestavljena iz zvezkov z več kot sto stranmi, ki so povzemali najpomembnejše dogodke, ki so se zgodili v letu pred objavo. V tej perspektivi branje te kronike v Grofiji ne more biti vrednoteno kot alternativa branju časopisov, ampak morda kot nekakšna potrditev branja časopisov: časopis je bil prebran in hitro uničen, medtem ko se je kronika, kot sinteza in predelava novic, običajno ohranila.

Ne po naključju je bil Reyss skoraj zagotovo bralec časopisa, ki je izhajal dvakrat tedensko, in sicer »Notizie del mondo«, ki ga je Antonio Graziosi začel izdajati v Benetkah ob koncu leta 1778.²¹ Časopis, ki je bil med najbolj znanimi italijanskimi političnimi listi v zadnjem delu 18. stoletja, je lahko računal na mrežo stabilnih distributerjev, ki je bila še posebej široka in ki je dosegala, vsaj v trenutku lansiranja, tudi Videm, Trst in Reko, lahko pa je bil dostavljen praktično vsepovsod in torej tudi v Gorico.²² Časopis ni prisoten med knjigami, ki so bile del del Reyssove zapuščine, vendar pa je omenjan v njegovih papirjih, kjer lahko opazimo prepis besedila, ki je izšlo v beneškem časopisu (kar je po vsej verjetnosti bila alternativa ohranitvi izvirnika): gre za *Tredici punti proposti nel memoriale presentati da' Gesuiti a Maria Francesca regina di Portogallo, su quali dimandan, che sia esaminato il ministro Pombal detto Carvaglio. Notizie del mondo. Num. 19. 7 martii 1781, Gorizia.*²³

19 O časopisu: SACCARDO, *La stampa periodica* cit., str. 36, 37; Rudj GORIAN, *Gli annuari politici veneziani del Settecento: struttura e paratesto fra stampa periodica e storiografia*, v: »Paratesto«, 3 (2006), str. 123–140.

20 O Reyssu in njegovih knjigah: Eva DI GIUSTO, *I gesuiti a Gorizia nel secondo Settecento: Giacomo Reyss professore e scienziato*, magistrska naloga, Univerza v Udinah, Filozofska fakulteta, drugostopenjski študijski program *Storia e civiltà europee*, mentor prof. Flavio Rurale, štud. leto 2005–2006; gl. tudi CAVAZZA, *Introduzione* cit., str. XII, XIX; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 279. Rokopis, ki vsebuje katalog, je na voljo v semenišču pod oznako ms. 175. V isti knjižnici sta ohranjeni tudi drugi dve zbirki letopisa, vendar je ena izmed njiju verjetno prišla v Gorico iz dominikanskih knjižnic v Kopru in Poreču, kakor kaže *Catalogus librorum et manuscriptorum favorabili opera Excelsi Caes[arii]. Regii Guberni Littoralis Tergesti a suprema Caes[area]. Regia Aulica Cancellaria decreto 22 die octobris 1818 n[umero] 22615 dato generali clericali seminario Goritiensi gratiae dicatorum*, str. 62 (ms. a 178). O preselitvi teh cerkvenih zbirk: [KOCIANČIČ], *Historia* cit., str. 52, 53; CAVAZZA, prav tam, str. XXIV–XXV. Štiri zbirke, ki jih hrani semenišče, imajo danes naslednje oznake: XVIII ali 965 prva / druga / tretja / četrta kopija.

21 O časopisu: SACCARDO, *La stampa periodica* cit., str. 85–87; Rudj Gorian, *Le »Notizie del mondo« di Antonio Graziosi. Nascita, diffusione e confezionamento di una gazzetta veneziana settecentesca*, v: *La lettera e il torchio. Studi sulla produzione libraria tra XVI e XVIII secolo*, ur. Ugo Rozzo, Udine, Forum, 2001, str. 409–466.

22 GORIAN, *Le »Notizie del mondo«* cit., str. 433.

23 SEMENIŠKA KNJIŽNICA V GORICI, fond Giacomo Reyss, mapa 10, zvezek 214, *Documenti di Giacomo Reyss inerenti la soppressione della Compagnia di Gesù*. Kot je pokazala primerjava, je izvirno besedilo »memoriala« bilo dejansko objavljeno v zgoraj omenjeni številki beneškega časopisa »Notizie del mondo« na str. 150–152.

Obstajajo pa tudi drugi elementi, ki kažejo, da sta se v Grofiji brala tako časopis »Storia dell'anno« kot »Notizie del mondo«. Kar se tiče letne kronike, pa obstajajo v Gorici druge zbirke: v knjižnici zgodovinskega deželnega arhiva (Biblioteca dell'Archivio Storico Provinciale)²⁴ in v knjižnici uršulinskega samostana (Biblioteca del Convento delle Madri Orsoline).²⁵ V Državni posoški knjižnici (Biblioteca Statale Isontina) pa je na voljo tudi precej obširna zbirka periodičnih publikacij, ki je gotovo prisotna na tem ozemlju že iz starih časov, saj je na ponekod na prvi strani knjige žig »C[esarea] R[egia] Bibliotheca Goritiensis« (ki izhaja iz starejših knjižnih enot knjižnice Studienbibliothek, ki je bila odprta v Gorici leta 1825²⁶) in, v nekaterih primerih, podatek o lastniku »Joh[annis]. Baselli«, kar nas pripelje do lokalnega lastnika.²⁷ Za beneški časopis (ki je prisoten v goriških knjižnicah samo v poznih kopijah ali negotovega izvora),²⁸ obstaja drug rokopis, podoben temu iz leta 1781, ki je bil najden med Reyssovimi papirji: verjetno ga je prepisala lokalna roka, dokument pa vsebuje prepis dela *Disposizione di S[ua]. M[aestà]. I[mperiale e]. R[egia] ai corpi dei Dipartimenti sul modo di trattare gli affari pubblici, tratto dagli fogli Notizie del mondo al n.o 20 e seguenti 1784.*²⁹

Drug zanimiv vir se je pojavil med študijem fondov knjižnice Fundacije Coronini Cronberg (Biblioteca della Fondazione Coronini Cronberg), kjer smo opazili vezano (toda nepopolno) zbirko iz leta 1776 beneškega tednika »Diario di Roma«.³⁰ Zbirka vsebuje nekatere ročno napisane opombe Janeza Nepomuka Attemsa, ki izhajajo z začetka 19. stoletja in izkazujejo eksplicitno povezavo med tem časopisom in njegovim branjem na Goriškem. To vez pa dela še bolj zanimivo dejstvo, da je opombe izpod

24 Gre za številke iz let 1792, 1794–1797; signatura: 4210–4214.

25 Izdaje iz 18. stoletja, ki jih hrani knjižnica mater uršulink, še čakajo na reorganizacijo; prisotnost enega ali večih izvodov »Storia dell'anno« je sicer potrjena, vendar pa še čaka na podrobnejšo analizo.

26 O Studienbibliothek: Italo LOVATO, *Il Seminario Verdenbergico e la sua biblioteca (1629–1773)*, v: *Gorizia e la Biblioteca Statale Isontina (1919–1969)* cit., str. 21–26; Carlo BATTISTI, *Dalla biblioteca dei Gesuiti alla nuova Biblioteca di Stato (1773/1924)*, prav tam, str. 27–36; ID., *Dalla biblioteca dei Gesuiti alla Studienbibliothek*, v: *La scuola, la stampa, le istituzioni* cit., str. 55–58. Koristno je tudi delo Giuliane DE SIMONE, *Il restauro conservativo di nove cinquecentine del fondo gesuitico della BSI*, v: »Studi goriziani«, 101–102 (2008), str. 163–196.

27 Signatura: S.2 O 4 1–63. Morda je koristno omeniti, da ta pomembna zbirka letopisa ni zabeležena v katalogu *Gorizia e la sua emeroteca* cit.

28 Nekaj izvodov iz leta 1797 se hrani v knjižnici Sklada Coronini Cronberg (signatura: 20358, 20359), številka iz leta 1808 je ohranjena v knjižnici Biblioteca civica di Gorizia (gl. *Gorizia e la sua emeroteca* cit., str. 73; signatura: Miscell. LC 1285).

29 ASGo, Archivio Coronini-Cronberg, *Atti e documenti*, mapa 197/503. V celoti je besedilo izšlo v št. 20 in 22–24 časopisa »Notizie del mondo«, kot kaže primerjava med časopisom in prepisom.

30 Odločili smo se, da bomo naslov tega časopisa vedno navajali v skrajšani obliki, saj je tekom njegovega obstoja najti številne variacije naslova (1769–1779). V vsakem primeru, točen naslov časopisa v letu 1776 je bil »Diario di Roma ovvero notizie periodiche di ciò che avvenne di più interessante dopo la elezione del Sommo Pontefice Pio VI.«. O tem časopisu: GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 79–129, 171, 172.

iste roke najti tudi v eni izmed ohranjenih zbirk prvega letnika »Gazette goriziane« (gre za primerek v lasti Marina De Grassija).³¹

Nekaj podatkov o branju novic, ki so se razširjale predvsem preko časnikov in časopisov, je prišlo do nas tudi preko dveh pomembnih osebnosti, ki sta prišli v Gorico iz živahnih političnih in kulturnih okolij, a sta v Grofiji vseeno našli sogovornike, ki so bili na tekočem z aktualnim dogajanjem, tako literarnim kot političnim. Gre za znanega habsburškega funkcionarja Karla von Zinzendorfa in Giacoma Casanova, ki sta s posebno pozornostjo tistih, ki so prisotni na določenem ozemlju samo zaradi izjemnih okoliščin, v svojih zapisih namenila nekaj omemb branju in političnim interesom, ki so verjetno bili razširjeni na Goriškem, ampak ki bi le stežka lahko bili vredni zapisa s strani lokalnih intelektualcev. Če gremo v detajle, vemo, da je leta 1771 von Zinzendorf med svojim potovanjem po Avstrijskem primorju prespal v gradu grofa Gvida Cobenzla blizu Gorice in je imel priložnost razpravljati z njim prav o »affaires du temps«³² oziroma o aktualnih dogodkih, po vsej verjetnosti poznanih goriškemu plemenitašu zaradi branja časopisov. Podobno je nekaj let kasneje Casanova omenil v svojih dnevnikih, da je v Gorici grof Franc Karl Coronini Cronberg³³ namenjal svoj čas ne samo vzdrževanju »majhnih ljubezenskih intrig« in lovu, ampak tudi branju kulturnih in političnih periodičnih publikacij.³⁴

31 Še nekaj drugih številčk istega beneškega časopisa je poleg tega, sicer starejšega datuma, (1769 e 1774), ohranjenih v knjižnici zgodovinskega pokrajinskega arhiva, s signaturo 883. Dva izmed izvodov, ki jih hrani ta knjižnica, sta omenjena v: Piccarda QUILICI, *Quattro secoli di legature d'arte in Friuli*, v: *Prodotto libro* cit., str. 139-167: 158. Nadaljnji izvodi časopisa so zabeleženi med bibliografskim materialom, podarjenim javni knjižnici v Trstu (gl. dalje) pred 31. januarjem 1794, ki je deloma izhajal od goriških lastnikov; kljub temu pa ni mogoče določiti, če gre v tem specifičnem primeru dejansko za izvode, ki so prišli v to mesto iz Grofije (gl. Biblioteca civica Hortis, Trst, r. str. mS 3-26/8, št. 183).

32 Antonio TRAMPUS, *Economia e stato delle riforme nel Litorale austriaco dal diario del conte Zinzendorf (1771)*, v: »Archeografo triestino«, s. IV, 50 (1990), str. 67-106: 86. O aktivnosti Zinzendorfa v Primorju gl. tudi Id., *Tradizione storica* cit., str. 135-166.

33 O Coroniniju: CODELLI, *Gli scrittori friulano-austriaci* cit., str. 82, 83. Naj opomnimo tudi na novice v prilogi: 3.2.6, 3.5.2 e 3.5.3.

34 CASANOVA, *Storia della mia vita* cit., str. 969; naj opozorimo, da v tem italijanskem prevodu Casanovinega besedila odlomek govori o »dnevni novosti, tako literarnih kot političnih«, medtem ko je francosko besedilo bolj eksplicitno: »lire una foule de journaux tant politiques que litteraires« (gl. MOLMENTI, *Carteggi casanoviani* cit., str. 95). Ne smemo pozabiti, da se je plemeniti Goričan zanimal tudi za branje rokopisnih časopisov, ki jih v glavnem lahko definiramo kot škandalozne, skratka drugačne od tiskanih političnih in literarnih časopisov. Sam Casanova jih je priskrbel Coroniniju, ki se je zahvalil Benečanu s poudarkom, da »Les Bulletins que vous me faites l'amitié de me communiquer, sont la pluspart très intéressants, et je vous suis très bligé du plaisir que vous me procurés«; gl. pismo, ki ga je Goričan poslal beneškemu pustolovcu in ki je sicer brez datuma, a ga lahko pripišemo obdobju med 1773-1774, v katalogu Bernharda Marra je zabeleženo kot Marr 13 M 4. Druge izvode ročno pisanih časopisov (drugod omenjeni kot »Bulletins de Versailles«) je poslal Casanova v Ljubljano baronu Žigi Zoisu: to nam kaže, da je Casanovina prisotnost imela zanimive posledice za zgodovino kroženja časopisov ne samo v Grofiji, ampak tudi na sosednjih območjih. O pošiljanju časopisov Zoisu: TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 74, 75, 235, 236, 369, 370. Na splošno o rokopisnih časopisih, ki jih je imel in razširjal Casanova: MOUREAU, *Repertoire*

Po drugi strani pa je literarne sledi, ki so jih zanimali določeni literarni dogodki, mogoče najti v kroženju satiričnih tekstov.³⁵ Moramo omeniti predvsem obstoj rokopisa z naslovom *Scielta [!] di satire romane, e sonetti diversi. Copiata in Gorizia l'anno 1751. Tomo primo*, ki vsebuje kompozicije, ki so na različne načine vezane na aktualne dogodke v mednarodni politiki (poleg prepisov izbranih pesmi Giovannija Marie Marusiga).³⁶ Iz zapisa iz marca leta 1772 pa je razbrati, da v Gorici obstajajo »zlobni ljudje«, ki so imeli navado pisati, objavljati in razširjati »obrekovalne knjige in satire«, ki so napadale »različne osebe, celo tudi vladarje« (osebe, ki so torej imele določeno vlogo v politiki). Še posebej drzen je bil »sramoten spis z naslovom *Litanie da recitarsi nella Metropolitana di Gorizia*«, zaradi katerega je bil nato aretiran neki Telcie Bevilaqua, »imenovan tudi Vodopiviz«, študent filozofije, ki pa je bil zatem oproščen vseh obtožb. Na enak način je bil v letu 1777, zopet zaradi širjenja satir, aretiran Pietro Antonio Coronini.³⁷ Gre vsekakor za drugačno okolje od tistega, ki zadeva tiskane časopise, vendar pa vseeno predstavlja vez z bogatim zaledjem produkcije in kroženja rokopisnih gradiv, kot so časopisi, informativno-polemična besedila ter nespoštljive knjižice, in nam dokazuje, da je v Grofiji vsaj ob nekaterih priložnostih obstajal živahen odnos z aktualno publicistiko.³⁸

Podatki, ki smo jih predstavili do tega trenutka, se vedno posredno nanašajo na individualno in zasebno branje periodike. En sam izvod časopisa je namreč lahko tudi prehajal iz rok v roke in s tem ustvaril mikrocirkulacijo znotraj skupin prijateljev ali znancev.³⁹ Predvsem pa ne smemo pozabiti, da so bili časopisi materiali, ki so še posebej primerni za konzultacijo in komentiranje znotraj prostorov za socialno druženje, kot so kavarne, ali znotraj centrov, *in primis* posvečenih praksi organiziranega branja, kot so bile čitalnice in bralni krožki. V zvezi s prvimi smo že omenili kavarno v Grofiji, ki jo je nadškof Attems dal zapreti, ker je sodelovala pri distribuciji prepovedanih knjig. To pa ni bila edina kavarna v Gorici v 18.

---

des nouvelles cit., str. 365–367 e 374, 375 (kjer pa ne gre za izvode, ki jih je prejel Coronini). Omemba Casanove (dobro kontekstualizirana) kot bralca rokopisnih časopisov je tudi v: François MOUREAU, *La plume et le plomb. Espaces de l'imprimé et du manuscrit au siècle des Lumières*, Paris, PUPS, 2006, str. 474.

35 O povezavah med novicami in satirami ter bolj na splošno o komunikacijskih kanalih v 18. stoletju gl. shemo v: Robert DARNTON, *Libri proibiti. Pornografia, satira e utopia all'origine della Rivoluzione francese*, Milano, Mondadori, 1997, str. 191.

36 ASPGo, Biblioteca, ms. 185; sekcija z Marusigovimi besedili ima naslov *Cento e più sonetti sopra le guerre passate del 700. Carlo Terzo marchia verso Madrid*. Omembe rokopisa v: COSSAR, *Cara vecchia Gorizia* cit., str. 72, 73; PELLEGRINI, *Letteratura friulana* cit., str. 103; GORIAN, *L'informazione militare* cit., str. 49.

37 ASTs, C.R. *Governo in Trieste. Atti amministrativi di Gorizia (1754–1783)*, mapa 25, zvezek 258.

38 O tej publicistiki, čeprav za zgodnejše obdobje: INFELISE, *Prima dei giornali* cit., str. 36–49; nekateri podatki o fenomenu v 18. stoletju v: GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 109–113.

39 Primer tovrstnega kroženja časopisov je omenjen v: Rudj GORIAN, *Nascosti tra i libri. I periodici antichi della Biblioteca del Seminario patriarcale di Venezia (1607–1800)*, Venezia, 2017, str. 185–186.

stoletju; že nekaj desetletij prej je Cossar omenjal neki dogodek iz kronike iz leta 1749, ki se je zgodil v kavarni, ki jo je vodil Giovanni Battista Ballarino, pri tem pa dodal, da je bilo že vse od prve polovice stoletja v mestu aktivnih nekaj kavarn.⁴⁰ Predvsem pa je treba poudariti, da je v 70. in 80. letih 18. stoletja (obdobje, kot smo videli, posebne živahnosti za svet knjig v Grofiji, nenazadnje zaradi objavljjanja de Valerijevega časopisa) obstajale v Gorici različne kavarne. V letih 1769–1770 so bili aktivni štirje kavarnarji:⁴¹ Giuseppe Cuffa, Ignazio Favetti, Antonio Nasulin in Vincenzo Palazzi;⁴² tem pa se je leta 1773 pridružil peti: Martino Sister, aktiven tudi kot »čokoladar«⁴³. Med letoma 1776–1777 Cuffa izgine, vendar prepusti prostor Mauriziu Telliju, »kavarnarju in slaščičarju«.⁴⁴ Nekaj povezav s temi ambienti je opaziti tudi v »Gazzetti goriziani«, kot je primer omembe odprtja (mogoče začasnega) »več hiš oziroma javnih kavarn« v pričakovanju obiska Marije Terezije in Jožefa II. v Grofiji.⁴⁵ Seveda je povezava med branjem in kavarnami dokazana samo v primeru lokala Grisonov; vseeno pa bi prisotnost štirih ali petih kavarn v Gorici lahko pomenila (tako kot je bilo ugotovljeno za Trst), da se je tudi v Grofiji v 18. stoletju razvil precejšen nivo družabnosti, kar je znak določene nagnjenosti Goričanov k diskusiji in morda tudi k branju in komentiranju časnikov in časopisov.⁴⁶

Če je obiskovanje kavarn postala utrjena navada v Gorici vsaj od prve polovice stoletja dalje, pa ne moremo enako reči za oblike mestnega druženja, kot so čitalnice in bralni krožki v pravem smislu besede, kajti zdi se, da v 18. stoletju niso bili aktivni v Grofiji, za razliko od tega, kar se je dogajalo v Trstu (in seveda v nekaterih

40 Ranieri Mario COSSAR, *Gorizia d'altri tempi*, Gorizia, Amministrazione provinciale, 1934, str. 84–87. Nimamo na voljo podatkov, ki bi lahko povezali to kavarno s tisto od Grisonov, ki jo je ukinitel Attems.

41 Koristno je povedati, da se je v obdobju, ki nas zanima, izraz »caffettiere« [kavarnar, op. prev.] nanašal dejansko na upravljalca javnega lokala (v katerem je bilo mogoče ponujati poleg kave tudi druge vrste pijač in slaščic), in ne na profesionalce, ki so se na kak drug način ukvarjali z trgovanjem s kavo. S tem v zvezi gl. razlago Francesca Griselinija v tretjem delu njegovega *Dizionario delle arti e de' mestieri*, Venezia, Fenzo, 1768, str. 78: »Kavarnar se reče tistemu, ki javno prodaja ne samo kavo v zrnju, ampak pripravljen napitek, in tako tudi čokolado, čaj in druge vroče ali hladne pijače, naj bodo preproste ali pripravljene s praženjem ipd. Zaradi današnjega izobilja so tovrstne pijače tako v modi, da so mesta, predvsem glavna, polna trgovinic in lokalov, kjer se prodajajo pijače, ki jih sami pripravijo, in ta zadeva je postala poseben poklic, pri katerem zaslužki niso zanemarljivi.«

42 ASPGo, *Stati provinciali*, sezione II, mapa 678, št. 182, 215, 374, 399 in mapa 679, št. 169, 203, 384, 410.

43 Prav tam, mapa 679, št. 169, 203, 384, 410, 514.

44 Prav tam, mapa 681, št. 28, 44, 48, 63, 66.

45 II, št. 43, str. 174 (glej prilogo 3.1.3).

46 O tržaških kavarnah kot krajih za srečevanje in branje časopisov: TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 67, 68, 73. O visoki stopnji druženja, tipični za te ambiente: Filippo Maria PALADINI, *Sociabilità ed economia del loisir. Fonti sui caffè veneziani del XVIII secolo*, v: »Storia di Venezia – Rivista«, 1 (2003), str. 153–281.

pomembnih italijanskih središčih, predvsem v zadnjih letih stoletja).⁴⁷ V tej luči pa je smiselno vsaj predpostavljati, da se je v Grofiji že na začetku 80. let morda lahko začela kakšna oblika javnega branja periodike, ki bi jo promoviral Giuseppe de Coletti, glede na to, da je v Gorici tedaj že obstajala podružnica Arkadije (o kateri smo že govorili). Ob tej priložnosti je namreč rimski literat skušal osnovati prvo javno knjižnico, ki je bila odprta v Gorici; ta kratkotrajna epizoda goriške kulturne zgodovine pa je zelo malo poznana.⁴⁸

Da lažje postavimo dogodek v kontekst, je koristno narediti korak nazaj in se ustaviti pri nekaterih etapah bibliotekarske zgodovine v Gorici, kjer vsaj do približevanja 70. let 18. stoletja (obdobje, ki se je tudi s tega zornega kota pokazalo kot še posebej polno iniciativ in novosti za knjižni svet v Grofiji) ni zabeležena nobena iniciativa, ki bi zadevala javne knjižnice. Leta 1768 pa se je grof Francesco Annibale Della Torre, kanonik kapitlja v Passauu, odločil zapustiti svojo knjižnico kot dediščino deželnim stanovom. Prenos lastništva pa je bil pogojen s prepovedjo odtujiti katerokoli delo iz zbirke, ustanova, prejemnica zapuščine, pa je bila obvezana povečati zbirko ter investirati določene finančne zneske v korist drugih dedičev donatorja (očitno za kompenzacijo tržne vrednosti oddanih knjig). Predvsem pa bi se preselitev knjig zgodila samo pod pogojem, če bi deželni stanovi na podlagi te zapuščine ustanovili javno knjižnico v Gorici. Te zahteve donatorja pa so bile pretežke in deželni stanovi so se odpovedali dediščini, enako pa je naredil tudi nadškof Attems, naslednji potencialni prejemnik Della Torrejeve ponudbe, s čimer je Gorica izgubila možnost dobiti svojo prvo mestno knjižnico.⁴⁹

Takšna je bila torej situacija, zaradi katere se je odprtje prve javne mestne knjižnice zamaknilo na začetek 80. let: gre za že omenjeno knjižnico goriških Arkadijcev, ki je bila ustanovljena verjetno istočasno z začetkom delovanja Rimsko-soških Arkadijcev.

47 O pojavu na splošno gl. BARBIER in BERTHO LAVENIR, *La storia dei media* cit., str. 34–36. O čitalnicah in bralnih krožkih v Italiji: za beneško področje gl. Mario INFELISE, *Gazzette e lettori nella Repubblica veneta dopo l'Ottantanove*, v: *L'eredità dell'Ottantanove e l'Italia*, ur. Renzo ZORZI, Firenze, Olschki, 1991, str. 307–350; ID., *Luoghi pubblici di lettura nella Repubblica di Venezia alla fine del Settecento*, v: *Tempi, uomini ed eventi di storia veneta. Studi in onore di Federico Seneca*, ur. Sergio PERINI, Rovigo, Minelliana, 2003, str. 405–410; Piero DEL NEGRO, *Una società »per la lettura di gazzette e giornali« nella Padova di fine Settecento*, v: »Archivio veneto«, s. V, 138 (1992), str. 31–59. Za druga območja: BALDACCII, *Filippo Stecchi* cit., str. 88, 89, 114–184; Mirabelle MADDIGNER, *Conversazioni, salons et sociabilités intellectuels informelles à Rome et à Florence au XVIIIe siècle*, v: *Naples, Rome, Florence. Une histoire comparée des milieux intellectuels italiens (XVIIe-XVIIIe siècles)*, sous la direction de Jean BOUTIER, Brigitte MARIN, Antonella ROMANO, Rome, École française de Rome, 2005, str. 575–598. Koristen je tudi Paul BENHAMOU, *Inventaire des instruments de lecture publique des gazettes*, v: *Les Gazettes Européennes* cit., str. 121–129.

48 Omembo iniciative lahko najdemo v: DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 185, ki opiše to de Colettijevo izkušnjo kot »poskus, ki je propadel v Gorici leta 1780, da bi s pomočjo Arkadije ustanovil javno knjižnico, ki bi služila opogumljanju in pomoči učenjakom.«

49 O dogodku: ASPGo, *Stati provinciali*, sekcija II, mapa 163, cc. 343–346, 348r, 355, 422r, 424r.

O iniciativi je ohranjenih zelo malo virov, toda gotovo je, da je ta knjižnica imela tesno vez s predhodno bibliotekarsko ustanovo, in sicer zbirko, ki je bila ustvarjena za uporabo članov Kmetijske družbe v Gorici. V tem društvu, aktivnem že od 1765, je bilo namreč na voljo za branje določeno število izdaj znanstvenega značaja. Čeprav ni jasno, kdaj se je Kmetijska družba opremila s pravo knjižnico (da je torej šlo za zbirko izdaj, ki se lahko kvalificira kot knjižna zbirka in je organizirana z natančnimi kriteriji zbiranja, naročanja in uporabe izdaj), pa je jasno, da je v 70. letih nakup knjig bil že ustaljena praksa.

V vsakem primeru so v letu 1780, vzporedno z odprtjem Rimsko-soške podružnice Arkadije, knjige agronomov bile shranjene v novonastalo knjižnico Arkadijcev »v javno uporabo in korist«. ⁵⁰ Kmetijska družba je posredovala v korist nove strukture tudi s financiranjem, ki je bilo potrjeno v oktobru 1783 in ki je pokrivalo stroške za najem potrebnih prostorov, kjer je domovala knjižnica. V istem letu je grof Emanuele de Torres podaril svojo bibliografsko zbirko Arkadiji, ki je zato na tej točki že morala imeti na razpolago določeno količino bibliografskega materiala. ⁵¹ Arkadijska knjižnica pa se je, kljub »velikemu prizadevanju« Giuseppeja de Colettija, njenega glavnega promotorja, morala zapreti zaradi »pomanjkanja fondov«, vendar se je ponovno pojavila, kot je znano, v Trstu v naslednjem desetletju. ⁵² V vsakem primeru je finančna podpora Kmetijske družbe v korist arkadijske knjižnice prenehala šele z zaprtjem knjižnice, novembra 1785 (ko je Akademija glavni sedež svojega delovanja že preselila v Trst), medtem ko ni jasno, ali so se knjige, ki so bile do tedaj shranjene pri Arkadijcih, vrnile v roke združenja agronomov ali ne. ⁵³

Hipoteza, da je nastanek prve javne goriške knjižnice lahko za mesto pomenil priložnost za razširjanje in utrjevanje kulturne prakse javnega branja novičarskih listov, izhaja iz možne vzporednice s tem, kar je de Coletti naredil kasneje v Trstu. Tukaj je v letu 1793 rimski literat, v obliki promotorja in odgovornega za prvo javno tržaško knjižnico (današnja mestno knjižnico Attilio Hortis, ki temelji prav na bibliografskih zbirkah Rimsko-soške Arkadije, ki je prešla iz Gorice v Trst), sporočal zainteresiranim, da jo je »z namenom, podpreti dotok članov v omenjeno knjižnico,« nameraval opremiti z »najbolj cenjenimi nemškimi, francoskimi, italijanskimi in angleškimi časopisi« ter dodal, da če bi kdo želel »knjigo ali periodični list, ki ga ni na voljo v knjižnici«, lahko omeni pomanjkljivost direktorju. ⁵⁴ Za goriško fazo

50 ASPGo, *Archivio I.R. Società Agraria*, mapa 142, c. 106r.

51 DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 185.

52 Biblioteca civica A. Hortis, Trst, R.P.MS 3-26/5, št. 18.

53 Na splošno o stikih med dvema knjižnicama: ASPGo, *Archivio I.R. Società Agraria*, mapa 142, cc. 106r/v, 136r, 174r.

54 Obvestilo o ustanovitvi in odprtju javne knjižnice v Trstu (natisnjeno v italijanščini in nemščini), Trst, 1. novembra 1793: odstavki 10 e 15; referenčni primerek: Trieste, Biblioteca civica A. Hortis, R.STR.MS 3-26/8.

knjižnice Rimsko-soških Arkadijcev take iniciative niso znane, vendar pa lahko domnevamo, da so pri organiziranju dveh akademskih zbirk verjetno sledili kakšni kontinuiteti; ne smemo pa tudi pozabiti, da se je znotraj knjižnice Kmetijske družbe navada uporabljanja periodike ustalila že prej, v času ustanovitve arkadijske zbirke. Vendar ni šlo za branje političnih časopisov, ampak za konzultacijo znanstveno-ekonomskih listov, ki so predstavljali sredstvo za ažuriranje znanja, tedaj že precej razširjeno v velikem delu evropskih držav.⁵⁵ Za goriške učenjake je bil, razumljivo, časopis, ki so ga imeli, pomembni beneški tednik »Giornale d'Italia spettante alla scienza naturale, e principalmente all'agricoltura, alle arti e dal commercio«, ki ga je urejal Francesco Grisellini. Ta časopis so redno kupovali in brali na srečanjih agronomov vsaj vse od 70. let dalje.⁵⁶ Gotovo pa je, da je bilo vse od leta 1780 v družbi mogoče prebirati tudi »kmetijski [...] časopis iz Berna«, koristen za »zabavo in izobrazbo te družbe«.⁵⁷ Pred nami je torej primer sistematičnega nakupa specializiranih listov, namenjenih kolektivni uporabi, kar je lahko bil pomemben precedens za zagon podobnih in bolj raznolikih predlogov za branje periodike znotraj Arkadije v Gorici.

Da bi imeli v Gorici okolje, v katerem bi resnično bilo mogoče brati politične časopise, pa je bilo treba počakati na odprtje »plemiškega krožka«, lokala za druženje aristokratov, ki je odprl svoja vrata leta 1795; smo že v precej poznem obdobju, ne samo glede na »Gazzetto goriziano«, ampak tudi bolj globalno, v odnosu do političnih časopisov iz časov starega režima (pri tem ne smemo pozabiti, da se je tovrstna iniciativa začela v Trstu več kot tri desetletja prej, leta 1763⁵⁸).

55 Številne omembe časopisov, specializiranih za kmetijstvo, v: Romano MOLESTI, *Editoria ed economia politica. I giornali veneziani del Settecento v: Le riviste di economia in Italia (1700-1900)* cit., str. 37-68 (ponatisnjen v: Id., *Economisti e accademici nel Settecento veneto. Una visione organica dell'economia*, Milano, Franco Angeli, 2006, str. 261-290) in v: Vieri BECAGLI, *L'economia nei periodici del Granducato di Toscana. La prima reggenza lorenese (1737-1765)*, prav tam, str. 69-88; za širši pogled: Françoise DAUMALLE, *La presse économique en langue française au XVIIIe siècle (1751-1776)*, Lille Cedex, A.Š.T. R.T., 2005. Koristno tudi: MINISTERO PER I BENI E LE ATTIVITÀ CULTURALI E BIBLIOTECA CASANATENSE ROMA, *Museum Rusticum. L'agricoltura nei periodici casanatensi*, razstavniki katalog (Roma, Biblioteca Casanatense, 16 ottobre-3 novembre 2006), ur. Angela Adriana CAVARRA, Roma, Punto A, 2006 (katalog, ki pa zajema periodične tiske, objavljene vse do 20. stoletja).

56 ASPGo, *Archivio I.R. Società Agraria*, mapa 142, cc. 5v, 10r, 66r. O časopisu: SACCARDO, *La stampa periodica* cit., str. 68-70; BERENGO, *Introduzione* cit., str. XLVI-LI; RICUPERATI, *Giornali e società* cit., str. 243-246; TORCELLAN, *Giornalismo e cultura illuministica* cit., str. 192, 193; VENTURI, *Settecento riformatore*, V/2 cit., str. 51-70; MOLESTI, *Economisti e accademici* cit., str. 269-274. O Griseliniju: Gianfranco TORCELLAN, *Profilo di Francesco Grisellini*, v: *Settecento veneto* cit., str. 235-262 in Paolo PRETO, *ad vocem*, v: *Dizionario biografico degli Italiani*, LIX, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, 2002.

57 ASPGo, *Archivio I.R. Società Agraria*, mapa 142, c. 34r. Gre verjetno za »Mémoires et observations recueillies par la société économique de Berne«; naj opozorimo, da je ta časopis prenehal izhajati leta 1773, zato bi se dokument iz leta 1780 moral nanašati na nakup že zaključene zbirke. O časopisu: *Dictionnaire des journaux* cit., št. 892.

58 TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 68, 69.

Dejstvo, da je ta ideja za branje z namenom zabavanja plemenitašev pogнала korenine v Grofiji od polovice 90. let dalje, verjetno ni naključno, saj je v Gorici v letih francoske revolucije in v obdobju napredovanja revolucionarne vojske radovednost, s katero so ljudje sledili aktualnim dogodkom, doživela veliko ekspanzijo,⁵⁹ enako kot se je zgodilo tudi v preostalem delu Evrope.⁶⁰ Pojav v Grofiji jasno izpričujejo tako objave gledaliških del, ki so bila na različne načine vezana na francoske dogodke,⁶¹ kakor tudi tiskanje pastoralnih besedil, ki so prosila za ali blagoslavljala božjo zaščito proti širjenju Revolucije.⁶² Pa tudi kar se tiče branja časopisov v zvezi s tem turbulentnim zgodovinskim obdobjem, v goriških knjižnicah ni ostalo uporabnih sledi v obliki ohranjenih časopisov.⁶³ Poleg tega v Gorici ni bilo periodičnega

59 Na splošno o francoski zasedbi Gorice (z omembami o prihodu novic o francoskih uspehih): CASSESE, *Popolazione locale* cit., str. 375–383. O publicistiki, vezani na revolucijo na beneškem področju, z razširitevjo med drugim tudi na Goriško grofijo: UMBERTO CORSINI, *Pro e contro le idee di Francia. La pubblicistica minore del triennio rivoluzionario nello Stato Veneto e limitrofi territori dell'Arciducato d'Austria*, Roma, Istituto per la storia del Risorgimento italiano, 1990.

60 Ezejistika o posledicah francoske revolucije na založništvo, knjige in branje je zelo obširna; gl. vsaj *Revolution in Print. The Press in France 1775–1800*, ur. Robert DARTON in Daniel ROCHE, Berkeley, University of California Press, 1989 in, zelo na kratko, BARBIER in BERTHO LAVENIR, *La storia dei media* cit., str. 55–61. Za Italijo: BIBLIOTECA DI STORIA MODERNA E CONTEMPORANEA, *Una nazione da rigenerare. Catalogo delle edizioni italiane 1789–1799*, ur. Valeria CREMONA, Rosanna DE LONGIS in Lauro ROSSI, Napoli, Vivarium, 1993, št. 1594; Christian Marc BOSSÉNO, Christophe DHOYEN in Michel VOVELLE, *Immagini della libertà. L'Italia in rivoluzione 1789–1799*, Roma, Editori riuniti, 1988; *Les imprimés de la Révolution en Italie*, actes du colloque (Rome 9–11 novembre 1989), v: »Mélanges de l'école française de Rome. Italie et Méditerranée«, 102, 2 (1990), str. 223–253; za italijanske časopise v zadnji fazi starega režima, predvsem: Marco CUAZ, *Le nuove di Francia. L'immagine della rivoluzione francese nella stampa periodica italiana (1787–1795)*, Torino, Meynier, 1990 in Giovanni LUSERONI, *Cronache della Rivoluzione francese: la Gazzetta universale del 1789*, Milano, Franco Angeli, 1990 (La società italiana moderna e contemporanea. Testi e documenti).

61 Naj spomnimo na dramo *La Corde'* goriškega arkadijca Marzia Strassolda, ki je izšla v dveh verzijah leta 1793 in 1794 ter tragikomedijo od istega avtorja *Robespierre* iz leta 1795; vsa dela je natisnil Tommasini (gl. Grossi, *Annali* cit., št. 276, 287 in 308).

62 Še posebej naj spomnimo na besedila škofa Inzaghija, ki jih je objavil Tommasini v letih 1793, 1794 in 1796 (gl. Grossi, *Annali* cit., št. 274, 289 in 312); o tej publicistiki: CASSESE, *Popolazione locale* cit., str. 373–375.

63 Lahko pa omenimo prisotnost v semeniški knjižnici v Gorici (signatura: XVIII ali 1111), osamljenega primerka (od skupno 41 tiskov) beneškega trimesečnika »Prospetto degli affari attuali dell'Europa«, ki ga je urejal Domenico Caminer in tiskal Antonio Zatta: gre za peti del, ki je izšel v 1789 (ta primerek je brez zemljevida); o časopisu GORIAN, *Testo e immagine* cit., str. 294–298. V Državni posoški knjižnici v Gorici pa so shranjeni letniki 1797–1799 prvega časopisa v slovenščini, »Lublanske novize« (gl. *Gorizia e la sua emeroteca* cit., str. 65; signatura: Rari e pregio u 2 I–III.), ki so prišle v Gorico že v zgodnjem obdobju, ker imajo žig »c[ae]sarea r[egia] Bibliotheca Gortiensis«. Gre za publikacijo velikega zgodovinskega pomena, ki pa je zunaj skupine glavnih političnih medijev tistega časa; o časopisu gl. Marija VREČAR, *Winden–Krainer–Slovenen? Valentin Vodnik's »Lublanske novize« (1797–1800). Elemente der nationalen Ideologie im Umfeld der ersten Zeitung in slowenischer Sprache*, Klagenfurt–Ljubljana–Wien, Verlag Hermagoras–Mohorjeva, 1999. V zvezi s časopisi na evropskem nivoju, naj omenimo, da se tudi letnik »Nouvelles extraordinaires de divers endroits« iz Leidna hrani v isti instituciji (signatura: Per 1115); kupljen je bil na antikvarnem trgu šele leta 1990, v lokalni knjigarni (zahvaljujemo se knjižničarki gospe Giuliani de Simone za informacijo). Zbirka ni omenjena v: RÉTAT, *Les gazettes européennes de langue française. Répertoire* cit., str. 39, 40 (gl. s tem v zvezi, kar je bilo ugotovljeno v zvezi z »Gazette de Cologne«). O Leidenskem časopisu:

tiska, ki bi bil tiskan lokalno (o tem bomo govorili malo naprej) in ki bi bil koristen za ovrednotenje zanimanja javnosti za revolucijo; takšni viri so, na primer, na voljo za bližnji Trst.⁶⁴

V takšnem vzdušju je torej aristokracija v goriškem »plemiškem krožku« lahko »spodobno preživljala ure, namenjene sprostivti in prostočasnim dejavnostim«, tudi ob branju »javnih časopisov«. Dobava časopisov, ki so bili nato na voljo vpisanim v »krožek«, je bila naloga »gospodov predsednikov« društva, ki so verjetno bili zadolženi tudi za izbor listov za nakup.⁶⁵ Dva izmed treh listov, ki so bili na voljo v goriškem »krožku«, sta bila beneška: gre za že omenjeni časopis »Notizie del mondo« in za »Il Nuovo postiglione«. ⁶⁶ Poleg teh dveh pa najdemo tudi dunajski »Wiener Zeitung«, uveljavljeni uradni list avstrijskega glavnega mesta, aktiven od leta 1703.⁶⁷

Vendar pa je šlo za obliko javnega branja izrazito elitističnega značaja, ki je bila rezervirana za zelo izbrano klientelo in torej, tudi s tega zornega kota, drugačna od

Jeremy D. POPKIN, *Jean Luzac's Gazette de Leyde*, Ithaca-London, Cornell University Press, 1989, str. 68–98 in *Dictionnaire des journaux* cit., št. 514; za beneški ponatis, ki ga je naredil Giambattista Albrizzi: Rudj GORIAN, *Frontespizi, supplementi, cartigli. Note sulla conservazione e l'integrità delle raccolte di gazzette*, v: *Libri e documenti. Le scienze per la conservazione e il restauro*, ur. Mariagrazia PLOSSI in Antonio ZAPPALÀ, Gorizia-Monfalcone, Biblioteca Statale Isontina-Edizioni della Laguna, 2007, str. 37–62: 52, 53.

64 Xavier PASTICIER, *La Rivoluzione francese nella stampa triestina coeva*, in *Influenze ed echi della Rivoluzione francese a Trieste e nel Friuli, maggio 1789–maggio 1797*, atti del convegno (Trieste, 18 novembre 1989), ur. Gabriella CASA, Trieste, Italo Svevo, 1991, str. 101–112.

65 *Leggi del nobile casino di Gorizia*, Gorizia, Valerio de Valerj e Figli, 1795 (omemba časopisov se nahaja v točki XVIII, str. [12]). O izdaji: GROSSI, *Annali* cit., št. 307; o »klubu« na splošno: Ranieri Mario COSSAR, *Il »Nobile Casino di Gorizia« e le susseguenti società di svago e di divertimento*, v: »Archeografo triestino«, s. IV., 10–11 (1946), str. 405–493: 405–451.

66 Ta časopis pa je verjetno krožil po Grofiji že kako desetletje, če je res, da so v knjižnici Zgodovinskega pokrajinskega arhiva prisotni letniki 1759–1760, ki jih verjetno lahko pripišemo isti izvorni zbirki, iz katere izhaja zgoraj omenjeni »Mercurio storico e politico«; signatura zbirke je 1785. Ne smemo pa pozabiti, da je »Il Nuovo postiglione«, letnik 1766, citiran kot (neposredni?) vir v opombi na dnu strani v delu *Dissertazione*, katerega avtor je Giambattista Tuni, natisnil pa ga je de Valerj v Gorici leta 1782 (za to izdajo: GROSSI, *Annali* cit., št. 175). O časopisu: SACCARDO, *La stampa periodica* cit., str. 39–47; GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 25–38 (z omembo goriške zbirke na str. 27).

67 Navedbe časopisov, ki so bili na voljo za branje v klubu, lahko najdemo v ASGo, Archivio Coronini Cronberg, Fondo Degrazia, mapa 288/3, kjer hranijo tudi rokopisne naročilnice na tri časopise, ki pa navajajo dunajski časopis z starim naslovom »Wienerisches Diarium«. Podrobneje: naročnine za leto 1796 so se nanašale na »Notizie del mondo« in »Wienerisches Diarium« (= »Wiener Zeitung«), medtem ko so prednaročila za leta 1798, 1800–1801 zadevala »Il nuovo postiglione« ter znova dunajski časopis. O dunajskem časopisu: ÖSTERREICHISCHE NATIONALBIBLIOTHEK, *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI)*, bearbeitet an der Österreichischen Nationalbibliothek, herausgegeben von Helmut W. LANG, II, *Österreichische Zeitungen 1492–1945*, München, K. G. Saur, 2001–2003, št. 6508 (»Wiener zeitung«) in 6525 (»Wienerisches diarium«); Martha BERGER, »Wienerisches Diarium«, 1703–1780. *Ein-Beitrag zur Entwicklung des Verhältnisses zwischen Staat und Presse*, Wien, 1953; Franz STAMPRECH, *Die älteste Tageszeitung der Welt: Werden und Entwicklung der Wiener Zeitung*, [Wien], Verlag der Österreichische Staatsdruckerei [1974]; *300 Jahre Wiener Zeitung: 1703–2003, eine Festschrift mit einem Begleitteil zur Ausstellung »Zeiten auf Seiten« in der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien, Wiener Zeitung, 2003.

uporabe časopisov v javni knjižnici v Trstu. Nabor predlogov za branje je bil poleg tega precej manjši od tega, kar je lahko ponudil de Coletti v obalnem mestu: med letoma 1796 in 1780 je »kroček« imel sklenjeno naročnino za le tri periodične tiske, v nasprotju z devetnajstimi, ki so bili na voljo v tržaški knjižnici (deset italijanskih, pet nemških, tri francoske, enega angleškega).⁶⁸ Tudi razlika med tistimi nekaj časopisi, ki so bili na voljo za branje v goriškem »kročku« ter ponudbo političnih listov in raznih periodičnih tiskov, ki je bila na voljo v tržaških javnih lokalih, je precejšnja, če upoštevamo, da je Giovanni Antonio Caffo, lastnik kavarne Caffè del Commercio, leta 1785 imel na razpolago za svoje stranke kar sedemnajst publikacij, tiskanih v različnih evropskih mestih.⁶⁹

Prisotnost dveh beneških časnikov v »kročku«, skupaj z omembami periodičnih publikacij, tiskanih v Serenissimi, ki smo jih že navajali na teh straneh, kažejo na pomembno mesto, ki so ga beneški časopisi zavzemali v Gorici v celotni drugi polovici 18. stoletja. Omemba dunajskega lista pa ne odgovarja na vprašanje, ali so tudi v starejših obdobjih v Grofiji krožili časopisi, tiskani v glavnem mestu Cesarstva. Vendar pa bi branje listov, tiskanih na Dunaju, lahko vendarle predstavljalo razširjeno navado v mestu, ki je pripadalo dednim deželam Habsburžanov. V zvezi s tem ne smemo pozabiti, da so vse od 17. stoletja obstajali časopisi, ki so izhajali na Dunaju v italijanščini, in ki so imeli, predvsem ob koncu 17. stoletja, precejšen uspeh na srednjeevropskem območju.⁷⁰ Prvi in po vsej verjetnosti najbolj razširjen med temi časopisi je bil »Il Corriere ordinario« Johanna van Ghelena (1671–1723?),⁷¹ ki so mu sledili, predvsem v zadnjih desetletjih 18. stoletja, razni

68 O časopise, ki so bili na voljo v Trstu: DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 189.

69 Te podatke je navedel PAGNINI v *I giornali* cit., str. 31, povzel pa jih je iz časopisa »L'Osservatore triestino« z dne 16. julija 1785.

70 Za celotno bibliografsko sliko je treba povedati, da so se verjetno v teh istih letih, v katerih so nastajali prvi časopisi v italijanščini, ki so se tiskali v glavnem mestu, začeli objavljati tudi dunajski bilteni, specializiran za gospodarske teme, v tem istem jeziku (vendar gre za novinarski pojav, ki ni povezan z izhajanjem drugega periodičnega tiska): gre za »Corsi de cambj in Vienna«. Znani so primerki iz leta 1676 in gotovo je, da je njihovo objavlanje nadaljevalo vse do 1775 ter še dlje; gl. John J. McCUSKER, Cora GRAVENSTEIJN, *The Beginnings of Commercial and Financial Journalism. The Commodity Price Currents, Exchange Rate Currents, and Money Currents of Early Modern Europe*, Amsterdam, Neha, 1991 (Series III.), str. 427–438.

71 *Österreichische Retrospektive Bibliographie*, II, cit., št. 920 (»Il Corriere ordinario«); gl. tudi sezname prilog k časopisu: št. 1476–1478 (»Foglietto straordinario«, »Foglio aggiunto all'ordinario« e »foglio straordinario«); Georg WACHA, »Il Corriere ordinario«. *Eine vergessene Quelle zur Kulturgeschichte des späten 17. Jahrhunderts*, v: »Oberösterreichische Heimatblätter«, 19, 1/2 (1965), str. 27–35 (sedaj na voljo tudi na spletu: <<http://www.oogeschichte.at/>>); BELLOCCHI, *Storia del giornalismo*, III, cit., str. 108–111 (gre predvsem za reprodukcije); Rudj GORIAN, *Gorizia e i domini asburgici nel »Corriere ordinario« di Vienna*, v: *Gorizia barocca* cit., str. 254–259 e 397, 398; ID., »Il corriere ordinario«, v: *Asburgo. Quattro secoli di governo*, str. 111–112; INFELISE, *Prima dei giornali* cit., str. 123, 129.

drugi časopisi.⁷² O verjetni (ne pa samoumevni) razširjenosti v Grofiji vsaj enega dela te bogate produkcije periodike v italijanščini se vse do danes ni našla nobena sled, če izvzamemo morda eno omembo s strani Giovannija Marie Marusiga. Goriški duhovnik je namreč sestavil vrsto sonetov na podlagi novice, ki jo je našel v dunajskem časopisu, ki pa ni natančno imenovan; verjetno je šlo za izmišljeni članek, toda morda ga vseeno lahko povežemo z Marusigovim prebiranjem italijanske periodike iz prestolnice (in še posebej z »Il Corriere ordinario«⁷³). Drugačna pa je tržaška situacija: gotovo je namreč, da so bili v primorskem mestu med periodičnimi tiski, ki so se prodajali v Caffè del Commercio v letu 1785, tudi dunajski listi v italijanščini.⁷⁴

Če zaključimo, razširjenost periodičnega tiska v Gorici se kaže kot precej gotova vsaj od konca 17. stoletja, v naslednjem stoletju pa se nadaljuje vse do ekspanzije in cvetenja novih bralnih navad v zadnjih desetletjih 18. stoletja. V vsakem primeru, širše raziskave bi verjetno lahko odkrile še kakšen drug dokaz o tem, pri čemer pa ne smemo pozabiti na posebno veliko težav, na katere se, kot smo večkrat poudarili, naleti pri raziskovanju kroženja časopisov.

---

72 Zdi se nam koristno podati zgoščen seznam dunajskih časopisov v italijanščini, o katerih smo uspeli najti sledi (ki pa bi potrebovale še nadaljnje raziskovanje), pri čemer je treba upoštevati tudi dejstvo, da gre za malo znane publikacije, ki so le redko zabeležene v sistematičnih seznamih: »Il Corriere di Vienna«, 1724 – vsaj 1743 (gl. *Österreichische Retrospektive Bibliographie*, II cit., št. 918; Giuliano GAETA, »Il Corriere di Vienna« del 1736 nel quadro della politica italiana di Carlo VI, Trieste, Istituto di Scienze politiche, 1965; BELLOCCHI, *Storia del giornalismo*, III. cit., str. 112); »Notizie diverse di Vienna«, 1778 – vsaj 1783 (gl. *Österreichische Retrospektive Bibliographie*, II cit., št. 3712); »Foglietto di Vienna«, 1787–1792 (*Österreichische Retrospektive Bibliographie*, II cit., št. 1475; BELLOCCHI, *Storia del giornalismo*, III. cit., str. 112 in V cit., faksimile 51); »Notizie del mondo«, založniški razglas iz leta 1788 (gl. Ugo BELLOCCHI, *Storia del giornalismo italiano*, V cit., str. 92: reprodukcija dokumenta, ki ga je podpisal tiskar Trattner); »Gazzetta italiana di Vienna«, vsaj v letih 1789–1790 (gl. PERINI, *Giornalismo ed opinione pubblica* cit., str. 120, 121 in *I periodici di »Ancien Régime« e del periodo rivoluzionario nelle biblioteche italiane*, ur. Paola URBANI in Alfredo DONATO, Roma, Il Gerogifico, 1992, str. 99).

73 GORIAN, *L'informazione militare* cit., str. 54, 55.

74 PAGNINI, *I giornali* cit., str. 31; vir, ki ga citira Pagnini, omenja »dunajski dnevnik v nemščini in italijanščini«, kar je po vsej verjetnosti netočen podatek, ki se nanaša na enega izmed avstrijskih časopisov v italijanščini, ki je omenjen v opombah tu zgoraj, ki se ga je raznašalo skupaj z »Wienerisches Diarium«.

4 Najstarejši goriški tednik: strukturni profil in redakcija

Periodični tisk v 18. stoletju med Gorico in Trstom

Izhajanje »Gazzette goriziane«, katere prva številka je izšla 30. junija 1774, je bila povsem nova iniciativa za področje, ki ga danes imenujemo Furlanija-Julijska krajina. Skoraj povsem gotovo je namreč, da, če izvzamemo almanaha in letopise,¹ vse do tedaj na tem območju niso nikoli izhajali ne politični ne kulturni časopisi.² Izjema bi lahko bil časopis »Supplimento alla storia del secolo corrente«, ki bi moral začeti izhajati dvakrat tedensko v tržaški podružnici dunajske tiskarne Trattner v januarju 1758, toda od katerega (in veliko druge stare periodike je delilo enako usodo) poznamo le založniški razglas. Ta dragoceni in slabo znani dokument je nekaj desetletij nazaj omenil Giuliano Gaeta, ki je, ob pomanjkanju razpoložljivosti drugih podatkov o založniški iniciativi, zaključil z argumentacijo, s katero se lahko še danes v dobrem delu strinjamo, da bi reklamni lepak lahko pomenil tako popolno uničenje številčnega časopisa, ki se je dejansko tiskal, kot možnost, da časopis nikoli ni zares izšel.³

Goriški list je torej začetnik zgodovine regionalnega novinarstva, pa čeprav je v Grofiji predstavljal le prehodni pojav. Če namreč izvzamemo uradno glasilo polperiodičnega značaja (o katerem bomo še govorili) ter nekaj letopisov, je v Gorici v 18. stoletju, po prenehanju izhajanja de Valerijevega lista verjetno ob koncu leta 1776,

1 Lahko omenimo, da je nekaj tovrstnih periodičnih publikacij v furlanščini in v italijanščini izhajalo v Vidmu, ali, kar se tiče Gorice, »Kalendarium s. archiepiscopalis, & metropolitanae Ecclesiae Goritiensis«, ki ga je objavljala Tommasini in je dokumentiran vsaj od leta 1756 dalje (z izvodom, ki se nanaša na 1757) do 1788 (izvod se nanaša na leto 1789); letopis je opisan v: GROSSI, *Annali* cit., št. 371.

2 Za celotno sliko je koristno vsaj omeniti tudi publikacijo »Avvisi utili riguardanti le scienze, la letteratura, le arti« (v nadaljevanju »Avvisi riguardanti le arti e c.«), ki je izšla v letu 1765–1766; kot kraj izdaje je naveden Trst, urednik pa je bil Giovanni Francesco Scottoni. Gre za beneško izdajo Antonia Graziosija, ki je izšla z lažnimi podatki o tisku in ki je bila v preteklosti pripisovana tržaškim tiskarnam. O časopisu: *False date* cit., št. 609; Mario INFELISE, *Appunti su Giovanni Francesco Scottoni illuminista veneto*, v: »Archivio veneto«, s. V, CXIII., 154 (1982), str. 39–76: 45–48, 74. Glede pripisovanja časopisa tržaškemu založniku gl. Francesco FATTORELLO, *Il giornalismo veneto nel Settecento*, Udine, Istituto delle edizioni accademiche, 1933, str. 35, 336.

3 Giuliano GAETA, *Supplimento alla storia del secolo corrente* (Trieste, 1758), v: »Pagine istriane«, s. III., 10, št. 36–37 (1959), str. 76–78; omenbe tudi v: ID., *Storia del giornalismo*, Milano, Vallardi, 1966, str. 326; PAGNINI, *I giornali* cit., str. 75–78. Naj opozorimo, da Gaeta ni upošteval možnosti, da bi časopis lahko bil v prvi vrsti bolj ali manj neposredna priloga k neki že obstoječi publikaciji. Založniški razglas časopisa, kakor omenja ta raziskovalec, se hrani v Parizu v Bibliothèque nationale.

izhajal le še en časnik.⁴ Gre za »Notizie della Imperial Regia Società Agraria delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca«, ki se je potem preimenoval v »Osservazioni meteorologiche« (po imenu rubrike Giana Giuseppeja Barzellinija, ki je bila del časopisa), in ga je tiskal de Valeri med letoma 1781 do 1799. Gre za publikacijo, ki je na začetku izhajala dvakrat mesečno in nato v nerednih presledkih, in katere vsebina ni bila raznovrstna, temveč nasprotno – kot lahko jasno razberemo iz naslova, je bila posvečena ozko specializiranim temam, ki so se v drugi fazi obstoja časopisa še zožile.⁵

Potrebno pa je omeniti, da so že 15 let pred pojavom publikacije »Notizie della imperial Regia Società Agraria« agronomi v Grofiji dali v tisk publikacijo, ki bi lahko bila prvi goriški časopis v absolutnem smislu. Gre za *Atti della Cesarea Regia Società goriziana d'Agricoltura*; ta naslov smo našli v recenziji v beneškem časopisu »Giornale d'Italia spettante alla scienza naturale, e principalmente all'agricoltura, alle arti e al commercio«.⁶ Publikacija do sedaj še ni bila opažena v študijah o periodiki v avstrijski Furlaniji, kakor tudi ne v raziskavah o goriškem tiskarstvu v 18. stoletju. Izdaja, ki je bila predmet recenzije, je bila sestavljena iz zvezka v kvart formatu s 23 stranmi, natisnil jo je Giacomo Tommasini leta 1766, izšla pa je kot prva iz serije publikacij znanstvenega značaja (»Cominciano gli Atti della società Goriziana d'Agricoltura [...]«, je pisalo).⁷ Vendar nas očitno popolno uničenje vseh kopij te izdaje in pa dejstvo, da v omenjenem beneškem časopisu ni nobenih omemb o nadaljnjih izdajah teh *Aktorov*, vodi v sklepanje, da je očitno šlo za kratkotrajno iniciativo; predvsem pa nam onemogoča razumeti, ali gre za akademsko publikacijo, ki bi jo lahko dejansko kvalificirali kot periodični tisk ali ne.

Drugi časopisi, ki so izhajali v tej regiji v 18. stoletju, so bili vsi tržaški, kajti v beneški Furlaniji ni najti iniciativ v obliki časopisov (vsaj ne tiskanih) vse do prvih let 19. stoletja.⁸ V Trstu je torej v januarju leta 1777 začel izhajati časopis »Portate dei bastimenti«, katerega urednik je bil Andrea Giuseppe Bonomo, kanlist na tržaškem zdravstvenem

4 Ne smemo pa pozabiti na neuspeli projekt objave zbirke (»periodičnega časopisa«) hebrejskih besedil, kot je bilo že omenjeno zgoraj.

5 GROSSI, *Annali* cit., št. 257; DE GRASSI, *Cultura* cit., str. 140.

6 »Giornale d'Italia«, 1767, št. 37, str. 293–295.

7 Vsebino je sestavljal le en esej (»lekcija«) anonimnega avtorja, v katerem je preučeval »določeno sol, imenovano dungsalz«, ki je bila namenjena za gnojenje, in je že bila del intenzivne promocijske kampanje »v nemških časopisih«.

8 Nekaj informacij v: COMELLI, *L'arte della stampa* cit., str. 214. Potrebno pa je omeniti predlog, da bi se vzpostavila storitev rednega rokopišnega informiranja med Benetkami in Vidmom, ki se je začela v furlanski prestolnici leta 1591, toda se ni uveljavila. Gl. Francesco FATTORELLO, *Un progettato servizio giornalistico a Udine sulla fine del secolo XVI*, v: »Rivista letteraria«, IV, 5 (1932), str. 19, 20. Potrebno je tudi pojasniti, da je *Memorie ed osservazioni pubblicate dalla Società d'Agricoltura pratica d'Udine raccolte nell'anno 1771* (»Parte prima«), ki so izšle v Vidmu pri bratih Gallici, potrebno imeti za zbirko akademskih esejev, ki je bila objavljena zunaj kakršnekoli vnaprej predvidene periodičnosti (kar sugerira tudi odsotnost namigov o serijski naravi izdaje v predgovoru k samemu zvezku). Za nekaj podatkov o *Memorie ed osservazioni* gl. DE GRASSI, *Provincialismo* cit., str. 164; Alessandro TONUTTO, *Le accademie udinesi tra XVI e XVIII secolo*, v: *Nel Friuli del Settecento* cit., I, str. 75–82: 79, 80.

magistratu. Šlo je za tedenski seznam o premikanju ladij in blaga, ki je bilo dostavljeno v mestno luko kot dopolnilo drugim seznamom, ki so se dnevno ročno izpolnjevali.⁹ Prvi pravi časopis, ki se je kdajkoli pojavil v tem obmorskem mestu, pa je iz leta 1781; gre za »Triester Welt-Korrespondent«, ki ga je objavljala Christian Hieronimus Moll. Izhajal je dvakrat tedensko in je bil posvečen mednarodnim političnim novicam ter mestni kroniki, pogosto pa je posvečal pozornost trgovskim novicam, vezanim na pristanišče (to vsebino je bilo sicer najti v skoraj vseh tržaških listih 18. stoletja), pa tudi, vsaj v namenu, novostim v italijanski literaturi. List je prenehal izhajati leta 1782; ekstremna redkost primerkov, ki so se ohranili do danes (kar je bilo tipično tudi za druge nemške časopise, ki so izhajali v Trstu v tistih letih) pa neizogibno otežuje raziskovanje tega časnika.¹⁰ Naslednja publikacija v nemščini se je pojavila v Trstu januarja 1784, na pobudo tržaške podružnice Trattnerjeve tiskarne, ta dunajski založnik pa je bil med drugim odgovoren tudi za tisk prvega periodičnega tiska, ki je izhajal v Zagrebu (»Kroatischer Korrespondent«, 1789).¹¹ Tržaški časopis v nemščini se je imenoval »Triester politische un Handlungs-Zeitung« in je bil posvečen predvsem zunanji politiki in trgovini, izhajal pa je verjetno le nekaj mesecev.¹² Morda je prenehal izhajati zaradi konkurence z »L'Osservatore triestino«, uveljavljenim časopisom v italijanščini, ki ga je Giuseppe de Coletti začel izdajati 3. julija 1784, in ki je od avgusta 1786 do 1791 vseboval tudi tedensko prilogo »Notizie di mare«, ki je bila ukinjena, ko je časopis začel izhajati dvakrat tedensko.¹³ Naj opozorimo, da je bil »L'Osservatore triestino«, dejansko edini tržaški časopis v 18. stoletju, ki ni bil le prehodnega značaja, ustanovljen znotraj tiskarske delavnice goriškega izvora (šlo je za podružnico Tommasinijeve tiskarne) in je ohranjal različne kulturne vezi z Gorico (v prvi vrsti izkušnjo Rimsko-soške Arkadije, ki se je preselila v Trst); Grofija je na ta način imela posredno vez z zgodovino izdajanja

9 PAGNINI, *I giornali* cit., str. 20; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 223. Gre za trgovske biltene, ki jih lahko umestimo v tipologijo »Overseas Trade and Shipping Publications«: McCUSKER, GRAVENSTEIJN, *The Beginnings* cit., str. 32. Naj opozorimo, da v tem eseju (študiji, ki obravnava publikacije, o katerih je govor) ni omenjen tržaški periodični tisk, enako kot tudi v: John J. McCUSKER, *The Italian Business Press in Early Modern Europe*, v: *Produzione e commercio della carta e del libro secc. XIII-XVIII*, ur. Simonetta CAVACIOCCHI, Firenze, Le Monnier, 1992, str. 797-841; potrebno pa je povedati, da je pripadnost Trsta avstrijski oblasti verjetno (in upravičeno) pripeljala do izločitve publikacije »Portate dei bastimenti« iz teh pomembnih študij.

10 PAGNINI, *I giornali* cit., str. 21-23; Silvana DE LUGNANI, *Il giornalismo tedesco a Trieste: arte ed informazione al servizio dell'equilibrio sovranazionale asburgico*, v: »Quaderni giuliani di storia«, 5, 1 (1984), str. 56-73: 56, 57; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 223. Dva ohranjena izvoda časopisa sta pripadala samemu Pagniniju: DE LUGNANI, *Il giornalismo tedesco* cit., str. 56.

11 GAETA, *Storia del giornalismo* cit., str. 329.

12 PAGNINI, *I giornali* cit., str. 23-25; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 224.

13 O časopisu (še posebej o prvih desetletjih njegovega objavljanja): DE FRANCESCHI, *Giuseppe de Coletti* cit., PAGNINI, *I giornali* cit., str. 30-44; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 224. Glede podrobnosti o »Notizie di mare«: DE FRANCESCHI, *Giuseppe de Coletti* cit., str. 46, 47. O literarnem vidiku časopisa: DELOGU, *Trieste di »tesori e virtù sede gioconda«* cit., pp. 217-247.

periodike na Primorskem. Nato je leta 1786 približno eno leto izhajal novi časopis v nemščini z naslovom »Nachrichten un Vorfällenheiten der See-und Handelsstadt Triest«, ki ga je zopet objavljala Trattner,¹⁴ med letoma 1790 in 1791 pa je izhajal časopis, tokrat znanstveno-kulturnega značaja, z naslovom »Giornale medico e letterario«, ki ga je tiskal Johann Thomas Höchenberger, urednik pa je bil Benedetto Frizzi.¹⁵ V vsakem primeru je »L'Osservatore triestino« hitro prevzel primat na lokalnem časnikarskem trgu ter demotiviral nadaljnje poskuse konkurenčnih založnikov; tako je postal stabilna referenčna točka časnikarstva tega obalnega mesta v poznem 18. stoletju in dalje (izhajal je vse do leta 1933).¹⁶

Vendar je tudi na mednarodnem nivoju tržaški list precej kmalu pridobil pomembno vlogo kot vir za novice o srednji in vzhodni Evropi ter o Vzhodu; te novice so pogosto postale del pretoka informacij zato, ker so bila besedila tega časopisa ponatisnjena na straneh pomembnih italijanskih časopisov s široko cirkulacijo.¹⁷

»Gazzetta goriziana«: začetek, strukturna evolucija, hipoteze o uspehu in kroženju časopisa

Za raziskavo o »Gazzetti goriziani« je zelo pomembna analiza založniškega razglasa za ta časopis, datiranega 20. junija 1774. Gre za dokument, ki je vse do nekaj let nazaj ostajal v senci (*Avviso [...] per la pubblicazione di una nuova gazzetta*).¹⁸ Ta letak nam omogoča, da natančno razberemo tako založniško strategijo, na kateri je temeljilo objavljanje časnika, kot tudi informativni profil časopisa, kakršen je bil načrtovan v začetku izhajanja.¹⁹

De Valerijev list je pripadal bibliografski zvrsti časopisov, torej publikacij, ki so v zadnjih desetletjih 18. stoletja dodale stabilnemu informativnemu temelju, sestavljenemu iz politično-kroničarskih novic, tudi informacije znanstveno-kulturne narave, in na ta način razširile nabor vsebin, tako da se jih lahko definira kot časopise s splošnimi novicami.²⁰

14 PAGNINI, *I giornali* cit., str. 25–30; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 224 (z omembo o najdbi prve številke tega zelo redkega časopisa).

15 Arturo CASTIGLIONI, *Il volto di Ippocrate: storie di medici e medicine d'altri tempi*, Milano, Società editrice Unitas, 1925, str. 305–310; COMELLI, *L'arte della stampa* cit., str. 204; TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 248.

16 TRAMPUS, *Tradizione storica* cit., str. 224.

17 GORIAN, *Tra »grandi avvenimenti« e »piccole rivoluzioni«* cit., str. 51–52.

18 GROSSI, *Annali* cit., št. 367.

19 Založniški razglas se je ohranil na začetku prvega letnika časopisa, ki ga hrani knjižnica Sklada Coronini Cronberg, vendar pa ni prisoten v drugih znanih zbirkah časopisa. Za razlago o tem razglasu kot primeru materiala, ki je bil priložen časopisom in ki je bil podvržen visoki stopnji uničenja: GORIAN, *Frontespizi* cit., str. 41.

20 Za nekaj pojasnil s tem v zvezi: GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 15. Pojav je jasno viden, na primer, če pogledamo »Gazzetta universale« iz Firenc, ki ima na prvi strani letnika 1781 našete med svojim vsebinami

Znotraj tega žanra pa je bila posebnost goriškega lista v dajanju absolutne prednosti lokalnim dogodkom – posebnost, ki je bila precej redka med italijanskimi listi tistega časa. Glede na določila v reklamnem letaku so obravnavane teme morale vsebovati:

obvestila za javnost preko javnih razglasov/zakonov, licitacije, odloki, patenti, običajni zakoni, razglasi, sodni postopki, rojstva, smrti, poroke, tekoče cene na trgih v Gorici, Gradišču in Krminu; tako tudi povečanje ali zmanjšanje trgovanja, predvidevanja v zvezi s kmetijstvom, izvlečki iz del, ki se bodo tiskala, napredovanja naših someščanov ter vse novice, ki se nanašajo na našo domovino, ki lahko vzbudijo javno ali zasebno radovednost.

Da se poudari lokalni značaj časopisa, je v letaku primerjan s časopisi, posvečenimi mednarodnim novicam (ki so krožili, kot smo že videli, tudi v Gorici):

Veliki dogodki, ki so spremenili sistem monarhij: vojne, mirovni sporazumi, trgovski sporazumi, zavezništva med državami, nove zakonodaje, poroke, rojstva, volitve in smrti vladarjev, na koncu vse to, kar vpliva na politične kombinacije, zanima predvsem en sloj ljudi; ki pa je verjetno v manjšini v civilni družbi.

»Sloj ljudi«, ki ga je omenjal de Valeri, je seveda predstavljal v prvi vrsti državne uradnike, funkcionarje in politike, aktivne na mednarodnem podiju; založnik »Gazzette goriziane« pa se je obračal na drugačno publiko, kar je razložil s temi besedami:

Toda majhne revolucije, prepiri, običajni vladarski zakoni, patenti, edikti, propadi, podložnosti, dedovanja, trgovinska bilanca in vse te majhne nesreče, ki se lahko zgodijo v majhni družbi, morajo in lahko zanimajo svoje someščane, na način, ki je podoben tistemu, ko velike stvari zanimajo narode.

Iz evropskega in svetovnega makrokozmosa se je torej prešlo na mikrokozmos Goriške grofije, razlog, zaradi katerega je v novem časopisu prostor za zbiranje, objavljanje in branje novic v temelju sovпада z regijo, kjer so se opisani dogodki zgodili. Poleg tega je po založnikovem mnenju šlo tudi za vprašanje (v določenem smislu paradoksalno) pridobivanja podatkov: za tiste, ki so živeli na perifernih območjih ali za tiste, ki niso imeli neposrednih stikov z glavnimi dogodki na tujem, je bilo lažje priskrbeti si novice o vprašanih mednarodne politike, kot pa izgubljati se med mnogimi majhnimi dogodki, bolj ali manj očitnimi, ki so se dogajali v lokalnem okolju. Kar se tiče prvih, so bili razpoložljivi »viri« »številni«, saj je Evropa, »glede na to, da je prepredena s sredstvi, ko so pošta, tisk (časopisi) in plovba«, postala, »če lahko tako rečemo, ena sama družina«. Kar se tiče lokalnih novic, pa so bile po de Valerijevem mnenju stvari drugačne:

»zgodovinske, politične, znanstvene, umetnostne, kmetijske« novice; gl. reprodukcijo, objavljeno v ikonografskem insertu *Giornali italiani del Settecento e del Risorgimento*, objavljenem na str. 695–697 v *Storia d'Italia*, III., *Dal primo Settecento all'Unità*, Torino, Einaudi, 1973.

teh ni tako lahko najti, ker tu ni osamljenih dogodkov in je vse v sosledju v mestni družbi; zato se ne ve, kjer se krog začne in kje konča.

Ter nadaljuje:

ta razmišljanja so vzpodbudila moj patriotizem in so me prepričala, da predstavim javnosti domoljuben časopis z naslovom *Gazzetta goriziana*.

Bralci, zainteresirani za nakup novega tednika, so morali plačati znesek naročnine vnaprej za celoten semester: pet lir za prebivalce Gorice, ki pa je bil večji za strošek dostave za tiste, ki so želeli prejemati časopis na bolj oddaljenih lokacijah. Časopis je bilo v vsakem primeru možno kupiti tudi brez naročnine, po posamičnih izvodih, katerih cena je bila pet soldov. Dan, določen za izhajanje časopisa, je bil četrtek.

Ko so bili vsebina in pogoji prodaje časopisa določeni in razglašeni javnosti, je deset dni po razširitvi razglasa izšla prva številka časopisa, z oznako »N. 1. 1774« in datumom »Gorica, 30. junij«. Tiskan v kvart formatu vsak teden z vsaj navidezno rednostjo, je časopis izhajal verjetno dve leti in pol, vse do decembra 1776. V tem časovnem loku, kakor kažejo preživle zbirke, de Valeri ni več tiskal založniških obvestil, ki bi bila po pomembnosti primerljiva z zgoraj analiziranim obvestilom, temveč se je omejil skoraj izključno na kakšno kratko vzpodbudo k obnovi naročnine ob koncu semestra, vstavljeno med strani časopisa. V resnici je verjetno, da je po 12 mesecih od nastanka časopisa, istočasno z zaključkom prvega letnika, tiskar razdeljeval skupaj s časopisom tudi kak nov letak, ki se do danes ni ohranil, v katerem je obveščal bralce, da se je »*Gazzetta goriziana*« namenila posodobiti svoje vsebine.

Od drugega letnika dalje namreč je de Valeri vključil v časopis mednarodne novice, ki jih je predhodno s takšno prepričanostjo izpuščal, in jim dodal (poleg še vedno obširnih lokalnih novic) tudi članke drugačne narave. Novosti pa niso zadevale le vsebine, ampak tudi organiziranost besedila in razporeditev novic, ki so se od tedaj dalje tiskale, glede na razdelitev po temi, znotraj točno določenih rubrik. Strukturna revizija je predstavljala kvalitativni skok za goriški list; v prvem letniku je bila organizacija novic negotova in bolj malo učinkovita. To ni nepomemben podatek, saj sta razporejenost in formalna predstavitev novic bili zelo pomembni pri branju periodičnih listov.²¹ V časopisih je dober nivo berljivosti besedil dosegal s sistematično razporeditvijo novic po kraju dogodka (tako imenovani »*datumi*«, npr.: »Pariz, 5. marec«), ki so se jim dodajale, v časopisih, ki so bili vsebinsko bolj napredni, prave rubrike tematskega značaja. Poleg tega je bilo pomembno posvetiti nekaj pozornosti definiranju tiskarske oblike časopisov z oblikovanjem naslovov, tako da je bilo možno hitro najti glavna vsebinska jedra, prisotna na določeni strani.

21 Claude LABROSSE, Pierre RÉTAT, *Le texte de la gazette*, v: *Les Gazettes Européennes* cit., str. 135–144.

V prvem letu izhajanja »Gazzette goriziane« je bilo ravnovesje med novicami in rubrikami učinkovito samo v začetnih številkah. V prvih mesecih je namreč časopis, posvečen skoraj izključno lokalnim informacijam, razdelil besedila tako, da se je zatekel h geografskim naslovom, ki so vsebovali območje Grofije (ali bližnja območja), na katere so se nanašali dogodki, opisani v članku.²² Toda članki so bili pogosto zelo kratki, zato je včasih obstajalo tveganje, da se ustvari neravnovesje med številčnostjo natisnjenih naslovov in pičlostjo besedil pod temi naslovi (in ne smemo pozabiti na nekatere primere, ko naslovi sploh niso vsebovali novic).

Poleg tega je vse od prvih številok obstajal problem urejanja, preko geografskih rubrik, tujih novic, informacij torej, ki so bile z začetka prisotne v časopisu le redko,²³ z minevanjem mesecev pa so postale vedno bolj pogoste. Vstavitev rubrik z naslovi *Varietà* (*Razno*)²⁴ in *Avviso* (*Obvestila*)²⁵ je bila s tega vidika le povsem začasna rešitev. Ob takem stanju stvari, v pričakovanju radikalne prenove strukture časopisa, so rajši čisto izpustili geografske naslove in rubrike, izjema je bila je omemba »Gorice«, ki je bila redno natisnjena na začetku časopisnega izvoda: na ta način so se strani v tedniku predstavljale kot neprekinjene sekvence podatkov, kar je precej otežilo branje.

Z začetkom drugega letnika (št. 1, 6. julij 1775) pa so časopisni zvezki pridobili, kot že omenjeno, novo podobo: struktura časopisa se je prilagodila precejšnji razširitvi vsebin in je uvedla razdelitev novic in člankov v šest tematskih rubrik (ki sicer niso bile vedno vse prisotne istočasno in včasih so bile le omenjene z golim naslovom, ki mu ni sledilo nobeno besedilo, glede na prakso, ki smo jo opisali zgoraj).²⁶

Če pogledamo podrobneje, sta rubriki *Pravni edikti* in *Politični ukrepi* bili posvečeni pravnemu in administrativnemu ažuriranju, kar je poudarjalo v bistvu uradno funkcijo časopisa. Lokalna kronika ali kronika v zvezi z osebami, ki so bile vezane na

22 Časopis je na primer ponujal, poleg geografskega naslova »Gorizia«, novice pod naslovi »Gradisca« [Gradišče], »Cormons« [Krmín], »Farra« [Fara ob Soči], »Aquileia« [Oglej], »Lubiana« [Ljubljana], »Trieste« [Trst]; kasneje so nastale tudi sekcije, posvečene »Cividal del Friuli« [Čedad] (št. 23) in »S. Vito del Tagliamento« (št. 24).

23 S tem v zvezi naj omenimo članek z naslovom *Estratto d'una lettera di Pontassieve in Toscana*, ki je izšel že v prvi številki časopisa in se je osredotočal na navidezno utopitev mladenke iz tega kraja (I., št. 1, str. 3, 4; glej prilogo 4.3). Kasneje, v št. 20, pa sta se pojavili dve novici o neobičajnih porodih, objavljeni pod geografskima naslovoma »Bergamo« in »Milano« (I., št. 20, str. 80), medtem ko sta že v št. 19 izšla *Estratto d'una lettera di Roma che dava notizia della morte di Clemente XIV* (glej prilogo 5.17.2) in recenzija, vstavljena pod geografski naslov »Copenaghen« [Kopenhagen] (I., št. 19, str. 75, 76).

24 Rubrika je prisotna v št. 3 (str. 12) in št. 4 (str. 15, 16) prvega letnika; vsebuje novice, povezane s Francijo.

25 Pojavi se le v dveh številkah prvega letnika (št. 8, str. 72 in št. 22, str. 88), ob prisotnosti člankov na znanstveno-kulturne teme.

26 Lahko dodamo, da je bila tudi od julija 1776 dalje izvedena nadaljnja manjša posodobitev vsebin: nekatere novice, ki jih lahko opredelimo kot zanimivosti, ki so se že nekaj časa pojavljale v časopisu, so bile sedaj predstavljene kot članki, katerih namen je bil poživiti preveč resen časopis (»da se ubranim pred obtožbami o samostanskem slogu, kakršnega so mi v zadnjem času pripisovali nekateri«) čeprav ni nastala posebna rubrika, namenjena prav njim (gl. III., št. 3, str. 10).

Gorico, je bila zbrana v *Pomembni dogodki*, kjer pa so se včasih pojavljale tudi novice o posebej zanimivih dogodkih (ne političnih) iz različnih evropskih dežel. Znanstveni in kulturni članki ter recenzije so bili v *Novih odkritjih v znanosti in umetnosti*. Rubrika *Anekdote* pa je zbirala članke različnih vsebin, medtem ko je bila sekcija *Novice o dogodkih na tujem* posvečena mednarodni politiki. V vsakem primeru je bila izpuščena kakršnakoli geografska rubrika in eventualni geografski naslovi so bili vstavljeni samo v absolutno izjemnih primerih (in vsekakor podrejeni naslovom glavnih rubrik).²⁷

Tabele, ki sledijo, ilustrirajo strukturni in vsebinski profil drugega in tretjega letnika lista, na podlagi prisotnosti posameznih rubrik znotraj časopisnih zvezkov.²⁸

II. letnik, prvi semester (št. 1–26):

<i>Rubrika</i>	<i>Dejanska prisotnost (naslov in novica)</i>	<i>Samo nominalne prisotnosti (naslov brez novice)</i>
Novice o dogodkih na tujem	25	1
Nova odkritja v znanosti in umetnosti	24	1
Pomembni dogodki	23	2
Pravni edikti	12	6
Politični ukrepi	13	3
Anekdote	7	9

II. letnik, drugi semester (št. 26–51):

<i>Rubrika</i>	<i>Dejanska prisotnost (naslov in novica)</i>	<i>Samo nominalne prisotnosti (naslov brez novice)</i>
Novice o dogodkih na tujem	21	0
Pomembni dogodki	21	0
Pravni edikti	13	0
Nova odkritja v znanosti in umetnosti	7	0
Politični ukrepi	1	0
Anekdote	0	0

27 Na primer, v št. 7 tretjega letnika znotraj rubrike *Novice o dogodkih na tujem* je opaziti sekcije »Constantinopol, dne 17. junija«, »Rim, dne 20. julija«, »Rusija«, »Gibraltar«, »Pariz«.

28 Znotraj tabel so naslovi rubrik urejeni tako, da smo upoštevali pogostost njihovih pojavitev znotraj vsakega semestra; pokazali smo tudi primere, ko so rubrike prisotne samo kot naslovi, ki pa nato dejansko ne vsebujejo besedila.

Skupna dejanska prisotnost, II. letnik (št. 1–51):

<i>Rubrika</i>	
Novice o dogodkih na tujem	46
Pomembni dogodki	44
Nova odkritja v znanosti in umetnosti	31
Pravni edikti	25
Politični ukrepi	14
Anekdote	7

III. letnik, prvi (in edini) semester (št. 1–25):

<i>Rubrika</i>	<i>Dejanska prisotnost (naslov in novica)</i>	<i>Samo nominalne prisotnosti (naslov brez novice)</i>
Novice o dogodkih na tujem	25	0
Pomembni dogodki	24	0
Pravni edikti	14	0
Anekdote	8	0
Nova odkritja v znanosti in umetnosti	5	0
Politični ukrepi	0	0

Skupna dejanska prisotnost, III. letnik (št. 1–25):

Novice o dogodkih na tujem	25
Pomembni dogodki	24
Pravni edikti	14
Anekdote	8
Nova odkritja v znanosti in umetnosti	5
Politični ukrepi	0

Skupna dejanska prisotnost, II. in III. letnik (skupno 76 števil):

Novice o dogodkih na tujem	71
Pomembni dogodki	68
Pravni edikti	39
Nova odkritja v znanosti in umetnosti	36
Anekdote	15
Politični ukrepi	14

Iz teh podatkov je jasno razvidna marginalnost rubrik *Anekdote* in *Politični ukrepi*, ta zadnja je celo izginila v zadnji fazi obstoja časopisa, tudi zato, ker je bila njena vsebina deloma zajeta v drugih rubrikah. Konstantna pa je teža informacij lokalnega značaja, ki so razdeljene med *Pravne edikte* in *Pomembne dogodke*. *Nova odkritja v znanosti in umetnosti* imajo svoj najboljši trenutek v prvem semestru drugega letnika, nato pa ta rubrika začne pešati. Absolutno prednost ima rubrika *Novice o dogodkih na tujem*: ta vrsta vsebine, objavljena z rastočo frekventnostjo že v prvem letniku časopisa, postane v drugem in tretjem letu najmočneje zastopana rubrika v »Gazzetti goriziani«. In ne gre samo za formalni primat: mednarodne informacije namreč predstavljajo kvantitativno prevladujočo vsebino časopisa v nemalo številkah. V številki 35 drugega letnika, na primer, sta prisotni le dve rubriki, *Pomembni dogodki* in *Novice o dogodkih na tujem*, prva zavzema skoraj en stolpec in pol besedila, druga pa približno šest stolpcev in pol. V št. 50 istega letnika pa so *Pomembni dogodki* dolgi le pol stolpca, in puščajo ves preostali prostor mednarodnim dogodkom. Najizrazitejši primer pa je v št. 30, kjer so *Novice o dogodkih na tujem* edina rubrika, ki je prisotna v časopisu. Za tednik, ki je v trenutku svojega nastanka poudaril z jasno argumentacijo, da želi izključiti objavljanje mednarodnih novic, gre za resnično precejšnjo transformacijo.²⁹

Pomembnost *Novic o dogodkih na tujem* je mogoče oceniti z dveh vidikov. Po eni strani bi lahko znatna vključitev mednarodnih novic v »domoljubni« časopis izvirala iz potrebe po poenostavitvi dela redakcije, kajti de Valeri je bil s tem osvobojen problema, kako najti vsak teden dovolj pomembne lokalne dogodke, ki bi bili

29 Da bi razumeli, kako pomembna je bila v začetku izključitev tujih novic iz časopisa, zadostuje omeniti stališče, ki ga je obdržal urednik, ko je v nasprotju s tem, kar je bilo načrtovano v založniškem razglasu, vključil v časopis tuji dogodek izjemne pomembnosti, kot je konec vojne med Rusijo in Turčijo; svojo redakcijsko odločitev je obrazložil na ta način: »Čeprav se je ta vojna odigrala v deželah, ki so od nas močno oddaljene, pa je bilo zaradi te povezanosti, ki združuje vse države in ki ne uide izkušenemu političnemu očesu, precej lahko opaziti veliko škodo, ki je padla tudi na nas; zato je zares neizmerna tolažba, ki jo v nas vzbuja tako vesela novica.« Gl. I, št. 8, str. 30.

vredni omembe v časopisu.³⁰ Po drugi strani pa lahko predpostavljamo, da je branje le lokalnih novic morda vzbudilo malo interesa pri delu javnosti, in to bi lahko bil razlog, da je de Valeri igral na karto povečanja informativnega spektra, da bi naredil časopis bolj raznolik in na ta način povečal (ali vsaj obdržal) nivo prodaje časopisa. V vsakem primeru, z drugim letnikom je »Gazzetta goriziana« opustila fizionomijo mestnega lista in postala tednik, ki še vedno posveča veliko pozornosti lokalnim novicam, vendar je tudi široko odprto novicam različnih vrst. Skratka, če citiramo založniški razglas iz junija 1774, »veliki dogodki« so se radodarno postavili ob bok »majhnim revolucijam«.

Poleg tega pa razvoj vsebin, ki je prešel od specializiranega informativnega profila k objavljanju bolj raznolikih novic in člankov, ni bil nekaj redkega v časopisih iz 18. stoletja,³¹ čeprav je goriški časopis v svojem razvoju dosegel manj prepričljive rezultate kot pa drugi istodobni časopisi v drugačnih kontekstih. V mislih imamo recimo primer časopisa »Novellista patriotico« iz Cremona, ki je začel kot lokalni list leta 1780, vendar se je pod vodstvom sposobnega založnika Lorenza Maninija kmalu spremenil v časopis s širšimi obzorji in bil tako uspešen, da je z nekaj posodobitvami naslova uspel preživeti najmanj do leta 1816.³²

Ali je posodobitev fizionomije »Gazzette goriziane« povzročila kakšno spremembo pri uspehu časopisa? Odgovoriti na to vprašanje je resnično zelo težko, ker ni bilo mogoče najti dokumentov, ki bi lahko osvetlili to vprašanje. O uspehu časopisa v dveh letih in pol izhajanja in o morebitnih oscilacijah pri tem pa lahko vseeno oblikujemo nekaj hipotez. V prvi vrsti opažamo, da je odziv javnosti na »Gazzetto goriziano« moral biti vsaj zadosten, če upoštevamo, da je časopis izhajal brez prekinitev trideset mesecev, kar ni izjemen rezultat, vseeno pa je pomenljiv.

30 Mednarodne novice je bilo preprosto pridobiti, saj jih je nenehno generiral širok razpon dogodkov, in pa, ker jih je objavljalo in povzemalo veliko število časopisov v vsej Evropi.

31 Naj spomnimo na primer na torinski časopis »Relazione o Giornale de' fatti, e progressi dell'armate di S[ua]. M[aestà]., ed Imperiale«, ki ga je tiskal Francesco Antonio Campana od 1746 dalje kot vojaški list, nato pa se je odprl splošnim političnim vsebinam: gl. Raffaella BUOSO, *Le gazette*, v: *Storia di Torino*, V, *Dalla città razionale alla crisi dello stato d'antico regime, 1730-1798*, ur. Giuseppe RICUPERATI, Torino, Einaudi, 2002, str. 949-962: 950, 951. Podoben razvoj je imel tudi dobro znani »Diario ordinario«, ki je izhajal v Rimu, o katerem bomo podali več bibliografskih podatkov v nadaljevanju. Podobno so v Benetkah, po letu 1769, časopisi, ki so bili posvečeni volitvam za novega papeža in rimskim novicam, imeli navado, da so bistveno razširili svoje vsebine na najrazličnejše teme; gl. GORIAN, *Le gazette sul conclave* cit., str. 114-129, 149-155.

32 Rita BARBISOTTI, *Una gazetta settecentesca a Cremona*, v: »Archivio storico lombardo«, s. IX, vol. VIII., 96 (1969), str. 58-98; VENTURI, *Settecento riformatore*, V/1 cit., str. 690-694. O Maniniju: Alice PIZZOCARO, *Lorenzo Manini libraio e stampatore a Cremona tra Ancien Régime ed età napoleonica*, v: »Storia in Lombardia«, 12, 3 (1993), str. 5-36. Naj opozorimo, da je v kremonskem časopisu razširitev spektra novic (ki jo je spremljala tudi vpeljava stalnih rubrik, enako kot pri de Valerijevem časopisu) pripeljala tudi do podvojitve števila strani časopisa, in sicer s 4 strani na 8 (BARBISOTTI, prav tam, str. 67), medtem ko v »Gazzetti goriziani« razširitev vsebin ni sovpadala z razširitvijo dolžine posameznih števil.

V 18. stoletju namreč ni bila redkost, da so časopisi uspevali preživeti le obdobja, veliko krajša od enega leta, pri tem pa ne smemo pozabiti na neredke primere, ko je izšlo le nekaj številčk časopisa, oziroma, v najslabšem primeru, le založniški razglas (kakršen je de Valerijev *Avviso* z dne 20. junija 1774).³³ V vsakem primeru, če vzamemo zares založnikove besede, se zdi, da je prvi letnik imel manjši uspeh kot letniki, ki so sledili. Samo ob zaključku prvih dveh semestrov izhajanja časopisa se je namreč, poleg običajnih povabil k obnovi naročnine, pojavilo de Valerijevo spodbujanje k temu, da se »priskrbi še kakšen nov naročnik«³⁴ na časopis, saj je število bralcev »preveč omejeno«.³⁵

V resnici poleg teh sklepanj o komercialnem uspehu časopisa obstaja tudi neposreden vir o recepciji časopisa, čeprav se nanaša le na začetno fazo objav. Gre za kratek, ampak gost odsek pisma, napisanega v Gorici julija 1774, verjetno dne 16., katerega avtor je Francesco Carlo Coronini Cronberg, namenjeno pa je Giacomu Casanovi, ki je stanoval v Trstu:

Notre première gazette est mauvaise; je vous prie de dire à Mr. David³⁶ que nous ne manquerons pas d'insérer tout ce que l'on nous enverra de Trieste. On a écrit à l'imprimeur une lettre anonyme remplie de bonnes choses: c'est une critique très-forte mais honnête de notre première feuille.³⁷

Iz teh nekaj vrstic lahko ugotovimo predvsem, da je bil tednik, vsaj v trenutku začetka izhajanja, sprejet z zanimanjem ne samo v Gorici, ampak tudi v Trstu. Grof Coronini Cronberg je bil namreč, kot smo videli, vnet bralec časopisov (in zatorej sposoben kompetentno oceniti profil novega tednika). Čeprav je časopis ocenil negativno, se mu je zdel dovolj zanimiv, da mu je posvetil omembo v enem od svojih pisem; »David« pa je bil že takrat zainteresiran za časopis kot sredstvo za razširjanje določenih novic, ki pa jih ni bolje opredelil (morda vezane na Trst). Kar se tiča Francesca Carla Coronini Cronberga, je treba poudariti tudi verjeten odnos plemenitega Goričana z de Valerijem, tiskarjem, ki je, kot se zdi, prosil grofa, naj se obrne na Casanovo in ga prosi, če bi

33 Koristne informacije o časopisih bolj kratkega daha v: Daniel ROCHE, *Stampa, moda, lumi nel secolo XVIII*, v: *Giornale delle nuove mode di Francia e d'Inghilterra*, ur. Grazietta BUTAZZI, Torino, Umberto Allemandi & c., 1988, str. IX–LIV: XXI in Francesca SERRA, *Lumi di giornalismo galante a Firenze: il Giornale delle dame*, v: *Periodici toscani cit.*, str. 293–321: 293. Gl. tudi Rudj GORIAN, *Un frammento dalle »Filze giornaliere« di Giuseppe Pelli Bencivenni: il »Cervellino stracciabarba«*, v: »Seicento e Settecento«, 3 (2008), str. 91–103.

34 I., št. 23, str. 92.

35 I., št. 51, str. 212.

36 Lahko bi šlo za Davida Büchelina (Kempten 1727–Trst 1789), trgovca, tržaškega občinskega funkcionarja in vodje lokalne zavarovalne družbe: Curiel, *Trieste settecentesca cit.*, str. 288; CASANOVA, *Storia della mia vita cit.*, str. 969 (kjer je trgovec omenjen kot David Piquelin).

37 Koordinata Casanovinega pisma je Marr 13 M 2.

se ukvarjal v Trstu z vprašanji, vezanimi na časopis. Glede »lettres anonymes« (za katero žal ni znan kraj pošiljanja) lahko po eni strani opazimo še eno ne preveč naklonjeno mnenje o časopisu, po drugi strani pa še enkrat jasno izkazan interes za časopis, morda objekt konstruktivnih kritik.

Poleg informacij o recepciji časopisa pa ne smemo podcenjevati tudi dejstva, da je bil Casanova glede časopisa očitno dobro obveščen, kar bi lahko namigovalo na obstoj kakšne vezi med pustolovcem in redakcijo tednika, ki bi temeljila na več kot le na znani objavi v »Gazzetti goriziani« nekega njegovega soneta, posvečenega zaprtju Ridotta v Benetkah.³⁸ S tem v zvezi ne smemo pozabiti, da je časopis objavil nekatere založniške oglase, vezane na *Zgodovino nemirov na Poljskem* (o kateri smo že govorili) in omembo, da se v Gorici pripravlja Casanovino gledališko delo, *La forza della vera amicizia*,³⁹ tem informacijam pa je treba dodati še novico o tržaški uprizoritvi kantate *La felicità di Trieste*, v kateri je Benečan avtor besedila,⁴⁰ ter omembo pustolovčevega obiska Gorice.⁴¹

Če se vrnemo k uspehu, ko ga je doživel časopis, lahko oblikujemo nekatere hipoteze tudi z opazovanjem do danes poznanih zbirk časopisa, ki so naslednje:⁴²

I. letnik: založniški razglas; št. 1, 30. junij 1774 – št. 53, 29. junij 1775⁴³

1: Državna posoška knjižnica / Mestna knjižnica, Gorica: naslovna stran, št. 1–53. Signatura: Rari e regio oz. 1-I Civ.

38 I., št. 24, str. 97, 98 (glej prilogo 1.3). Koordinate Casanovinega besedila je določil Marco Leeflang (ki se mu zahvaljujemo, da nam je dal na razpolago dokument) kot Marco 40–141; gl. tudi: RIVES CHILDS, *Casanoviana* cit., št. XX. Verze je objavil Carlo Curiel v »Il piccolo della sera« dne 6. februarja 1929. Omemba soneta je tudi pod geslom o Casanovi (gre za št. 143) v *Dictionnaire des journalistes 1600–1789*, ur. Jean SGARD, Oxford, Voltaire Foundation, 1999.

39 I., št. 3, str. 10 (glej prilogo 1.4). O delu: RIVES CHILDS, *Casanoviana* cit., št. XVI. Omeniti je potrebno, da je verjetno ta gledališki libreto, katerega avtor je Casanova, bil natisnjen v Gorici (morda ga je natisnil de Valeri, ki je bil v tistih letih zelo aktiven kot tiskar za gledališče; vendar se izdaja ni ohranila do danes).

40 I., št. 16, str. 63, 64 (glej prilogo 1.5). O kantati: POLLIO, *Bibliographie anecdotique* cit., str. 45–47; RIVES CHILDS, *Casanoviana* cit., št. XVIII; CURIEL, *Trieste settecentesca* cit., str. 237–248 (kjer je celotna transkripcija Casanovinega besedila); delo je natisnil Winckowitz leta 1774.

41 I., št. 12, str. 47 (glej prilogo 1.7); zdi se, da je v prvem letniku časopisa še ena omemba Casanove (toda dvomljiva in nejasna) v št. 6, str. 22 (glej prilogo 1.6).

42 Treba je poudariti, da do tega trenutka ni bilo mogoče najti prilog ali dodatkov k časopisu (eksplicitnih posebnih prilog, besedilnih ali slikovnih dopolnil, prilog promocijske ali redakcijske narave). Vendar pa gre za materiale, ki so podvrženi izjemno visoki stopnji uničenja, zato njihova odsotnost v zbirkah »Gazzette goriziane« ne pomeni *ipso facto*, da tovrstni tiski niso bili dani v distribucijo skupaj s časopisom. V vsakem primeru, goriški tednik ni nikoli objavljaval niti rednih dodatkov ali prilog (kakršne je imel, na primer, »L'Osservatore triestino«: gl. DE FRANCESCO, *Giuseppe de Coletti* cit., str. 33, 46, 47). Delno izjemo predstavljajo le štiri številke (ki pripadajo prvemu letniku: št. 24, 25, 33 in 42), katerim sta bili enostavno dodani dve strani. O prilogah in dodatkih k časopisom: GORIAN, *Frontespizi* cit.

43 V seznamu primerkov je navedeno, v tem vrstnem redu: letnik, za katerega gre, in njegove makroskopske značilnosti; ustanove, kjer se hrani časopis, ter navedba števil, ki jih zbirka vsebuje; signatura.

- 2: Knjižnica fundacije Coronini Cronberg, Gorica: založniški razglas, naslovna stran, št. 1–53. Signatura: 1859.
- 3: Zasebna zbirka Marina De Grassija, Gradež (Gorica): naslovna stran, št. 1–53.⁴⁴
- 4: Zasebna zbirka Furia Luccichentija (iz knjižnice Cesareja Pagninija), Rim: št. 11, 13–28, 34–50.⁴⁵
- 5: Zgodovinski arhiv občine Belluno, Comunità di Civald di Belluno, zasebni arhivi, družina Rudio, *Processo Criminale contro Giovanni Battista Bisutto ed Antonio Termini e sentenza di morte ed esecuzione seguita li 10 Aprile 1775 in Goriziza*, št. 715: št. 42.
- 6: Prav tam, *Commisionati e rissolutioni del Eccelso Consiglio di Gorizia et altre carte e documenti attinenti alla Giurisdizione di Goriziza*, št. 722: št. 42.⁴⁶

II. letnik: št. 1, 6. julij 1775 – št. 51, 20. junij 1776⁴⁷

1: Državna posoška knjižnica / Mestna knjižnica, Gorica: št. 1–5.
Signatura: Rari e pregio oz. 1-II Civ.

III. letnik: št. 1, 4 julij 1776 – št. 25, 19. december 1776

1: Knjižnica fundacije Coronini Cronberg, Gorica: št. 1–25.
Signatura: 1860.

Če izključimo dva primera ohranitve dveh posamičnih števil, vidimo, da torej obstajajo še štiri zbirke prvega letnika časopisa (ena izmed njih je sicer močno pomanjkljiva), medtem ko se je od drugega letnika in od edinega semestra tretjega letnika ohranila le po ena kopija. Začetno leto bi torej, če odmislimo de Valerijevo željo, da bi dosegel nove naročnike, v resnici lahko bila najuspešnejša z vidika uspeha pri prodaji in torej, gledano proporcionalno, tista z največ možnosti, da se ohrani. Tej interpretaciji podatkov pa lahko oporekamo z več vidikov. Če začnemo s prvim letnikom, morda to ni bil najbolj prodajan letnik, ampak, bolj preprosto, je bil to letnik, ki so

44 Del besedila št. 33 (str. 133) je bil izrezan. Ob tej priložnosti se zahvaljujemo g. De Grassiju, da nam je omogočil ogled tega izvoda časopisa.

45 Od št. 23 se je ohranila le polovica pole (torej le str. 91 e 92); del besedila iz št. 36 (na str. 147) je bil izrezan. Pri srčno se zahvaljujemo profesorju Antoniu Trampusu, ki nam je to omenil in nam priskrbel reprodukcijo zbirke.

46 Zahvaljujemo se profesorju Furiu Biancu, da nas je usmeril k izvodom časopisa, ki so shranjeni v Zgodovinskem arhivu občine Belluno.

47 Naj opozorimo, da je junija 1776 neki oglas sporočal, da je na voljo frontispic (ki ni ohranjen), ki se ga lahko da na začetek zbirke števil drugerega letnika («v pomoč tistim, ki bi radi zbrali v eno enoto vse izvode časopisa, kakor lansko leto, se lahko brezplačno doda naslovna stran»): II, št. 50, str. 204; gl. tudi GROSSI, *Annali* cit., str. 244).

ga tedanji bralci imeli za najbolj vrednega ohranitve zaradi posebnega zanimanja, ki ga je tednik vzbudil pri lokalni kroniki v letu svojega začetka. Poleg tega ni rečeno, da zbirke, ki danes vsebujejo le prvi letnik, niso nekoč vsebovale tudi letnikov, ki so sledili: v primeru Fundacije Coronini Cronberg, na primer, je ohranjen prvi letnik in zadnji semester, kar nas napeljuje k predpostavki, da je tisti, ki je v 18. stoletju dal vezati izvode časopisa, imel tudi drugi letnik.⁴⁸

Študij ohranjenih primerkov nam zopet kaže, da je časopis imel precej lokalen (kar je logično, glede na značaj časopisa) ali v vsakem primeru ne preveč širok do- met kroženja, kot se je sicer dogajalo z večino goriških tipografskih produktov v 18. stoletju.⁴⁹ Vse večje zbirke so na voljo na Goriškem (kjer so po vsej verjetnosti vse od 18. stoletja), z izjemo zbirke, ki je danes ohranjena v Rimu, ampak tudi ta izhaja iz zasebne tržaške knjižnice. Poleg tega, tudi kar se tiče ohranitve posamičnih števil, naj omenimo, da primerki, shranjeni v Bellunu, niso drugega kot tiski, ki vključujejo dokumente iz 17. stoletja, ki so v vsakem primeru vezani *ad origine* na Goriško grofijo.⁵⁰

Analiza ohranjenih zbirk »Gazzette goriziane« je pomembna tudi zato, ker za- deva še en, temeljni vidik zgodovine časopisa: datum prenehanja izhajanja. Odso- tnost dokumentov in založniških obvestil, ki bi eksplicitno najavljali konec izha- janja, namreč napeljujejo k temu, da enačimo zadnjo natisnjeno številko z zadnjim znanim izvodom časopisa, torej s št. 25 z dne 19. decembra 1776. Ta povezava pa ne more biti edina možna, kajti v št. 24 časopisa se je pojavilo povabilo k obnovi naročnine za novi semester, in ta oglas je tudi vzpodbujal k plačilu zneska naroč- nine v trenutku dviga št. 26 v četrtek, 26. decembra.⁵¹ Verjetno naslednji semester (deloma ali v celoti) ni bil natisnjen, vendar je v vsakem primeru verjetno, da je številka z dne 26. decembra vseeno izšla, kljub temu da se do danes ni ohranila.⁵² In ne smemo pozabiti, da zelo redka ohranitev tiskov, kot so časopisi, otežuje nji- hovo raziskovanje. V potrditev tega govori tudi naslednje: izguba zadnje številke semestra se je skoraj zagotovo zgodila tudi v edini ohranjeni zbirki drugega letnika, ki se zaključuje s št. 51 dne 20. junija 1776, medtem ko bi med tem izvodom in prvo

48 V podporo hipotezi, da je nekoč bila prisotna tudi zbirka drugega semestra, prispevata tudi hrbtišči dveh zbirk, ki imata z zlatimi črkami označeno »T.I« in »T.III«.

49 O majhnem kroženju goriških izdaj v 18. stoletju: GROSSI, *Annali* cit., LXI.

50 S tem v zvezi naj opozorimo na to, kar se je izkazalo v nadaljevanju v zvezi z zločinom, ki sta ga zagrešila Antonio Termini in Giambattista Bisutto.

51 III., št. 24, str. 95.

52 Naj poleg tega spomnimo, da tudi če predpostavljamo, da je bilo zbiranje novih naročnin (in obnova že obstoječih) takšno razočaranje, da se je de Valeri odločil prenehati z objavljanjem, ne moremo izključiti možnosti, da je založnik natisnil morebitno sporočilo o koncu tiskanja časopisa prav v tej številki 26, ki je danes na žalost izgubljena.

številko naslednjega letnika (št. 1 z dne 4. julija 1776) morala biti natisnjena tudi št. 52 z dne 27. junija.⁵³

Da zaključimo, čeprav ta raziskava šteje prvi semester tretjega letnika za zadnji natisnjeni semester, pa seveda ne moremo izključiti možnosti, da se najde kakšen nov primek časopisa, ki bi spremenil skrajno spodnjo kronološko mejo njegovega obstoja (kar je med drugim okoliščina, ki se v primerih starih časopisov neredko uresniči). Glede na to bi opozorili, da nam je tudi drugi letnik znan samo na podlagi enega in edinega vira, kar seveda pomeni, da če bi se ta izjemno redki primerek na nek način izgubil, in enako velja tudi za *unicum* prvega semestra tretjega letnika, bi danes morda bili prisiljeni sklepati (na podlagi prvega letnika), da je bil »Gazzetta goriziana« časopis, ki je izhajal le eno leto.

Produkcija časopisa

Skoraj popolna odsotnost dokumentov o življenju »Gazzette goriziane« ne omogoča natančnega raziskovanja besedilne in materialne realizacije časopisa. Kljub temu pa je bilo na podlagi določenih fizičnih posebnosti časopisa in nekaterih elementov, zbranih predvsem na straneh samega časnika, mogoče postaviti nekaj hipotez o ustvarjanju tednika in osvetliti nekatere njegove okoliščine. Treba je upoštevati, da je učinkovito upravljanje operacij redakcije in tiskanja periodičnega lista iz 18. stoletja, naj je šlo za politični časnik ali za časopis, posvečen kulturnim novicam, zahtevalo visok nivo ne samo organizacijskih, ampak tudi tehničnih sposobnosti. Te so vključevale pridobivanje novic, sestavljanje izvirnih člankov, iskanje različnih del ali drugih časopisov, iz katerih bi se dalo prepisati neizvirne članke, dodajanje ročnih popravkov in prilagoditev v izbrana besedila, rezanje in lepljenje besedil, ki bodo kopirana in/ali poslana v tisk, ustvarjanje arhiva novic in virov, pazljivost pri izbiranju novic za objavo da bi se izognili problemom s cenzuro, poleg, seveda, dejanskih tiskarskih opravil (prelom strani, poskusni tisk itd.).⁵⁴

Kar se tiče materialnega tiskanja tednika, vemo, da je bil časopis natisnjen na papirju lokalne produkcije: analiza vodnega žiga namreč razkriva, da je bil kot osnovni material

53 Hipotezo o dokončnem prenehanju tiskanja časopisa s številko 25 leta 1776 pa podpirajo posebne okoliščine, ki zadevajo zbirko, o kateri je govor. Ta je namreč vezana z vezavo določene vrednosti, poleg tega pa vsebuje, kot dopolnitev strani časopisa, ki verjetno nikoli niso bile natisnjene, dolgo sekvenco praznih strani (ki pa so, čeprav v veliko manjši meri, prisotne tudi na koncu zbirke, ki vsebuje prvi letnik časopisa in se hrani na isti lokaciji). Če upoštevamo pozornost, ki jo je nekdanji lastnik posvetil temu, da je letnik časopisa postal zajetnejši vsaj z vidika preproste fizične debeline, in pa hkrati skrb, ki jo je posvetil ohranitvi založniškega razglasa, ki je bil distribuiran ob začetku prvega letnika (seveda imamo v mislih dve zbirki, ki sta danes v lasti Fundacije Coronini Cronberg), lahko sklepamo, da bi tako natančen bralec le stežka pozabil shraniti skupaj s prejšnjimi tudi zadnje številke časopisa iz decembra 1776 in iz obdobja januar–junij 1777, če bi te številke dejansko bile objavljene (in seveda, dostavljene naročniku).

54 Za podrobno rekonstrukcijo redakcije tednika iz druge polovice 18. stoletja gl. GORIAN, *Nascosti tra i libri* cit., str. 199–258 (gre za poglavje *I periodici-fonte dei Progressi dello spirito umano nelle scienze e nelle arti. Dal rilievo degli interventi manoscritti allo studio della prassi redazionale settecentesca*).

uporabljen papir iz papirnice Tomaža Cumarja, o katerem smo že govorili v poglavju o goriških tiskarnah v 18. stoletju.⁵⁵ V zvezi z naklado je možno narediti nekaj predpostavk na podlagi tega, kar že vemo za druge časopise tedanjega časa. Precej gotovo je, da goriški list ni mogel dosegati 1700–2500 izvodov, kolikor so jih tiskali glavni italijanski časopisi 18. stoletja, ki so bili razširjeni tudi precej preko svojih lokalnih okolij (pomisljimo na »Notizie del mondo« in na »Gazzetto universale« iz Firenc, ter na »Notizie del mondo« iz Benetk). Bolj verjetno je, da so številke dosegale nekaj podobnega kot lokalni časopis, kakršen je bil »Gazzetta di Parma«, ki je izhajal v 300 izvodih.⁵⁶

Naj spomnimo tudi, da so »Notizie della imperial Regia Società Agraria delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca« (list, ki je bil zelo drugačen od časopisa v vsebini, ampak zelo podoben v kontekstu produkcije in materialnih karakteristik) bile v letu 1781 natisnjene v 200–300 kopijah, takšne so namreč dokumentirane naklade za številke 9–12 ter za začetno številko serije.⁵⁷ Podobno bi torej lahko sklepali za »Gazzetto goriziano«, čeprav je verjetno lahko računala na širši odziv javnosti glede na to, da se ni obračala na specializirano publiko, kot je bila ta, ki jo je imela izdaja Kmetijske družbe. Skratka, upoštevajoč, da je, vsaj v Benetkah, naklada, nižja od 200 kopij, predstavljala mejo, pod katero tisk časopisa ni bil več donosen,⁵⁸ bi lahko za de Valerijev časopis domnevali, da je naklada predstavljala med 200 in 300/400 kopijami po številki, ki so se prodajale seveda predvsem v Goriško-gradiščanski grofiji.⁵⁹ Naklada pa bi lahko bila tudi manjša v primeru, da časopis v resnici ni bil tiskan predvsem iz komercialnih razlogov (kot je prodaja časopisa, usmerjena v zaslužek tiskarja), temveč je šlo za periodični list, ki je (vsaj deloma) opravljal funkcijo uradnega lista institucij Goriške grofije, ali kot koristno sredstvo za izpostavljanje zelo pomembne osebnosti znotraj lokalne kulturne in politične scene, kot je bil grof Rudolf Coronini Cronberg (te značilnosti tednika bodo obravnavane v nadaljevanju). S tega vidika bi bil skromen

---

55 Vodni žig »T.C.« se pojavlja na dobršem delu listov časopisa; za zbirko proizvodov papirnice Cumar (in okrajšavo »T.C.«) gl. IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 117. Naj s tem v zvezi omenimo, da je časopis ob dveh priložnostih objavil novice o papirničarju iz Ajdovščine, morda ne povsem brez lastnih interesov. V drugem letniku je izšel članek, ki je podrobno opisoval papirnico na način, ki ga lahko umestimo med hvalo in promocijski oglas: gl. II., št. 25, str. 102. V tretjem letniku pa je časopis pisal o obhajanju prve maše (ki ji je sledil banket) v novi kapeli papirničarja: gl. III., št. 17, str. 65.

56 Za naklade teh časopisov gl. povzetek v: GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 34.

57 Gl. ASPGO, Archivio I.R. Società Agraria, mapa 142, cc. 43v in 53r; za prvi podatek gl. tudi Grossi, *Annali* cit., str. XIX, XX; o časopisu: prav tam, št. 372.

58 INFELISE, *L'editoria veneziana nel '700* cit., str. 346–348. Za druge podatke o nakladah časopisov iz 18. stoletja, ki so izhajali tedensko (ali malo pogosteje): Gilberto PIZZAMIGLIO, *Sulle tracce di un giornalista anonimo*, v: *Foglio in cui certamente qualche cosa è stampata (1764)*, ur. Id., Venezia, Marsilio, 2002, str. 9–28: 19.

59 Naj spomnimo, da je glede na oceno iz leta 1754 ozemlje Gorice štel 80.019 oseb, ozemlje Gradišča pa 22.318 prebivalcev (gl. IANCIS, »*Manifattori e lavoranzia*« cit., str. 24). Pri tem podatku moramo seveda za potrebe naše raziskave upoštevati zagotovo zelo veliko razliko med pisмено in nepisμένο populacijo.

zaslužek, ki je prihajal od prodaje časopisa, kompenziran z utrditvijo de Valerijevega položaja pri lokalnih političnih elitah.

Kar se tiče redakcije, jo verjetno lahko pripišemo de Valeriju. Podatke, ki jih imamo o tem, pa predstavljajo samo številne omembe tiskarja v prvi osebi, ki jih je najti v časopisu,⁶⁰ in pa stalna nagnjenost časopisa k povzdigovanju, tudi na zelo očitne načine (kot bomo videli v nadaljevanju), osebnosti Rudolfa Coronini Cronberga, goriškega plemenitaša, ki je bil tiskarju zelo blizu. V obeh primerih gre za omembe, ki poudarjajo urbani in lokalni značaj časopisa in puščajo vtis, da je de Valeri bil glavna odgovorna oseba za zbirko, ali pa vsaj, da je založnik zelo od blizu sledil redakciji, zaupani nekomu od zunaj in nam neznanemu.

Ne pozabimo pa, da je bila redakcija časopisa predvsem v prejšnjih desetletjih večkrat pripisana kakemu bivšemu jezuitu.⁶¹ V zadnjih letih je pomembna študija o jezuitih v Avstriji znova vzela v premislek to hipotezo in predlagala ime Giuseppeja de Colettija kot redaktorja časopisa, in sicer zato, ker so se v goriškem listu pojavljale novice o bivšem generalu jezuitskega reda Lorenzu Ricciju, ki je bil v sorodstvu z rimskim Arkadijcem (literatova mati je bila namreč Riccijeva sestrična).⁶² Čeprav manjkajo bolj očitni dokumenti, ki bi to povezavo potrjevali, pa bi v življenju de Colettija (ki je študiral pri jezuitih v Rimu, čeprav ni postal duhovnik⁶³) sodelovanje s časopisom dejansko lahko imelo verjetno mesto po njegovi zapustitvi regimenta Buttler, v katerega se je vpisal takoj, ko je prišel v Gorico po ukinitvi jezuitskega reda, in pred uspehi, ki jih je dosegel v literarnih okoljih ter v lokalnem založništvu v drugi polovici 70. let.⁶⁴ Temu dodajmo še to, da se je močna povezanost de Colettija s tiskarjem Giacomom Tommasinijem od leta 1777 dalje in posledično hipotetičen odmik literata od de Valerija zgodil bolj ali manj istočasno s prenehanjem izhajanja časopisa, konec decembra 1776. V vsakem primeru, glede na to,

60 Med drugim je treba upoštevati tudi omembe knjig, ki so bile na voljo »v tej moji knjigarni v Gorici« (I., št. 14, str. 55) ali del, ki so izšla »v moji tiskarni« (na primer: III., št. 3, str. 11) ter stavki, kot je »pred objavo tega članka v mojem časopisu« (I., št. 24, str. 95).

61 Na primer: DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 103; PAGNINI, *I giornali* cit., str. 17; *Repertorio bio-bibliografico*, ur. Carlo MANSUINO, Bologna, Edison, 1974 (gre za dopolnilo k že citiranemu Bellocchijevemu delu *Storia del giornalismo italiano*), str. 92, 93.

62 TRAMPUS, *I gesuiti e l'illuminismo* cit., str. 67, 68. Potrebno pa je povedati, da je beneški »Giornale enciclopedico«, glavni vir tujih novic za »Gazzetto goriziano« (glej dalje) imel navado objavljati podrobne korespondence prav o dogodkih v zvezi z bivšimi jezuiti v Rimu in o samem Ricciju; če to upoštevamo, objava teh informacij v tedniku s strani de Colettija ni toliko temeljila na tem, da je literat lahko koristil privilegirane kanale pridobivanja novic na to temo, temveč na njegovi posebni nagnjenosti k izbiranju in kopiranju teh podatkov iz časopisa, ki je, vsaj v Italiji, bil zelo razširjen in lahko dostopen. O sorodstvu med de Colettijem in Riccijem gl. tudi: DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 99; PAGNINI, *I giornali* cit., str. 17.

63 DE FRANCESCHI, *L'Arcadia Romano-Sonziaca* cit., str. 100.

64 COSSAR, *Cara vecchia Gorizia* cit., str. 63 vidi sodelovanje de Colettija pri redakciji časopisa kot »ne [...] neverjetno«.

kako težko je rešiti problem, komu pripisati redakcijo časopisa, ne želimo izključiti niti hipoteze o kompilaciji s strani več rok (ki je bila med drugim dejansko izpričana vsaj v primeru kompleksne recenzije, ki je bila natisnjena v prvem letniku),⁶⁵ niti hipoteze o variiranju odgovornosti za redakcijo med semestri; vseeno pa v tej raziskavi upoštevamo de Valerija kot redaktorja časopisa.

Kar se tiče virov, uporabljenih za sestavljanje novic v časopisu, je treba v prvi vrsti razlikovati med lokalnimi novicami in mednarodnimi novicami. V zvezi z besedili in novicami o Grofiji in njenih mejnih območjih, pridobivanje novic ni moglo biti težko: če je že obstajal kakšen problem, je bil po vsej verjetnosti ta, kako dovolj pogosto najti dogodke znotraj tega območja, ki bi bili dovolj pomembni, da bi si zaslužili omembo v časopisu. Ne nepomemben del novic in člankov je zagotavljala bližina de Valerija (kar bomo v nadaljevanju še podrobneje razložili) Deželnemu glavarstvu po eni strani ter Kmetijski družbi po drugi strani. De Valeri pa je zbiral informacije tudi iz različnih drugih, bolj ali manj priložnostnih virov. Poleg tega je za čedadskega tiskarja moralo biti relativno lahko zvedeti za dogodke, ki bi se lahko pretvorili v članke ali besedila drugih vrst v časopisu: ne smemo namreč pozabiti, da je bil de Valeri lastnik verjetno ene najbolj založenih knjigarn v mestu, in za javno dejavnost, ki jo je opravljal, so tipični stalni stiki s pismenimi ljudmi, ki so lahko ponudili iztočnice, besedila in informacije, koristne redakciji časopisa. Na enak način so verjetno tesno povezane z delovnimi in osebnimi stiki de Valerija tudi novice, ki so se nanašale na Čedad (v resnici niso bile zelo številne), ki so bile sicer umeščene med tuje novice (Čedad je bil ne samo zunaj Grofije, ampak tudi zunaj Avstrijske monarhije), vendar so bile po načinu podajanja in po vsebini podobne novicam, ki so se nanašale na Gorico (v mislih imamo gledališke novice ali novice o dejavnosti pridigarjev).⁶⁶

Včasih pa se je vključitev novic in obvestil zgodila na zahtevo oziroma izraženo željo potencialnih bralcev: v mislih imamo oglasna sporočila ali pa primer, ko je Gian Giuseppe Barzellini redaktorju dostavil svojo metodo izračuna zemljepisne dolžine Gorice, ter primer redovnika, ki je predlagal, da se v časopisu objavi novica, ki je prišla do njega v zvezi z očetom Stefanom Caucigom, župnikom v bližini Tolmina, za katerega so bili prepričani, da je umrl, pa je po več urah oživel (gre za *Racconto d'un degnissimo padre cappuccino di Gorizia*).⁶⁷ Ne smemo pozabiti tudi na omembo objave določenih besedil na zahtevo Davida Büchelina, ki je bila omenjena v pismu Francesca Carla Coronini Cronberga Casanovi julija 1774, ki smo jo že obravnavali zgoraj.

Po drugi strani pa obstajajo problemi, vezani na rekonstrukcijo virov, ki so bili uporabljeni za zbiranje novic, ki niso bile lokalne narave, predvsem (ne pa samo), kar

65 Gre za komentar k *Specimen genealogico-progonologicum ad illustrandam augustam Habsburgo-Lotharingicam prosapiam* Rodolfa Coronini Cronberga, h kateremu se bomo še vrnil.

66 Na primer: II, št. 3, str. 11 in št. 42, str. 171.

67 III., št. 2, str. 6.

se tiče politične korespondence in kronike, to pa v prvi vrsti iz dveh razlogov: šibka nagnjenost de Valerija k citiranju virov ter velika lahkotnost, s katero so se na evropski ravni članki in novice kontinuirano prevzemali iz periodike (tiskane ali rokopisne), pisem in objav različnih vrst. Posledično je na splošno težko ugotoviti, kdaj je de Valeri neposredno poznal primarni vir (na primer časopis ali pamflet) z določeno informacijo, kdaj pa je citiral določeno besedilo, ki je že bilo filtrirano preko kopij, ponovnih tiskov ali predelav. Na ta način bi stavek, kot je »Ne bo neljubo tukaj na dolgo poročati, kar piše v pismu, ki je prišlo v moje roke, glede trenutnih evropskih zadev [...]« zlahka pomenil informacije, prepisane iz drugih časopisov, ne pa, da je urednik dejansko dobil dokumente, ki bi mu jih poslal kak sodelavec.⁶⁸

Načeloma, če ne zaradi drugega, pa iz očitnih geografskih razlogov, sta bili območji, iz katerih bi moral priti v redakcijo neposredno (ali skoraj neposredno) dobršen del novic, ki niso bile lokalne narave, Italija in Dunaj (ki je med drugim izdajal tudi številna administrativna besedila, ki so neposredno zadevala Goriško-gradiščansko grofijo). Podatek potrjuje visok odstotek relativno ažurnih informacij, ki so prihajale s teh območij in nekatere omembe de Valerija o dostavi pošte: na primer, v časopisu z dne 15. decembra 1774 je uporabil novice, poslane iz cesarske prestolnice in z italijanskega polotoka (verjetno iz Benetk, glede na hitre čase dostave dokumentov) dne 11. in 12. istega meseca. Morda lahko tudi povežemo enega izmed tekstov, sestavljenega na Dunaju, z omembo »tekoče novice iz političnega sveta, ki so prišle v to našo prestolnico«, ki je bila vstavljena kot uvod k nekaterim novicam o različnih tujih deželah.⁶⁹ Zelo očitno je tudi namig o gibanju kurirjev, ki so se premikali iz Italije na Dunaj: novica o smrti Klemena XIV. je prišla do urednika časopisa z veliko hitrostjo, ker se je kurir, poslan iz Rima v avstrijsko prestolnico, ustavil tudi v Gorici.⁷⁰ Še vedno v zvezi z Rimom je treba omeniti še en primer novice, ki je, glede na zelo kratek časovni interval med dogodkom in novico, morala priti v redakcijo brez posrednikov: v časopisu z dne 8. avgusta 1776 je omenjen dogodek v Rimu 31. julija.⁷¹

Za pridobivanje informacij o južni Evropi in o bližnjem vzhodu se zdi, da je moralo določeno vlogo imeti tržaško pristanišče, kakor lahko razberemo iz neke omembe novic, ki so se nanašale na Neapelj in Izmir, in ki so prišle v Gorico iz Trsta.⁷² Trst

68 I., št. 40, str. 166.

69 I., št. 42, str. 175. Omemba »naše prestolnice« pa bi se lahko nanašala na katero drugo pomembno evropsko (ali italijansko) mesto; v tem primeru bi imeli pred seboj kopirano informacijo, ki je urednik ni prilagodil v skladu z politično situacijo Goriško-gradiščanske grofije (za katero je seveda »glavno mesto« lahko predstavljal samo Dunaj).

70 I., št. 14, str. 55.

71 III., št. 6, str. 21, 22.

72 I., št. 6, str. 22.

je lahko priskrbel tudi novice o Benetkah: časopis z dne 28. julija 1774 je namreč objavil novice, vzete iz nekega »pisma iz Benetk«, ki je prišlo v obalno mesto dne 21. julija 1774.⁷³

Treba pa je povedati, da tudi eksplicitne informacije o izvoru novic lahko prikri- vajo kakšen problem interpretacije podatkov, ki nam jih daje pisec. Če je namreč res, da bi napis, kot je »iz pisem, ki k nam redno prihajajo iz Rima« lahko dajal vtis o stalnem objavljanju svežih novic o večnem mestu,⁷⁴ je res tudi, da je »Gazzetta goriziana« večkrat omenila rimske dogodke, ki niso bili več tako sveži.⁷⁵ Dober primer je opaziti v časopisu z dne 31. oktobra 1776, kjer je de Valeri natisnil novico, ki je bila v Rimu zagotovo objavljena skoraj dva meseca prej, kot je razvidno iz objave v slavnem »Diario ordinario« (znanem tudi kot *Il Cbracas* ali *Il Cracas*) v št. 176 z dne 7. septem- bra.⁷⁶ In v zvezi s tem nam ne sme uiti, da je tiskanje morebitnih že starih tujih novic v »Gazzetti goriziani« olajšala – vse prej kot redka – odsotnost časovnih koordinat v zvezi z dogodki ali pošiljanjem/prejemom novic; ta pojav je najti ne samo v naslovih novic, ampak tudi znotraj njih.⁷⁷

V resnici večji del tujih novic, objavljenih v »Gazzetti goriziani«, ni prihajal iz informacij iz prve roke, ki bi prišle v Grofijo; namesto tega je šlo predvsem za novi- ce, prekopirane iz drugih časopisov. Kar se tiče tovrstnih virov, pa vidimo, da so bili citirani z nekaj natančnosti še redkeje, kot se je to dogajalo v drugih časopisih tistega časa. Vseeno pa je bilo mogoče identificirati vsaj nekatere izmed časopisov, iz katerih je »Gazzetta goriziana« neposredno črpala besedila za svojo objavo.

73 I., št. 5, str. 20.

74 I., št. 31, str. 126.

75 Treba pa je opozoriti, da je v tem specifičnem primeru morda šlo za to, da so novice dejansko prišle iz Rima hitro, pa so bile v začetku zavržene in uporabljene kasneje, da bi zapolnile praznino, ko je zmanjkalo ažurnega materiala za objavo.

76 III., št. 18, str. 70. Novica posreduje število oseb, ki jim je pomagalo rimsko bratstvo Svete troedinosti v svetem letu 1775. Koristno je poudariti, da ne bomo citirali časopisa »Diario ordinario« med viri za »Gazzetto goriziano«, ker je ta rimski list osnova, iz katere so skoraj vsi drugi italijanski časopisi redno prevzemali novice o papeški prestolnici; kontakt med de Valerijevim tednikom in časopisom, ki je izhajal v Večnem mestu, bi zato lahko bil povsem posreden, saj je predstavljal novice, ki so jih že ponatisnili drugi časopisi. O tem pomembnem časopisu iz papeške prestolnice: Oslavia VERCILLO: »*Il Cracas*« nelle sue trasformazioni, v: »L'Urbe«, št. s., 12, 1 (1949), str. 9–13; Marina FORMICA, *L'Information politique à Rome au XVIIe-XVIIIe siècle*, v: *Gazettes et information politique sous l'Ancien Régime*, textes réunis par Henri DURANTON et Pierre RÉTAT, Saint-Étienne, Publications de l'université de Saint-Étienne, 1999, str. 33–47; EAD., *Mutamenti politici e continuità editoriali: le gazzette della tipografia Cbracas*, v: *Dall'erudizione alla politica: giornali, giornalisti ed editori a Roma tra XVIIe e XXe secolo*, ur. Marina CAFFIERO in Giuseppe MONSAGRATI, Milano, Franco Angeli, 1997, str. 103–126; *Cbracas. Diario ordinario (di Roma). Sunto di notizie e indici*, a cura Dell'associazione Culturale Alma Roma, I (1718–1736), II (1737–1776), III. (1777–1800), Roma, 1997–1999.

77 Na primer, v št. 23 drugega letnika (str. 96), med objavljenimi različnimi mednarodnimi novicami so bile samo tiste v zvezi z Malto opremljene s kronološkim podatkom; v naslednji številki (in ni edini primer) pa nobene tuje novice ne spremljajo časovne koordinate.

Prvi naslov, pri katerem se moramo ustaviti, je »Gazzetta toscana«, dolgoživi florentinski tednik, ki ga je v tistih letih tiskal Anton Giuseppe Pagani.⁷⁸ Ta list je de Valeri uporabil kot vir ob vsaj nekaj priložnostih: v zvezi z *Estratto d'una lettera di Pontassieve in Toscana*⁷⁹ in za prepis metode za ozdravitev od kožnih lišajev, ki ga je de Valeri na več mestih spremenil.⁸⁰ V obeh primerih je vir, iz katerega so bili prevzeti članki, neimenovan, in na njihov izvor iz florentinskega časopisa nas je v prvi vrsti napeljala podobnost besedil, natisnjenih v Gorici, tipičnim vsebinam toskanskega lista.

Poleg tega, da je florentinski tednik predstavljal sporadični vir besedil za de Valerijev list, pa med njima obstaja še drugačna povezava: verjetno je namreč, da je tako z vidika grafične postavitve, kot zaradi enake izbire, objavljati predvsem lokalne vsebine, »Gazzetta toscana« predstavljala dejanski model za list, ki je izhajal v Gorici, predvsem v prvem letu. Če primerjamo številke teh dveh časopisov, podobnost med »Gazzetto goriziano« in florentinskim časopisom takoj pade v oči, tudi če upoštevamo splošno podobnost v tiskarski postavitvi dobrega dela italijanskih časopisov v drugi polovici 18. stoletja.⁸¹ Znak dejstva, da je »Gazzetta toscana« bila poznana de Valeriju že nekaj časa pred začetkom izhajanja njegovega časopisa in je tako nudila nekatere temeljne koordinate za njegovo uresničitev, najdemo tudi, če opazujemo datume objave izvodov toskanskega časopisa, ki vsebujejo zgoraj omenjene članke: dne 11. junija 1774 za pismo iz Pontassieve in, predvsem, dne 5. marca istega leta za kuro proti kožnim lišajem.

Kar se tiče vsebin, pa najpomembnejši časopis za redakcijo de Valerijevega časopisa seveda ni bil toskanski tednik, ampak precej bolj že omenjeni »Giornale enciclopedico«, ki ga je vodila ena najbolj znanih osebnosti italijanskega novinarstva zadnjih desetletij 18. stoletja: Elisabetta Caminer. Mesečnik, ki ga je v tej fazi obstoja tiskal v Benetkah Modesto Fenzo, je imel, kot je znano, precej odprto razsvetljsko držo in je lahko računal na pomembne sodelavce, med katere so se prištevali, čeprav ne vedno v stalni obliki, osebnosti kalibra, kot so Giovanni Scola, Alberto Fortis in Antonio Turra. Čeprav »Gazzetta goriziana« vsebuje samo nekaj omemb beneškega časopisa, pa je

78 O časopisu: Morelli TIMPANARO, *Autori, stampatori, librai* cit., str. 138–143; *Per un regesto* cit., št. 23; Arnaldo BRUNI, *Gazzette fiorentine del secondo Settecento*, v: *Giornali del Settecento fra Granducato e Legazioni* cit., str. 21–41.

79 I., št. 1, str. 3, 4 (glej prilogo 4.3); za »Gazzetto toscano«: 1774, št. 24, str. 96. Potrebno je opozoriti, da v toskanskem tedniku članek ne omenja nobenega »pisma«, na katerem bi temeljil, in da je ob objavi članka v Gorici redaktor ali pisec zagrešil majhno napako, saj je spremenil priimek »Piaroni« v »Pieroni« (Antonio Piaroni je bil eden izmed glavnih protagonistov kronike iz Pontassieve).

80 I., št. 4, str. 16; za »Gazzetto toscano«: 1774, št. 10, str. 37. Naj omenimo, da je izvorna verzija članka pripisovala odkritje zdravila »župniku Forzoniju«, ki ga je predstavil Giorgiu Lagusiusu, glavnemu zdravniku toskanskega nadvojvode, medtem ko je »Gazzetta goriziana« omenjala tega zadnjega kot iznajditelja zdravila.

81 Edino pomembno razliko med dvema časopisoma predstavlja dejstvo, da goriški list pri oblikovanju naslova ni uporabil poševnega tiska.

vrsta primerjav med tema publikacijama razkrila, da so bili stiki med njima v resnici zelo številni.⁸² Izbira časopisa »Giornale enciclopedico« kot glavno oporno točko pri sestavljanju »Gazzette goriziane« je lahko razumljiva. Šlo je za časopis, ki je bil poleg tega, da je užival velik ugled,⁸³ lahko dosegljiv, ker je izhajal v mestu, ki je relativno blizu, pa tudi, ker je zaradi svoje velike razširjenosti moral biti podprt z učinkovito distribucijsko mrežo. Predvsem pa je »Giornale enciclopedico« predstavljal za tednik iz province, kot je »Gazzetta goriziana«, odličen vir člankov in novic najrazličnejših vrst, če pustimo ob strani razsvetljske uvodnike mesečnika Caminerjeve. »Giornale enciclopedico« je bil namreč eden najpomembnejših periodičnih tiskov s heterogeno vsebino, ki so izhajali v Italiji v tistih letih in na njegovih straneh je bilo najti recenzije in bibliografske informacije, članke o novih odkritjih, novice o zanimivih dogodkih in navadah, zadnja znanstvena in akademska dognanja, pa tudi rubriko z novicami iz kronike in mednarodne politike. V obdobju, ko je bil koncept avtorskih pravic še pretežno neznan dinamikam založniške produkcije,⁸⁴ in še posebej sektorju, kot je periodični tisk, v katerem je s tega vidika kraljevala največja anarhija,⁸⁵ je bilo za de Valerija torej izjemno lahko uporabiti za sestavljanje perifernega časopisa, kot je bila »Gazzetta goriziana« (predvsem takšna, kakršna je bila po preobrazbi od drugega letnika dalje) dinamično delo Caminerjeve in njenih številnih sodelavcev.⁸⁶

Vsemu temu moramo dodati posebnost časopisa »Giornale enciclopedico«, ki je doslej bibliografi še niso obravnavali, kot bi si zaslužila: gre namreč za to, kar bi lahko poimenovali objava z multiplo periodično frekvenco. Časopis Elizabette Caminer je bil namreč sestavljen iz mesečnih zvezkov (ki so šteli okoli 130–140 strani na številko, z lastno paginacijo in signaturo), ki pa so bili na voljo za distribucijo ne samo kot celotne bibliografske enote, ampak tudi po delih, ki so izhajali dvakrat tedensko, kar je zagotavljalo večjo ažurnost informacij; potem, ob koncu meseca, pa se jih je lahko zvezalo in na ta način ustvarilo kompletne zvezke.⁸⁷ Glede na situacijo je jasno, da so

82 Dva citata se nahajata tukaj: II., št. 18, str. 76 in III., št. 13, str. 51.

83 To splošno mnenje seveda ne upošteva številnih kritik, ki jih je časopis prejemal s strani takratnih konzervativnejših bralcev.

84 Za razmislek o *copyrightu* v 18. stoletju: Immanuel KANT, Johann Gottlieb FICHTE, Johann A. H. REIMARUS, *L'autore e i suoi diritti. Scritti polemici sulla proprietà intellettuale*, ur. Riccardo Pozzo, Milano, Biblioteca di via Senato Edizioni, 2005; za italijansko situacijo: Marco PAOLI, *L'appannato specchio. L'autore e l'editoria italiana nel Settecento*, Lucca, Maria Pacini Fazzi, 2004, str. 229–250.

85 S tem v zvezi naj opozorimo na pomisleke, izražene v: INFELISE, *Prima dei giornali* cit., str. 100 (čeprav se nanašajo na časopise iz 17. stoletja).

86 Širina intelektualnih vezi, ki jih je vzdrževala Elisabetta Caminer kot redaktorica časopisa »Giornale enciclopedico« (in ne samo v tej vlogi) je jasno razvidna iz njene zbirke pisem: *Lettere di Elisabetta Caminer (1751-1796)* cit.

87 Gl. informacije o distribuciji časopisa, ki so vstavljene za začetke časopisnih zvezkov, kot na primer v številki iz avgusta 1774: »Od tega časopisa bosta izšla dva lista na teden, ki bosta oštevilčena tako, da bo vsakih 8 ali 9 listov predstavljalo zaključeno celoto. Pošiljamo lahko posamične liste ali celoto, kakor želijo gospodje naročniki.«.

se lahko pojavili problemi z ažurnostjo novic, ko je tedenski časnik, kot je de Valerijev, uporabil kot glavni vir mesečnik; ni pa nujno, da je bil taisti problem tudi v samem »Giornale enciclopedico«.

Dejavnost kopiranja beneškega mesečnika je bila, kot že nakazano, le redko očitna. Poleg tega je bil vzrok za navajanje virov redakcijska previdnost in ne občasni napadi vneme redaktorja novic. Našli smo le dve navedbi virov; prva je v nekrologu, ki je, zanimivo, poudarjal slabosti (in ne vrline) umrlega, vicentinskega patra Alviseja Valleja,⁸⁸ medtem ko se je druga nanašala na zdravniško terapijo, ki je bila predstavljena kot alternativa cepljenju za zdravljenje koz.⁸⁹ Jasno je, da je pisec »Gazzette goriziane« želel biti previden pri objavi potencialno škodljivega besedila oziroma pri predstavljanju zdravila, katerega zdravilna učinkovitost je bila tedaj še negotova.

Ponatis člankov iz »Giornale enciclopedico« se je običajno dogajal brez pomembnejših rezov ali sprememb v besedilu (na ta način je bilo delo goriškega redaktorja najbolj poenostavljeno). Včasih je bilo kopiranih več besedil, ne da bi bil spremenjen vrstni red, v katerem so bili natisnjeni v izvirniku, kot se je zgodilo v primeru treh kratkih novic, posvečenih pomoru kokoši v Franciji, uporabi novega materiala, podobnega kremnu, ki ga je iznašel Nicola Leoni, ter izgradnji vrat, povezanih z glasbenim mehanizmom, delo Francesca Pice iz Apulije.⁹⁰ Prekopirani članki so bili lahko tudi zelo obširni, kot na primer recenzija dela Martina Gerberta *De cantu et musica sacra a prima Ecclesiae aetate usque ad praesens tempus* ([Sankt Blasien], typis San-Blasianis, 1774), ki je s svojo dolžino zapolnila polovico časopisnega zvezka.⁹¹ Najdaljši kos besedila, ki je bil ponovno objavljen v Gorici, pa je bila recenzija do tedaj objavljenih del *Oeuvres complètes*, katerih avtor je bil Georges-Louis Leclerc, buffonski grof (Paris, Imprimerie Royale, 1775); to besedilo se je raztezalo čez velike dele kar treh številčk časopisa.⁹²

Pri ponatisu člankov iz »Giornale enciclopedico« pa je pisec goriškega tednika občasno uvajal kakšno besedilno variacijo. Pogosto je šlo za vstavljanje kratkih stavkov kot uvod v prave članke, kot na primer: »V teh dneh je izšla knjiga z naslovom [...]«, ki ga najdemo v recenziji dela *Unterricht zum Anbau des Tabaks* Johanna Erdmanna Korgeja (Breslau, Löwe, 1775); namen stavka je bil verjetno predstaviti »Gazzetto goriziano« kot časopis, ki je na tekočem z novostmi.⁹³ Opazimo lahko tudi nekaj po-

88 II, št. 18, str. 76 in »Giornale enciclopedico«, 1775, avgust, str. 41, 42.

89 III., št. 13, str. 51 in »Giornale enciclopedico«, 1776, januar, str. 60, 61.

90 II, št. 17, str. 69, 70 in »Giornale enciclopedico«, 1775, oktober, str. 60, 61.

91 II, št. 31, str. 126–128 in »Giornale enciclopedico«, 1775, december, str. 57–60.

92 II, št. 32, str. 131, 132; št. 33, str. 134–136; št. 34, str. 137–139 in »Giornale enciclopedico«, 1775, december, str. 49–57.

93 II., št. 23, str. 94 in »Giornale enciclopedico«, 1775, november, str. 86, 87.

pravkov izvirnih besedil zaradi različnih političnih območij, kjer sta izhajala časopisa: en tak primer je najti v recenziji Gabriela-Françoisa Venela, *Instructions sur l'usage de la bouille, plus connue sous le nom impropre de charbon de terre* (Avignon-Lyon, Regnault, 1775), ki je bila kopirana tudi (vendar ne samo) v povezavi z odkritjem »tega izjemno koristnega fosilnega goriva« s strani Fabia Asquinija v »naši Furlaniji« glede na beneški časopis, oziroma v »beneški Furlaniji«⁹⁴ glede na zapis v »Gazzetti goriziani«. Ne manjka tudi nekaj popravkov datumov kroniških dogodkov: s tem v zvezi bi opozorili na omembo primera zastrupitve s trobeliko v Alençonu. Po »Giornale enciclopedico« iz avgusta 1776 se je dogodek zgodil 19. marca istega leta, medtem ko je »Gazzetta goriziana«, ko je ponovno objavila članek 28. oktobra istega leta, za datum dogodka postavila bližnji 10. oktober.⁹⁵

Tudi na področju mednarodnih političnih novic je bila »Gazzetta goriziana« v veliki meri odvisna od »Giornale enciclopedico«. Novice, skoraj vedno kratke, so se pogosto spajale med seboj, pri čemer je bila skoraj povsem odstranjena delitev na geografske naslove, izpuščene pa so bile tudi bele ločilne črte med njimi, ki so bile prisotne v beneškem časopisu. Te izbire, ki so jih zagotovo pogojevali tudi razlogi omejenosti s prostorom, so posledično ustvarjale zelo zgoščene sekvence novic, kar ni bilo najbolj praktično za branje. Takšno redakcijsko prakso lahko opazujemo, na primer, če primerjamo izvod beneškega časopisa iz septembra 1775⁹⁶ ter izvod de Valerijevega časopisa iz 28. dne istega meseca.⁹⁷

»Giornale enciclopedico«:

ZGODOVINSKI DOGODKI

Rim, 9. septembra 1775.

Natisnjeno je potrdilo [...].

Neapelj, 5. istega meseca.

Alžirski gusarji ogrožajo rimsko obalo. [...] Naše ladje plujejo [...].

Firence, 9. istega meseca.

Uredili so se spori med svetim Sedežem in našim dvorom [...].

94 II., št. 27, str. 110, 111 in »Giornale enciclopedico«, 1775, december, str. 60–62. Časopis omenja tisk iz Avignona-Lyona, toda v nadaljevanju navaja tudi pariško izdajo, »1775 pri Durandu«.

95 III., št. 22, str. 85, 86 in »Giornale enciclopedico«, 1776, avgust, str. 93, 94.

96 Gre za strani 78 e 79.

97 II., št. 13, str. 51, 52.

Livorno 7. istega meseca.

Naši dve fregati Etruria in Rondinella [...].

Milano, 9. istega meseca.

Včeraj je prispel Njegova eminenca don Abbondio Rezzonico, senator [...].

»Gazzetta goriziana«:

NOVICE O DOGODKIH NA TUJEM

Rim, 9. septembra 1775.

S pismi iz Rima z dne 9. tekočega meseca je postalo znano, da je bilo natisnjeno potrjeno [...].

Alžirski gusarji ogrožajo rimsko obalo. [...] Neapeljske ladje plujejo [...].

Uredili so se spori med Svetim sedežem in našim dvorom [...].

Dve livornski fregati Etruria in Rondinella [...].

Dne 10. tega meseca je prispel v Milano Njegova eminenca don Abbondio Rezzonico, senator [...].⁹⁸

»Gazzetta toscana« in, z večjim poudarkom, »Giornale enciclopedico« pa nista edina časopisa, za katera je bilo mogoče ugotoviti, da sta bila uporabljana kot vir za tednik, ki je izhajal v Goriški grofiji. Zaradi ene (in edine) omembe, ki je bila opažena v »Gazzetti goriziani«, smo namreč ugotovili, da je tudi »Giornale d'Italia spettante alla scienza naturale, e principalmente all'agricoltura, alle arti e dal commercio« bil večkrat uporabljen s strani de Valerija kot vir, tudi (kot bomo videli v nadaljevanju) zaradi priporočil goriške Kmetijske družbe.⁹⁹ »Giornale d'Italia«, tednik, tiskan v Benetkah pri Benedettu Miloccu pod vodstvom Francesca Griselinija, je bil, kot smo videli, ozko znanstveno-ekonomsko usmerjen (izključene so bile tudi politične novice), zgodovinpisje pa ga smatra kot enega najvidnejših znanstvenih listov (v širokem smislu), ki so izhajali na polotoku v 18. stoletju. Ni naključje, da ga je de Valeri uporabil predvsem kot vir za novice in članke s področja kmetijstva (ter pri prepisovanju naredil tudi nekaj redakcijskih rezov). Iz beneškega tednika so na primer prihajali: zdravilo, ki so ga razvili v Šleziji za »zdravljenje goveda z diarejo«¹⁰⁰, novica o raziskavah, ki jih je na

98 Naj opozorimo na rahel popravek časovne oznake v primerjavi z »Giornale enciclopedico«.

99 I., št. 41, str. 168.

100 I., št. 41, str. 168 in »Giornale d'Italia«, 1774, št. 6, str. 48.

Dunaju izvajal Maximilian Hell,¹⁰¹ nasveti Columelle o obdelovanju zemlje,¹⁰² članek Domenica Furiana iz Vigonova »o dobro uspelem zakopanem vinu«¹⁰³ in recenzija dela Daniela Wildmana *Guide complet pour le gouvernement des abeilles pendant toute l'année* (Paris, Prault, 1774).¹⁰⁴

Odnos med de Valerijevim tednikom in Griselinijevim listom je bil pomemben tudi zato, ker je zaradi verige ponatiskovanja člankov iz enega časopisa v drugega (kar je pogosto ustvarjalo bolj ali manj neposredne povezave med številnimi publikacijami tistega časa), »Gazzetta goriziana« prišla v stik z vsaj še eno drugo pomembno italijansko znanstveno publikacijo tistih let: mesečnikom »Scelta di opuscoli interessanti tradotti da varie lingue«, ki ga je v Milanu izdajal Giuseppe Marelli, večinoma pod taktirko Carla Amoretija in Francesca Soave.¹⁰⁵ Tudi kar se tiče izbire besedil iz milanskega tednika »Giornale d'Italia«, je »Gazzetta goriziana« ponovno pokazala interes za kmetijske teme: med članki, ki jih je ponatisnil de Valeri, je namreč opaziti *Saggio sull'olio di girasole del sig. Morgan* [= John Morgan],¹⁰⁶ ter *Descrizione degli effetti della neve sui grani seminati*¹⁰⁷ in *Metodo per trarre da un solo grano di frumento maraviglioso prodotto, sperimentato dal signor Miller* [= Philip Miller].¹⁰⁸ V »Gazzetti« pa niso bili objavljeni še drugi članki iz »Scelta di opuscoli«, ki so se pojavili v »Giornale d'Italia« poleg zgoraj omenjenih člankov, verjetno zato, ker so bili manj zanimivi za bralce goriškega časopisa.¹⁰⁹

Kar se tiče odnosa do milanskega vira, je treba omeniti naslednje: medtem ko je bila v »Giornale d'Italia« »Scelta di opuscoli« citirana z veliko natančnostjo (šlo je za prepise, objavljene znotraj recenzij lombardijskega lista), pa de Valeri ni na noben način omenjal virov, naj je šlo za milanski ali za beneški časopis; ta ugotovitev jasno

101 I., št. 42, str. 171 (glej prilogo 4.7) in »Giornale d'Italia«, 1775, št. 38, str. 301.

102 II., št. 5, str. 1, 20 in »Giornale d'Italia«, 1775, št. 2, str. 12, 13.

103 [Gre za metodo zorenja vina v amforah, zakopanih v zemljo, op. prev.] II., št. 4, str. 15 in »Giornale d'Italia«, 1775, št. 34, str. 271.

104 II., št. 10, str. 38, 39 in »Giornale d'Italia«, 1775, št. 2, str. 16. Naj opozorimo, da je ime avtorja v obeh tednikih natisnjeno kot »Geridman«.

105 O milanskem časopisu (ponatisnjemem z dodatki tudi v Torinu in ponovno izdanem v združeni verziji v Milanu): RICUPERATI, *Giornali e società* cit., str. 343, 344; Franco VENTURI, *Settecento riformatore*, V/1 cit., str. 755–759; Lodovica BRAIDA, *Il commercio delle idee. Editoria e circolazione del libro nella Torino del Settecento*, Firenze, Olschki, 1995, str. 351, 352.

106 II., št. 1, str. 2; »Giornale d'Italia«, 1775, št. 47, str. 373, 374; »Scelta di opuscoli«, II., 1775, str. 77–80.

107 II., št. 1, str. 2, 3 (glej prilogo 4.8); »Giornale d'Italia«, 1775, št. 47, str. 374; »Scelta di opuscoli«, II., 1775, str. 81–84.

108 II., št. 3, str. 9, 10; »Giornale d'Italia«, 1775, št. 48, str. 380, 381; »Scelta di opuscoli«, II., 1775, str. 112–116.

109 V presojjo: *Dimostrazione che in tutti i dissolventi l'agente universale è il fuoco, a cui l'acqua serve di base e di veicolo, del signor Eller* [= Johann Theodor Eller] e *Osservazioni sulla forma della neve, del sig. Carlo Wilke*, objavljeni v »Giornale d'Italia«, 1775, št. 47, str. 374 in št. 48, str. 381.

kaže na težavnost raziskovanja, kateri materiali so bili uporabljeni s strani goriškega tednika za pridobitev člankov in novic.

»Giornale enciclopedico« in »Giornale d'Italia« torej predstavljata edina nedvoumna vira za »Gazzetto goriziano«. V resnici obstaja več drugih omemb periodičnih virov, vendar ne zadostujejo, da bi lahko dokazali obstoj povezave med članki in redakcijo de Valerijevega časopisa. Tak primer je »Gazzetta letteraria« iz Milana, iz katere je, kot že omenjeno, goriški list ponatisnil recenzijo knjige Carla Morellija *Saggio storico della contea di Gorizia dall'anno 1500 all'anno 1600*, ni pa črpal drugih novic (kot je razvidno iz primerjave med »Gazzetto goriziano« in celim letnikom 1774 milanskega lista).¹¹⁰

Do podobnega zaključka lahko pridemo v zvezi s t. i. »Giornale letterario«, ki ga je Trattner tiskal na Dunaju: gre za »Auszüge aus den besten litterarische Journalen Europens«, ki sta jih urejala Franz de Paula Rosalino ter Franz Radakowsky.¹¹¹ Časopis je večkrat citiran, vendar v zvezi s ciljnim in zelo ozko zamejenim interesom: na svojih straneh je namreč objavil kratke literarne sestavke, vezane na eruditsko dejavnost Rudolfa Coronini Cronberga. Gre za besedila, ki so bila v Grofiji verjetno znana tudi, če ne upoštevamo neposrednega in rednega branja avstrijskega časopisa s strani redaktorja »Gazzette goriziane«.¹¹² V zvezi s tem je v vsakem primeru treba poudariti naslednje: tudi če je de Valeri imel na voljo določene periodične publikacije, to še ne pomeni, da jih je dejansko uporabil pri sestavljanju časopisa, kakor nam kaže primer časopisa »Continuazione del Nuovo giornale de' letterati« iz Modene, za katerega je,

110 S tem v zvezi nam ne sme uiti, da objava recenzije v »Gazzetti goriziani« ne pomeni, da je de Valeri imel stalno na razpolago številke milanskega časopisa, ki bi jih redno pregledoval ter iskal članke, ki bi bili zanimivi za bralstvo v Grofiji, saj je morda do naklonjenega komentarka o goriški izdaji prišel tako, da ga je nanj opozoril kdo tretji.

111 Naslov časopisa je bil izpeljan z ugotovitvijo, da je to bil edini literarni časopis, ki ga je Trattner začel tiskati na Dunaju leta 1773 (ta datum je omenjen v »Gazzetti goriziani« kot prvi letnik avstrijskega časopisa). O časopisu: Andrea SEIDLER, Wolfram SEIDLER, *Das Zeitschriftenwesen im Donauraum zwischen 1740 und 1809. Kommentierte Bibliographie der deutsch- und ungarischsprachigen Zeitschriften in Wien, Preßburg und Pest-Buda*, Wien-Köln-Graz, Böhlau verlag, 1988 (Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des 18. Jahrhunderts, 1), št. 29; *Österreichische Retrospektive Bibliographie (ORBI)*, bearbeitet an der Österreichischen Nationalbibliothek, herausgegeben von Helmut W. LANG, III./1, *Bibliographie der Österreichischen Zeitschriften 1704-1850*, A-L, München, K. G. Saur, 2006, št. 146. Bolj na splošno o dunajskih časopisih tistega časa: Wolfram SEIDLER, *Buchmarkt und Zeitschriften in Wien 1760-1785. Studie zur Herausbildung einer literarischen Öffentlichkeit im Österreich des 18. Jahrhunderts*, Szeged, Scriptum Kft, 1994 (Olvasm á nyörtörténeti dolgozatok: Különszám, 1); študija je na voljo tudi kot doktorska disertacija na spletni strani: <<http://othes.univie.ac.at/5/>> (*Buchmarkt und Zeitschriften in Wien 1760-1785. Studie zur Herausbildung einer literarischen Öffentlichkeit im Österreich des 18. Jahrhunderts*, dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophie an der geisteswissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien, Wien, im September 1992).

112 Gl., med drugim: I., št. 21, str. 84. V zvezi s citati v časopisih, vezanimi na Coroninija, lahko verjetno izključimo kot vir za »Gazzetto goriziano« časopise »Nova acta eruditorum« iz Leipziga, »Journal encyclopédique« iz Bouillona in časopisa, ki ju je Francesco Antonio Zaccaria tiskal v Benetkah (navedena pa je Modena): »Annali letterari d'Italia« in »Saggio critico della corrente letteratura straniera«. Oba sta omenjena v goriškem tedniku s precejšnjim zamikom glede na datum objave v njima (gl. v nadaljevanju). Za informacije o nekaterih povezavah med časopisom in Coroninijem gl. STASI, »Canto gli onor delle sonziache sponde« cit., str. 21.

kot smo videli, de Valeri zbiral naročnine v Gorici, vendar pa je primerjava med obema časopisoma pokazala, da v »Gazzetti goriziani« ni bilo objav iz modenskega časopisa.¹¹³

Za razne druge časopise iz istega obdobja (ali skoraj istega), kot je goriški, pa se velik del navedb nanaša na časopise, za katere si je, glede na de Valerijevo navedbo, da molče prekopira novice iz lahko dostopnih publikacij, težko misliti, da jih je goriški redaktor neposredno (in sistematično) bral: v mislih imamo »Efemeridi di Luxemburgo«,¹¹⁴ »Giornale economico di Parigi«,¹¹⁵ »foglio periodico oltremontano«, iz katerega je črpal novice o Rimu,¹¹⁶ ter uveljavljena »Gazzetta di Francia« iz Pariza¹¹⁷ in pa (periodični?) list, »ki sem ga dobil« iz Varšave.¹¹⁸

Gotovo pa je, da redaktor »Gazzette goriziane« ni bral časopisa »Gazzetta salutare« iz Bouillona, ki je bil eksplicitno citiran na podlagi »Giornale enciclopedico« Caminerjeve;¹¹⁹ prav tako je bil iz istega beneškega vira (vendar tokrat zamolčanega) članek, ki je prvotno izšel v »Avvisi [di] Picardia« iz Amiensa ter je bil osredotočen na zdravlilo proti »raku na prsih«.¹²⁰ Nek drug (ne natančneje opredeljen) »list«, ki je izhajal v Augsburgu, pa je bil de Valeriju znan zaradi »priporočil«, ki jih je »prijatelj brez koristoljubnih interesov« poslal tiskarju za »brezplačno razvedrilo«.¹²¹ Tako se je morda dogajalo tudi z nekim »listom iz Regensburga«, ki ga lahko postavimo ob bok prejšnjemu po tipologiji objavljenih novic, ki so v obeh primerih ponujale predvsem zanimivosti in razvedrilo.¹²² Drugi periodični viri, citirani v »Gazzetti goriziani«, ki morda niso nikoli prišli na mizo goriškega redaktorja, so »list iz Genove«,¹²³ časopis iz

113 O časopisu: *La biblioteca periodica. Repertorio dei giornali letterari del 6-700 in Emilia e in Romagna*, III., ur. Martino CAPUCCI, Renzo CREMANTE in Andrea CRISTIANI, Bologna, Il Mulino, 1993, str. 15–317.

114 III., št. 12, str. 49. »Journal historique et littéraire«: gl. *Dictionnaire des journaux* cit., št. 750.

115 II., št. 6, str. 23. »Journal économique ou mémoires, notes et avis sur les arts, l'agriculture, le commerce et tout ce qui peut y avoir rapport, ainsi qu'à la conservation et à l'augmentation des biens de famille«: gl. *Dictionnaire des journaux* cit., št. 729. Naj opozorimo, da je časopis prenehal izhajati že leta 1772, ko »Gazzetta goriziana« še niti ni začela z izhajanjem.

116 [periodični list z druge strani Alp, op. prev.] I., št. 43, str. 179.

117 II., št. 50, str. 201. »Gazette de France«: gl. *Dictionnaire des journaux* cit., št. 492; Gilles FEYEL, *La »Gazette« en province à travers ses réimpressions, 1631-1752*, Amsterdam & Maarssen, APA-Holland University Press, 1982.

118 I., št. 21, str. 82.

119 III., št. 13, str. 51. »Gazette salutare«: gl. *Dictionnaire des journaux* cit., št. 582.

120 II., št. 27, str. 109; »Giornale enciclopedico«, 1775, december, str. 76, 77. O francoskem časopisu (ki ima v resnici naslov »Affiches, Annonces et Avis de Picardie, Artois, Soisson«), gl. *Dictionnaire des journaux* cit., št. 54.

121 III., št. 3, str. 10.

122 III., št. 2, str. 6, 8.

123 II., št. 27, str. 112. Vir je bil po vsej verjetnosti rokopisen, saj je prvi tiskani časopis v Genovi »Avvisi«, ki je izhajal v obdobju 1777–1797, o katerem gl. Roberto BECCARIA, *I periodici genovesi dal 1473 al 1899*, Genova, Associazione Italiana Biblioteche-Sezione Ligure, 1994, št. 167; gl. tudi ID., *Giornali e periodici nella Repubblica Aristocratica*, v: »Atti della Società Ligure di Storia Patria«, 119, 1 (2005), str. 449–475: 462, 463.

Foligna (uporabljen za nekatere novice v zvezi s Francijo),¹²⁴ pa tudi nek, ne natančneje opredeljen, »časopis iz Italije«.¹²⁵

Sedaj, ko smo pregledali vire, se nam zdi smiselno ustaviti še pri drugih vidikih urejanja časopisa in skušati definirati kvalitativni nivo redakcijskega dela. Poklic redaktorja časopisa je bil poklic, ki je, če se ga je izvajalo s profesionalnostjo in znanjem, zahteval precejšnje delovne in organizacijske sposobnosti, previdnost, pa tudi dinamičnost in sposobnost vzdrževati koristne vezi, ki olajšajo objavljanje in širjenje časopisov, pa tudi, bolj na splošno, fleksibilnost in dobre kompetence na različnih področjih.¹²⁶ V mislih imamo predvsem dejavnost, ki jo je v Benetkah izvajal Domenico Caminer, ki je bil odgovoren za redakcijo različnih vrst periodike ter zgodovinskih monografij,¹²⁷ ali produkcijo političnih listov in tekstov z aktualnimi novicami njegovega florentinskega kolega Francesca Becattinija,¹²⁸ ne smemo pa pozabiti tudi na delo Giuseppeja Compagnonija, ki je bilo tudi osredotočeno ne samo na časopise, ampak tudi na publikacije drugačne narave.¹²⁹ In ne pozabimo na znanega literata, kot je Gaspare Gozzi, ki je lahko med svoje intenzivne publicistične izkušnje prištel tudi različne periodične publikacije, med njimi časopis, kot je »Gazzetta veneta«, ki je bil ne samo tednik, bogat s prijetnimi anekdotami o beneški družbi, ampak v prvi vrsti ekonomski list z mestno kroniko.¹³⁰

Na to temo je, kar se tiče »Gazzette goriziane«, treba omeniti naslednje: čeprav gre za manjši list, namenjen lokalni publiki, je objavljanje tega periodičnega tiska vseeno

124 I., št. 51, str. 211. Naslov časopisa je naveden v »Gazzetti goriziani« kot »Foglietto di Fuligno«; gre verjetno za »Fuligno«, ki sta ga izdajala Feliciano in Filippo Campitelli. O časopisih tega umbrijskega mesta: BELLOCCHI, *Storia del giornalismo*, III. cit., str. 91, 92.

125 II., št. 43, str. 176.

126 Koristne sugestije o časopisni redakciji lahko najdemo v POPKIN, *Jean Luzac's* cit., str. 68–98, vendar se je treba zavedati, da Popkin ni analiziral majhnega lokalnega lista, ampak enega izmed najpomembnejših mednarodnih političnih časopisov.

127 O Caminerju na splošno: Cesare DE MICHELIS, *ad vocem*, v: *Dizionario biografico degli Italiani*, XVII, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, 1974, str. 234–236; o kulturnih časopisih: BERENGO, *Introduzione* cit., str. LI–LVIII; o rokopisnih časopisih, z omembami zgodovinopisne dejavnosti: INFELISE, »Europa«, *una gazzetta* cit., str. 229–237; o redakciji tiskanih časopisov in prodaji periodičnega tiska: GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 31–33, 37, 38, 128, 129; o zgodovinskih delih: Franco VENTURI, *Settecento riformatore*, III., *La prima crisi dell'Antico Regime (1768–1776)*, Torino, Einaudi, 1979, str. 54–56 in Piero DEL NEGRO, *Il mito americano nella Venezia del '700*, Padova, Liviana, 1986, *ad indicem*.

128 Morelli Timpanaro, *Autori, stampatori, librai* cit., str. 435–511.

129 Giuseppe COMPAGNONI, *Memorie autobiografiche*, ur. Angelo OTTOLINI, Milano, Treves, 1927; Giuseppe COMPAGNONI, *Un intellettuale tra giacobinismo e restaurazione*, ur. Sante Medri, Bologna, Analisi, 1993.

130 SACCARDO, *La stampa periodica* cit., str. 54–58; Marco AMATO, »Un libro cominciato e non terminato: l'attività giornalistica di Gasparo Gozzi, v: »Studi settecenteschi«, 15 (1995), str. 163–234 (o trgovski in mestni razsežnosti »Gazzette venete« gl. še posebej str. 171–173); Ricciarda RICORDA, *Gasparo Gozzi e il giornalismo: la »Gazzetta veneta«*, v: *Gasparo Gozzi. Il lavoro di un intellettuale nel Settecento veneziano*, ur. Ilaria CROTTI in Ricciarda RICORDA, Padova, Antenore, 1989, str. 147–165.

moralo biti precej zahtevno: vsak teden je bilo treba zapolniti rokopis z besedili, ki naj bi bila karseda ažurirana, jih dati potrditi cenzuri in nato natisniti nekaj sto kopij časopisa, ki je šel takoj v roke naročnikom (*brevi manu* v Gorici in preko poštne službe v druge kraje). V tej luči se zdi, da de Valeri ni v polnosti imel profesionalnih kvalit, ki jih zahteva vodenje objavljanja časopisa, ali, v vsakem primeru, da Čedadčanu okoliščine niso dopuščale, da bi jih lahko izboljšal, tudi zato, ker je bil zaposlen s sočasnim nelahkim vodenjem knjigarne in tiskarne – posla, ki sta vseeno ostajala njegova glavna dejavnost in njegov izvorni poklic. Poleg tega nam ne sme uiti, da je tako zelena javna funkcija, ki jo je Čedadčan izvajal, vseeno zahtevala, da je dajal prednost naročilom goriških institucij pred katerimkoli drugim delom.¹³¹

V zvezi s tem bi lahko bilo koristno primerjati založniški razglas »Gazzette goriziane« s primerljivim reklamnim letakom časopisa »L'Osservatore triestino« Giuseppeja de Colettija, urednika časopisa, ki ga lahko brez težav imamo za več kot uglednega kolega iz dežele profesionalcev peresa, ki so bili omenjeni tukaj zgoraj. Primerjava je pomenljiva, ker so prav v založniških razglasih (ali »prospektih«) tiskarji in/ali uredniki časopisov razlagali podrobnosti in informacijske možnosti novih publikacij, in s tem pogosto pokazali utrip redakcijske in založniške situacije v ozadju njihove publikacije.¹³² V zvezi z vsebinami opazamo, da se je de Coletti povsem izognil definiranju ene ali več vrst novic, ki bi bile izključene iz časopisa, kar je bila naivnost, v katero je padel de Valeri (ki je, kot smo videli, potem moral spremeniti svoje odločitve in predlagati razširitev novic na karseda raznolike teme). V zvezi z zagonom časopisa in njegovo distribucijo pa je treba poudariti, da je de Coletti objavil svoj reklamni oglas 15. maja 1784, skoraj dva meseca pred pojavom časopisa »L'Osservatore triestino« (3. julija 1784),¹³³ medtem ko se je de Valeri omejil na objavo svojega razglasa le deset dni pred prvo številko njegovega časopisa, z vsemi posledicami, ki jih je takšna zamuda

131 Ni naključje, da je k zamudi, s katero je bila natisnjena Casanovina *Zgodovina nemirov na Poljskem*, prispeval tudi ukaz Deželnega glavarstva, naj se »natisne [...] čim hitreje knjižica [...], ki vsebuje »seznam različnih vladnih ustanov in oseb, ki zasedajo ta mesta«; gl. pismo, ki ga je pisal Antonio Prividali Casanovi iz Gorice 15. februarja 1774, objavljeno v: MOLMENTI, *Carteggi casanoviani* cit., str. 94. Carlo Curiel je nato povzel ta odlomek, da bi opisal tiskarja kot preobremenjenega z »urgentnimi ukazi s strani vlade, ki so redno prekinjali [njegovo] delo«, s čimer je verjetno precej dobro ujel klimo, v kateri je de Valeri moral delati (*Trieste settecentesca* cit. str. 250).

132 O založniških razglasih za nove časopise: Karin ANGELIKE, *Louis-François Mettra et les débuts du Nouvelliste politique d'Allemagne. Réflexions sur la fonction socio-culturelle de l'ouvrage périodique à l'époque des Lumières*, in *Novelles, gazettes, mémoires secrets (1775-1800)*, actes du colloque international (Karlstad, 17-20 septembre 1994), études réunies et présentées par Birgitta BERGLUND-NILSSON, Karlstad, Karlstad University Studies, 2000, str. 163-175: 165-166; za Italijo: Gaetano GASPERONI, *Una fonte settecentesca per la storia del giornalismo*, v: »Rivista letteraria«, 7 (1935), str. 1-19 (pomembna predvsem kot kratka zbirka založniških razglasov za časopise različnih profilov).

133 DE FRANCESCHI, *Giuseppe de Coletti* cit., str. 31.

lahko prinesla pri vnaprejšnji oceni dejanskega interesa bralcev za nov časopis.¹³⁴ Tudi informacije o prodaji časopisa daleč od mesta produkcije so bile precej drugačne: de Valeri se je obračal na eventualne bralce z generičnim izrazom »assenti« [oddaljeni, op. prev.], medtem ko je de Coletti odločneje nazival zeleno publiko, ki je bivala »v dednih deželah Njegovega Cesarskega Veličanstva ter na beneškem teritoriju«. Precej večje pa je bilo tudi de Colettijevo zavedanje v zvezi z možnostjo, da lahko bralci časopis uporabijo kot medij za plačljiva oglasna sporočila; praksa, ki v založniškem razglasu »Gazzette goriziane« ni niti omenjena, je v »L'Osservatore triestino« zelo podrobno opisana (vsebovala je celo informacije o ceni oglasov na tiskano vrstico).¹³⁵ Skratka, »Gazzetta goriziana« je bila v primerjavi z »L'Osservatore triestino« nedvomno manj razvit časopis ter objavljan z manjšo mero redakcijskega znanja. Vseeno pa je treba opozoriti, da je v obdobju hitrega notranjega razvoja založniškega časopisnega žanra, kakršna so bila zadnja desetletja 18. stoletja, tudi majhno število let, ki ločujejo začetek izhajanja dveh časopisov, lahko nemalo prispevalo k boljši definiranosti tržiškega časnika v primerjavi z bolj negotovim profilom goriškega tednika.

Sicer pa, da je bila »Gazzetta goriziana« novinarski izdelek, ki ni temeljil na posebej trdnih temeljih, smo že poudarili, ko smo analizirali makroskopsko evolucijo časopisa. K temu lahko dodamo še, da je natančna analiza časopisa omogočila najti celo vrsto napak, pomot in redakcijskih nedoslednosti, ki kažejo, še bolj kot to uspeva analizi strukture časopisa, na splošno neučinkovitost de Valerija pri delu s publikacijami. S tem v zvezi je treba imeti jasno pred očmi naslednje: če je res, da so listi z novicami pogosto bili poenostavljeno dojemani, skoraj *par excellence*, kot žanr, ki ga opredeljujejo »plitkost, prevlada stereotipov, posploševanje informacij, odsotnost kritičnih mnenj«,¹³⁶ je tudi res, da so tudi za časopise obstajali dobro definirani parametri ocenjevanja založniškega izdelka, ki so omogočali razlikovanje med časopisom visoke vrednosti od tistega z nizko. Kot je leta 1766 zapisal Florentinec Giuseppe Pelli Bencivenni: da bi »naredili nekaj dobrega« v redakciji

134 Potrebno pa je povedati, da zaradi zelo visoke stopnje uničenja teh tiskanih dokumentov ni mogoče *a priori* izključiti, da razglas z dne 20. junija ni bil edini, ampak je bil preprosto zadnji iz serije dveh ali večih promocijskih prospektov, ki jih je de Valeri natisnil.

135 DE FRANCESCHI, *Giuseppe de Coletti* cit., str. 31: »tisti, ki bodo želeli objaviti kakšno besedilo, bodo morali plačati dve liri za 10 tiskanih vrstic, 3 lire za 11 do 20 vrstic, in tako sorazmerno dalje, dokler se ne prekorači število 40 vrstic; tedaj bo dodatek k znesku plačila posebej dogovorjen v skladu s vsebino, ki bo vstavljena v časopis«.

136 RICUPERATI, *I giornali italiani del XVIII secolo* cit., str. 301; s tem v zvezi gl. tudi Marino BERENGO, *Fonti e problemi di Settecento riformatore*, v: »Annali della fondazione Luigi Einaudi«, 19 (1985), str. 443–450 in kritiška opomba, ki se nanaša na Franca Venturija v: DEL NEGRO, *Il mito americano* cit., str. 4, 5. Koristni razmisleki tudi v: Yannick SEITE, *Le »Roman Hebdomadaire«, fiction et information dans la gazette au XVIIIe siècle*, v: *Journalisme et fiction au XVIIIe siècle*, ur. Malcom COOK, Annie JOURDAN, Bern etc., Peter Lang, 1999, str. 63–74.

kakega časopisa, je treba imeti »razum, sposobnosti in znanje«. ¹³⁷ Na splošno je časopis visoke kakovosti temeljil na zanesljivih informacijah in je bil sad širokega izbiranja novic; redakcija besedil je morala biti optimizirana, da bi zagotavljala objavo največjega možnega števila podatkov v majhnem prostoru, ki je bil na voljo, slog pisanja je moral biti omejen na bistveno, učinkovit ter pozoren – kot je pisal izkušeni urednik časopisa, kot je bil Domenico Caminer –, da v njem ni ponavljanj ali nasprotujočih si novic. ¹³⁸ Potem, primerno je objavljati karseda ažurirane novice (»hitrost obveščanja«, če znova citiramo Caminerja) ¹³⁹ in popraviti morebitne že objavljene napake s točnimi popravki. Na koncu, urednik časopisa se je moral, kot je znano, vzdržati vnašanja osebnih komentarjev, in pri vsem upoštevati, da so bila besedila časopisov vedno podvržena pregledu cenzorjev.

Skratka, pisanje periodičnih listov, ne da bi imeli potrebne poklicne kakovosti, je lahko pripeljalo do tega, da je časopis imel slab uspeh pri publiku ali pa je prišel navzkriž s cenzuro. »Gazzetta goriziana« v tem smislu ni bila časopis visoke kakovosti; analiza časopisa je namreč pokazala, da je urednik zagrešil več makroskopskih lapsusov in nekaj naivnih napak. Seveda, še posebej za mednarodne novice so vzrok za nedoslednosti lahko bili viri in ne de Valeri; v vsakem primeru pa je očitno, da bi kak spreten profesionallec ne samo pozorno selekcioniral informacije in preudarno izbral morebitne dopisnike, ampak bi bil sposoben po potrebi opaziti in popraviti (ali izpustiti) najdene napake v virih in obdržati vsaj dobro stilistično podobo besedil.

Če pustimo ob strani številne minimalne tiskarske napake, ki so sestavljene predvsem iz posamičnih napačnih znakov pri tiskanju, lahko opazimo, da so v nekaterih primerih izpuščeni večji deli besedila, ki so bistveni za takojšnje razumevanje, kar je znak, da je bila redakcija (ali tiskarska postavitev) narejena v naglici. To se je zgodilo junija 1776 znotraj novice o pravni kroniki v zvezi z Rimom, ki se je začela na ta način: »Zjutraj dne 24. minulega maja v Rimu kazensko sodišče *tožbo* [kurziva je naša, op. a.] opata Angela Guerrierija«; glagol, verjetno ustrezen izrazu *je obravnavalo*, je izpuščen. ¹⁴⁰

137 MORELLI TIMPANARO, *Autori, stampatori, librai* cit., str. 138. O Pelli Bencivenniju, izjemno zanimivi osebnosti za raziskovanje italijanskega založništva in novinarstva v 18. stoletju, gl. vsaj: Renato PASTA, *Profilo di un lettore*, v: ID., *Editoria e cultura* cit., str. 193–223; *Gli Scritti Di Giuseppe Pelli Bencivenni. Anagrafe Storica*, Ur. Miriam Fileti MAZZA in Bruna M. TOMMASELLO, Firenze, Pagnini-Regione Toscana, 2005; Silvia CAPPECCHI, *Scrittura e coscienza autobiografica nel diario di Giuseppe Pelli*, Roma, Edizioni di storia e letteratura, 2006.

138 »Il nuovo postiglione«, 1780, št. 51, str. 406. Koristne razmisleke (čeprav se nanašajo na rokopisne časopise iz 17. stoletja) pa je najti tudi v: INFELISE, *Prima dei giornali* cit., str. 45–47.

139 »Il nuovo postiglione«, 1780, št. 51, str. 406.

140 II., št. 49, str. 198.

Nekaj mesecev kasneje je bila objavljena novica o prisotnosti dveh odposlancev iz ameriških kolonij na madridskem dvoru, ki sta bila zadolžena za pridobitev podpore Španije v vojni proti Angliji. Pri poročanju o tem, kar so Američani ponujali Špancem v zameno za njihovo podporo v konfliktu, se je časopis izrazil na ta način:

[...] dal canto loro [gli Americani] *faranno in modo Corona* [kurziva je naša] le due importanti province della florida meridionale e settentrionale che si dovetter cedere agl'Inglese nell'ultima guerra.

[...] z njihove strani *bodo* [Američani] *poskrbeli, da Kroni* dve pomembni deželi južne in severne Floride, ki so jih morali prepustiti Angležem v zadnji vojni.

Verjetno bi pravilno besedilo moralo zveneti bolj ali manj takole: *bodo poskrbeli, da Kroni vrnejo*.¹⁴¹ Decembra 1776 pa je nepozornost spremenila »perzijske straže« v »pruske straže«, ki so zmagovalno vstopile v Basro po ukazu Sadeq Khana.¹⁴²

Zelo očiten je primer napake, ki je bila popravljena tako, da so ponovno v celoti natisnili besedilo v novi številki: gre za sporočilo uradnega značaja, ki se je nanašalo na gradbeno pogodbo za ponovno uporabo bivšega goriškega jezuitskega kolegija kot kasarno. Besedilo obvestila je enako v obeh izvodih, razen končnega dela, ki je bil v izvorniku objavljen z lapsusom:

[...] e convenendo nelle condizioni, si unirà una commissione militare ad hoc autorizzata, con la quale verranno stabiliti li contratti degli d'essere avanzati *all'opportuno Supremo Capitaniale* [kurziva je naša] per l'approvazione [delle domande].¹⁴³

[...] in v skladu s pogoji se bo združila vojaška komisija, potrjena ad hoc, s katero se bodo določile pogodbe, ki so vredne, da se jih posreduje *primernemu vrhovnemu glavarstvu* za odobritev [prošenj].

V naslednji številki je bila napaka popravljena takole (vendar pri tem ni bil posebej poudarjen niti popravek niti dejstvo, da je bilo obvestilo objavljeno dvakrat):

[...] e convenendo nelle condizioni, si unirà una commissione militare ad hoc autorizzata, con la quale verranno stabiliti li contratti degli d'essere avanzati *all'opportuno canale* [kurziva je naša] per l'approvazione [delle domande].¹⁴⁴

141 III., št. 21, str. 82.

142 III., št. 23, str. 92. Ime vojskovodje je v časopisu zapisano kot »Sader Khan, brat Karima, vladarja Perzije«.

143 II., št. 37, str. 149.

144 II., št. 38, str. 153.

[...] in v skladu s pogoji se bo združila vojaška komisija, potrjena ad hoc, s katero se bodo določile pogodbe, ki so vredne, da se jih posreduje *primernemu kanalu* za odobritev [prošenj].

Verjetno je pisec (ki je delal po nareku?) ali redaktor spremenil besedilo, ko je nezavedno pretvoril izraz v »Consiglio capitaniale« (Deželno glavarstvo, op. prev.), ki je bil v številkah goriškega časopisa zelo pogosto uporabljan.

Druge nedoslednosti je najti v zvezi s kronologijo. V št. 32 iz leta 1775 z datumom 2. februar so nekatere novice o Gorici, ki se nanašajo na konec meseca, ki se je ravno končal, omenjale januar kot »tekoči« mesec: morda je bilo besedilo sestavljeno, ko je bil še januar, in se nato podatek ni posodobil v fazi sestavljanja in tiska časopisa, ki se je odvila, kot rečeno, v začetku februarja.¹⁴⁵ Kakorkoli, gre za vrsto napake, ki je v časopisih precej pogosta. Dodamo pa ji lahko še eno, tokrat hujšo netočnost, ki se je zgodila marca 1776, ko najdemo že minuli dogodek v povezavi z glagolom v prihodnjiku: »Dne 24. minulega meseca *bo* lord Sandwich, minister vojne mornarice, *obiskal* v Spitendu vse ladje, ki morajo odpluti v Ameriko [...]».¹⁴⁶

Le na prvi pogled manjša nedoslednost je izšla v novembrski številki leta 1776, v zvezi z bilanco, ki je bila sestavljena verjetno v Londonu v zvezi s potekom ladijske vojne med Anglijo in njenimi ameriškimi kolonijami, in se je začejala takole:

Nella lista di questa settimana vedesi, che le prede fattesi dagli americani ultimamente sono più numerose di quelle fatte dalle regie fregate.¹⁴⁷

Na seznamu tega tedna se vidi, da so izpleni Američanov v zadnjem času večji od tistih, ki so jih naredile kraljeve fregate.

Problem je naslednji: v novici manjkajo tako natančna informacija o obdobju sestavljanja seznama ali časovni lok, ki je minil od njegovega nastanka, kakor tudi morebitna splošna časovna informacija o novici (kot na primer datum pisma ali časopisa, ki je bil vir novice). Omemba le »tedna« je bila zato povsem nekoristna in bralec je bil prisiljen videti prislov »v zadnjem času« kot edini časovni okvir, ki je na voljo, kar je slab znak za politični časopis, kjer so časovni podatki seveda bili bistvena koordinata za točno vrednotenje natisnjenih podatkov.

Opazili smo tudi primer, kjer gre verjetno za poskus v naglici, da bi razdelili stavčno periodo, ki je bila sicer preveč dolga; primer je iz številke iz aprila 1776 v zvezi z novico, ki se nanaša na Konstantinopol:

145 I., št. 32, str. 129 (prva in peta novica).

146 II., št. 36, str. 147. Vendar ne moremo izključiti možnosti, da napaka ni bila zagrešena pri glagolu, ampak pri mesecu (ki je bil po nesreči spremenjen iz »tekoči« v »pretekli«).

147 III., št. 22, str. 87.

Gli ambasciatori[!] di Francia e Russia, che girano in incognito per quella capitale per osservarvi le feste fattesi in occasione del parto di una delle donne del Gran Signore. Furono trattati con particolarità [...].¹⁴⁸

Ambasadorji Francije in Rusije, ki krožijo inkognito po tem glavnem mestu, da bi opazovali praznovanja, ki so jih priredili v čast poroda ene izmed žensk Velikega Gospoda. Bili so obravnavani s posebno pozornostjo [...].

Posebej zanimiv primer za analizo napak v besedilih je opaziti v eni izmed zadnjih številčk časopisa, kjer je bilo sosledje novic, vezanih na Rim, objavljeno v več delih, pri čemer pa je padlo v težko redakcijsko nedoslednost. Prva verzija članka, ki je skrajšana in vsebuje napako, je v 20. številki 3. letnika: po omembi »obsedenosti s samomorom«, ki se je razširila v Rimu, je bil naveden primer zidarja, ki se je izstradal do smrti:

[...] essendo un mastro muratore custodito in quelle carceri e figurandosi sempre di morire, non ostante la vigilanza e l'aiuto de' serventi non essendosi nutrito ostinatamente per 42 giorni di vita.

[...] ker je bil zidarski mojster zaprt v tistih zaporih in si je ves čas predstavljal, da bo umrl, in je kljub nadzoru in pomoči osebja trdovratno zavračal vsako jed 42 dni življenja.

Kot vidimo, je novica ostala brez zaključka: manjka glavni glagol (na primer izraz kot »je umrl«), ki bi potrdil, da se je smrt zapornika dejansko zgodila. V št. 24, pa je bila ponovno objavljena ista novica, vendar v zelo razširjeni verziji, oziroma kot zadnji del (tudi z vidika kronologije dogodkov) daljšega članka, ki se je nanašal na različne primere samomorov, ki so se zgodili v Rimu v zadnjem času. Tokrat je bilo poročilo o usodi zapornika natisnjeno brez napak: obveščalo je torej, da je zidar po dolgem stradanju, »na koncu brez vitalnih moči«, umrl »v zadnjih dneh«. Obdobje dolgega in tragičnega stradanja se je, glede na prvo verzijo novice, razširilo in doseglo 52 zaporednih dni.¹⁴⁹ Morda je redaktor časopisa prejel polno verzijo članka o rimskih dogodkih že pred tiskom št. 20 in je v začetku izbral iz izvirnega besedila le novico o smrti zidarja ter jo v naglici prepisal (ter tako naredil napako, o kateri smo govorili zgoraj), ter kasneje vključil po vsej verjetnosti celotno verzijo članka, ki je bila brez napak. Morda je to storil, da bi zapolnil številko, ki ni imela toliko novic, ali pa zato (kar je sicer manj verjetno), da bi ugodil zanimanju, ki ga je v vmesnem času novica iz št. 20 vzbudila pri bralcih.

148 II., št. 40, str. 164. (Stavka sta v izvirniku ločena tako, da je razultat slovnično nepravilen, op. prev.)

149 III., št. 20, str. 79 in št. 24, str. 95.

Drugi opazen primer neobičajnega podvajanja novice¹⁵⁰ se je zgodil oktobra 1776 in torej zopet v zadnji fazi obstoja časopisa, kar je morda znak, da je redakcija časopisa za Valerija predstavljala večjo težavo kot prej. V dveh zaporednih številkah je bila rubrika *Anekdote* popolnoma zapolnjena s člankom o smrti kralja Karla XII. Švedskega. Članek se je začel v št. 15, kjer pa je bil prekinjen, ne da bi bilo na kakršenkoli način omenjeno, da bo nadaljevanje sledilo v naslednjih številkah in, posledično, ne da bi se izpostavila trenutna nedokončanost članka. Gre za *modus operandi*, ki je nenavaden za časopise iz 18. stoletja, ki so bili vedno zelo natančni pri vstavljanju, po potrebi, povezav med številkami s trdno ustaljenimi formulami, kot je »preostanek [bo izšel] v naslednjem časopisu« ali »nadaljuje se prihodnjič«. ¹⁵¹ Članek se je nato nadaljeval v naslednji št. 16, vendar tudi tokrat ni bilo nobene omembe dejstva, da gre za nadaljevanje besedila, ki se je že začelo v prejšnji številki. Redaktor je celo v št. 16 ponatisnil del že objavljenega članka v št. 15, in tako brez pravega razloga ustvaril zelo očitno ponavljanje besedil.¹⁵²

Pr eden zaključimo, se moramo ustaviti ob prisotnosti članka, vezanega na Portugalsko, ki je bil predlagan s strani nekega »pisma, ki je prihajalo iz Lisbone« in je bil objavljen v št. 37 dne 14. marca 1776. Če poenostavimo, je novica poročala o pretepu med »tujcem« in dvema prostitutkama, ki se je tragično zaključil tako, da je moški v samoobrambi ubil neko osebo, ki je prišla ženskam na pomoč.¹⁵³ Na prvi pogled gre za novico kot mnoge druge: poročanja o majhnih dogodkih iz kronike seveda v časopisih niso bila redka (čeprav v de Valerijevem listu tudi ne prav številna). V resnici pa je pred nami ponarejena novica, oziroma novica, ki ne ustreza dogodku, ki bi se resnično zgodil v času in predvsem na kraju, omenjenem v časopisu. Opisani dogodek je bil namreč že omenjen novembra 1769 v vsaj štirih italijanskih časopisih (ali časopisih v italijanščini): »Gazzetta di Milano«, »Notizie del mondo« iz Firenc, »Nuove di diverse corti e paesi« iz Lugana¹⁵⁴ ter »Diario di Roma«, ki je

150 Naj opozorimo na to, da podvajanja, o katerih govorimo, niso sestavljena iz preprostih dopolnil/popravkov podatkov, ki so bili predhodno objavljeni, niti ne gre za primere istočasne objave pod različnimi časovno-krajevnimi oznakami iste novice, kar je primer, ki ga je mogoče pogosto srečati v starih časopisih, posvečenih mednarodnim novicam.

151 To prakso je med drugim mogoče najti tudi v »Gazzetti goriziani«, na primer v III., št. 5, str. 20 in št. 6, str. 24. (glej prilogo 5.12.3, 5.12.4).

152 III., št. 15, str. 60 e št. 16, str. 63, 64.

153 II., št. 37, str. 148 [= 152] (glej prilogo 5.10.2).

154 Članek iz milanskega časopisa je prepisan v: Giuseppe PARINI, *La Gazzetta di Milano [1769]*, ur. Arnaldo BRUNI, Milano-Napoli, Ricciardi, 1981, str. LI, kjer so navedene tudi omembe drugih dveh časopisov. O florentinskem časopisu: *Per un regesto* cit., št. 55; RICUPERATI, *Giornali e società* cit., str. 237–239; MORELLI TIMPANARO, *Autori, stampatori, librai* cit., str. 153–158; 171–179; o luganskem časopisu: Callisto CALDELARI, *Bibliografia luganese del Settecento. Le edizioni Agnelli di Lugano: libri, periodici*, Bellinzona, Casagrande, 1999, str. 577–653; Id., *Bibliografia del Settecento. Attraverso 2240 opere recensite dagli stampatori Agnelli di Lugano (1747–1799)*, [Bellinzona], Istituto bibliografico ticinese, 2006; Fabrizio MENA, *Stamperie ai margini d'Italia. Editori e librai nella Svizzera italiana 1746–1848*, Bellinzona, Casagrande, 2003, str. 23–98.

izhajal v Benetkah.¹⁵⁵ V letu 1769 pa dogodek ni bil lociran na Portugalskem, temveč v Londonu in »tujec«, protagonist dogodka iz kronike, je imel ime in priimek: Giuseppe Baretti. Ni jasno, ali je predelava članka (tedaj starejšega od svoje predhodne verzije za kar sedem let) de Valerijevo delo, ali pa je redaktor, v dobri veri, prepisal že deformirano novico iz kakšnega nam neznanega vira. Gotovo pa je, da se je ponarejanje z lahkoto uporabilo v »Gazzetti goriziani«, kjer se, zaradi lahkotnosti, s katero je pisec časopisa upravljal s časovno postavitvijo novic, za objavo članka ni bilo niti treba zateči k izmišljevanju verjetnega obdobja odvijanja dogodkov.

Ostane nam še, da se posvetimo objavam besedil, neljubih določenim osebam ali institucijam: de Valeri (kakor izhaja s strani same »Gazzette goriziane«) je imel tak problem le enkrat. Dejstva so naslednja: konec septembra 1774 je v kraju Salcano (danes Solkan) 46-letna kmetica »po imenu Caterina Prion« več ur zatem, ko je rodila dva otroka, ob pomoči dvornega zdravnika Antonia Musniga, ki je prišel na tja iz bližnje Gorice, znova začutila popadke in rodila tretjega otroka. Pri opisovanju dogodka je pisec vstavil stavek, ki se je nanašal na Musniga, in ki ga je najbrž nekdo moral imeti za neprimerne:

Bil je on že na tem, da se vrne, ko so ga dohiteli novi kriki družine, in z enakim tveganjem in spretnostjo je pomagal na svet tretjemu fantku [...] ¹⁵⁶

V naslednji številki se je de Valeri še enkrat lotil dogodka, kar nam je omogočilo boljše videti pomoto: pisec je »bolje obveščen« poudarjal, da se dvorni zdravnik ni oddaljil takoj po prvem posegu, temveč je, v polnem zavedanju stanja, v katerem je bila porodnica, ostal z žensko vse do rojstva tretjega otroka. V luči tega popravka nihče ni mogel zanikati Musnigovega »znanja in izvedenosti«, ki ju je prejšnji članek nehoti postavil pod vprašaj. Poleg tega, da bi se izognili nesporazumom, je bila kompetenca glavnega zdravnika lahko še nadaljnje (in »po pravici«) izpričana s strani matere in očeta novorojenčkov, dveh babic in »drugih žensk, ki so vedno prisotne« pri porodih.¹⁵⁷ Potrdilo se je, da je sestavljanje novic za časopis delikatno delo, tudi če je šlo za lokalni list in za novico iz mestne kronike, ki spada v kategorijo zanimivosti.

Če je to edini incident v zgodovini izhajanja »Gazzette goriziane«, pa je po drugi strani res, da je morda obstajala še ena druga priložnost, ob kateri bi delo pisca lahko postalo predmet kakšnega ugovora. Gre za novico o prihodu Jožefa II., Leopolda II., nadvojvode toskanskega in drugih članov cesarske družine v Benetke: nadvojvod Ferdinanda in Maksimiljana. Pisec novice je pri poudarjanju, kako je bivanje Habsburžanov v Benetkah padlo prav na dni, ko se je praznoval praznik Vnebohoda, trdil, da je

¹⁵⁵ GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 122.

¹⁵⁶ I., št. 14, str. 54.

¹⁵⁷ I., št. 15, str. 58.

»veliko število tujcev«, ki so bili v mestu, prišlo tja bolj zato, da bi »občudovali cesarsko vladarsko družino«, kot pa »sodelovali pri vsakoletnih ceremonijah«, organiziranih ob verskem prazniku.¹⁵⁸ V tem primeru, četudi de Valeri ni bil primoran objaviti nobenega popravka, smo po mnenju avtorja teh vrstic vseeno priča rahlo neprevidnemu komentarju: običajno so se namreč pisci časopisnih novic izogibali primerjanju med eminentnimi subjekti (v tem primeru med Habsburžani in Serenissimo, ki je tukaj predstavljena s svojimi verskimi navadami), marveč so skušali postaviti na isti nivo vse protagoniste opisovanih dogodkov.

---

158 I., št. 49, str. 203.

5 »Gazzetta goriziana« in Rudolf Coronini Cronberg

Večkrat smo se že ustavili pri pomembnosti, ki jo je grof Rudolf Coronini Cronberg imel za Valerija de Valeri, že od njegovih čedadskih tiskarskih let. Številne sledi bližine tiskarja s plemenitim Goričanom smo našli tudi v »Gazzetti goriziani«. Ta tednik celo posebej jasno kaže, kako je bil de Valeri stalno zaposlen z iskanjem Coroninijeve podpore.¹ Rojen leta 1731, je bil Coronini eden najvidnejših mož v Grofiji, nenazadnje zaradi vezi in poznanstev, s katerimi se je lahko pohvalil tako doma kot v drugih mestih (predvsem na Dunaju). V letih tiskanja časopisa pa je pokrival funkcijo deželnega namestnika Združenih grofij Goriške in Gradiščanske² ter komerčnega podpredsednika,³ pridobil pa je tudi naziv tajnega svetnika (ki mu je bil podeljen v avgustu 1774, kot je bilo, v skladu s pričakovanji, objavljeno v de Valerijevem tedniku).⁴

Poleg političnih in administrativnih obveznosti je bil Coronini zelo aktiven tudi na intelektualnem področju. Nikoli ni prenehal z raziskovanjem in objavljanjem svojih eruditskih raziskav, ki so se začele že v mladostnih letih, čeprav je šlo za dela, ki so bila globoko vezana na kulturo prve polovice 18. stoletja, zato se je v zadnjih desetletjih 18. stoletja njihov pristop zdel že z mnogih vidikov anahronističen.⁵ Na področju lokalnega založništva pa je bil grof pomembna osebnost tudi zaradi svoje institucionalne vloge, od trenutka, ko je postal, kot smo videli, deželni upravitelj Grofije, in s tem po reformi cenzure leta 1775 tudi odgovoren za potrjevanje licenc za tisk,

1 O Coroniniju: GROSSI, *Annali* cit., v seznamu avtorjev ter v seznamu piscev in prejemnikov posvetil; MORELLI, *Istoria della contea* cit. in DELLA BONA, *Osservazioni ed aggiunte* cit. *ad indicem* v izdaji iz leta 2003; Luigi MAINI, *I Fasti goriziani del conte Rod. Coronini. Cenni bibliografici*, Gorizia, Paternolli, 1868; Silvano CAVAZZA, *Note sulla storiografia goriziana del Settecento*, v: »Studi goriziani« 75 (1992), str. 61–77; STASI, »Canto gli onor delle sonziache sponde« cit.; Claudia BORTOLUSSO, *L' »informazione« di Rodolfo Coronini di Cronberg (1767): spunti e riflessioni sulla nobiltà goriziana in una controversia secolare*, v: »Annali di storia moderna e contemporanea«, 12 (2006), str. 383–396. Celoten biografski profil je na voljo v: Rudj GORIAN, *Coronini Cronberg Rodolfo*, v: *Nuovo Liruti* cit., str. 814–822. Tudi samo »Gazzetto goriziano« je med drugim potrebno upoštevati kot vir določene pomembnosti za Coroninijevo biografijo.

2 Za novico o imenovanju: I., št. 3, str. 9.

3 II., n 1, str. 5, 6.

4 I., št. 11, str. 41 (z omembami tudi drugih funkcij, ki so naštetje tu zgoraj).

5 V tem oziru je pomeljava sodba, ki jo je o Coroniniju izrekel Giacomo Casanova, po mnenju katerega si je erudit prislužil »ime v *Journal des savants*, ker je dal natisniti določena svoja dela v zvezi z diplomatskimi vprašanji, napisana v latinščini«, pri tem pa je dodal: »nihče jih ni bral in raje so mu gratis podelili naziv poznavalca, kot pa da bi se kdo potrudil jih prebrati«. Gl. CASANOVA, *Storia della mia vita* cit., str. 968; gl. tudi STASI, »Canto gli onor delle sonziache sponde« cit., str. 35, 36.

ki so se izdajale v Gorici (podatek, ki je za de Valerija zagotovo moral biti občutljiv). Poleg tega se je v letih, ko je izhajal časopis, Coronini zanimal za ohranjanje lokalne kulturne dediščine, ter izkazal zanimanje tako za obnovo rimskih ostankov⁶ kot tudi za ohranitev dokumentov in umetniških del bivšega jezuitskega kolegija (jezuiti so bili verski red, s katerim je bil grof močno povezan).⁷

V takšni situaciji ne preseneča ugotovitev, da je bilo zanimanje »Gazzette goriziane« v odnosu do Coroninija večje in bolj izraženo kot pa zanimanje za druge plemeni-taše, klerike ali intelektualce, do te mere, da je ta prisotnost postala opazen element značilnosti časopisa. Na tem mestu se ni mogoče ustaviti pri vseh besedilih in vseh novicah, ki so se znašli v časopisu v zvezi z učenjakom, zato se bomo omejili na poročanje o nekaterih izbranih novicah in člankih. Ti so koristni za definiranje tako raznolikosti kontekstov, v katerih je bil plemeniti Goričan omenjan, kakor tudi dinamik, s katerimi se je z de Valerijeve strani oblikovalo to, kar bi lahko definirali kot stalna in intenzivna operacija *captatio benevolentiae*.⁸

Poleg tega lahko opazimo, da je Coronini zavzemal pomembno mesto v časopisu kot oseba, ki so ji bili posvečeni kratki literarni sestavki, ali pa kot njihov avtor. Februarja 1775 je bil objavljen anonimen sonet v furlanščini, posvečen Coroniniju, natisnjen poleg drugega soneta, ki je bil posvečen grofu Francu Adamu Lambergu, deželnemu glavarju na Goriškem in Gradiščanskem.⁹ Malo kasneje je izšel še en sonet, in sicer Antonia Carpaccia, v katerem je avtor, s celo vrsto učenih referenc (ki so bile tudi komentirane v več opombah na dnu strani), branil Coroninijevo delo *Specimen genealogico-progonologicum*, ki je bilo predmet nekaterih kritik; med drugim je Carpaccio izvedel za ta negativni komentar prav pri branju »Gazzette goriziane« (št. 30).¹⁰ V avgustu leta 1776 sta bila v tedniku natisnjena dva soneta, posvečena Coroniniju, avtor enega je bil Pietro Antonio Codelli (čigar objava je dala možnost uredniku časopisa, da je hvalil pisca in prejemnika posvetila)¹¹, avtor drugega pa Alessandro de Rossi, literat, ki ga je ob njegovem prehodnem obisku v Gorici »presenetila [...] [grofova] prijaznost in ljubeznivost«. ¹² Coronini pa se je pojavljal v časopisu tudi kot

6 Prav tam, str. 20, 57.

7 Prav tam, str. 36, 37.

8 Pomembno je poudariti, da izbor novic ni upošteval številnih omemb Coroninija, ki jih je najti v novicah o uradnih javnih dogodkih, kjer je bilo neizogibno omeniti grofa po dolžnosti kronike i zatorej ni bilo posledica posebnega odnosa med de Valerijem in eruditom.

9 I., št. 35, str. 144, 145; vključuje.: *Gloriati pur, signor, di ve puartat e Signor! io resti mut, e senza vos*. V: PELLEGRINI, *Letteratura friulana* cit., str. 103, e omenja pripis avtorstva dveh sonetov Giovanniju Battisti Brignoliju.

10 I., št. 38, str. 158.

11 III., št. 8, str. 31, 32; vključuje.: *Già son due lustri, che dal sacro monte*.

12 III., št. 9, str. 35, 36; vključuje.: *Questo è 'l tempio di gloria. Ecco già siede*.

avtor, na primer epigrama, posvečenega Mariji Tereziji, ter še enega takšnega dela, posvečenega Jožefu II., ki ga je časopis objavil takoj, ko je prišla na dan novica, da bo vladar kmalu obiskal Gorico.¹³

Tudi Marianna Dietrichstein, Coroninijeva žena, se je pojavljala v časopisu z določeno rednostjo: kot oseba, ki so ji bili posvečeni marteljanski stihi, ki jih je sestavil sam Codelli, ko je grofica prejela od Marije Terezije v dar tobačnico,¹⁴ kot pesnica na praznovanju cesaričinega godù¹⁵ in kot mati novorojenega Petra Antona Coroninija.¹⁶

Ob drugih priložnostih je de Valeri poudarjal, kako goreče je grof opravljal svoje javne funkcije. To se je zgodilo na primer julija 1775, ko je Coronini sodeloval pri vrsti pregledov, katerih namen je bil izboljšati obdelavo svile (t. i. »maestranze dei fornelli«), ki so ga vzpodbudile, da je šel

z nemajhnim nelagodjem tudi v oddaljene konce grofije, da bi tako vladarju kar najbolj ustregel in da bi spodbudil dobro voljo industrialcev [...].

V zvezi s tem je časopis poudaril tudi velikodušnost, ki jo je Coronini pokazal, ko je »lastnoročno« razdelil »kakšno majhno, a primerno nagrado« najboljšim delavcem.¹⁷

Časopis je sledil tudi grofovemu zanimanju za ovrednotenje arheološkega nahajališča v Ogleju. Tu je Coronini prikazan tako v svoji uradni funkciji državnega uradnika, kakor tudi kot erudit in posledično referenčna oseba za raziskovanje in ohranitev rimskih ostankov, najdenih na ozemlju rimskega antičnega mesta. Spomladi 1775 je de Valeri objavil novico, da so bili Coroniniju predani »štirje antični spomeniki« in ena »urnula lacrimarum«, najdeni v Ogleju in verjetno namenjeni, da okrasijo grofovo palačo v Kojskem (kjer je grof običajno zbiral prav arheološke ostanke).¹⁸ Učenjak je poleg tega pogosto spremljal v Oglej pomembne osebe, ki so obiskale Grofijo, kot na primer grof Henrik Blumingen in grof Franc Orsini Rosenberg.¹⁹ Ni pa imel časti, da bi bil vodič Jožefu II. med njegovim obiskom Ogleja (»katerega ostanke«, je dodal de Valeri, »že mnogo stoletij« niso bili »počaščeni s strani nobenega cesarja«)²⁰: cesarja so namreč sprejele druge pomembne osebnosti

13 I., št. 21, str. 84 e št. 47, str. 195; v obeh primerih je poudarjeno, da so bili verzi že predhodno natisnjeni v dunajskem časopisu »Auszüge aus den besten litterarische Journalen Europens«.

14 III., št. 21, str. 83, 84; vkl.: *Co'torvi sguardi invidia d'atro veleno aspersi*.

15 III., št. 16, str. 62.

16 II., št. 51, str. 206.

17 II., št. 2, str. 5, 6.

18 I., št. 45, str. 186 (glej prilogo 2.1).

19 I., št. 34, str. 139 in št. 49, str. 202.

20 I., št. 34, str. 139 e št. 49, str. 202. 20 i, št. 47, str. 195.

iz Grofije, medtem ko se je Coronini moral zadovoljiti s tem, da ga je srečal v Viscu, ko je bil že na poti v Benetke.²¹

Opozorimo naj, da je časopis obelodanil tudi Coroninijevo zanimanje za neantikvarno umetnost; septembra 1774 se je de Valeri namreč ustavil pri fontani, delo Francesca Rosmana in Marca Chiereghinija, ki jo je plemeniti Goričan dal zgraditi v svoji palači v Kojskem.²²

Odločilni trenutek v tej dolgi vrsti hval in citatov pa je predstavljala recenzija druge izdaje že omenjenega Coroninijevega dela *Specimen genealogico-progonologicum*, ki jo je uredil pater Francesco Carlo Palma in izdal Trattner na Dunaju leta 1774 (v razširjeni izdaji glede na že omenjen prvi beneški natis pri Zatti iz leta 1770).²³ Šlo je za razkošno izdajo, posvečeno nadvojvodi Petru Leopoldu, h kateri je Coronini prispeval tudi z bakrorezi, ki so med drugim vsebovali tudi rodoslovno drevo Marije Terezije.

Recenzije knjige, kot bomo videli, ni napisal de Valeri, ampak anonimno pero, ki je bilo sposobno znajti se med številnimi eruditskimi in bibliografskimi referencami: komentar, ki se je začel v št. 23 prvega decembra 1774,²⁴ se je čezmerno razširil, tako da je prišel do zaključka šele v št. 34, 16. februarja 1775,²⁵ potem ko je bil objavljen v skupno enajstih številkah. Kar dela to recenzijo neobičajno, ni le njena izjemna dolžina, ampak tudi njena posebna struktura: z izgovorom, da gre za opis knjige, je de Valeri namreč objavil nekakšno bio-bibliografijo o eruditski (in ne samo tej) dejavnosti Coroninija. V št. 23 se je torej, po kratkem de Valerijevem promocijskem oglasu, vezanem na prodajo knjige (»končno so z Dunaja prispele nekatere kopije druge izdaje [...]«) in po nekaj uvodnih pojasnilih o značilnostih knjige, recenzija začela s slavilnim epigramom Francesca Carla Palme, ki je spremljal Coroninijev portret, objavljen v knjigi. Epigram pa ni ovrednotil grofovih zaslug tako, kot bi moral (kot je opazil tudi komentar, je pisalo, objavljen v dunajskem časopisu »Auszüge aus den besten litterarische Journalen Europens«) in pisec recenzije je dodal nekaj kratkih slavilnih kompozicij, katerih avtor je bil bivši jezuit Girolamo Guelmi, »profesor matematike tukaj v Gorici«, ki je nekaj let tesno sodeloval s Coroninijem.²⁶

21 I., št. 48, str. 197, 198.

22 I., št. 12, str. 46, 47 (glej prilogo 2.2).

23 Celoten naslov dela je *Specimen genealogico-progonologicum ad illustrandam augustam Habsburgo-Lotharingicam prosapiam*. O Coroninijevem delu: STASI, »Canto gli onor delle sonziache sponde« cit., str. 30, 31; DE GRASSI, »Alla sacra Cesarea cit., str. 145; ID., *Tra Venezia e Vienna* cit., str. 13, 14.

24 I., št. 23, str. 90–92.

25 I., št. 34, str. 140–142.

26 I., št. 23, str. 91, 92. O odnosu med Guelmijem in Coroninijem: STASI, »Canto gli onor delle sonziache sponde« cit., str. 37, 39, 43, 46, 47, 50, 54.

V št. 24 se je recenzija nadaljevala, med drugim, z omembo darila v obliki zlate medalje, ki jo je Marija Terezija podarila plemenitemu Goričanu, ko se je v mladosti šolal na prestižnem Terezijanskem kolegiju na Dunaju, nato pa je sledila omemba nove serije slavnih in dolgoživih »Acta eruditorum« iz Leipziga (»Nova acta eruditorum«)²⁷ ter časopisa »Annali letterari d'Italia« iz Modene (toda tiskanega v Benetkah) Francesca Antonia Zaccarie,²⁸ ker sta objavila naklonjene članke o raziskavah plemenitega Goričana.²⁹

Še vedno v št. 24 in nato v št. 25³⁰ se je recenzija zadrževala pri podrobnem opisu ikonografskega okrasja v Coroninijevi knjigi, pri čemer je bila pozornost posvečena predvsem nekaterim heraldično-genealoškim razlagam, vezanim tudi na grofovo rodbino. Latinski prepisi in eruditski napotki na Coroninija (ki so večkrat citirali Palmo) so se nadaljevali v št. 26 in 27,³¹ medtem ko se je v št. 28 prešlo na analizo besedila v knjigi (s posebno pozornostjo na predgovor in posvetilo) in se nato nadaljevalo z genealoškimi podatki in citati, ne najbolj primernimi za časopis, ki ni literarne narave.³² Poročilo se je nadaljevalo še v št. 29 in 30 (kjer se je branilo Coroninija pred nekaterimi eruditskimi kritikami),³³ v št. 31 pa je najti hvalnico grofovih del, s komentarji o njihovem nastanku in njihovem uspehu.³⁴ V št. 32 in 33 in nato do zaključka recenzije se je komentar transformiral v kulturno biografijo, polno detajlov, citatov in referenc, vse z namenom, da se izpostavijo Coroninijevi talenti.³⁵ Med objavami, ki so omenjene v recenziji, naj omenimo tudi dva kulturna časopisa: »Saggio critico della corrente letteratura straniera« iz Modene (v resnici je izhajal v Benetkah, pod vodstvom Francesca Antonia Zaccarie)³⁶ in »Journal encyclopédique« iz Bouillona (pri njegovi omembi je sicer zamenjan kraj tiskanja z omembo urednika časopisa: »Enciclopedia giornale del Bouillon«).³⁷

27 O začetkih časopisa: Augustinus Hubertus LAEVEN, *The acta eruditorum under the Editorship of Otto Mencke (1644–1707): the History of an international learned Journal between 1682 and 1707*, Amsterdam, APA, 1990.

28 O časopisu: *La biblioteca periodica. Repertorio dei giornali letterari del 6–700 in Emilia e in Romagna*, II, ur. Martino CAPUCCI, Renzo CREMANTE e Giovanna GRONDA, Bologna, Il Mulino, 1987, str. 279–356.

29 I., št. 24, str. 96, 97.

30 Prav tam in št. 25, str. 102–104.

31 I., št. 26, str. 107, 108 e št. 27, str. 110, 111.

32 I., št. 28, str. 115, 116.

33 I., št. 29, str. 119, 120 e št. 30, str. 122, 124.

34 I., št. 31, str. 127, 128.

35 I., št. 32, str. 131, 132 (glej prilogo 2.2), št. 33, str. 135–138, št. 34, str. 140–142.

36 I., št. 32, str. 132 (glej prilogo 2.2). O časopisu: *La biblioteca periodica*, II cit., str. 223–277.

37 I., št. 33, str. 136. O časopisu: *Dictionnaire des journaux* cit., št. 730.

Naj opozorimo, da je objava tako dolgega in podrobnega komentarja v »Gazzetti goriziani« imela nekaj prehodnih posledic z bibliološkega vidika: v treh izmed štirih številčk časopisa, ki so bile tiskane z večjim številom strani kot običajno (šest namesto štiri), je dodatek nastal prav zaradi potrebe po prostoru za ta dolgi komentar. Z drugimi besedami, v nekaterih primerih je recenzija strošek produkcije številčk tednika povečala za 50 %, v skladu s porabo papirja. Ta podatek nas tudi oddalji od suma, da je bilo tiskanje te recenzije v prvi vrsti uredniška rešitev, ki bi pomagala z besedilom zapolniti časopisne izvode v trenutkih, ko bi imeli premalo pravih novic.

Kar se tiče Coroninijeve reakcije na tako dolgo recenzijo, je verjetno, da je grof prispevek sprejel z zadovoljstvom. Gotovo je učenjak pozorno prebral komentar, če je res, da je poslal uredniku časopisa sporočilo, v katerem se je avtorju zahvaljeval za dolgo besedilo (»izobraženemu poznavalcu«, ki, kot že omenjeno, ni bil ista oseba kot de Valeri), da mu je dal možnost najti nekaj napak, natisnjenih v njegovi knjigi.³⁸

V nasprotju s Coroninijevim interesom za recenzijo pa so bile reakcije drugih bralcev časopisa negativne. Da je poročilo o *Specimen genealogico-progonologicum* bilo pretirano dolgo in preveč očitno naravnano h hvaljenju (če že ne prilizovanju), je moralo biti jasno mnogim, tako kot se je morala zdeti pretirana stalna de Valerijeva pozornost v odnosu do Coroninija. Ni naključje, da je eno izmed izjemno redkih nam poznanih pričevanj sodobnikov o »Gazzetti goriziani« vezano prav na ta posebni vidik vsebinskega profila časopisa. Gre za sonet, priložen pismu, ki ga je 22. marca 1775 iz Gorice poslal Francesco Carlo Coronini Cronberg (ki je na nek način prišel do teh verzov, kar je okoliščina, ki poudarja njegovo bližnjo vez z redakcijo časopisa) Giacomu Casanovi. V sonetu se je anonimni avtor posmehoval prav de Valerijevemu odnosu do »gospoda grofa Monte Coronà«, oziroma Rudolfa Coronini Cronberga.³⁹ Tukaj so ti verzi, pred katerimi je odlomek iz pisma Casanovi:

Voici un sonet adressé à Valerio per un inconnu au sujet de l'encens
qu'on donne dans notre gazette à mr. le viceprésident

Valerio, kaj počneš? Vedno si tu,
s kadilnico v roki, in mahaš s kadilom,
ki širi gost, gost dim
do gospoda grofa Monte Coronà.

38 I., št. 34, str. 141, 142. Coroninijevo sporočilo se je začinjalo takole: »Gospod Valerio, kdorkoli je bil recenzent moje knjige, sem do njega začutil posebno spoštovanje zaradi njegovega dobrega in posrečenega načina razmišljanja in pisanja.«

39 Moncorona je italijansko ime za slovenski kraj Kronberk (ki je povezan prav z rodovino Coronini Cronberg).

Kaj ne veste? Zmožnost vida
zaradi preveč dima se izgubi;
in slepi revež, ki se mu dela taka škoda,
deli klofute sem in tja.

Koliko klofut je že dal dosedaj?
Veliko, dragi kolega, zato mu recite,
naj pošlje kadilnico v maloro.

Ekscelenca je rekel jasno in glasno:
kot služabnik mu razkrijem resnico:
vsi se mi smejejo, in vsi brijejo norce iz njega.⁴⁰

V sonetu, ki je med drugim zelo ekspliciten, lahko opazimo predvsem prvi verz zadnje tercine (»Ekscelenca je rekel jasno in glasno«), ki se verjetno nanaša na dejstvo, da se je de Valeri obračal na Coroninija vedno na posreden način, zatekajoč se ne toliko k očitni hvali, temveč k poudarjanju njegovih zaslug preko objavljanja informacij ali recenzij v zvezi z njim. Vendar je gotovo, da se je sam de Valeri zavedal, da je pretiraval pri neprimerni in preveč osebni uporabi časopisa. V št. 30 »Gazzette goriziane« se je namreč urednik v uvodu k enemu od delov neskončne recenzije dela *Specimen genealogico-progonologicum* izrazil s temi besedami (za katere ni izključeno, da bi morda lahko bile odgovor na sonet, ki smo ga navedli zgoraj):

Nekateri mislijo, da me je pomemben položaj, ki ga ima aktualni deželni upravitelj pokeženih grofij Goriške in Gradiščanske, napeljal na hvalo njegove genealogije, kakor da bi preko prilizovanja iskal pridobitev dragocene zaščite tega izobraženega plemiča. Če bi poznali gospoda grofa Coroninija na način, kot ga jaz imam čast poznati, si ne bi pustili obtežiti misli s tako slabo utemeljenimi sumi. On je preveč iskriv talent, da bi se pustil zapeljati od goljufive umetnosti večjih panegirikov.⁴¹

Graja bralcev je bila med drugim razumljiva: ni šlo le za vprašanje diskretnosti, ampak so bili v igri tudi preprosti ekonomski razlogi. Publika namreč ni kupovala časopisa

40 (Prevod K. Lazar; izvirno besedilo: »Valerio cosa feu? Se sempre qua / Col toribolo in man à dar l'incenso / Che spande un fumo denso denso / Al sior conte del Monte Coronà. / No saven? La visiva facultà / Pel troppo fumo al fin la perde il senso / E l'orbo gramo con so dano immenso / El dà de' scapuzzoni in qua e in là. / Quanti creden che l'n'abbia da' fin' ora? / Molti compare caro, onde avisélo / e butté l'incensier a la malora. / Eccellenza disé franco, e a la bona; / Da servitor la verità ghe svelo / Tutti i me ride, e tutti i la cogiona.«) To so koordinate Casanovinih dokumentov: Marr 13 M3 in Marr 13 M 4. Zahvaljujemo se Marcu Leeflangu, ki nam je priskrbel besedilo soneta.

41 I., št. 30, str. 122.

zato, da bi sodelovala pri prilizovanju, ki ga je izvajal pisec, ampak da bi bila obveščena o aktualnih dogodkih.

Da zaključimo analizo odnosa med časopisom in Rudolfom Coronini Cronbergom, nam ostaja še, da podrobneje analiziramo morebitno vlogo, ki jo je imel grof pri objavljajanju časopisa, najsi kot vplivna oseba, pomembna za de Valerija (in torej sposobna podpirati založniško iniciativo), ali kot oseba, ki lahko priskrbi besedila in novice za objavo v časopisu. Ne smemo pa pozabiti, da je časopis izhajal v letih, ko je po prihodu novega deželnega glavarja, grofa Lamberga, v Grofijo Coroninijeva osebnost začela izgubljati prestiž; morda je bil to razlog, da je plemeniti Goričan uporabil tednik, da bi poudaril in ovrednotil svojo pozicijo intelektualca in funkcionarja. Skratka, lahko domnevamo, da je bil Coronini vsaj deloma sposoben vplivati na nekatere redakcijske izbire de Valerija, ki vseeno, tudi če odmislimo verjeten obstoj osebnih povezav z deželnim upraviteljem Grofij, bi težko zavrnil grofovo morebitno željo po objavi določenih besedil in izpustitvi novic, ki mu ne bi bile všeč.

Tem preudarkom lahko dodamo še, da je ob nekaterih redkih priložnostih vseeno mogoče predpostavljati ali ugotoviti, da je bilo tiskanje določenih informacij v časopisu na dejansko grofovo zahtevo. Vidimo torej, da je julija 1774 Coronini spodbudil k objavi vrsto spisov v podporo ukrepu, s katerim je Dunaj ukazal cenzurirati del pete lekcije *Brevirja* Gregorja VII. Ob tej priložnosti je de Valeri, morda na neposredno vzpodbudo deželnega namestnika, razglasil, da bo poskusil objaviti »v našem časopisu, kolikor bo dovolj, da prepriča« tudi tiste, ki so še v dvomih glede primernosti ukrepa.⁴² Kasneje, med poletjem in jesenjo 1776, je časopis podprl zadevo, ki je bila grofu še posebej draga: dodelitev tako imenovanih štipendij za obiskovanje Werdenberškega semenišča, šolske ustanove, ki je bila v veliki meri vezana na sedaj že ukinjen jezuitski kolegij. Goriški učenjak je, kot potomec Caterine Coronini (žene Giovannija Battiste Werdenberga in soustanoviteljice šole v letu 1629), po razpustitvi jezuitskega reda še imel *jus patronatus* nad šestnajstimi učenci⁴³ in je z določeno vztrajnostjo uporabil prav de Valerijev tednik (»preko tega časopisa [grof] obvešča vse«, je pisalo), da bi oznanil razpoložljivost mest in potrebne pogoje za njihovo dodelitev.⁴⁴

Za zaključek lahko mirno rečemo, da če bi bila kdaj »Gazzetta goriziana« objavljena s posvetilom, bi bilo to zagotovo namenjeno Coroniniju. Praksa, posvetiti tiskarske produkte posebej vidnim osebam v političnem svetu (ali vsaj premožnim osebam,

42 I., št. 2, str. 6. V nadaljevanju je de Valerij sporočil, da bo posebej natisnil besedilo predavanj, ker je predolgo, da bi ga lahko vstavil v časopis: I., št. 3, str. 10.

43 I., št. 22, str. 85. O ustanovitvi semenišča: Carlo MORELLI DI SCHÖNFELD, *Istoria della Contea di Gorizia*, II, Gorizia, Paternolli, 1855, str. 184; omembe delovanja institucije v: Luigi TAVANO, *Vicende ed influssi delle istituzioni scolastiche religiose ed ecclesiastiche (1740-1919)*, v: *La scuola, la stampa* cit., str. 43-54: 45.

44 III., št. 5, str. 18 (od koder izvira citat); št. 10, str. 37, 38 (glej prilogo 2.4); št. 14, str. 54; št. 19, str. 73, 74.

ki so zmožne ceniti in predvsem financirati dela), ki je bila zelo razširjena v drugih založniških žanrih, je bila pri redakciji časopisov opažena samo v redkih primerih, medtem ko je bila bolj pogosta pri kulturni periodiki. Takšna situacija je verjetno prispevala k temu, da izrecnega posvetila Coroniniju v goriškem listu ni bilo.⁴⁵

---

45 Omembe na redke povezave med časopisi in posvetili v: GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 57; nekaj omemb časopisov drugih vrst v: PAOLI, *L'appannato specchio* cit., str. 60, 70, 86, 117 e 118. Koristno je spomniti, da je leta 1780 Francesco Seratti, svetovalec Pietra Leopolda iz Toscane, opomnil nadvojvodo, da ni pametno sprejeti posvetila »kakršnegakoli periodičnega dela« predvsem, če gre za časopis, »ki nikoli ne sme biti garantiran z vladarskim imenom«; gl. BALDACCI, *Filippo Stecchi* cit., str. 48.

6 »Gazzetta goriziana« v odnosu do lokalnih novic

Lokalni časopis v marginalnem okolju

Postaviti na trg informacij časopis, kot je »Gazzetta goriziana«, je bila pobuda, ki ji ni manjkalo neznank v enačbi, in seveda ni bilo samo po sebi umevno, da bo časopis dejansko dosegel (in vzdrževal) zadosten nivo zanimanja pri bralcih, kar bi upravičilo tiskanje časopisa. Kljub temu da je v sektorju lokalnih novic tednik imel monopolno pozicijo (saj se mu ni bilo treba primerjati z drugimi časopisi, ki bi nastajali ali se le prodajali v Grofiji), pa so posebnosti tega novinarskega žanra lahko predstavljale predpogoj za uspeh časopisa. Bilo bi namreč napačno videti v časopisu edino sredstvo za razširjanje lokalnih novic na Goriškem: novice so namreč seveda krožile tudi v ustni obliki ali preko različnih besedil, drugačnih od časopisa, in to pred, med in po obdobju, v katerem je časopis izhajal. Po drugi strani pa ne smemo pozabiti, da je založniški razglas tednika jasno povedal, da je eden od namenov časopisa prav izbirati, in torej organizirati novice, ki so nastajale in ki so v vsakem primeru krožile po tem področju.

Pustimo sedaj ob strani problem objave uradnih aktov (ki jih je izdajalo ali samo posredovalo Deželno glavarstvo), h kateremu se bomo še vrnili, in se posvetimo novicam lokalne kronike: na tem področju, bistvenem za časopis, se je območje produkcije časopisa pokrivalo, kot smo že večkrat poudarili, z območjem, v katerem so se opisani dogodki dogajali, za razliko od tega, kar se je dogajalo z mednarodnimi novicami. Glede na takšno stanje stvari (pri čemer je dejavnik tudi relativno omejena širina območja, na katerega se časopis nanaša, torej Grofija), se je časopis znašel v situaciji, ko je moral delovati v mikrokozmosu, kjer je kroženje informacij od ust do ust bilo ne samo zelo razširjeno, ampak verjetno tudi učinkovito.¹ Posledično je del tega, kar je časopis razširjal s tiskom vsak četrtek, verjetno prišlo na uho že nekaj dni prej vsaj enemu delu bralcev časopisa, predvsem, kadar so se dogodki dogajali v sami Gorici.

1 S tem v zvezi upoštevajmo, kar je bilo ugotovljeno za redke lokalne novice, objavljene v 17. stoletju v bolonjskih časopisih: »Izjemno redka, če ne popolnoma odsotna je [...] lokalna kronika [...]. Za poznavanje majhnih in velikih dogodkov iz mestne kronike, so obstajali drugi informacijski kanali, vsekakor bolj neposredni in natančni, četudi niso bili novinarskega tipa, kakor je na primer kroženje novic od ust do ust, kakšno rokopisno obvestilo, vladni razglasi in odloki, cekrvena obvestila, vsako seveda za svoje področje«: cit. iz: Giancarlo ROVERSI, *Il giornalismo a Bologna dagli esordi al 1796*, v: *Storia del giornalismo in Emilia Romagna e a Pesaro dagli albori al primo Novecento*, ur. ID., Casalecchio di Reno, Grafis edizioni, 1992, str. 33–135: 81, 82.

Naj spomnimo na podatek iz časa malo pred začetkom objavljjanja časopisa (čeprav je šlo za dogodek, o katerem bi list zelo težko podrobno poročal): ko se je Giacomo Casanova zapletel v pretep z grofom Luigijem Della Torre v Spessi ob koncu leta 1773, so se glasovi o tem takoj po dogodku razširili po Gorici z veliko hitrostjo.²

Drugo sredstvo širjenja informacij, ki je bilo v uporabi na Goriškem, so bila seveda zasebna pisma, ki so krožila lokalno; to so bili dokumenti, ki so lahko vsebovali, poleg pričakovanih informacij osebne značaja, tudi novice o življenju na tem območju, ki niso bile zelo drugačne od nekaterih novic, natisnjenih v časopisu.³ Skratka, kar se lokalnih novic tiče, lahko vidimo časopis kot zbirko podatkov o redkih omembe vrednih dogodkih, ki so se dogajali v Grofiji, ampak ki jih de Valerijev tednik pogosto ni širil niti ekskluzivno niti nujno hitreje od tega, kar so je bilo v moči drugih medijev.⁴

Vrh vsega tega je jasno, da je fiziološko mejo možnosti širjenja uspeha časopisa postavljala zelo majhna možnost, da bi to, kar je objavljeno v časopisu, lahko stalno zanimalo tudi bralce, ki so živeli na oddaljenih območjih. Šlo je za novice, ki so bile zunaj konteksta objave (in predvsem za tuje bralce, ki drugače niso imeli veze z Grofijo), v večji meri nezanimive. Najpomembnejša izjema v tem smislu je gotovo odmev, ki so ga imele novice o nameravanem obisku Marije Terezije in Jožefa II. v Grofiji spomladi leta 1776; to potovanje je časopis večkrat z zanosom napovedal, a se na koncu ni uresničilo.⁵ Po drugi strani je znano, da so bila potovanja vladarjev, ne glede na njihov itinerarij, pomembna tema v informacijskem spektru časopisov iz 18. stoletja.⁶ Naj v zvezi s tem opozorimo na naslednje: ko se je približeval datum potovanja, so časopis uporabile lokalne oblasti ne samo za razglašanje ukrepov v zvezi z javnim redom v sklopu priprav na dogodek, ampak tudi kot sredstvo za obveščanje in povabilo tujcem, da pridejo v Gorico v času cesarskega obiska. Natančneje, takšno uporabo tednika lahko vidimo še posebej pri pregledovanju novic drugega letnika, objavljenih v št. 41, 42 in predvsem v št. 43, kjer so opisane nekatere pobude, katerih namen je

2 CASANOVA, *Storia della mia vita* cit., str. 1006–1008. Natančneje, Casanova, ki je imel namen zapustiti Spesso takoj po dogodku, je zapisal: »Najina robata avantura je sedaj znana že po vsej deželi in jutri bo predmet opravljanja po vsej Gorici«.

3 Gl. na primer pismo, ki ga je napisal v Gorici 24. junija 1770 Giovanni Battista Della Torre in poslal v Sistiano grofu Giovanniju Giuseppeju Della Torre e Valsassina. ASTs, *Archivio della Torre e Tasso*, Carteggio familiare e privato Raimondo Della Torre, mapa 151.

4 Vendar pa je morda tudi sam tednik povzročil pojave alternativnih načinov razširjanja novic, ne samo z nakupom lista. Mogoče je namreč, da je časopis krožil tudi tako, da je prehajal iz roke v roko ali, bolj posredno, da so bralci novice, ki so jih prebrali v časopisih, nato širili v pogovorih z nebralci, ali pa jih prepisovali v zasebnih pismih; ne moremo izključiti niti skupinskega branja časopisa in komentiranja v kakšni mestni kavarni.

5 O odpovedanem vladarskem potovanju po Grofiji: MORELLI, *Istoria della Contea* cit., III., str. 28, 29.

6 O pomembnosti vladarskih potovanj v časopisih: Chantal THOMAS, *Voyages*, v: *La suite à l'ordinaire prochain. La représentation du monde dans les gazettes*, textes réunis et présentés par Denis REYNAUD et Chantal THOMAS, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 1999, str. 137–149.

bil omogočiti udobnejše bivanje »našim gostom«. ⁷ V vsakem primeru pa je jasno, da so bili tuji bralci lahko veliko lažje obveščeni o cesarskem obisku tako, da so si priskrbeli periodične liste, ki jih je bilo lažje dobiti v primerjavi s perifernim listom, kot je »Gazzetta goriziana«, katere že sam obstoj je bil verjetno malo znan izven Furlanije in Notranjeavstrijskih dežel. ⁸

Kar se tiče kulturnih in znanstvenih novic, pa je bil, če izvzamemo objavo Casanovine *Zgodovine nemirov na Poljskem*, edini dogodek, katerega pomembnost ni bila le ozko lokalna, verjetno izračun Giana Giuseppeja Barzellinija o zemljepisni dolžini Gorice. To raziskavo je pohvalil, kot je poročala »Gazzetta goriziana«, slavni astronom iz Bologne Francesco Maria Zanotti; ⁹ Barzellini pa jo je oznanil tudi precej preko meja italijanske znanstvene skupnosti (kot nam izpričuje pismo, ki ga je znanstvenik poslal Angležu Nevilu Maskelynu). ¹⁰

Glede na takšno situacijo je de Valeri moral nujno najti skoraj celoten delež bralcev prav na Goriškem. S tega vidika pa je tednik bil že od začetka v slabši poziciji: če primerjamo Gorico z drugimi italijanskimi središči, v katerih so v 18. stoletju izhajali periodični tiski lokalnega interesa (ki so nihali med specializiranostjo za gospodarske novice in širjenjem raznolikih novic, vezanih na svoje območje), je bilo območje, ki ga je pokrival de Valerijev časnik, namreč ne samo precej omejeno, ampak tudi periferno. Pomislimo na Benetke, kjer so cveteli »mestni časopisi« (kamor bi lahko uvrstili že omenjeno »Gazzetto veneto« Gaspara Gozzija ¹¹) ali na Neapelj, kjer je že leta 1759 začel izhajati kratkotrajen dnevni časopis (ki je kasneje izhajal trikrat tedensko) z lokalnimi gospodarskimi novicami, »Diario notizioso« (kasneje »Diario di notizie piacevoli ed utili al pubblico«), ki mu je približno dvajset let kasneje sledil »Foglietto di notizie domestiche«. ¹² Toda naj spomnimo predvsem na Firenze in na Toskano,

7 II., št. 41, str. 163, št. 42, str. 169, 170, št. 43, str. 173, 174 (glej prilogo 3.1.1–3.1.3). O odpovedi potovanja: II., št. 44, str. 177 (glej prilogo 3.1.4). V izogib dvoumni interpretaciji je dobro pojasniti, da »naši gostje« ne pomenijo Habsburžane, ampak potencialne gledalce dogodka.

8 Naj opozorimo, na primer, da je pomembna in zelo razširjena »Gazzetta universale« iz Firenc večkrat namenila prostor novicam v zvezi z obiskom Habsburžanov v Gorici: gl., med drugim, 1776, št. 28, str. 218 e št. 36, str. 285. Tudi časopis z omejenim dometom, kakršen je bil časopis, ki je izhajal v Bologni (z naslovom prav »Bologna«) je omenil to potovanje, na primer v št. 14 e 17 iz leta 1776. O časopisu »Gazzetta universale«: RICUPERATI, *Giornali e società* cit., str. 237, 238; MORELLI TIMPANARO, *Autori, stampatori, librai* cit., str. 166–168, 171–187; o bolonjskem časopisu: Pierangelo BELLETTINI, *Le più antiche gazzette a stampa di Milano (1640) e di Bologna (1642)*, v: »La Bibliofilia«, 100 (1998), str. 465–494; ROVERSI, *Il giornalismo a Bologna* cit., str. 73–91 in 125–133.

9 I., št. 25, str. 99–101 (glej prilogo 4.1).

10 Pismo je shranjeno v University Library v Cambridgeu: <<https://cudl.lib.cam.ac.uk/view/MS-RGO-00004-00187/29>>. O tem pismu in o celotni Barzellinijevi dejavnosti: GORIAN, *I scalcoli barzelliniani* cit., str. 209–210.

11 O mestnih časopisih: INFELISE, *L'utile e il piacevole* cit., str. 115–122.

12 Nicola CORTESE, *Cultura e politica a Napoli dal Cinquecento al Settecento*, Napoli, Edizioni scientifiche italiane, 1965, str. 170, 171.

kjer je izhajala uveljavljena »Gazzetta toscana« (prej »Gazzetta patria«, 1767–1811), tednik, ki je objavljajal novice o tem, kar se je dogajalo v vsej Veliki vojvodini Toskani in kot smo že videli, je po vsej verjetnosti predstavljal novinarski in založniški model za »Gazzetto goriziano«.

Ni naključje, da sta sledi o možni razširitvi »Gazzette goriziane« daleč izven meja Grofije, ki jih je najti na straneh časopisa, le dve. Po kronološkem redu naletimo najprej na objavo soneta »našega Furlana na Dunaju«, ki je bil sestavljen ob priložnosti, ko je nadvojvoda Leopoldo, veliki vojvoda Toskane, obiskal Terezijansko Akademijo, in je bil poslan de Valeriju iz avstrijske prestolnice.¹³ Morda je kdo na Dunaju poznal časopis in je pomislil, da bi časopis lahko bil primerno mesto za objavo soneta v Furlaniji in predvsem v Grofiji. Vendar je nemogoče vedeti, ali je kakšen Furlan dejansko bral ta časopis na Dunaju ali pa je bil časopis znan kakšnemu anonimnemu piscu verzov, ker ga je pred tem kdaj imel v rokah v Grofiji, ali pa, ker so mu ga svetovale tretje osebe.

Drugo omembo pa predstavlja reklamni oglas, vezan na Benetke: gre za oglas hotelirja Carla Bernardija, ki je na straneh tednika bralcem navajal prednosti njegovega hotela, situiranega ob Canal Grande.¹⁴ Oglas je bil namenjen »princem in plemenitašem« ter »trgovcem«, ki jih verjetno lahko identificiramo tako z Goričani, namenjenimi v Benetke, kot s tistimi, ki so na poti čez Grofijo, namenjeni v Sere-nissimo, lahko prebrali časopis med postankom v Gorici. Ni pa jasno, ali je tednik redno krožil tudi v Benetkah oziroma če je Bernardi naročil oglas pri de Valeriju na podlagi posrednega vedenja o časopisu, ali če je časopis naključno prišel v roke hotelirju preko kakšnega popotnika, ki bi ga z lahkoto lahko odnesel s seboj iz Grofije do Canal Grande. V vsakem primeru nam ne sme uiti, da je časopis vsaj v tem primeru bil znan v Benetkah, ne kot vir novic o Gorici, ampak kot podpora, s pomočjo katere lahko beneška komercialna dejavnost postane znana v Grofiji, kar je ultimativna potrditev majhnega interesa, ki ga je to geografsko področje v tem obdobju lahko vzbudilo daleč od Soče.¹⁵

Če sedaj preidemo na bolj podrobno analizo lokalne novinarske dimenzije časopisa, opazimo, da lahko med vrstami novic, ki se največkrat znajdejo v časopisu, naštejemo

13 III., št. 12, str. 48; vključuje: *Stava nella real magione augusta*.

14 II., št. 43, str. 176 (glej prilogo 3.14.1).

15 V zvezi z reklamnimi oglasi, ki so se nanašali na dejavnosti, ki niso imele vezi z ozemljem Grofije, je koristno povedati, da je komercialno besedilo v zvezi s kilnimi pasovi nove generacije za uporabo v medicini, ki jih je v Torinu proizvedel Leandro Varson (ali Varon) ni bila reklama, ki bi jo Torinčan naročil pri de Valeriju, ampak, bolj preprosto, besedilo, ki je bilo kopirano iz beneškega »Giornale enciclopedico« in ocenjeno kot članek pol-znanstvenega značaja s promocijskim ozadjem (ni naključje, da je članek objavljen v »Gazzetti goriziani« znotraj rubrike *Nova odkritja v znanosti in umetnosti*). Za de Valerijev časopis: II., št. 26, str. 106; za »Giornale enciclopedico«: 1775, november, str. 76, 77.

novice o rojstvih,¹⁶ porokah,¹⁷ karierah¹⁸ in smrtih¹⁹ oseb z različnimi nazivi, vezanimi na Gorico in na mejna območja, meteorološke informacije (včasih komentirane)²⁰ in kakšen podatek o mestnem regimentu Buttler.²¹ Poleg tega ne smemo pozabiti na pogoste podatke o prihodih in odhodih pomembnih oseb, ki so krajši čas ostajale v Gorici, ali ki so, nasprotno, tu stalno bivale.²² Včasih so te novice postajale prava poročila o vstopu v mesto oseb, pomembnih za civilno in versko življenje v Gorici, kot se je zgodilo ob prihodu deželnega glavarja Franca Adama Lamberga²³ ali nadškofa Rudolfa Edlinga,²⁴ oba sveže imenovana. Vmes med objavami uradnih aktov in kroniških novic so pogosti pozivi k zbiranju denarja za kakšno mesto v Cesarstvu, ki je utrpelo kakšno nesrečo. Najizrazitejši primer je opaziti v zvezi z uničujočim požarom, ki je leta 1774 povzročil veliko škodo v Ljubljani; ta dogodek lahko štejemo kot daleč najpomembnejšega med dogodki, vezanimi na današnjo Slovenijo, ki so bili opisani v »Gazzetti goriziani«.²⁵

Poleg tega obstajajo različne omembe o razvoju dogodkov z močno družbeno participacijo, kot so sejmi (pogosto opisani s poudarkom na gospodarske in ekonomske vidike dogodkov)²⁶, ljudski prazniki,²⁷ cikli pridig,²⁸ medtem ko so stalne vsebine predstavljali rezultati žrebanja loterij na Dunaju, v Gradcu ali v Ljubljani,²⁹ in predvsem, podatki o spremembah cen žit in kruha na lokalnem trgu³⁰ (kar so v celoti gledano novice, objavljane z največjo rednostjo v »Gazzetti goriziani«).

16 Na primer: I., št. 53, str. 217 (glej prilogo 3.2.1).

17 Na primer: I., št. 9, str. 35 (glej prilogo 3.2.2).

18 Na primer: III., št. 16, str. 61 (glej prilogo 3.2.3).

19 Na primer: I., št. 9, str. 33, št. 24, str. 94 in št. 45, str. 185; III., št. 4, str. 13 (glej prilogo 3.2.4–3.2.7).

20 Na primer: I., št. 7, str. 26 e št. 22, str. 87; III., št. 4, str. 15 (glej prilogo 3.3.1–3.3.3).

21 Na primer: I., št. 10, str. 39 in št. 45, str. 186, 187 (glej prilogo 3.4.1, 3.4.2). Novice o regimentu Buttler so, kot se zdi, imele določeno vrednost kot elementi prikaza družbene, politične in administrativne povezanosti Grofije.

22 Na primer: I., št. 15, str. 58, št. 24, str. 93, št. 27, str. 109 in št. 49, str. 202; III., št. 9, str. 33 (glej prilogo 3.5.1–3.5.5).

23 I., št. 15, str. 57, 58 (glej prilogo 3.6.1).

24 I., št. 47, str. 193 (glej prilogo 3.6.2).

25 Na primer: I., št. 2, str. 8, št. 3, str. 11 e št. 6, str. 21 (glej prilogo 3.7.1–3.7.3). Izjemna škoda, ki jo je požar povzročil v Ljubljani, je bila potrjena ne samo s predvidljivo omembo dogodka v uradnem dunajskem listu, »Wienerisches Diarium« (1774, št. 55), ampak tudi z omembami požara v časopisih, ki so izhajali v območjih, geografsko zelo oddaljenih od Habsburških ozemelj. Tak je primer »Mercurio storico e politico« iz Palermo iz avgusta 1774, str. 43–45; o tem časopisu: GORIAN, *Per una storia editoriale* cit., str. 150–152.

26 Na primer: I., št. 5, str. 19, 20, št. 8, str. 31, 32 in št. 24, str. 94; III., št. 8, str. 29 (glej prilogo 3.8.1–3.8.4).

27 Na primer: I., št. 1, str. 2 in št. 3, str. 10 (glej prilogo 3.8.5, 3.8.6).

28 Na primer: I., št. 23, str. 89 e št. 36, str. 148; II, št. 42, str. 171 (glej prilogo 3.9.1–3.9.3).

29 Na primer: I., št. 18, str. 70; II, št. 40, str. 162; III., št. 6, str. 22 (glej prilogo 3.10.1–3.10.3).

30 Na primer: I., št. 16, str. 61; III., št. 9, str. 34 (glej prilogo 3.11.1, 3.11.2).

Poleg omenjenih pa so tudi druga novinarska področja, ki zavzemajo posebno mesto ne samo z običajnega kvantitativnega vidika, ampak tudi zato, ker so sledile bolj izdelanim komunikacijskim potrebam, ki so vezale časopis na institucije (predvsem Deželno glavarstvo), centre s kulturno aktivnostjo (kot so gledališče Bandeau in mestne šole) ter fizične osebe (oglaševalce). Tem novicam so posvečene strani, ki sledijo.

Zakonodaja in administracija

Administrativne, pravne in politične novosti gre nedvomno šteti med najpomembnejše vsebine v »Gazzetti goriziani«. Časopis je bil namreč stalno pozoren na to, da je objavljala odredbe, ki jih je lokalno izdajalo Deželno glavarstvo, pa tudi številne akte, ki so bili izdani na Dunaju (in namenjeni le Grofiji ali sočasno tudi drugim teritorijem pod habsburško oblastjo) in nato ponovno izdani v Gorici;³¹ redkeje so ukrepe izdajali deželni stanovi.³² Ni naključje, da je de Valeri lahko brez strahu pred nasprotovanji poudaril vsaj delno uradno razsežnost časopisa tako, da je natisnil z jasnimi črkami na naslovnice prvega letnika časopisa svoj naziv uradnega tiskarja »del Cesareo Regio Governo e degl'Incliti Stati Provinciali« in dodal kot dekoracijo grb Združenih Grofij Goriške in Gradiščanske. V časopis pa so pritekala tudi besedila, ki so jih izdajale druge politično-administrativne oblasti, ki so pogosto želele od goriških oblasti, da te ukrepe razglasijo po svojem ozemlju. Takšen primer je recimo kranjsko deželno glavarstvo³³ ali komerčna intendantca v Trstu.³⁴

Časopis pa ni bil edino sredstvo, s pomočjo katerega so se objavljali ti akti, temveč je bil, bolj preprosto, koristno sredstvo, s katerim je bilo mogoče dati večji poudarek obvestilom, ki so se običajno širila preko javnega plakatiranja in posledično branja letakov, ki jih je tiskal de Valeri.³⁵ Paralelna uporaba dveh kanalov tiskanih novic je na primer očitna v primeru odloka z dne 30. julija 1774, ki se nanaša na plačilo upnikov nekega Vincenza Locatellija; dokument je bil »razobešen na običajnem kraju javnosti

31 Na primer: I., št. 51, str. 209; II., št. 2, str. 5 in št. 23, str. 93 (glej prilogo 3.12.1–3.12.3).

32 Na primer: I., št. 13, str. 49 e št. 22, str. 86 (glej prilogo 3.12.4, 3.12.5).

33 II. št. 51, str. 206 (glej prilogo 3.12.6).

34 Na primer: I., št. 35, str. 146 (glej prilogo 3.12.7).

35 O plakatiranju in javnem branju uradnih aktov in novic: Daniele MARCHESINI, *Il bisogno di scrivere. Usi della scrittura nell'Italia moderna*, Roma-Bari, Laterza, 1992 (Quadrante, 56), str. 64–79. Treba pa je opozoriti, da je bilo to, kar se je pojavljalo v časopisu, pogosto sinteza besedil, ki so že bila objavljena preko drugih kanalov, seveda zato, ker prostor, ki je bil na voljo v časopisu, ni zadostoval za objavo besedil v vsej njihovi dolžini (v tem oziru naj spomnimo na *Estratto delle patenti ed ordini pubblicati [...] dal Cesareo Regio Supremo Capitaniale Consiglio nel quarto quartale dell'anno militare 1775*, ki je sekvenca zelo kratkih povzetkov obširne serije predpisov: II., št. 29, str. 117, 118).

v vednost« ter hkrati objavljen v časopisu.³⁶ Podobno se je zgodilo z odlokom z dne 7. novembra 1774 v zvezi s trgovanjem z žitom; tednik je spomnil na to, da je odlok bil objavljen *sonum tympani* na Goriškem na Gradiškem, hkrati pa ga je objavil tudi na svojih straneh.³⁷ Časopis pa je lahko tudi vnaprej najavljal ukrepe, ki so bili šele kasneje objavljeni preko drugih kanalov; takšen je primer dovoljenja, ki se je nanašalo na objavljanje, shranjevanje in izvlečke iz oporok, ki ga je objavljala časopis s pojasnilom, da gre za besedilo, ki ga bo deželno glavarstvo objavilo pravočasno.³⁸

V resnici je v primerjavi z velikim številom uradnih aktov, objavljenih v časniku, zelo malo primerov, ko je de Valeri eksplicitno izjavil, da je objavil besedila po naročilu oblasti Goriške grofije: dodatek, ki je med drugim precej generičen, »D'ordine superiore vengo novamente incaricato di replicare [...]« ki se nanaša na neko uradno sporočilo deželnega glavarstva,³⁹ ostaja namreč osamljen primer. Zdi pa se, da je ob vsaj eni priložnosti bil sam dvor tisti, ki je ukazal, naj se v goriškem časniku (»v tem časopisu«) objavita dve dovoljenji, ki sta opisovali olajšave, ki so jih določili na Dunaju za tiste, ki bi se preselili na nova habsburška ozemlja na Poljskem.⁴⁰ Drugič se zdi, da je pobuda prišla *in primis* s strani de Valerija. Septembra 1773 je na primer Kmetijska družba vzpodbudila deželno glavarstvo k objavi odloka, ki bi odvrčal od pašnje drobnice »po tujih travnikih in poljih«; de Valeri pa je eno leto po izdaji ukrepa natisnil njegov »zvest izvleček« v časopisu, meneč, da s tem ustreže željam »publike«. ⁴¹ Kot se zdi, je bila de Valerijeva ideja tudi objaviti v tedniku (zelo podrobno) tabelo, ki jo je sporočila tržaška komerčna intendantca goriškemu deželnemu glavarstvu, in ki se je nanašala na izdelke tržaške tržnice (»zdi se mi, da sem ustregel gospodom trgovcem, s tem ko sem jo objavil v vsej dolžini«, je napisal pisec).⁴²

Poleg tega pa ni izključeno, da je del naklade de Valerijevega časnika, v smislu pomoči pri razširjanju besedil in sporočil javnega značaja, samo deželno glavarstvo (ali kateri drugi politično-administrativni organ) pošiljalo sodnikom in funkcionarjem, ki so bili podrejeni goriški deželni vladi. Ob pomanjkanju virov, ki bi izpričevali takšno navado, pa lahko vendarle omenimo dogodek nekaj let po prenehanju delovanja

36 I., št. 7, str. 25.

37 I., št. 20, str. 78.

38 II., št. 13, str. 49.

39 III., št. 1, str. 1.

40 I., št. 17, str. 66. Vendar pa je treba poudariti, da bi omemba časopisa lahko v resnici bila deformacija besedila s strani pisca, in da je dunajski predpis preprosto predpisoval perifernim ustanovam (kar v Gorici pomeni deželno glavarstvo), naj razširijo določene dokumente tudi preko periodičnih tiskov, ki so eventualno izhajali na območjih, kjer je začel veljati novi ukrep.

41 I., št. 11, str. 41, 42.

42 II., št. 3, str. 10, 11.

»Gazzette goriziane«: leta 1781 je 80 primerkov »dveh letakov s kmetijskimi novicami« (verjetno je šlo za »Notizie della Imperial Regia Società Agraria delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca«), ki so vsebovali novice o nekaterih odkritjih s področja poljedelstva, izročila sama Kmetijska družba deželnemu glavarstvu in ga prosila, naj jih preda pristojnim organom.⁴³ Gre seveda za distribucijo drugega periodičnega tiska, vendar ni izključeno, da so bile zahteve Kmetijske družbe del prakse razširjanja informacij javnega značaja, ki ga je že izvedlo Deželno glavarstvo kakšno leto prej z »Gazzetto goriziano«.

Kot še eno potrditev potrebe lokalnih institucij po razpolaganju s lastnim listom, s pomočjo katerega bi širili administrativne novice, lahko navedemo tudi publikacijo, ki je začela izhajati verjetno šele po prenehanju objavljanja časopisa: gre za polperiodični list, natisnjen v quarto formatu v italijanščini, ki je obsegal štiri strani, s katerim je okrožno glavarstvo Goriške in Gradiščanske grofije širilo ukrepe različnih vrst, ki jih je izdajalo bodisi samo bodisi deželno glavarstvo ali institucije zunaj grofije (predvsem dunajske). Strukturiran je bil sledeč progresivni numeraciji posamičnih odredb, ki so se nadaljevale v koledarskem letu, in lahko bi na nek način zamenjal prav »Gazzetto goriziano« v zvezi z njeno uradno komponento, čeprav je bil list glede na svojo specializiranost veliko bogatejši z informacijami, kot je bil časopis, in se je torej le deloma prekrival z njegovo usmeritvijo. Nepopolne serije (ali posamične številke) lista je najti razpršene v različnih dokumentarnih zbirkah, ki se hranijo v Gorici (pa tudi drugod) in so bile očitno natisnjene pri de Valeriju, kasneje pa tudi pri Tommasiniju, glede na izmenjavanje privilegija za objavo uradnih besedil.

Ni jasno, kdaj je list začel objavljati, čeprav je septembra leta 1774 sama »Gazzetta goriziana« objavila ukaz goriške vlade, ki je določal, da bi morali biti od leta 1775 dalje predpisi, ki so se širili z okrožnicami, natisnjeni in torej objavljeni s strani okrožnega glavarja.⁴⁴ Lahko pa sklepamo, da je začetek objavljanja sovpadal z zvezkom, ki se začne s sporočilom z dne 10. septembra 1777, označenim kot »N.1«. V letih, ki so sledila, je namreč list začel številčenje svojih aktov z začetkom koledarskega leta, medtem ko se je leta 1777 progresivno številčenje začelo v septembru, zaradi česar je smiselno sklepati, da je letnik (če smemo uporabiti ta izraz) iz leta 1777 prvi in je začel z objavami šele ob koncu poletja.⁴⁵ Če je bilo leto 1777 dejansko prvo leto publikacije, posledično pomeni, da je Grofija ostala brez

43 ASPGo, *Archivio I.R. Società Agraria*, mapa 142, c. 44.

44 I., št. 13, str. 49.

45 Podatki iz prvih treh let izdaje so naslednji: prvi letnik je sestavljen iz 93 uredb (datiranih od 10. septembra 1777 do 31. decembra 1778); drugi letnik iz 61 (z datumi od 28. januarja do 31. decembra 1779), tretji iz 39 (od 12. januarja do 16. decembra 1780). Primerek, ki je bil uporabljen v tej raziskavi, je na voljo v obliki fotokopije v čitalnici državnega arhiva v Gorici.

periodičnega sredstva, preko katerega je razglašala uradna besedila v italijanščini, le za devet mesecev, saj je »Gazzetta goriziana«, kot že omenjeno, prenehala izhajati po vsej verjetnosti ob koncu leta 1776.

Med kulturno kroniko in založniško dejavnostjo: tentamina in predstave

V »Gazzetti goriziani« je znaten del lokalne kronike na različne načine mogoče definirati kot kulturno, gre pa za novice o šolskem življenju, o gledaliških dejavnostih in predstavah na splošno. Gre za kontekste, ki so se de Valeriju morali zdeti pomembni za uspeh časopisa, nenazadnje zato, ker je časopis, tako v odnosu do izobraževanja kot v odnosu do gledališča, lahko bil koristen za utrjevanje vezi med tiskarjem in goriško družbo.

Za našo raziskavo najpomembnejše med šolskimi novicami predstavljajo novice o goriški gimnaziji in so sestavljene iz kratkih povzetkov o šolskem napredku najboljših učencev ali iz novic o njihovih javnih preizkusih, pogosto v prisotnosti eminentnih goriških meščanov. O takšnih dogodkih je časopis objavil, vsaj ob eni priložnosti, ne samo povzetek, ampak tudi napovednik o bližnjem dogodku, in je tako prevzel funkcijo promocije srečanja.⁴⁶ Opazimo lahko tudi, da je v nekaterih primerih posamična številka časopisa lahko vsebovala več kot eno tovrstno omembo.⁴⁷

Ko je šlo za aktivnosti učencev, je časopis običajno natančno navedel njihova imena ter njihove učitelje ter pogosto pel hvalo vsem vpletenim osebam. Na ta način je 15. avgusta 1776 tednik sporočal, da je prejšnji dan ob prisotnosti študijske komisije in patra Micheleja Grandija »ter mnogih drugih poslušalcev« grof Ercole Luigi de Rudio iz Belluna ter Goričana Lodovico Favetti ter Luigi Kappus de Pichelstein, Domenico Loi iz kraja »Grau«, Antonio del Nel iz Medee, Giuseppe Donda iz Morara, Valentino Clementschit iz Vipave opravljali javni preizkus iz geometrije in trigonometrije pod vodstvom profesorja Giacoma Reyssa.⁴⁸ Upoštevajmo, da so bile vse vpletene osebe seveda široko izobražene in da so torej lahko, vsaj ko je časopis objavljala novice o njihovi šolski karieri, potencialno izkazale določen interes za nakup časopisa (tudi kot posamično številko, kupljeno izven naročnine). Po drugi strani pa je tudi sama gimnazija imela interes za objavljane novic, ki so jo zadevale; nekaj let kasneje je namreč pri Tommasiniju izšla, čeprav na drugačnem nivoju od tistega, ki ga

46 III., št. 7, str. 26.

47 Na primer: II, št. 45, str. 181, 182 (glej prilogo 3.13.1, 3.13.2).

48 III., št. 7, str. 26.

je ponujal časopis, polperiodična serija *Nomina iuvenum in gymnasio academico Gori-tiensi abolarum Piarum humanioribus litteris studentium*, ki je izhajala vsaj od leta 1782 dalje, obravnavala pa je različne dogodke v šolskem letu.⁴⁹

V vsakem primeru je treba opozoriti, da je de Valerijev interes za objavljane novic o učencih in profesorjih morda imel tudi kakšen namen *captatio benevolentiae* v odnosu do goriških intelektualcev, nenazadnje zato, ker, kot smo videli, so bili od leta 1775 dalje prav gimnazijski učitelji tisti, ki so se ukvarjali s cenzuro (med katerimi naj še enkrat spomnimo na Micheleja Grandija). Na ta način so novice o šoli, še preden so bile objavljene, že pregledali profesorji-revizorji, ki so odločali, ali je časopis (in pa seveda tudi druge de Valerijeve publikacije) lahko bil dejansko objavljen tako, kot ga je urednik sestavil. Poleg tega, da bi dali večji poudarek raznolikosti situacij, o katerih se je pisalo v novicah v časopisu, je treba spomniti, da je bil prav de Valeri tisti, ki je objavil besedila preskusov in kompendijev za šolsko uporabo, ki so bili omenjeni v časopisu.⁵⁰ Takšen je recimo primer dela *Compendium regni vegetabilis quod in usum surum auditorum elcubratus est Augustinus Michelazzi* [...], ki se je 23. avgusta 1776 brezplačno delil »branilcem« preizkusa iz fizike.⁵¹

Če sedaj preidemo na novice v zvezi s kulturnimi dogodki in gledališkimi predstavami, vidimo, da je imel časopis po eni strani navado najaviti bližajоче se uprizoritve tragedij, komedij in melodram, ter po drugi strani objaviti kratke komentarje o uspehu dogodkov. Tudi v tem primeru, kot se je dogajalo z izdajami v zvezi z gimnazijo, je objavljane novic v časopisu pravzaprav potekalo vzporedno s produkcijo drugih tiskarskih izdelkov. Izvedba gledaliških besedil je bila celo vest temeljnega pomena v naročilih tiskarjev in, vsaj med leti, ko je izhajala »Gazzetta goriziana«, predvsem za de Valerija.⁵² Ni jasno, ali so bili vodje skupin tisti, ki so stopili v stik z de Valerijem, da objavi novico o njihovi dejavnosti v časopisu; gotovo pa je, da se je periodičnost časopisa dobro skladala z najavljanjem gledaliških dogodkov, ki so temeljili na koledarju predstav, ki se je vsake toliko posodabljal in ki je torej moral biti na voljo morebitnim gledalcem.

Glavni kontekst, na katerega so se nanašale te novice, je bilo dobro znano (in že omenjeno) gledališče Bandeau: časopis je objavil mnogo novic o dogodkih, ki so se

49 O publikaciji, od katere je bilo najdenih šestnajst enot vse do leta 1800 (dolge med 4 in 6 strani), gl. Grossi, *Annali* cit., *ad indicem*; prva stran je ponatisnjena v: *La scuola, la stampa* cit., str. 79.

50 O tej produkciji gl. seznam naslovov v: Grossi, *Annali* cit., predvsem pod gesli *tentamen e compendium* in, na str. XXXIX, seznam *tentamina* omenjenih v »Gazzetta goriziana«. Potrebno je povedati, da v nekaterih primerih de Valerijev tednik predstavlja edini vir, ki omogoča previriti obstoj teh manjših šolskih tiskov, danes pogosto izgubljenih.

51 III., št. 7, str. 26; Grossi, *Annali* cit., str. XI, XLI in št. 78.

52 O vplivu gledaliških del na goriško založništvo: Grossi, *Annali* cit., str. XXIX, XXX; o produkciji de Valerija v času, ko je izhajal časopis, gl. prav tam, str. 31–58.

tam odvijali, vključno z najavami o prihodnjih dogodkih. Takšen primer je, na primer, dejavnost skupine Battaglia, ki je bila najavljena v tedniku 18. aprila 1776 in se je dejansko začela v Gorici skoraj en mesec kasneje, 16. maja;⁵³ ali pa, v istem letu, serija novic o nekaterih »komičnih glasbenih dramah«, katerih priprave se bodo kmalu začele (tu je šlo za še posebej podrobno novico, ker je navajala imena interpretov ter njihove vloge).⁵⁴ Objavljene pa so bile tudi informacije o manjših dogodkih, kot je predstava nekaterih potujočih »akrobatov oziroma baletnikov z vrvjo«.⁵⁵

V skladu s tem, kar smo omenili zgoraj v zvezi s šolskimi novicami, je časopis beležil tudi dogodke, ki so se odvijali v gimnaziji; februarja 1775, na primer, je bila natisnjena novica o predstavi *Telemaco* Giuseppeja Gorinija Coria (ki so jo uspešno izvedli »nadarjeni mladi«), sledila ji je četvorka, ki jo je izvedlo dvanajst učencev pod vodstvom »Vincenza Saulija, našega plesnega učitelja«.⁵⁶ Bolj tipično slavilne vrste pa je omemba gledališke predstave, ki so jo pripravili lokalni plemenitaši v čast kapitanu grofu Lambergu.⁵⁷ Ter nazadnje, občasno so se v časopisu pojavljale novice o dogodkih, ki so se odvijali v bližnjih mestih, kot je Gradišče,⁵⁸ ali zunaj meja Grofije v Čedadu.⁵⁹

Oglasi in promocijska sporočila

Navada, da se uporablja časopise za širjenje povpraševanja in ponudbe različnih storitev in dobrin (predvsem knjig) ali za pomoč pri iskanju izgubljenih oseb in predmetov, je bila, v zadnjih desetletjih 18. stoletja, že zelo razširjena tudi v Italiji.⁶⁰ Tudi v »Gazzetti goriziani« je najti tovrstna sporočila, čeprav je bilo objavljenih oglasov v tedniku malo. Obvestila, na katera smo naleteli, v precejšnjem delu predstavljajo besedila, ki jih lahko povežemo z deželnim glavarstvom, ali oglase, vezane na knjigarsko in tiskarsko dejavnost samega de Valerija. Ta ugotovitev kaže na nizko stopnjo zanimanja za promocijske

53 II., št. 42, str. 170 (glej prilogo 3.1.2) e št. 46, str. 186.

54 III., št. 17, str. 65, 66 (glej prilogo 3.13.3). Predstave so bile *Il geloso in cemento*, *L'isola di Alcina* in *La frascatana*; uglasbili pa so jih Pasquale Anfossi, Giuseppe Gazzaniga in Giovanni Paisiello.

55 I., št. 9, str. 35.

56 I., št. 35, str. 143–145.

57 I., št. 27, str. 109 (glej prilogo 3.13.4).

58 Na primer: I., št. 33, str. 134.

59 II., št. 3, str. 11 in št. 8, str. 32; treba je povedati, da gre v tem zadnjem primeru za izvedbo cerkvene glasbe.

60 V zvezi z italijanskim območjem, za opis nekaterih tipologij strategij založniške promocije, ki so se izvajale s pomočjo časopisov, gl. Rudj GORIAN, *Vendere libri con le gazette: gli annunci editoriali nelle »Notizie del mondo« di Antonio Graziosi (1779–1788)*, v: »Rara volumina«, 6, 2 (1999), str. 59–81; bolj na splošno, če želimo razumeti pomembnost knjižnih oglasov v tedanji založniški promociji: BALDACCII, *Filippo Stecchi* cit. in CALDELARI, *Bibliografia del Settecento* cit.

možnosti časopisa v Grofiji pri naročnikih, ki niso imeli institucionalnih ali založniških vezi s časopisom. Po drugi strani je možno, da so na omejenem ozemlju, kot je Goriška grofija, reklamna obvestila krožila tudi, ne da bi bilo potrebno zateči se k časopisu; če ne zaradi drugega, zaradi, kot smo že navedli, metode od ust do ust in neposrednega poznavanja aktivnosti potencialnih naročnikov oglasov s strani meščanov. Sicer pa, če se želimo prepričati, da so v »Gazzetti goriziani« oglasi bili le marginalna komponenta časopisa, bo dovolj, če opazujemo razporeditev oglasov znotraj časopisnih zvezkov. Če je namreč res, da je večji del italijanskih (pa tudi drugih) časopisov tistega časa posvečalo oglasom zadnjo stran časopisnih zvezkov, pri čemer so z različnimi tiskarskimi rešitvami ločevali oglase od novic v pravem smislu besede, ki so se nahajale nad njimi, pa so v de Valerijevem časopisu reklamna besedila imela običajno zelo majhno grafično vidnost, saj so bila umeščena med druge članke in torej postavljena na enak nivo kot ostala besedila.⁶¹ V vsakem primeru pa si tistih nekaj oglasov, ki smo jih našli, zasluži podrobno analizo, saj jih lahko štejemo kot jasen znak posebne obveščevalne funkcije časopisa, ki pa je bila zelo projicirana na tedanjo goriško družbo.

Poleg de Valerija sta bila najaktivnejša zasebna naročnika oglasov goriška lekarnarja Bonifacio Grappini in Giuseppe Valoghini (ali Valughini), vsak od njiju je prisoten z dvema oglasoma. Grappini je omenjen julija 1774 kot kontaktna oseba za najem stanovanja⁶² in junija 1775 kot prodajalec »celjske vode«.⁶³ Tej isti zdravilni vodi so bili posvečeni tudi Valonghinijevi prodajni predlogi maja in junija 1776.⁶⁴ Julija 1774 pa je bila »celjska voda« na voljo v »apoteki Zotta all'Orso Nero«.⁶⁵

Na »Gazzetto goriziano« so se obrnile tudi osebe, ki so pred kratkim prišle v mesto in ki so očitno videle v de Valerijevem časopisu sredstvo, kako hitro oznaniti okolici svojo dejavnost. Tak primer je »neki gospod Gondron, francoski slikar ali risar«, ki je skupaj z ženo, ki se je ukvarjala z vezenjem, stanoval v novem predelu Pace,⁶⁶ pa tudi zobozdravnik Carlo Vitali. Ta je, ko se je vrnil v Grofijo po obdobju odsotnosti, oglaševal svojo dejavnost v de Valerijevem časopisu, novem in morda nepričakovanem sredstvu za iskanje večje prepoznavnosti na tem območju.⁶⁷

61 O oglasih v časopisih v zvezi z njihovo tiskarsko in vsebinsko strukturo: Gilles FEYEL, *Annonces et annonceurs*, v: *La Gazette d'Amsterdam. Miroir de l'Europe au XVIIIe siècle*, ur. Pierre RÉTAT, Oxford, Voltaire Foundation, 2001, str. 83-117: 84-86.

62 I., št. 4, str. 14. Naj omenimo, da je bila novica objavljena skupaj z omembo druge stavbe, ki gleda na nune uršulinke.

63 I., št. 52, str. 214. (V izvirniku: »acqua di Cilla«, gre za rogaško mineralno vodo, op. prev.)

64 II., št. 47, str. 190 in III., št. 4, str. 14.

65 I., št. 3, str. 9 (glej prilogo 3.14.2).

66 I., št. 19, str. 75.

67 I., št. 4, str. 14.

Kar se tiče promocije knjig, pa smo zgoraj že omenili, da je de Valeri večkrat uporabil časopis, da bi obveščal o svoji dejavnosti knjigarja in tiskarja. Poleg de Valerija pa časopis ne omenja drugih tiskarjev ali knjigarjev, ki so bili aktivni v Gorici, z izjemo dveh omemb Giuseppeja Tommasinija, ki je natisnil furlanski prevod Vergilove *Eneide* v šaljive verze, delo Giovannija Giuseppeja Bosizia, o katerem je tednik objavil založniški razglas in novico o objavi prvega dela.⁶⁸ Takšna omemba pa je redka in morda razlog zanj to tiči izključno v posebnem zanimanju, ki ga je vzbudilo (vsaj v lokalnem smislu) slavno Bosizijevo delo.

Kar se tiče splošnega vpliva časopisa na goriške trgovske dejavnosti, pa je morda najzanimivejši oglas ta, ki smo ga opazili v številki iz marca 1776. Gre za besedilo, ki kaže, kako so novice nereklamnega značaja lahko vzpodbudile kakšnega lokalnega izvajalca k promociji svojih izdelkov v časopisu. Lorenzo Morandini, lastnik lekarne »del Moro«, je namreč opisal in objavil nekatere svoje zdravilne recepte na osnovi ricinusovega olja, snovi, o kateri se je prav na časopisnih straneh »Gazzette goriziane« razvnela razprava med nekaterimi goriškimi raziskovalci.⁶⁹

Promocijska funkcija, ki jo je izvajal časopis, se je kmalu usmerila tudi na samo de Valerijevo podjetje, ki je na ta način zavzel družbeno in javno vlogo, ki je presegala strogo ekonomsko naravo tiskarne in knjigarne. Septembra 1774 je namreč de Valeri vabil tistega, ki bi našel nekatera izgubljena oblačila v »Mercaduzzu, blizu Gradišča«, »naj pride v to mojo tiskarno«, da jih preda v zameno za nagrado.⁷⁰ Dva meseca kasneje pa je čedadčanova knjigarna bila omenjena v časopisu kot referenčna točka, kamor se lahko vrnejo stvari, ki so bile ukradene v Soleschianu grofu Ascaniju Piccoliju. Ukradeno blago so predstavljali »fina posteljina in namizni prti iz Flandrije«, z lahko prepoznavni, ker so imeli »s turkizno nitjo uvezeni črki A. P.«. Naročnik oglasa (verjetno sam Piccoli) je vabil, naj se v primeru najdbe oseba zglaš pri de Valeriju (kjer bo najditelj upravičeno prejel povračilo za stroške in prizadevnost).⁷¹

Poleg oglasov, osredotočenih na dobrine in storitve, se je »Gazzetta goriziana« uporabljala tudi kot podpora pri iskanju izginulih oseb ali oseb, ki jih ni bilo lahko najti. V teh primerih pa je, glede na verjetno vpletenost institucij v iskanje, bolj kot pri drugih vrstah oglasov smiselno domnevati, da se je časopis omejil na objavljanje ukazov, ki so prihajali od zgoraj, kar še poudarja njegovo funkcijo uradnega časopisa. Opozorimo naj na obvestilo, ki se je nanašalo Mattea Lizena, ki bi se moral zglašiti

68 I., št. 13, str. 50 in št. 37, str. 153. O izdaji: GROSSI, *Annali cit.*, št. 62, 63; Marino DE GRASSI, G. G. Bosizio e le sue traduzioni in friulano da Virgilio, v: Maria Teresa e il Settecento goriziano cit., str. 167.

69 I., št. 37, str. 152.

70 I., št. 14, str. 55.

71 I., št. 21, str. 82 (glej prilogo 3.14.3).

v Ljubljani, da bi prejel dediščino,⁷² na novico o izginotju nekega Petra Trampusa, »doma iz Temnice, vasi na Krasu«⁷³ in na tri primere nedvoumnega posredovanja institucij pri iskanju oseb: pogrešan je bil Michele Talianutti, »upokojenec, ki je bil carinik na postaji ob mostu čez reko Sočo«, ki ga je iskala bankalna uprava za Kranjsko,⁷⁴ nek Amberlingh, ki je pobegnil iz Brunna z 8000 fiorini, ki ga je iskala ljubljanska policijska postaja⁷⁵ in na koncu, neka »oseba višjega ranga«, ki jo je iskal dunajski dvor in ki je pobegnila iz Temišvarja.⁷⁶

Ozadje novic o neobičajnem dogodku iz kronike: zločin Giambattista Bisutta in Antonia Terminija

Številka 26 prvega letnika »Gazzette goriziane« je posvetila veliko prostora posebej težkemu dogodku iz črne kronike, ki se je zgodil 14. decembra 1774 v kraju Virco, v avstrijski Furlaniji, ozemlju pod jurisdikcijo bellunskega grofa Ercola Rudia (blizu vasi Bertiole, ki se nahaja v bližini Codroipa). Dva lopova, Giambattista Bisutto in Antonio Termini, sta se vtihotapila v hišo Giuseppeja Meneghinija, ga do smrti pretepla in okradla, nato sta se skrila v bližnji senik, kjer pa so ju prijeli.⁷⁷ V št. 42 je časopis dopolnil poročanje o dogodku z objavo povzetka procesa in izvedbe smrtne kazni obeh nepridipravov. Ta je bila izvedena v kraju Goricizza, ki je prav tako kot Virco blizu Goriške grofije, nedaleč od Codroipa in prav tako pod administrativno upravo grofa Rudia.⁷⁸

Ta dva članka se razlikujeta od ostalih kroničkih novic, ki so izhajale v časopisu, ne samo zaradi izjemnosti dogodkov, o katerih se je pisalo, ampak tudi, ker je bila osnova za članek brošura, posvečena tem dogodkom: izjemno redka *Genuina e distinta relazione dell'enorme attentato e condanna a morte di Gian Battista Bisutto ed Antonio Termini* [...].⁷⁹ Kroniko, natisnjeno z oznako »In Gorizia. Con licenza de' superiori«,

72 I., št. 41, str. 168.

73 II., št. 28, str. 113 (glej prilogo 3.14.4).

74 II., št. 39, str. 157.

75 I., št. 6, str. 24.

76 I., št. 9, str. 35, 36.

77 I., št. 26, str. 105, 106 (glej prilogo 3.15.1).

78 I., št. 42, str. 172, 173 (glej prilogo 3.15.2).

79 Dokument je bil deloma ponatisnjen v: Furio BIANCO, *Storie raccontate, storie disegnate. Cerimonie di giustizia capitale e cronaca nera nelle stampe popolari e nelle memorie cittadine tra '500 e '800*, Piasan di Prato, E. & C. Edizioni, 2001, str. 38, 39. Naj opozorimo, da je goriška produkcija tiskanih poročil bila izjemno skromna, tako da je v 18. stoletju povzetek dogodkov iz Virca bil edini tisk te vrste, objavljen v Grofiji, skupaj z kroniko o tran-

je z lahkoto mogoče pripisati tiskarni Valerija de Valeri, tako zaradi območja objave, kot tudi zaradi okrasja na prvi strani, ki ga je čedadski tiskar uporabljal tudi v drugih izdajah.⁸⁰ Za analizo »Gazzette goriziane« in, natančneje, za analizo lokalnih novic, moramo brošuro *Genuina e distinta relazione* videti kot edini dokaz objave iste novice iz lokalne kronike v dveh različnih sredstvih obveščanja, časopisu in, kot smo videli, monografskem poročilu v tiskani obliki. Ta podatek sugerira, da so morda novice o zločinu in usmrtni Giambattiste Bisutta in Antonia Terminija, izmed vseh novic iz lokalne kronike, ki so izšle v »Gazzetti goriziani«, bile deležne največ pozornosti s strani javnosti.

Sledi nekaj opazk, koristnih za boljše razumevanje konteksta, v katerem je bilo sestavljeno poročilo. Prva novica je bila dana na voljo bralcem osem dni po dogodku, to je 22. decembra, ko je zločin moral biti že precej znan po mestu, tudi zato, ker sta bila zločinca medtem pripeljana prav v goriške zapore, da bi tu čakala na proces. Ko pa je bil zločin opisan v časopisu, je moral pritegniti pozornost še večjega števila ljudi, ki so lahko prebrali nove podrobnosti o dogodku šele 13. aprila, nekaj dni po izvršitvi smrtne obsodbe z obglavljenjem, ki se je zgodilo 10. aprila. Verjetno takoj po objavi drugega članka je de Valeri dal tiskati poročilo, potrjujoč posebno zanimanje, ki ga je dogodek vzbudil, in pri tem hkrati razširil funkcijo opomina kazni, ki je bila naložena kriminalcema (»[...] smrt, ki bo služila kot opomin vsem, naj se varujejo pred takšnimi dejanji in kot ogledalo nepridipravom, da ne končajo na tak način«).⁸¹ Poročilo je

---

sportu, leta 1793, slavne slike Device iz župnijske cerkve v Solkanu v cerkev na Sveti Gori, opisanem v: Grossi, *Annali* cit., št. 284. Ugotovitev velja predvsem, če upoštevamo klasično obliko te vrste publikacij (imenovanih tudi »obvestila« od 16. stoletja dalje: dva lista (pa tudi letaki), oziroma v vsakem primeru tiski na nekaj straneh srednje majhnega formata, ki so skoraj v vseh primerih vsebovali anonimen opis enega samega posebej pomembnega dogodka, včasih predstavljenega – kot v tem primeru – s povzetkom zločinov in/ali eksekucijo zločincev. Ne sme pa nam uiti, da izjemno visoka stopnja uničljivosti takšnih tiskanih poročil predstavlja zelo močan predpogoj pravilnemu ovrednotenju vpliva teh tiskov na tiskarsko produkcijo v Gorici (in drugod). O tiskanih poročilih v Italiji obstaja obširna bibliografija; gl. vsaj: Tullio BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa in Roma nel Cinquecento, bibliografia-antologia*, Roma, Istituto di Studi Romani, 1967; Sandro BULGARELLI, *Gli avvisi a stampa bolognesi del Cinquecento*, v: »Accademie e biblioteche d'Italia«, 43, 1–2 (1975), str. 6–14; Sergio DI NOTO, *Informazione e stampa. A proposito di una collezione d'avvisi nella Biblioteca Comunale di Perugia (1571–1800)*, v: *Studi in onore di Ugo Gualazzini*, I, Milano, Giuffrè, 1981, str. 449–518; Sandro BULGARELLI in Tullio BULGARELLI, *Il giornalismo a Roma nel Seicento. Avvisi a stampa e periodici italiani conservati nelle biblioteche romane*, Roma, Bulzoni, 1988; Carlos H. CARACCILO, *L'informazione a Bologna tra Cinquecento e Seicento: il caso degli avvisi a stampa*, v: *Una città in piazza. Comunicazione e vita quotidiana a Bologna tra Cinque e Seicento*, catalogo della mostra (Bologna, Biblioteca dell'Archiginnasio, Sala dello Stabat Mater, 24 maggio–31 agosto 2000), Bologna, Editrice compositore, 2000, str. 77–90; ID., *Notizie false e pratiche editoriali negli avvisi di antico regime*, v: »L'Archiginnasio«, 96 (2001), str. 95–150; GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 39–49. Za splošen pregled: *La invención de las noticias. Las relaciones de sucesos entre la literatura y la información (siglos XVI–XVIII)*, ur. Giovanni CIAPPPELLI in Valentina NIDER, Trento, Università degli studi di Trento, Dipartimento di lettere e filosofia, 2017.

80 Okras je pravzaprav majhen lesorez, ki je reproduciran v: Grossi, *Annali* cit., slike 5 in 18; naj opozorimo, da tisk na dveh listih ni omenjen v tem sicer odličnem analističnem delu.

81 I., št. 42, str. 173.

to, kar je bilo opisano v časopisu, popravilo in obogatilo z več detajli, predvsem v zvezi z novicami o poteku nasilja nad Giuseppejem Meneghinijem, sedaj dopolnjene s tem, kar je prišlo na dan med procesom, odstranjeni pa so bili nekateri odvečni podatki in nekaj nedoslednosti.⁸² Na ta način je de Valeri dal na informacijski trg zanesljivejše in bolj korektno poročilo, ki je, čeprav materialno podobno časopisu, verjetno lahko bilo objavljeno z večjo lahkoto kot pa sam časopis, saj ni bilo obremenjeno s pripadnostjo seriji med seboj povezanih zvezkov.

---

82 Gl. prepis v prilogi: 3.15.3.

7 Znanstvene in kulturne novice ter odnos »Gazzette goriziane« s Kmetijsko družbo

Nezanemarljiv del ponudbe novic v »Gazzetti goriziani« predstavljajo članki znanstveno-agronomskega značaja ter, v manjši meri, kulturnega značaja. Na splošno znanstvene novice prevladujejo, v skladu s tem, kar je definiral založniški razglas časopisa, ki se je nanašal na objavljanje »raziskav s področja kmetijstva«. Eruditska in literarna vprašanja pa so bila manj pogosta: ni naključje, da je bila rubrika v goriškem časopisu, ki jo lahko definiramo kot kulturno rubriko, sestavljena iz *Novih odkritij v znanosti in umetnosti*, ne da bi ta naslov vseboval reference na zgodovinsko-literarne študije.

Poleg kmetijstva je bil drugi znanstveni sektor, ki je bil dobro zastopan v časopisu, posvečen medicini, kjer lahko najdemo različne članke tehnično-praktične narave; »javna korist« ni bila po naključju osnova za nastanek časopisa in je predstavljala »vedno prvi cilj« časopisa.¹ Pred nami je torej pomembno vsebinsko področje časopisa; sam de Valeri je med drugim, ko je omenil ozdravitev primera vodenice v Gradišču, izjavil, da tovrstne »izkušnje zanimajo javnost«. Ob drugi priložnosti pa je tiskar objavil v časopisu članek, ki je vseboval nekaj navodil o metodi, ki jo je razvil George Cheyne, »angleški zdravnik«, za zdravljenje črevesnih bolezni, seveda z namenom, da bi vzbudil pozornost goriških zdravnikov, ki so si prizadevali za delovanje v »javno korist«. ³

V zvezi z zanimanjem za znanost je treba opozoriti tudi, da v časopisu med omembami znanstvenih natečajev, organiziranih v različnih evropskih deželah (in potencialno odprtih seveda tudi za goriške učenjake), znanstvena vprašanja prevladujejo nad eruditskimi ali literarnimi. Nekatero izmed promoviranih raziskav poleg tega zadevajo teme, vezane na lokalno okolje, kot sta agronomija in vzreja (ki ju je v Gorici pokrivala Kmetijska družba), ali tekstilna industrija, ki je cvetela v Grofiji. Upoštevajmo tudi, na primer, vprašanja o analizi »indiga za trgovske namene, za uporabo pri barvanju blaga«, ki ga je predlagala znanstvena Akademija v Parizu,⁴ raziskave o kompatibilnosti med poljedelstvom in pašništvom, pod pokroviteljstvom »Società reale Economica di Madrid degli amici del paese«⁵ ali pa raziskave o »načinih [...] kako vpeljati v mehanske obrate ali na kakšen drug način delavce iz tekstilne manufakture«, ki jih je oglaševala

1 I., št. 4, p. 16.

2 II., št. 6, p. 23 (glej prilogo 4.2).

3 I., št. 46, p. 191.

4 II., št. 21, p. 85.

5 II., št. 46, str. 186, 187.

Kraljeva akademija za znanost, literaturo in umetnost iz Liona.⁶ V drugih primerih pa so vprašanja zadevala raziskave, ki niso imele praktičnih učinkov, ki bi se jih dalo izkoristiti v Grofiji, kot je na primer obsežen natečaj iz praktične medicine, katerega namen je bil izboljšati življenjske pogoje afriških sužnjev med prevozom v Ameriko, ki ga je predlagala Kraljeva Akademija za znanost in umetnost v Bordeauxu.⁷

Isti članki, ki jih je mogoče na različne načine definirati kot zanimivosti, so imeli pogosto izobraževalni namen, ne brez vzpodbud za znanstveno spekulacijo. V tem pogledu naj omenimo zanimivo pripoved o ozdravitvi mladega dekleta, ki je bilo razglašeno za mrtvo zaradi utopitve v Pontassieve v Toskani (kot že zgoraj omenjeno),⁸ ali tragikomični opis smrti v Pragi, »žene praškega plemiča«, zaradi bizarnega zdravljenja hipohondrije; članek je imel verjetno namen vzbuditi zanimanje pri bralcu in mu hkrati pokazati, naj se varuje šarlatanstva.⁹

Omembe, ki smo jih našli v časopisu v zvezi z metodami obdelovanja zemlje, izumi in zdravilnimi učinkovinami, poleg tega, da so številne, tudi kažejo v izmenjavanju med članki, vezanimi na Goriško, in tistimi, vezanimi na Italijo in Evropo, določeno heterogenost interesov s strani redakcije de Valerijevega časopisa. V vsakem primeru pa je bil velik del znanstvenih člankov, ki niso vezani na lokalno okolje, v resnici prevzet iz enega in edinega vira, »Giornale enciclopedico« Elisabethte Caminer, iz katerega so prihajala besedila, kot je recept za rane, objavljen na »letaku« v Parizu,¹⁰ »pismo« o barometriških in termometriških sposobnostih pijavk, je verjetno v izvorniku vzeta iz »Observations sur l'histoire naturelle, sur la physique et sur la peinture« Jeana Baptista François Rozierja.¹¹ Nadaljnje obravnavane tematike so, med drugim: destilacija žganja,¹² pridelava *stracchina* (lombardskega mehkega sira, op. prev.)¹³ in izdelava porcelana,¹⁴ izboljšanje nesnosti kokoši,¹⁵ skrb za seno,¹⁶ eksperimenti s skafandrom, ki so potekali v Brestu.¹⁷

6 III., št. 13, str. 51, 52 (glej prilogo 4.5).

7 I., št. 18, p. 72 (glej prilogo 4.6).

8 I., št. 1, str. 3, 4 (glej prilogo 4.3).

9 III., št. 3, str. 11 (glej prilogo 4.4).

10 I., št. 21, str. 82.

11 II., št. 9, str. 34. O tem časopisu (ki je tukaj naveden z naslovom »Giornale di fisica«): *Dictionnaire des journaux* cit., št. 1089.

12 III., št. 22, str. 87.

13 II., št. 26, str. 106, 107.

14 I., št. 31, p. 125.

15 I., št. 40, str. 164, 165.

16 I., št. 42, str. 172.

17 III., št. 22, str. 86, 87.

Če sedaj preidemo za znanstvene članke lokalnega izvora, lahko navedemo zdravilo proti kolcanju, na katerega je opozoril neki Goričan (»med najbolj spoštovanimi gospodi tega mesta«)¹⁸ in poročilo o ozdravitvi, v Gorici, »mlade gojenke v spoštovanja vrednem uršulinskem samostanu«, ki je zbolela za neko očesno boleznijo in jo je ozdravil neki neimenovani zdravnik (Antonio Musnig?). V tem zadnjem primeru je opaziti prisotnost na kraju dogodka samega pisca časopisa, ki je izjavil, da je bil osebno priča dogodku.¹⁹ Precej zanimivo je tudi besedilo, ki je bilo zopet povzeto iz »Giornale enciclopedico«; čeprav ni imelo očitne povezanosti s kroniko v Grofiji, pa v resnici verjetno predstavlja vez z Goriškim: gre za članek *Maniera con cui gli abitanti de' contorni di Ginevra si oppongono al corso de' fiumi impetuosi*,²⁰ ki se je pojavil v de Valerijevem časopisu le en teden zatem, ko so bile na straneh istega časopisa objavljene novice o škodi, ki jih je povzročilo nedavno poplavljanje Soče.²¹

Lahko spomnimo tudi na nekatere omembe in recenzije znanstvenih del, tudi prekopirane iz »Giornale enciclopedico«.²² Opazimo lahko predvsem dva naslova o obdelovanju zemlje in vzreji (v širokem smislu), kot je Giuseppe Ricci, *Saggio sopra la replicata raccolta della foglia del gelso* (Firenze, Domenico Marzi e compagni, 1775)²³ in Vincenzo Zangretti (?), *Nuovo trattato pratico sulla cura, e governo delle api in forma di dialogo tra il discepolo e maestro* (Viterbo, Domenico Antonio Zenti, 1775).²⁴ Astronomija in medicina sta predstavljeni v berlinski periodični zbirki Johanna Bernoullija »Recueil pour astronomes« (skupno 1771–1779),²⁵ ter v *Le Médecin interprète de la nature, ou Recueil de pronostics sur le caractère des maladies, leur guérison, leurs métastases et leurs luites funestes* (»traduit du latin de M. le Dr Louis-Geofroi Klein«, Paris, Musier, 1775)²⁶ ter Johann Daniel Metzger, *Adversaria medica* (Bouillon, Société Typographique, 1774).²⁷ Nato imamo tudi delo o zelo specifični temi, kot je Samuel Dunn, *The navigator's guide, to the Oriental or Indial Seas or the Description ad Use of a variation*

18 I., št. 31, str. 125.

19 II., št. 6, str. 23. S tem v zvezi je možno oblikovati prepričljivo hipotezo, da je bil pisec povabljen, da prisostvuje zdravniškemu posegu prav zaradi svoje funkcije redaktorja »Gazzette goriziane«.

20 II., št. 20, str. 82–84.

21 II., št. 19, str. 78.

22 Skušali smo identificirati omenjene izdaje s pomočjo različnih katalogov in seznamov, in tako obogatiti in dopolniti, kadar je bilo možno, podatke, navedene v časopisu. Na tem mestu nismo navajali del, ki jih je objavil ali prodajal de Valerij, ki smo jih že analizirali v drugih poglavjih te monografije.

23 II., št. 21, str. 86.

24 II., št. 21, str. 86.

25 III., št. 23, str. 90; gl. Dictionnaire des journaux cit., št. 1181.

26 II., št. 24, str. 97.

27 Prav tam.

chart of the magnetic needle [...] (London, 1775)²⁸ ter Didericus de Smethe, *Dissertatio philosophica inauguralis de aere fixo* (Utrecht, Paddenburg, 1772; gre za eno najdaljših recenzij, ki so se pojavile v goriškem časopisu).²⁹

Kot že omenjeno, pogostost, s katero so v časopisu izhajali članki in recenzije znanstvenega značaja, nas ne sme napeljati na misel, da je tednik popolnoma izpustil objavljanje novic o drugih temah, ki bi jih lahko skupno definirali kot kulturne. Za razliko od tega, kar je najti o novicah znanstvenega značaja, pa pri kulturnih informacijah v skoraj vseh primerih ni šlo za novice ter prave članke, temveč le recenzije, vzete predvsem iz, kot že običajno, »Giornale enciclopedico.« Opazimo lahko pravo in filozofijo, s petim delom *Selectarum Rotae Florentinae decisionum thesaurus ex bibliotheca Johannis Pauli Ombrosi* [...] (Firenze, Bonducci, 1775),³⁰ ter Giovanni Francesco Finetti, *De principiis juris naturae et gentium adversus Hobbesium, Thomassium, Pufendorffium, Wolfium et alios libri XII* (morda v zvezi z izdajo v pripravi v Benetkah pri Bettinelliju, ki je izšla leta 1777),³¹ Pietro Verri, *Osservazioni sopra il libro intitolato Meditazioni sull'economia politica* (Lucca, Giacomo Giusti, 1774).³² Poezijo predstavlja *Opera omnia Szymona Szymonowica* (Varsaviae, in typographia Mitzleriana, 1772),³³ ne smemo pozabiti pa tudi izleta v slavno literaturo, ki jo predstavlja Carlo Berni degl'Antoni, *Nel faustissimo parto di s[ua]. a[ltezza]. r[eale]. la serenissima Maria Beatrix d'Este archiduchessa d'Austria* (Milano, Motta, 1775).³⁴ Ne smemo pozabiti na omembo novele Christopha Martina Wielanda, *Endymion, conte comique* (Copenhagen [=Paris], 1774)³⁵ ter izlet v antično literaturo, ki jo predstavlja Isaac Casaubon, *De satyrica Graecorum poesi et Romanorum satira libri duo* (Halle, Gebauer, 1774).³⁶ Nekatero omembe zadevajo zgodovinske ali eruditske objave: *Histoire de la campagne de M. le prince de Condé en Flandre, en 1674* [...] Jeana de Beauraina (Paris, »chez l'auteur«, 1774),³⁷ *Commentatio de Philippa, regina Suecicae* Paulusa Ericusa Boberga (Göttingen, Barmeier, 1774),³⁸ in *Lettera scritta al sig. ab[ate] n. n. romano per ragguagliarlo*

28 III., št. 22, str. 86.

29 III., št. 24, str. 93, 94 e št. 25, str. 98, 99.

30 II., št. 21, str. 86. Delo je navedeno v italijanščini: *Tesoro delle Decisioni selette della Rota Fiorentina*.

31 III., št. 22, str. 86.

32 II., št. 25, str. 103, 104.

33 I., št. 21, str. 82, 83.

34 II., št. 28, str. 113–115.

35 I., št. 19, str. 76. Letnico je verjetno potrebno popraviti na 1771.

36 II., št. 25, str. 104.

37 II., št. 24, str. 97, 98.

38 II., št. 31, str. 128.

della chiesa si S. Ercolano di Perugia avtorja Nalbinae Tritiamo [= Annibale Mariotti] (Firenze, Allegrini, Pisoni e C., 1775).³⁹ Na koncu naj spomnimo še na oglas za bližajočo se objavo prvega zvezka dela Ignaza De Luca, *Das gelehrte Österreich* (Vienna, van Ghelen, 1776)⁴⁰, pa tudi omembo dela Jean Aymé, *Les Fondemens de la Foi, mis à la portée de toutes sortes de personnes* [...] (Paris, Breton, 1775)⁴¹ ter *Stampe rappresentanti diversi quadri esistenti in alcune chiese di Firenze*, ki sta jih natisnila Cecchi in Benedetto.⁴²

Kot vidimo, gre za precej številčne prisotnosti, ki pa kljub temu ne nimajo konotacije najrelevantnejših vsebin časopisa, kot to velja za omembe znanstvenih edicij, ki se, kot bomo videli, uspejo, čeprav redko, vključiti v krog lokalne uporabe in obnavljanja informacij, člankov in razprav. Ne smemo pa pozabiti, da v letih, ko je izhajal časopis, v Gorici niso obstajale stalne literarne skupine, ki bi ga lahko uporabljale kot promocijo za svoje dejavnosti. Takšne okoliščine so se uresničile kakšno leto kasneje, z ustanovitvijo Rimsko-soške Arkadije, vendar je bil takrat de Valerijev časopis že nekaj časa preteklost. Poleg tega je treba spomniti, da je na straneh »Gazzette goriziane« Rudolf Coronini Cronberg bil glavna referenčna oseba za lokalno literarno in eruditsko dejavnost, morda vse do točke, da je izpostavljanje tudi drugih aktivnih figur na teh področjih postalo problematično.

Precej bolj definirana pa je bila vloga, ki jo je časopis imel v odnosu do kmetijske družbe, ki je ob različnih priložnostih uporabila časopis za namene obveščanja o novostih in širjenja znanosti. Po drugi strani pa je goriško društvo moralo imeti potrebo po razpolaganju z časopisom, ki bi podpiral kroženje specializiranih člankov, že vsaj v letu 1771, ko je Deželno glavarstvo obvestilo Kmetijsko družbo, da so na željo Marije Terezije ustanovljene štiri nagrade, vezane na raziskavo o prehranjevanju ovc, in goriški agronomi so imeli nalogo, »da obvestijo javnost o teh nagradah preko javnih časopisov ali na kak drug način«.⁴³

Povezave med »Gazzetto goriziano« in Kmetijsko družbo so bile dovolj številčne, da so dovoljevale de Valerijevemu časopisu, da se vpiše med različne časnike iz 18. stoletja, ki so, ne da bi bili strogo znanstveni časopisi, v raziskovanju in

39 II., št. 25, str. 103.

40 II., št. 43, str. 174, 175.

41 II., št. 24, str. 98.

42 III., št. 23, str. 90.

43 Asts, C.R. *Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 50, fascicolo 534. V letu 1767 so bili objavljeni *Atti della Cesarea Regia Società goriziana d'Agricoltura*, ki jih je natisnil Tommasini, kar pa verjetno nima povezave s podatkom iz leta 1771, ki ga je verjetno treba smatrati za splošni napotek dvora k uporabi časopisov kot pomoč pri razširjanju uradnih sporočil, ki so prihajala z Dunaja.

eksperimentiranju vseeno našli eno izmed temeljnih potez svojega vsebinskega profila.⁴⁴ Da navedemo kakšen primer stikov med goriškimi akademiki in časopisom, lahko opazimo, da so nekatere metode Kmetijske družbe, ki so bile usmerjene v preprečevanje možne »epidemične infekcije« goveda, bile »vljudno [...] sporočene« de Valeriju, verjetno s strani istih goriških učenjakov,⁴⁵ in sicer kot odgovor na članek o »preventivni in hkrati zdravilni učinkovini z druge strani Alp, zelo učinkoviti pri zdravljenju goveda«, ki je izšel malo pred tem v časopisu.⁴⁶ Ob drugi priložnosti pa je tiskar izjavil, da je »hvaležen« Kmetijski družbi, ker mu je predala »preventivno in zdravilno sredstvo« kanonika Conettija di Selcio, ki je uporabno pri preprečevanju umiranja murv, »zato, da bi ga preko časopisa lahko dal v splošno korist«.⁴⁷ Poleg tega, verjetno je, da je »oseba«, ki je »nekaj let študirala fiziko« in na katero se je de Valeri obrnil, da bi pridobil mnenje o možnosti, naj objavi ali ne v časopisu metodo o hrambi vina, ki jo je razvil Pietro Zanetti, bila oseba blizu istega združenja učenjakov naravoslovnih ved.⁴⁸

Kmetijska družba pa je bila pomembna za de Valerija tudi zato, ker je lahko omogočila tiskarju članke iz znanstvenih periodičnih tiskov, ki si jih je, kot smo videli, imela navado priskrbeti. Tak je primer časopisa »Giornale d'Italia spettante alla scienza naturale, e principalmente all'agricoltura, alle arti ed al commercio«: de Valeri je prekopiral članek iz beneškega časopisa prav temelječ na nekaterih »novicah te hvalevredne [...] Kmetijske družbe.«⁴⁹ V tem primeru lahko opazimo, da je pisec navedel, da je natisnil omenjeni članek, čeprav je že »bil objavljen v Italiji pri običajnem časopisu itd.«, kar je znak, da je verjetno vsaj del bralcev »Gazzette goriziane« bral tudi beneški tednik.

Čeprav je bila Kmetijska družba zelo blizu redakciji časopisa, je bila izbira član-
kov za objavo vseeno, kot se zdi, na ramenih urednika časopisa, tudi kadar je bila objava vzpodbujena s strani agronomov, kot je opaziti v primeru kratkega poročila na temo enologije, na katerega je de Valerija opozoril neki »član« Kmetijske družbe,

---

44 Naj omenimo, da je, vsaj v italijanskem založništvu, v letih, ko je izhajala »Gazzetta goriziana«, težko razlikovati med časopisi izključno (ali prevladujoče) znanstvenega značaja in med kulturnimi časopisi z bolj raznolikimi interesi, kjer so znanstvene diskusije ali novice predstavljale le eno izmed različnih tem, ki so jih obravnavali: Patrizia DELPIANO, *I periodici scientifici nel Nord Italia alla fine del Settecento: studi e ipotesi di ricerca*, v: »Studi storici«, 30, 2 (1989), str. 457–482.

45 I., št. 38, str. 154, 155.

46 I., št. 37, str. 151, 152.

47 I., št. 44, str. 181, 182.

48 I., št. 24, str. 94.

49 I., št. 41, str. 168; gre za članek, ki je omenjal metodo, ki se je uporabljala v Šleziji za zdravljenje goveda, že omenjeno zgoraj. Naj opozorimo, da v tem primeru »novice« verjetno pomenijo informacije, ki so krožile med akademiki in ne kakšno dejansko publikacijo, ki bi jo izdali agronomi.

vendar je bilo potem natisnjeno le po predhodni oceni urednika (»ocenjujem ga kot vrednega javne presoje«).⁵⁰

Lahko se je zgodilo tudi, da je časopis postal teren za komentiranje znanstvenih člankov ali za odpiranje manjših diskusij o zadnjih odkritjih. Naj omenimo še eno izmed novic, vzeti iz »Giornale d'Italia«: poročilo o raziskavah o umetnih magnetih, ki jih je na Dunaju izvajal Maximilian Hell. V tem primeru je članek bil objavljen v »Gazzetti goriziani« v vidno skrajšani obliki glede na izvirno, toda spremljan s komentarjem »ljubiteljskega goriškega fizika [...]«. ⁵¹ Najbolj pa je opazna objava negativnega mnenja, ki ga je izrazil »plemenitaš tega mesta, ki se ima za ljubitelja naravoslovne zgodovine« ⁵² v zvezi z uporabo »rastline, imenovane ricinus« za odganjanje miši – gre za zdravilo, ki ga je odkril »spoštovanja vreden subjekt« Kmetijske družbe in ki je bil objavljen nekoliko prej v »Gazzetti goriziani«. ⁵³ Če postavimo ob bok tema dvema prispevkoma tudi reklamni oglas lekarnarja Lorenza Morandinija v zvezi z medicinsko uporabo ricinusovega olja (objavljen prav istočasno s to izmenjavo mnenj), lahko rečemo, da imamo pred seboj enega izmed trenutkov največje živahnosti, ki jo je dosegla »Gazzetta goriziana« v zvezi z širjenjem znanstvenih novic. ⁵⁴

Če povzamemo, »Gazzetta goriziana« je bil časopis, ki je pri sledenju ciljem, ki so bili skupni tudi mnogim drugim časopisom tistega časa, podpiral ne samo omejeno število objav recenzij in kulturnih novic, ampak tudi razširjanje znanstvenih novic, ki naj bi imele tudi kakšno praktično uporabnost. Natančneje, vez med časopisom in Kmetijsko družbo je uspela občasno narediti iz časopisa sredstvo za diskusijo in znanstveno (ali bolje, znanstveno-ekonomsko) popularizacijo, čeprav je omejeno kroženje časopisa po eni strani in provincialni značaj združenja goriških agronomov po drugi strani omejilo interes za te možnosti obveščanja goriškega časopisa na notranjost same Grofije. V tem smislu, tudi če bi posebna geografska umeščenost Gorice lahko dajala vtis o časopisu določene pomembnosti za primerjavo med italijansko intelektualno realnostjo in srednjeevropsko publiko (in/ali obratno), je skoraj gotovo, da je ta potencialnost ostala neizražena. Po drugi strani pa so omembe knjig, vezane na avstrijski in nemški kontekst, relativno redke, medtem ko so številčnejše prisotnosti italijanskih izdaj (pogosto sicer vezanih na prevode besedil z druge strani Alp) tako heterogene, da jih ni mogoče povezati s kakšno določeno redakcijsko politiko, usmerjeno v širjenje

50 II., št. 4, str. 15; gre za članek Domenica Furiana iz Vigonova »o dobro uspelem zakopanem vinu«, že omenjenem zgoraj.

51 I., št. 42, str. 171 (glej prilogo 4.7).

52 I., št. 36, str. 148 in št. 37, str. 152; vendar ni jasno, če je avtor drugega prispevka isti, ki je poslal v redakcijo prvi komentar, ali pa gre za drugega goriškega »ljubitelja«.

53 I., št. 32, str. 129.

54 O Morandinijevem oglasu glej, kar smo že povedali zgoraj o reklamnih oglasih, ki so izšli v de Valerijevem časopisu.

italijanske kulture v Cesarstvu. Ni naključje, da večina periodičnega tiska, ki je bil dejansko sposoben opravljati funkcijo mediatorjev med italijansko in srednjeevropsko kulturo, ni izhajala na obmejnih območjih, predvsem pa se je nanašala na naprednejše kulturne kontekste od goriškega.⁵⁵

---

55 Glede vloge časopisov v kulturnih izmenjavah med nemškim okoljem in italijanskim okoljem gl. *Il Settecento tedesco in Italia. Gli italiani e l'immagine della cultura tedesca nel XVIII secolo*, ur. Giulia CANTARUTTI, Stefano FERRARI in Paola Maria FILIPPI, predvsem (toda ne samo) razprave Giulia CANTARUTTI, »L'Antologia romana« e la cultura tedesca in Italia, str. 257–315 in Rita UNFER LUKOSCHIK, *Prolegomeni allo studio del transfer culturale tra Italia e Germania nelle riviste del Settecento italiano*, str. 317–391. Drugi prispevki specialistične narave so: Carlo G. MORELLO, *Letteratura e letterati tedeschi nei giornali veneziani del '700*, Padova, Centrostampo Palazzo Maldura, 1980; Aldo VENTURELLI, *I periodici e la diffusione della cultura tedesca nel Settecento in Italia*, v: *Periodici italiani d'Antico Regime* cit., str. 81–87; Carlo CAMASSI, *La letteratura tedesca nei periodici letterari italiani del Seicento e del Settecento (1668–1799)*, Pisa, Servizio editoriale universitario, 1988 (Jacques e i suoi quaderni, 10); Giulia CANTARUTTI, *Giovanni Bianconi e la sua scuola nel transfert culturale italo-tedesco*, v: *L'Accademia degli Agiati nel Settecento europeo. Irradiazioni culturali*, ur. EAD. in Stefano FERRARI, Milano, Franco Angeli, 2007, str. 129–165.

8 Mednarodne novice

Profil pomembne rubrike

Pomembnost, ki so jo tuje novice imele v »Gazzetti goriziani«, je bila že razvidna iz prejšnjih poglavij, v tabelah, ki so povzemale prisotnost različnih rubrik v časopisu, ki so se formirale od drugega letnika dalje. Iz teh shem je razvidno (kar je dobro poudariti), da so *Novice o dogodkih na tujem* bile v absolutnem smislu vsebinska sekcija, ki se je pojavljala z največjo rednostjo v časopisu po začetnem letu. Ob tem pa moramo poudariti tudi, da so raziskovalci, ki so se skozi leta ukvarjali s časopisom, skoraj sistematično izpuščali ustavljanje pri teh novicah, temveč so raje obračali svojo pozornost le na lokalne novice. V resnici ima objavljanje mednarodnih novic vse kaj drugega kot drugotno pomembnost pri definiciji, v celoti gledano, vsebinskega profila »Gazzette goriziane«. Te novice med drugim lahko sugerirajo nekaj zanimivih podatkov tako o goriškem javnem mnenju tistega časa, kot o zmerni uporabi časopisa kot sredstva za propagando dunajske zunanje politike v lokalnem okolju. Takšne pozitivne sodbe pa imajo težak predpogoj: vzrok za prisotnost mednarodnih novic bi namreč lahko bil vsaj deloma redakcijska potreba, da s temi podatki, ki so bili zelo številni na trgu informacij, nadomestijo majhno število člankov o pomembnih lokalnih dogodkih: Grofija je bila majhna in statična, Evropa in celoten svet pa širna in bogata z dogodki. Po drugi strani, sama malomarnost, ki se je neredko izkazala pri goriškem redaktorju časopisa prav pri kompilaciji tujih novic (že prikazana zgoraj), sugerira, da je pogosto šlo za novice, zbrane skupaj z naglico in z malo upoštevanja formalnega vidika.

Posebnost tujih novic v »Gazzetti goriziani« kot široki, toda ne preveč trdni vsebinski sekciji, je zaznamovana tudi z nerednostjo, s katero je časopis dajal prostor novicam o posameznih evropskih mestih. Če navedemo primer, za razliko od tega, kar se je objavljalo v političnih časopisih v pravem smislu besede, se tu novice iz Pariza pojavljajo le občasno in brez kakršnekoli rednosti, in to tudi takrat, ko so v zadnjem obdobju delovanja goriškega časopisa novice iz francoskega okolja postale bolj pogoste. Na ta način, medtem ko je pri branju drugih časopisov šlo preprosto za to, katere novice bi bile objavljene v zvezi s Parizom od številke do številke (ali, v vsakem primeru, glede na v glavnem redno pogostost pojavljanja), pa bralec »Gazzette goriziane« ni mogel računati na to, da bo v določeni številki lahko prebral novico o Franciji. Edine, delne izjeme predstavljajo podatki o Rimu in Dunaju, območjih, o katerih, kot bomo kmalu videli, so se širile novice zelo pogosto. Posebnost »Gazzette goriziane« je bila tudi v relativni kratkosti novic, katere vzrok je bil očitno, da je de Valerijev tednik v

eni in edini rubriki združeval vse to, kar so časopisi, posvečeni *in primis* mednarodnim informacijam, tiskali v celotnem zvezku posamezne številke. Na naslednjih straneh bomo skušali opisati, čeprav pri tem delamo veliko selekcijo, kakšen je bil vsebinski profil časopisa v odnosu do mednarodnih novic. V vsakem primeru pa, ne glede na številne šibke točke *Novic o dogodkih na tujem*, je treba imeti jasno pred očmi, da smo v vsakem primeru pred informacijami, ki so bile pred objavo na neki način že ovrednotene in selekcionirane in ki se torej niso znašle v časopisu po čistem naključju.

Prepričljivo večino mednarodnih novic predstavljajo informacije, ki bi jih lahko definirali kot klasične za politične časopise tistega časa, tako glede geografskega okolja, na katerega se nanašajo, ki je pokrivalo celotno Evropo in del drugih celin, kot tudi glede obravnavanih subjektov, ki so pokrivali politiko, kroniko, vojaške novice, zanimivosti, potovanja pomembnih oseb, sporadične znanstvene in kulturne anekdote ter redke novice o navadah.¹

Kar se tiče novic, ki so zadevale Italijo, so bile najpogostejše tiste, ki so se nanašale na Rim; te so tudi najbolj raznolike z vidika tematik. Rim je bil namreč zgodovinsko gledano pomembno središče za kroženje novic in to tudi zato, ker je mesto, poleg tega, da je bilo politična in kulturna referenčna točka mednarodne pomembnosti, bilo hkrati tudi posvetna prestolnica neke države (Vatikanske države) ter duhovna prestolnica katolištva.² Glede na situacijo, če predpostavimo, da je bilo to, kar je bilo objavljeno v de Valerijevem časopisu, dejansko ogledalo goriškega javnega mnenja, lahko rečemo, da je bila papeška država in Rim na splošno za bralce v Grofiji geografsko območje, ki je v absolutnem smislu vzbujalo največ zanimanja. Rimske novice so se dotikale najrazličnejših tem, kot so smrti pomembnih cerkvenih dostojanstvenikov,³ imenovanja kardinalov,⁴ arheološke najdbe iz klasične dobe,⁵ kulturni dogodki.⁶ Ne manjkajo pa niti omembe cenzure,⁷ kroniških dogodkov,⁸ misijonarskih dejavnosti⁹ in,

1 O oblikah in vsebini mednarodnih novic v časopisih tedanjega časa: *La suite à l'ordinaire* cit. Uporabna, čeprav se nanaša na 17. stoletje in je zgodovinopisno danes že zastarela, je tudi študija: Nevio MATTEINI, *Il »Rimino«. Una delle prime »gazzette« d'Italia. Saggio storico sui primordi della stampa*, Rocca San Casciano, Cappelli, 1967.

2 Upoštevajmo, kar je bilo zapisano za 17. stoletje v: Mario INFELISE, *Gli avvisi di Roma. Informazione e politica nel secolo XVII*, v: *La corte di Roma tra Cinque e Seicento »teatro« della politica europea*, ur. Gianvittorio SIGNOROTTO in Maria Antonietta VISCEGLIA, Roma, Bulzoni, 1998, str. 189–205; Brendan DOOLEY, *Les réseaux d'information à Rome au XVIIIe siècle*, v: *Gazettes et information politique* cit., str. 129–136.

3 Na primer: II., št. 21, str. 86 (glej prilogo 5.1.1).

4 Na primer: II., št. 17, str. 70 (glej prilogo 5.1.2).

5 Na primer: II., št. 22, str. 89, 90 e št. 39, str. 159 (glej prilogo 5.1.3, 5.1.4).

6 Na primer: III., št. 4, str. 15 e št. 25, str. 99, 100 (glej prilogo 5.1.5, 5.1.6).

7 Na primer: I., št. 28, str. 114, 115 (glej prilogo 5.1.7).

8 Na primer: II., št. 20, str. 84 (glej prilogo 5.1.8).

9 Na primer: II., št. 38, str. 155 (glej prilogo 5.1.9).

nazadnje, gospodarske politike.¹⁰ V ponovni dokaz zanimanja, s katerim so se spremljale novice iz papeške prestolnice, lahko spomnimo tudi na nekaj omemb rimskih administrativnih ukrepov, ki so v Gorici seveda imeli vrednost le kot zanimivost,¹¹ ter številne omembe dejavnosti Kongregacije za obrede v zvezi z beatifikacijami in kanonizacijami.¹²

Če sedaj preidemo na novice o Benetkah, lahko opazimo, da so novice precej številčne, vendar pa so v večjem delu primerov sestavljene le iz bežnih omemb glavnega mesta Veneta, ki je predstavljalo postanek na poti kakšne pomembne osebnosti, ki je potovala čez Italijo. Včasih pa se je de Valerijev časopis ustavil tudi pri dejanskih dogodkih, ki so se zgodili v Serenissimi (gre predvsem za javne dogodke).¹³

Bolj pogoste so kronike, izhajajoče iz Neaplja, čeprav je nezanemarljiv odstotek teh novic v resnici posvečen novostim o gibanju piratov po Mediteranu (o čemer bomo še govorili). Številne informacije v zvezi z Neapljem so si med seboj zelo različne in vsebujejo med drugim tudi novosti o zdravstvenem stanju plemišstva in klera,¹⁴ podatke o religioznem življenju (pri čemer naj opozorimo na dogodek utekočinjenja krvi Sv. Gennara, ki je novica, ki se je leto za letom pojavljala na straneh mnogih časopisov)¹⁵ ter poročila o naravnih pojavih.¹⁶ V celoti gledano pa najpomembnejše novice zadevajo zaprtje in proces proti skupini napolitanskih prostožidarjev, tudi zato, ker je prvi članek o dogodku (pravo poročilo o aretaciji članov lože) v absolutnem smislu eden izmed najdaljših tujih člankov, kar jih je bilo kdaj objavljenih v »Gazzetti goriziani« v eni sami številki.¹⁷

Druga italijanska glavna mesta imajo precej manjšo pomembnost in so omenjena predvsem v zvezi z novicami, vezanimi na cerkvene dostojanstvenike (ki jih bomo še analizirali) ali zopet kot postaje na poteh, ki so jih prepotovale znane osebe. Delno izjemo predstavljal Trento: to mesto je namreč doživelo trenutek velike pozornosti med februarjem in junijem 1776 v zvezi s smrtjo glavnega škofa Cristofora Sizza in z izbiro njegovega naslednika. Pred nami je eden izmed dogodkov, ki mu je »Gazzetta goriziana« sledila z največjo sistematičnostjo – o trentinskih dogodkih je obveščala

10 Na primer: I., št. 43, str. 178, 179 (glej prilogo 5.1.10).

11 Na primer: III., št. 4, str. 15, 16 (glej prilogo 5.1.11).

12 Na primer: II., št. 15, str. 59 in II., št. 40, str. 163 (glej prilogo 5.1.12, 5.1.13).

13 Na primer: I., št. 48, str. 200 in III., št. 11, str. 41 (glej prilogo 5.2.1, 5.2.2).

14 I., št. 47, str. 196 in II., št. 22, str. 90, 91 (glej prilogo 5.3.1, 5.3.2).

15 II., št. 49, str. 199 (glej prilogo 5.3.3).

16 III., št. 19, str. 76 (glej prilogo 5.3.4).

17 II., št. 41, str. 166–168, št. 43, str. 176; III., št. 22, str. 87 (glej prilogo 5.3.5–5.3.7).

z zelo ažurnimi in pogosto posebej podrobnimi novicami.¹⁸ Treba pa je omeniti tudi Genovo in še posebej Livorno, ki se pojavljata v veliko številkah, vendar le kot kraji, od koder so prihajale novice z morja in vezane predvsem na spopade s pirati na mediteranskem morju ali na novice o dogodkih v Ameriki.

Treba je izpostaviti tudi pomembno nit italijanskih novic, ki so zadevale potovanje nadvojvode Maksimiljana Habsburškega; ta dogodek je vzbudil precejšnje zanimanje pri številnih evropskih časopisih, pa tudi »Gazzetta goriziana« mu je sistematično sledila skoraj celo leto 1775 (morda tudi iz dinastičnih razlogov)¹⁹: novice so zadevale najprej nadvojvodovo bivanje v Parizu²⁰ ter nato bivanje v Neaplju²¹ in Rimu,²² čakanje na njegov prihod v Genovo,²³ nato potovanje v Firence in po Toskani,²⁴ v Bologno,²⁵ Torino²⁶ in Mantovo.²⁷

Kar se tiče novic, ki so se osredotočale na neitalijanska področja, lahko takoj opazimo, da vse novice niso bile na istem nivoju. V prvi vrsti je obstajala razdelitev med novicami, vezanimi na Avstrijo in Cesarstvo, ki mu je Gorica pripadala, ter med članki, ki so bili vezani na področja, ki niso imela politično-administrativnih vezi z Grofijo.

Dunaj, habsburška prestolnica, se pojavlja v »Gazzetti goriziani« ne samo kot mesto, na katerega so se nanašale skoraj vse novice iz Avstrije (najsí kot kraj, kjer so se odvijali dogodki, najsi kot kraj izdaje novic), ampak tudi kot eden izmed neitalijanskih centrov z največjo prisotnostjo v časopisu. Dunajske novice lahko razdelimo v dve glavni skupini: po eni strani novice o dogodkih, ki so se zgodili v avstrijskem mestu in omembe o dejavnosti cesarske družine in dvora, po drugi strani novosti iz mednarodne politike.²⁸

18 Na primer: II., št. 32, str. 131 in št. 49, str. 198 (glej prilogo 5.4.1, 5.4.2). Naj opozorimo, da je bilo tudi poročilo o uradnem praznovanju ob ustoličenju novega škofa, objavljeno v št. 50 na str. 201–204, eno izmed najdaljših poročil, kar jih je bilo objavljenih v »Gazzetti goriziani«.

19 O omembah potovanja nadvojvode v nekaterih pomembnih evropskih časopisih: THOMAS, *Voyages* cit., str. 139–143.

20 Na primer: I., št. 38, str. 157

21 Na primer: II., št. 1, str. 4.

22 Na primer: II., št. 2, str. 8 (glej prilogo 5.5.1).

23 II., št. 17, str. 72.

24 II., št. 19, str. 78 (glej prilogo 5.5.2).

25 II., št. 21, str. 86, 87.

26 II., št. 24, str. 100 (glej prilogo 5.5.3).

27 II., št. 27, str. 111, 112.

28 Koristno je spomniti, da »Gazzetta goriziana« seveda ni štela med mednarodne novice politično-administrativnih ukrepov, ki so jih izdajali na Dunaju v zvezi z Goriško grofijo (ti so bili objavljeni v sekciji lokalne novice), kakor načeloma tudi ne podatkov o prebivalcih Grofije, ki so delovali na Dunaju.

V prvi skupini člankov je najti informacije o poteh plemenitašev, cerkvenih dostojanstvenikov in politikov;²⁹ med njimi se seveda pojavljajo tudi člani cesarske družine, predvsem Jožef II.,³⁰ vendar tudi Marija Terezija, o kateri so se pisale tudi novice v zvezi z njenim zdravstvenim stanjem.³¹ Ni pa skoraj nobenih novic o kroniških dogodkih ali o dogodkih, ki bi jih lahko opredelili kot zanimivosti; ti se, kadar so prisotni, pogosteje pojavljajo v rubriki *Pomembni dogodki* kot pa v rubriki *Novice o dogodkih na tujem*.³² Tudi novice o notranji politiki so precej redke in se osredotočajo predvsem na upor, ki se je razplamtel na Češkem; to temo, ki je ne po slučaju imela določen odmev v mednarodnih medijih tedanjega časa, je »Gazzetta goriziana« predstavila bralcem odkrito (in neizogibno) podpirajoč represivno akcijo z Dunaja.³³ Omenimo lahko tudi izolirano novico o napredku del v parku Schönbrunn.³⁴

Novice iz druge skupine pa so povsem politične narave in se lahko, kljub nekaterim izjemam, razdelijo v dve veliki skupini: prva razdelitev Poljske in negativne diplomatske posledice vojne, ki se je ravnokar zaključila med Turčijo in Rusijo. To sta dve temi iz zunanje politike, ki jima je »Gazzetta goriziana« najbolj vztrajno sledila, ne le med novicami, vezanimi na Dunaj, ampak tudi v novicah o Sankt Peterburgu in Konstantinoplu, ki jima je treba dodati (predvsem, ne pa izključno, glede poljske teme) tudi Berlin. V zvezi s temi tematikami lahko celo občasno govorimo o konsistentni podskupini novic o Srednji in Vzhodni Evropi, ki na nek način poudarja dejstvo, da se tednik ni tiskal v Italiji, ampak na avstrijskem ozemlju.

O novicah o Poljski bomo govorili na prihodnjih straneh; spomnimo naj, da so novice o koncu vojne med Otomani in Peterburgom (med prvimi tujimi dogodki, ki so našli prostor na straneh »Gazzette goriziane«) in različne omembe diplomatskega dela v zvezi z vojno, ki se je pred kratkim končala,³⁵ pa tudi nekatere omembe napetosti med Prusijo in Turčijo³⁶ ter med Avstrijo in Rusijo.³⁷

Tako ruski kot turški imperij pa sta se pojavljala v »Gazzetti goriziani« ne samo v zvezi s politično-diplomatskimi novicami, vezanimi na to vojno. Kar se tiče novic o Rusiji, se dobršen del vrti okoli osebnosti Katarine II. in odnosov med Prusijo in

29 Na primer: I., št. 18, str. 72 (glej prilogo 5.6.1).

30 Na primer: II., št. 4, str. 15, 16 (glej prilogo 5.6.2).

31 Na primer: II., št. 7, str. 28 (glej prilogo 5.6.3).

32 Na primer: II., št. 49, str. 197, 198 (glej prilogo 5.6.4).

33 Na primer: I., št. 43, str. 178 (glej prilogo 5.6.5). Za odmev češkega upora v časopisih: VENTURI, *Settecento riformatore*, III. cit., str. 167–172.

34 II., št. 3, str. 12 (glej prilogo 5.6.6).

35 Na primer: I., št. 10, str. 40; II., št. 9, str. 36, št. 21, str. 88 e št. 24, str. 99 (glej prilogo 5.6.7–5.6.10).

36 Na primer: I., št. 36, str. 149, 150 (glej prilogo 5.6.11).

37 Na primer: I., št. 37, str. 153 (glej prilogo 5.6.12).

Rusijo (z novicami o obisku pruskega princa Henrika v Sankt Peterburgu). V prvem primeru imamo pred seboj nekaj novic o poteh cesarice in članke, ki so hvalili njeno moč in radodarnost;³⁸ v drugem primeru pa gre za različne novice, ki se seveda niso zaustavljale pri vsebini pogovorov, temveč pri formalnih in ceremonialnih vidikih dogodkov.³⁹ Na tem mestu lahko spomnimo tudi na nekatera poročila o poroki bodočega carja Pavla I. s Sofijo Dorotejo Württemberg, z novicami o predhodnih stikih pred poroko in, na koncu, z novico o odpotovanju neveste.⁴⁰

V zvezi z novicami o Konstantinoplu in o Bližnjem vzhodu lahko takoj opazimo, da so te veliko številčnejše od tega, kar bi predvidevali na podlagi dejstva, da je bila »Gazzetta goriziana« časopis s pretežno lokalnimi interesi. Vendar je bil Dunaj vedno zelo pozoren na dogajanje na Vzhodu in zato se dejstvo, da tudi v Grofiji Otomanski imperij vzbuja določeno zanimanje, zdi precej razumljivo. Informacije o Turčiji imajo pogosto drugačno naravo od novic o drugih evropskih političnih okoljih in se pogosto zaustavljajo pri zanimivih anekdotah. Na primer, »Gazzetta goriziana« je večkrat pisala o reakcijah turškega ljudstva na poraz, ki so ga jim ga zadejali Rusi. V nasprotju z načelom neprostranskosti, ki so ga sprejeli prav uredniki časopisov (vendar se je ta navada verjetno lahko kršila prav v zvezi z otomanskim svetom, ki so ga v kolektivnih predstavah imeli za kot sovražnika), so bili sultanovi podložniki nenehno opisovani kot nezaupljivi in netolerantni, močno predani spoštovanju tradicije in pripravljeni na vstajo, če bi njihov vladar na kakšen način razočaral kolektivna pričakovanja.⁴¹ Vse skupaj je bilo verjetno predstavljeno skozi perspektivo, ki je skrivaj primerjala avtoritarno turško oblast z »razsvetljensko« naravnanim dvorom na Dunaju.

Zanimanje časopisa za otomanski svet so potrjevale tudi ne samo nekatere novice o delovanju sodne oblasti v Turčiji in o poskusih modernizacije (v zahodnem smislu) njene vojske,⁴² ampak tudi skupina novic o notranjih politično-vojaških dogodkih v Otomanskem imperiju, predvsem o nemirih v Siriji.⁴³

S temi novicami so povezane tudi številne omembe berberskih piratov in spopadov med njimi ter zahodnimi silami, ki so dosegli vrh z vojaško ekspedicijo proti Alžircem (tem novicam so se pogosto pridružile še novice o konfliktu med Španci in

38 Na primer: II., št. 46, str. 188 (glej prilogo 5.7.1).

39 Na primer: III., št. 7, str. 27 (glej prilogo 5.7.2).

40 Predvsem: III., št. 14, str. 55, 56 in št. 15, str. 58–60.

41 Na primer: I., št. 45, str. 188, št. 49, str. 204; II., št. 36, str. 145 (glej prilogo 5.8.1–5.8.3). Na splošno o predstavljanju otomanskega sveta v časopisih: Anne Marie MERCIER-FAIVRE, *L'Ambassadeur, le Dragoman, la Sultane et le Chocolat (Représentation de l'Orient et modes de lecture)*, v: *La suite à l'ordinaire* cit., str. 195–212; Ead., *L'Orient, l'ailleurs* v: *La Gazette d'Amsterdam* cit., str. 240–261: 245–261.

42 Na primer: II., št. 1, str. 4 in št. 10, str. 40 (glej prilogo 5.8.4, 5.8.5).

43 Na primer: II., št. 12, str. 48 (glej prilogo 5.8.6).

maroškim kraljem za nadzor trdnjave Melilla). Vprašanje piratstva na Mediteranu je po drugi strani predstavljalo vse od 17. stoletja dalje eno izmed najbolj branih tem v italijanskih in evropskih tiskanih časopisih.⁴⁴ Novice, na različne načine vezane na boj proti piratom, so posebej pogoste (obstaja jih nekaj deset) tudi zato, ker jih je najti med novicami, vezanimi na številna evropska mesta in dežele, največ tiste, ki so v koaliciji proti Severnoafričanom. Naj spomnimo torej med drugim na novice, ki se nanašajo na Genovo,⁴⁵ Livorno,⁴⁶ Rim,⁴⁷ Neapelj,⁴⁸ Barcelono,⁴⁹ Mallorco,⁵⁰ Malto⁵¹ in Švedsko⁵² (te lokacije so bile enkrat središče dogajanja, drugič pa kraj, od koder so izhajale novice).

Tudi španska aktivnost proti Severnoafričanom je v središču dobršnega dela novic, ki zadevajo Pirenejski polotok, pri čemer pa ne smemo pozabiti na pogoste novice, ki se nanašajo na to območje v zvezi z napetostmi med Španijo in Portugalsko, ki jih je ustvaril madridski ekspanzionizem v Južni Ameriki.⁵³ Na tej točki je treba spomniti tudi na novico o umoru, zagrešenem v Lizboni v legitimni samoobrambi, ki pa, kot smo že videli, ni bila kaj drugega kot reciklaža stare novice, ki se je zgodila v Londonu Giuseppeju Baretiju.⁵⁴

V zvezi z novicami iz Anglije, razen kakšne sporadične novice o notranjih zadevah, je večji del omemb zadeval odnose s kolonijami: po eni strani z ameriskimi ozemlji, po drugi z azijskimi. Gre za novice, ki opazno širijo meje geopolitičnega univerzuma

44 Gl. na primer: Guy TURBET-DELOF, *La presse periodique française et l'Afrique barbaresque au XVIIe siècle (1611-1715)*, Geneve, Droz, 1973 (Histoire des idées et critique littéraire, 138); Marco LENCI, *Il Maghreb barbaresco nelle gazzette italiane seicentesche. Appunti di ricerca*, v: »Africana«, 2 (1996), str. 103-107; ID., *Il Maghreb barbaresco nelle gazzette di Genova, 1639-1684*, estratto da *Inventario delle fonti manoscritte relative alla storia dell'Africa del Nord esistenti in Italia*, VI, Roma, Herder, 1997.

45 Na primer: II., št. 1, str. 4 (glej prilogo 5.9.1). Ta novica predstavlja primer, kako se lahko besedilo iste novice razlikuje od časopisa do časopisa. V »Gazzetti goriziani« namreč članek vsebuje nedoslednosti, zaradi katerih je oteženo razumevanje besedila, in ki so verjetno nastale zaradi potrebe po krajšanju besedila, morda na željo goriškega redaktorja, ali pa je morda šlo za poseg osebe, ki je prepisala novico v viru, ki ga je de Valeri uporabil. Popolnejša verzija istega članka je na voljo v firenškem časopisu »Notizie del mondo« (1775, št. 50, str. 398), ki bi lahko bila neposredni vir za »Gazzetto goriziano«; primerjava med verzijama je koristna za razumevanje de Valerijevega članka, kjer je nekaj pomembnih podatkov izpuščenih.

46 Na primer: II., št. 19, str. 78 (glej prilogo 5.9.2).

47 Na primer: I., št. 43, str. 179 (glej prilogo 5.9.3).

48 Na primer: II., št. 9, str. 36 (glej prilogo 5.9.4).

49 Na primer: II., št. 16, str. 68 (glej prilogo 5.9.5).

50 Na primer: III., št. 23, str. 92 (glej prilogo 5.9.6).

51 Na primer: II., št. 5, str. 20 (glej prilogo 5.9.7).

52 Na primer: II., št. 50, str. 204 (glej prilogo 5.9.8).

53 Na primer: III., št. 6, str. 23, 24 (glej prilogo 5.10.1).

54 II., št. 37, str. 148 [= 152] (glej prilogo 5.10.2).

»Gazette goriziane«, predvsem v primeru številnih podatkov o vojni Londona proti nastajajočim Združenim državam Amerike. Poleg tega gre za omembe, v katerih mrgoli trgovskih in političnih implikacij, ki so tako široke in razčlenjene, da so zajemale interese številnih evropskih kraljestev.⁵⁵ Manj pogoste pa so novice o Aziji, v vsakem primeru osredotočene predvsem na Indijo.⁵⁶

Številne in raznolike pa so novice v zvezi s Francijo: med njimi je poleg raznih kroniških novic in novic v zvezi z notranjo politiko opaziti članke bolj lahkotne narave, posvečene zanimivostim ali avanturističnim dogodkom.⁵⁷ Med njimi je omemba sposobnosti, ki jo je pokazala neka ženska pri zagovarjanju svojih argumentov pred parlamentom v Parizu,⁵⁸ povzetek popustljivosti francoske kraljice Marije Antoniette do lopova, ki je ukradel enega od kraljevih konjev,⁵⁹ ter dolg članek, izvirajoč iz Pariza (in razdeljen med dve številki), posvečen peripetijam posadke francoske ladje, ki je končala v rokah »horde [!] Arabcev« v Severni Afriki.⁶⁰ Ne smemo pozabiti tudi na kakšno novico o strahovih klera pred širitvijo razsvetljenskih idej in besedil v Franciji.⁶¹

Če preidemo na Prusijo in za zdaj izpustimo novice o nekaterih temah, ki bodo analizirane v nadaljevanju, opazimo, da je dovršen del omemb povezan s problemi zunanje politike in z vojaškimi vprašanji, čeprav ne manjka informacij o notranjih dogodkih ali o administrativnih ukrepih.⁶² Posebno pozornost ima osebnost kralja Friderika II., s podatki o njegovem zdravju⁶³ in omembami dobro znane pozornosti, ki jo je vladar posvečal svoji vojski.⁶⁴

Na koncu se moramo ustaviti še pri Malti: ta mediteranski otok, poleg novic o spopadih s severnoafriškimi pirati, je bil omenjen v časopisu *in primis* v zvezi z uporom septembra 1775, ki je bil zatrt prav takrat, ko je na oblast prišel novi Veliki mojster malteškega reda, Emmanuel de Rohan.⁶⁵

55 Na primer: I., št. 41, str. 170; II., št. 10, str. 40 in št. 28, str. 116 (glej prilogo 5.11.1–5.11.3).

56 Na primer: II., št. 38, str. 156 (glej prilogo 5.11.4).

57 Za nekaj koristnih informacij o teh vrstah vsebin v časopisih (ki se poleg tega nanašajo prav na keta, v katerih je izhajala »Gazzetta goriziana«): Denis REYNAUD, *Violence et passion: les «variétés» de la Gazette des deux-ponts*, v: *Journalisme et fiction* cit., str. 87–99; Anne Marie MERCIER-FAIVRE, *Dans les marges du vrai: la fiction à l'oeuvre dans la Gazette de Leyde de 1775*, prav tam, str. 101–111.

58 I., št. 41, str. 170 (glej prilogo 5.12.1).

59 III., št. 5, str. 18, 19 (glej prilogo 5.12.2).

60 III., št. 5, str. 19, 20 in št. 6, str. 24 (glej prilogo 5.12.3, 5.12.4).

61 II., št. 17, str. 71, 72 e III., št. 6, str. 24 (glej prilogo 5.12.5, 5.12.6).

62 Na primer: II., št. 37, str. 149, 150 (glej prilogo 5.13.1).

63 Na primer: II., št. 27, str. 112 (glej prilogo 5.13.2).

64 Na primer: III., št. 15, str. 60 (glej prilogo 5.13.3).

65 Na primer: II., št. 17, str. 70, 71 e št. 27, str. 111 (glej prilogo 5.14.1, 5.14.2).

Kot vidimo, so se tuje novice v »Gazzetti goriziani« osredotočale na precej raznolike dogodke, ki so se zgodili v širokem krogu geografskih in političnih okolij. Če bi želeli upoštevati te mednarodne novice kot dejansko projekcijo tega, kar je goriško javno mnenje vedelo o tedanjem svetu, bi lahko rekli, da so se bralci Grofije zavedali široke palete dogodkov in tematik z nemajhno težo. Težko pa si je zamisliti, da so bralci tujih novic lahko zadovoljili svojo radovednost samo (ali pretežno) z branjem »Gazzette goriziane«, saj je bil katerikoli od številnih časopisov, specializiranih za mednarodne novice, ki so bili tedaj dostopni na založniškem trgu, sposoben ponuditi veliko več novic od teh, ki so bile objavljene v časopisu, ki se je tiskal v Grofiji, z večjo rednostjo in na splošno, z večjo ažurnostjo (pogosto so ti časopisi izhajali dvakrat na teden). V tej luči novic, tiskanih v »Gazzetti goriziani«, ne smemo enačiti s tem, kar so bralci časopisa vedeli v zvezi z mednarodnimi aktualnimi dogodki. Te informacije je verjetno bolje videti kot znake večjega toka tujih novic, ki so krožile v Grofiji, in ki so se deloma pokrivalo s tem, kar se je tiskalo, z vsemi omejitvami, ki so pač bile v tem primeru, tudi v »Gazzetti goriziani«. V tej luči je de Valerijev časopis nadaljnja potrditev tega, kako so bralci v Grofiji, tako preko branja tujih časopisov, kot z uporabo goriškega tednika, sodelovali pri pomembni prenovi, ki se je dogajala v svetu novinarstva v času starega režima.⁶⁶

Dva primera interakcije med mednarodnimi novicami in lokalno kroniko: prva razdelitev Poljske in novice o pridelkih

Posledice tako imenovane »prve razdelitve Poljske« (1772) med Avstrijo, Prusijo in Rusijo so imele precejšen odmev v tedanjem javnem mnenju in tudi sama »Gazzetta goriziana« je posvetila veliko prostora tem dogodkom.⁶⁷ Novice, vezane nanj, so številne in nemalo novic v zvezi s poljskim ozemljem in, kot smo že omenili, z zunanjo politiko teh treh osvajalnih držav, je vezanih prav na razdelitev Poljske. Opazimo lahko, na primer, novico o ruskem strahu pred poljskim nasprotovanjem ob nadaljnjih posegih Sankt Peterburga na svojem ozemlju⁶⁸ ali omembe diskusij med Dunajem

66 Zelo na kratko, v zvezi s časopisi in periodičnimi tiski iz druge polovice 18. stoletja je bilo ugotovljeno, da: »v obdobju reform in prvih političnih in socialnih pretresov, ki so kazali na krizo starega režima, so novice same naredile znatne spremembe na področju informiranja. Kajti novice o bojih za neodvisnost in civilno družbo ter vladajočimi oblastmi se ne morejo več skriti«; gl. Paolo MURIALDI, *Storia del giornalismo italiano. Dalle gazzette a Internet*, Bologna, Il Mulino, 2006, str. 16, 17.

67 O pozornosti, ki so ji sodobniki (predvsem Italijani) namenjali razdelitvi Poljske: VENTURI, *Settecento riformatore*, III. cit., str. 173–236.

68 I., št. 43, str. 180 (glej prilogo 5.15.1).

in Varšavo o postavitvi novih meja.⁶⁹ Ne manjkajo tudi omembe političnih gibanj in trenj med silami, ki so si razdelile Poljsko,⁷⁰ ali podrobnosti o poskusih politične normalizacije te srednjeevropske dežele.⁷¹

Posebej konsistentne so novice o situaciji Gdanska, mesta, ki je tedaj bilo še neodvisno, toda že obkroženo s pruskimi ozemlji in zadušeno z zelo težkimi trgovskimi carinami, ki jih je postavil pruski kralj Friderik II.⁷² Goriški časopis je pogosto omenjal katastrofalno finančno stanje poljskega pristaniškega mesta in poudarjal resnost in nelegitimnost pruske iniciative, ki je šla »proti vsem zakonom« (kot se je izrazil nek »zelo močan« tekst o tej temi, izvorno objavljen v Varšavi).⁷³ V resnici razočaranje, ki ga je opaziti v časopisu nad politiko Friderika II., ni izviralo iz neke splošne in malo verjetne solidarnosti, temveč iz gospodarskih izgub, ki so jih avstrijski trgovci (poleg ruskih trgovcev) utrpeli zaradi carin.⁷⁴ Pruski kralj je po drugi strani, kljub sodelovanju z Dunajem v razkosanju Poljske, ostajal vseeno potencialni sovražnik in ne po ključju je de Valerijev časopis objavil tudi novice, seveda ne ravno pomirjujoče, o tem, da je vladar zbiral svoje čete prav »na naših [= avstrijskih] mejah, ki smo jih pridobili na Poljskem«.⁷⁵

Pozornosti, ki jo je »Gazzetta goriziana« namenjala poljskim zadevam, ne smemo pripisati izključno zanimanju, ki so ga časopisi na splošno posvečali velikim mednarodnim temam. V zvezi z razdelitvijo Poljske je namreč časopis imel jasno razvidno funkcijo podpore dunajski ekspanzionistični politiki, in je v tem smislu zblíževal dva informativna vidika časopisa, ki običajno nista imela očitnih povezav: tuje novice in lokalne novice. Za goriški tednik (in hkrati za okolje, kakršno je bila Grofija, ki je bilo zelo oddaljeno od razkosanih območij) je avstrijski del Poljske namreč predstavljal v prvi vrsti novo ozemlje, ki je pripadlo Habsburžanom in ki ga je Dunaj nameraval uporabiti sebi v prid, pri tem pa, vsaj uradno, ne brez koristi za nove podložnike Marije Terezije (»zdi se, da avstrijske čete, ki v vedno večjem številu vstopajo v avstrijski del Poljske, civilizirajo tamkajšnje ljudstvo«, je pisalo v neki novici iz januarja 1775⁷⁶). Lokalne novice pa so torej večkrat poročale o ukrepih, ki jih je izdal Dunaj (in v Grofiji ponovno izdalo Deželno glavarstvo), v katerih so se določale davčne olajšave

69 Na primer: II., št. 9, str. 36 (glej prilogo 5.15.2).

70 Na primer: II., št. 17, str. 76 e št. 28, str. 116.

71 Na primer: III., št. 13, str. 52.

72 Na primer: I., št. 42, str. 176; II., št. 9, str. 36 (glej prilogo 5.15.3, 5.15.4).

73 III., št. 13, str. 52.

74 II., št. 23, str. 96.

75 I., št. 38, str. 156.

76 I., št. 31, str. 125.

za imigracijo na nova ozemlja in za vzpodbujanje trgovine med avstrijskimi dednimi deželami, Galicijo in Lodomerijo.⁷⁷ Časopis pa je tudi upal, da bi sklenitev »trgovskega sporazuma« med Poljsko in Dunajem lahko odprla nove trge za goriško produkcijo tako svile kot »izjemnega grozdja za pripravo prvovrstnih opojnih pijač«.⁷⁸

V primeru Poljske pa je torej de Valerijev list dosegel dobro raven interakcije med mednarodnimi novicami ter lokalnimi informacijami: te zadnje so bile na nek način kontestualizirane v prvih, saj so bralcu ponujale enoten tok novic, v katerih je bila Grofija prikazana kot popolno vključena v dunajske zunanjepolitične manevre.

Vsaj deloma podobne ugotovitve lahko zapišemo v zvezi z novicami o pridelovanju, pridelkih in suši, čeprav je v tem primeru propaganda za Habsburžane dala prednost povezavi z znanstvenimi novicami. V prvem letniku časopisa so novice o nekem »zelo slabem pridelku pšenice v Italiji, razen v Neapeljskem kraljestvu« vzbujale skrb o »nenadnem dvigu« cen, ta skrb pa je bila ublažena le z »gromozanskim upanjem« na pridelek »drugih žit« in z velikimi rezervami »stare pšenice«, ki so bile v livornskem pristanišču⁷⁹ (te podatke je potem dopolnila omemba situacije v Beneški republiki in v Neaplju⁸⁰ ter na »turškem Vzhodu«⁸¹). V istem obdobju je časopis ugotavljal, da je lokalno gledano suša ogrozila pridelek »drugih žit« (ki so »resnično v nevarnosti«), zato so se v Grofiji izvajale nekatere procesije,⁸² ki so, tako se je vsaj govorilo, morda priklicale dež, ki je padal nedaleč od Gorice, v Krminu, Kanalu in Tolminu.⁸³

Pozitivna novica za Goriško, ki je bila poleg tega jasno razdeljena med mednarodno okolje (ki je bilo videno kot vzrok) in lokalno okolje (scenarij, na katerega so se projicirali učinki dogodka na tujem), pa je prišla iz Trsta, kjer je cena žita padla: verjetno je bila sprememba cene povezana, kot je ugotavljal časnik, z zaključkom vojne med Rusijo in Turčijo ter posledično razprodajo livornskih zalog žita, ki so bile najprej namenjene ruski floti.⁸⁴

V drugem letniku so se novice o pridelkih nadaljevale; omenjeno je bilo, na primer, da je Neapelj dal dovoljenje Siciliji, da izvozi »100.000 salm žita«⁸⁵, ali da je Rim dal

77 Na primer: I., št. 8, str. 31, št. 14, str. 53 (glej prilogo 5.15.5) in št. 17, str. 65–68.

78 II., št. 7, str. 27.

79 I., št. 5, str. 19.

80 I., št. 12, str. 47.

81 I., št. 6, str. 22.

82 I., št. 7, str. 28.

83 I., št. 8, str. 30.

84 I., št. 13, str. 52 (glej prilogo 5.16.1).

85 II., št. 22, str. 91. (Salma je stara merska enota, ki je bila v uporabi na Siciliji; ena salma je pribl. 253 kg, op. prev.)

»Markam in Urbinu« podobno dovoljenje.⁸⁶ V tretjem letniku je opaziti novice o bogatem pridelku na Korziki⁸⁷ in zopet v Rimu,⁸⁸ medtem ko se je zmanjšala prisotnost lokalnih novic na to temo, z izjemo podatkov o ceni kruha in žit, ki so bile zabeležene v Grofiji (vendar te novice lahko ovrednotimo kot popolnoma avtonomne in samostojne, torej ne več vezane na dogodke v regiji ali na tujem).

Privilegirana tema: novice s cerkveno tematiko

Med zelo raznolikimi temami in dogodki, ki jih je najti med tujimi novicami v »Gazzetti goriziani«, se pojavljajo tudi novice, vezane na cerkvene zadeve, v skladu s tem, kar se je dogajalo v večjem delu časopisov tedanjega časa. Ta vrsta novic je bila celo v absolutnem smislu ena izmed tujih tem, ki jim je de Valerijev časopis sledil z največjo pozornostjo in rednostjo.

Zanimanje časopisov za cerkvene zadeve je raslo v povezavi s celo serijo dogodkov, ki so med koncem 50. let in 70. leti 18. stoletja zanimali Rimsko Cerkev: izgon jezuitov iz različnih dežel in nato ukinitve reda, smrt Klemena XIV. in izvolitev Pija VI., jurisdikcionalistične reforme in poskusi racionalizacije in reforme strukture Cerkve.⁸⁹ Prvi pomembni dogodek cerkvene narave, ki mu je »Gazzetta goriziana« namenila prostor, je bila smrt Klemena XIV., novica, ki je imela v medijih izjemen odmev. Ni naključje, da je bila to ena prvih tujih novic, ki so se pojavile v časopisu,⁹⁰ poleg tega pa je bil to eden izmed redkih dogodkov, o katerih je časopis objavil pravi poglobljeni članek, ločen od ostalih novic s svojim naslovom: *Estratto d'una lettera di Roma del dì 24 settembre*.⁹¹ Novici o smrti so sledile različne novice o konklavu, vse do izvolitve Pija

---

86 II., št. 21, str. 86.

87 III., št. 22, str. 87.

88 III., št. 6, str. 23.

89 Začetna točka za raziskovanje teh dogodkov in za njihovo recepcijo v javnem mnenju je: VENTURI, *Settecento riformatore*, II cit. Poleg tega, o jezuitih v drugi polovici 18. stoletju gl. vsaj monografije, ki so izšle v zadnjem času: *Morte e resurrezione di un ordine religioso. Le strategie culturali ed educative della Compagnia di Gesù durante la soppressione (1759-1814)*, ur. Paolo BIANCHINI, Milano, Vita e Pensiero, 2006 (Storia moderna) in Niccolò GUASTI, *L'esilio italiano dei Gesuiti spagnoli: identità, controllo sociale e pratiche culturali, 1767-1798*, Roma, Edizioni di storia e letteratura, 2006.

90 I., št. 14, str. 55 (glej prilogo 5.17.1). O razširjanju novic o dogodku: Pierre RÉTAT, *La mort de Clément XIV*, v: *Papes et papauté au XVIIIe siècle*, études réunies per Philippe KOEPEL, Paris, H. Champion, 1999, str. 261-283; Samy BEN MESSAOUD, *Chronique d'un conclave*, v: *La suite à l'ordinaire* cit., str. 123-135; GORIAN, *Le gazzette sul conclave* cit., str. 132-149. Gl. tudi Antonio TRAMPUS, *La ritrattazione del breve di soppressione della compagnia di Gesù: comunicazione politica e strategie del falso*, v: »Roma moderna e contemporanea«, 11, 1-2 (2003), str. 253-279.

91 I., št. 19, str. 75, 76 (glej prilogo 5.17.2).

VI.,⁹² in nato še podatki o dejanjih novega papeža. Med drugimi problemi, omenjenimi na to temo v časopisu, je treba omeniti predvsem temo primarnega pomena za Cerkev v tistem obdobju: učinke nedavne ukinitve jezuitskega reda s strani Klemena XIV. (1773). »Gazzetta goriziana«, ki jo je zanimala predvsem usoda očetov, zaprtih v gradu Sant'Angelo v Rimu, je obravnavala tematiko predvsem (vendar ne izključno) v drugem letniku,⁹³ in pogosto omenjala govornice o morebitni izpustitvi vrhovnega predstojnika Lorenza Riccija.⁹⁴ Časopis je v zvezi s tem občasno dal prostor kakšnemu komentarju, ki je bil prikrito naklonjen jezuitskemu redu: na primer, pisalo se je o upanju, da bo zaključek procesa proti jezuitom, zaprtim v rimski utrdbi, hiter in »pomirjujoč«,⁹⁵ medtem ko se je ob drugi priložnosti omenjalo nekatera obrekovanja v škodo Riccija in njegovega reda, »intrige«, ki »vedno bolj peljejo tako zadeve bivših jezuitov kot zadeve drugih eminentnih religioznih skupnosti v veliko negotovost in težave.«⁹⁶

Druga tema, vezana na jezuitski red, ki ji je tednik pozorno sledil (še posebej v prvem letu), je bila institucija in dejavnost komisije, ki jo je vzpostavil Pij VI., da bi rešil vprašanje bivših jezuitov;⁹⁷ ne manjka pa tudi omemba ukrepov v prid tem cerkvenim možem s strani Pija VI.,⁹⁸ Federika II. Pruskega⁹⁹ in portugalskega dvora.¹⁰⁰ Poleg tega je opaziti podatke o karieri nekaterih bivših jezuitov po letu 1773: od ponovne potrditve patra Francesca Asquasciatija za člana kongregacije za svete obrede,¹⁰¹ do omembe Gerolama Landolfija, ki je »bil rektor jezuitskega noviciata v Neaplju«, do škofa v Pozzuoliju,¹⁰² od klica Francesca Antonia Zaccarie k papežu¹⁰³ do novice o tem, da bo kmalu imenovan za direktorja nove znanstvene akademije na Dunaju Maximilian Hell, »izjemni in zelo slavni« bivši jezuit.¹⁰⁴

Zanimanje časopisa za usodo članov jezuitskega reda je treba verjetno povezati ne samo s splošnim zanimanjem medijev 18. stoletja za tovrstne zadeve, ampak tudi z

92 Na primer: I., št. 35, str. 146 (glej prilogo 5.17.3).

93 Na primer: I., št. 52, str. 214 in II., št. 23, str. 96 (glej prilogo 5.17.4, 5.17.5).

94 Na primer: II., št. 8, str. 32 (glej prilogo 5.17.6).

95 I., št. 47, str. 196.

96 II., št. 7, str. 27.

97 Na primer: I., št. 44, str. 184 (glej prilogo 5.17.7).

98 I., št. 49, str. 203.

99 Na primer: II., št. 16, str. 68 (glej prilogo 5.17.8).

100 II., št. 24, str. 98.

101 I., št. 44, str. 184.

102 I., št. 47, str. 196.

103 Prav tam.

104 I., št. 29, str. 117.

vplivom, ki so jo najprej jezuiti in nato bivši jezuiti imeli na kulturno življenje v Grofiji. Glede na situacijo se zdi očitno, da so se cerkvene novice v »Gazzetti goriziani« obračale na lokalno publiko, ki so jo te novice dejansko zanimale, čeprav je skromen kvalitativni nivo, ki je bil značilen za tuje informacije de Valerijevega časopisa, tudi s tega vidika postavljaj časopis v položaj sredstva za obveščanje z nižjo kakovostjo od drugih tedanjih periodičnih tiskov. Ne smemo pa pozabiti, da je tudi v primeru te vrste novic najti nekatere vzporednice med tem, kar je časopis pisal na nivoju mednarodnih novic in kaj je širil v zvezi z lokalnim okoljem. Upoštevati je treba predvsem objavljane podatkov o premičninah in nepremičninah, ki so jih nekoč imeli jezuiti v Gorici in Trstu (kar je ovrednoteno kot lokalni učinki ukrepov, izdanih daleč izven Grofije): spomnimo, na primer, na ukaz, ki je prišel v Gorico iz avstrijske prestolnice, naj se proda na dražbi »nekdanji jezuitski kolegij«,¹⁰⁵ ukaz upnikom bivše jezuitske šole, naj prijavijo dolgove v roku nekaj mesecev¹⁰⁶ ter omembe prodaje raznega imetja jezuitskega reda, ki je bilo situirano na Goriškem ter na območju Collija¹⁰⁷ ter v Fiumicelliju.¹⁰⁸

Novice o jezuitskem vprašanju pa so vseeno sestavljale le del raznolike ponudbe novic na temo Cerkve, ki jih je objavljala »Gazzetta goriziana«. Drug pomemben sektor s tega področja predstavljajo pogoste objave podatkov o državnih posegih v cerkveni svet, vezane na številne države in mesta; naj spomnimo, na primer, na ukinitve zaporov, ki so jih cerkveni redovi upravljali v Genovi¹⁰⁹ in Neaplju,¹¹⁰ ter na zaplembe cerkvenih nepremičnin v Firencah.¹¹¹ Za Lombardijo lahko omenimo predvsem *Estratto di Lettera da Milano (Izvleček iz milanskega pisma, op. prev.)*, dolg članek, posvečen številnim ukrepom, ki so bili naloženi različnim verskim institucijam, ki se je zaključil s seznamom samostanov in njihovih podložnikov, sprejetih v milansko in mantovsko vojvodstvo.¹¹² Ne smemo pozabiti tudi na novice o ukinitvi »svetih bratovščin, družb in kongregacij« v Milanu¹¹³ in novico o ukrepu, ki je, zopet v Mantovi, nalagal, da je treba s cest odstraniti svete podobe.¹¹⁴ Prisotni pa so tudi nekateri

---

105 I., št. 26, str. 105.

106 I., št. 39, str. 159.

107 I., št. 11, str. 43 (glej prilogo 5.17.9).

108 I., št. 45, str. 187.

109 III., št. 9, str. 35.

110 III., št. 10, str. 39, 40.

111 III., št. 20, str. 80.

112 II., št. 48, str. 194–196.

113 II., št. 24, str. 100.

114 III., št. 19, str. 75 (glej prilogo 5.17.10).

članki, posvečeni posameznim dogodkom iz kronike, ki jih lahko morda vidimo kot spremljajoče novice k omembam pomembnejših ukrepov: naj spomnimo na primer klerika v Neapeljskem kraljestvu, ki je prevzel identiteto svojega strica (don Nicola Cipoletti) in se pretvarjal, da je duhovnik.¹¹⁵

Pogoste so tudi omembe drugih evropskih dežel. Iz Palatinata v Bratislavi je prišla novica o ediktu, ki je prepovedoval zaobljubiti se »katerikoli veri« mlajšim od 24 let in ki je omogočal »vsakomur«, da prosto zapusti svojo skupnost, preden dopolni ta leta;¹¹⁶ iz Pariza pa je prišla novica o srečnem zaključku zgodbe o laičnem bratu premonstratencu, ki je bil prisiljen zaobljubiti se davnega leta 1755.¹¹⁷ V zvezi s Korkziko pa je bila objavljena novica o objavi »kraljevega dekreta o zmanjšanju prazničnih dni«;¹¹⁸ z Dunaja pa je prišla novost o ukrepu, ki je prepovedoval romanja, ker naj bi bile to oblike pobožnosti, ki »se večinoma izvajajo bolj za to, da se podpira lenoba, kot pa hrani pobožnost«.¹¹⁹

Na splošno, tudi v zvezi z reformami, se »Gazzetta goriziana« ni neprevidno spuščala v objavlanje komentarjev o stvareh, ki so se dogajale; prisotni pa so nekateri članki, ki so enkrat naklonjeni jurisdikcionalizmu, drugič pa prikrito nasprotujejo novim političnim odločitvam države. Poglejmo si, na primer, novico, vezano na Konstantinopol, o tožbi, ki je bila razsojena v korist kristjana in na škodo muslimana; sodbo so spremljali slabo razpoloženje in protesti prebivalstva, časopis (ali vir, ki ga je uporabil sestavljavec časopisa) pa je zadevo komentiral takole: »kaj ima opraviti teologija s civilnimi tožbami?«. ¹²⁰ Bolj nedvoumna je novica, da je rimska inkvizicija obsodila delo Heinricha Heideggerja *Reflexionen eines Schweizers über die Frage: Ob es der Catholischen Eidgenosschaft nicht zuträglich wäre, die regularen Orden gänzlich aufzuheben, oder wenigstens einzuschränken?*. Novica se je zaključila z opombo, da v Rimu ne želijo »niti, da kdo omeni ukinitev redov, saj je tovrstna zadeva izključno verska stvar«. ¹²¹

Ob drugih priložnostih pa je »Gazzetta goriziana«, čeprav ni zavzela jasne pozicije proti usmerjenosti dunajske politike v odnosu do cerkvenih zadev (tak odnos bi bil drzen za časopis, ki je izhajal v Notranji Avstriji), je pustila rahel vtis, da ne podpira popolnoma reform, ki so stopale v veljavo. Ta pojav je možno opaziti v nekaterih zelo

115 II., št. 35, str. 142, 143.

116 III., št. 17, str. 67.

117 II., št. 37, str. 151.

118 III., št. 22, str. 87.

119 I., št. 51, str. 210.

120 III., št. 7, str. 27.

121 III., št. 8, str. 30, 31. Izdaja, ki je izšla brez navedbe kraja tiskanja leta 1769, je omenjena v časopisu v italijanščini in predstavljena kot »knjiga, natisnjena v nemškem jeziku«.

redkih epizodah, ko je časopis objavil določene novice, ki so, primerno postavljene, lahko na kak način (vsaj po našem mnenju) uravnotežile sporočila, ki so jih širile novice z bolj odločno jurisdikcionalistično vsebino. S tem v zvezi si oglejmo novico o nekaterih novostih glede drastičnih predpisov bavarskega volilnega kneza »v zvezi s cerkvenimi zadevami«, katerim je sledila, skoraj kot nasprotje (in z zelo majhno geografsko in tematsko povezanostjo) novica o učinkovitosti, ki jo je imela neka procesija v Genovi za umiritev nevihte.¹²² V zvezi s tem nam ne sme uiti, da se je, ne glede na »Gazzetto goriziano«, avstrijska cenzura dobro zavedala pasti, ki so jo novice o čudežnih dogodkih lahko predstavljale v trenutku, ko bi časopisi morali podpirati državno odločitev. Avgusta 1773 je namreč z Dunaja prišla v Gorico kopija dekreta, ki je določal, da bo »v prihodnosti« prepovedano tiskati »v časopisih vsakršne cerkvene članke in še posebej takšne, ki zadevajo čudeže«, ne da bi bili predhodno odobreni s strani cenzure.¹²³

Če se vrnemo k de Valerijevemu časopisu, je opazen tudi članek iz rimske kronike (ki je bil med drugim objavljen znotraj rubrike *Pomembni dogodki* in ne v *Novicah o dogodkih na tujem*), ki je imel neobičajno funkcijo predstaviti drugo temo, ki pa je bila vezana na Gorico. Gre za poročilo o prazniku Sv. Ignacija Loyolskega, ki se je praznoval v Gorici, predhodni članek pa je poročal o enakem praznovanju v Rimu, v cerkvi Najsvetejšega Jezusovega imena (ki je matična cerkev jezuitov), kar je ustvarjalo neposredno povezavo med dvema dogodkoma (»Enako je bilo tudi tukaj v Gorici praznovanje [...]«).¹²⁴ Če upoštevamo strukturno rigidnost časopisov, je povezava med rimsko novico in goriško kroniko morda mogoče interpretirati v zvezi tako z ugledom, ki so ga bivši jezuiti še vedno uživali v Grofiji še tri leta po ukinitvi reda, kakor tudi z ohranjanjem lokalne vezi z rimskim cerkvenim okoljem, ki je po izvolitvi Pija VI. dajala vtis, da bi lahko postala ponovno naklonjena Družbi Jezusovi.

---

122 III., št. 8, str. 30 (glej prilogo 5.17.11).

123 *AST3, C.R. Consiglio Capitaniale delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca*, mapa 67, c. 42r; časovno razliko med tem sporočilom, namenjenim časopisom, in obdobjem, ko je objavljala de Valerijev časopis, lahko razložimo s tem, da je bil cenzorni ukrep očitno namenjen ne samo goriškemu ozemlju.

124 III., št. 6, str. 21, 22 (glej prilogo 5.17.12).

9 Zaključek

Objavljanje »Gazzette goriziane« se umešča v kratko, a intenzivno fazo prenove, ki jo je založniški in knjižni svet doživel v Gorici med 60. in 70. leti 18. stoletja – obdobje, v katerem je mesto doživelo rast in utrditev dejavnosti knjigarjev in tiskarjev (kar je bila okoliščina, ki je dozorela vzporedno s slabljenjem možnosti nadzora nad branjem in tiskanjem, ki jo je do tedaj vzdrževala Cerkev oziroma v njenem imenu nadškof Karl Mihael Attems). Ni naključje, da časopis ni izhajal v tiskarni Tommasini (ki dolgo časa ni tiskala del izven manjše produkcije, vezane na kurijo, ali izven skromnih potreb kulturne porabe, kakršne so se oblikovale v Gorici še v prvi polovici stoletja), ampak v delavnici podjetnega Valerija de Valeri. Ta je vse od let, v katerih je bil aktiven v Čedadu, pokazal določeno založniško dinamičnost, ki je večkrat vodila v tiskanje del z določeno težo (ki pa so bila pogosto iz različnih razlogov neuspešna), ki so imela odmev tudi zunaj lokalne sfere.

Čeprav neločljiv od teritorialne in politične realnosti Notranje Avstrije, je bil de Valerijev časopis (pri čemer ne želimo dajati nikakršnih trditev z ideološkim ozadjem, kar seveda ni odveč pojasniti pri obravnavanju zgodovine Gorice) periodični tisk, odločno vezan na italijansko kulturo in založništvo; ta podatek je sugeriralo med drugim tudi dejstvo, da je tednik bil verjetno narejen po modelu »Gazzette toscane«, ki se je tiskala v Firencah. V tem smislu je izvor periodičnega tiska v Grofiji bolj neposredno pripisati italijanskemu kontekstu, za razliko od bolj raznolike tržaške situacije, kjer so izhajali različni časopisi v nemščini (še preden je »L'Osservatore triestino« prevzel vodstvo na mestnem trgu novic).

Vsekakor de Valerijev časopis ni bil, kot si lahko predstavljamo (ni pa tako lahko dokazati), edini periodični tisk, ki je krožil po Grofiji, kjer je individualno branje tujih časopisov dokazano vse od konca 17. stoletja dalje. Med 70. in 80. leti 18. stoletja pa je uporaba časopisov prevzela tudi kolektivne oblike: najprej omejeno le na znanstvene publikacije, znotraj Kmetijske družbe, nato morda znotraj javne knjižnice Rimsko-soške Arkadije, z po vsej verjetnosti bolj raznolikim številom naslovov, nato ob koncu stoletja pa pridemo vse do branja beneških in dunajskih časopisov znotraj »plemenitega krožka«, ki ga je obiskovala lokalna aristokracija.

Kot časopis, ki ga je opredeljeval izrazito provincialni informativni profil, je de Valerijev periodični list verjetno temeljil na preveč optimističnem založniškem projektu. Vse prej kot samoumevno je, da bi v teritorialno perifernem in relativno omejenem okolju, kot je bil goriški, obstajala dejanska potreba po razpolaganju z tednikom, specializiranim za lokalne novice. Poleg tega, mestne novice iz »Gazzette goriziane«

(sestavljene predvsem iz administrativnih novosti in omemb o manjših kroniških dogodkih, ki so le redko izstopale iz običajnega sosledja dogodkov) so se objavljale tudi preko drugih sredstev informiranja, od ustnega prenašanja do razobešanja letakov; to dejstvo je z določenega vidika moralo narediti časopis medij z omejeno uporabnostjo. Verjetno je tudi ta situacija vzrok, da se je profil časopisa spremenil od drugega letnika dalje, ta redefinicija pa je pripeljala časopis do tega, da je odločno razširil svoje vsebine in začel objavljati poleg lokalnih novic tudi – ne pa samo – znanstvene novice in mednarodne novice. Natančneje, te zadnje, ki so bile z velikim prepričanjem izpuščene iz prvega letnika časopisa, so kasneje postale pomemben interes časopisa, ki je sprejel na svojih straneh novice, vezane na širok svet dogodkov, ki so se zgodili po vsej Evropi ter na drugih celinah (vključene so tudi novice o Ameriki, Turčiji in številni dogodki v zvezi s Cerkvijo), pri čemer so občasno eksplicitno podpirale zunanjo politiko Dunaja (tudi s povezavami med članki lokalne narave in tujimi novicami).

V vsakem primeru razširitev vsebin ni uspela, in morda tudi ni bila nameravala, dati časopisu večjo teritorialno razširitev: šlo je namreč, bolj realistično, za poskus diverzifikacije in izboljšanja informacijskega profila tednika, ki je bil vedno in v vsakem primeru obrnjen k lokalni uporabi. Po drugi strani, teme in besedila, ki jih je »Gazzetta goriziana« objavljala, so imeli na splošno preveč omejen interes, da bi lahko postali relevantni v očeh bralcev iz bolj oddaljenih območij. Poleg tega, iste kompetence, ki so bile podlaga za sestavo časopisa (ki ga je verjetno urejal sam de Valeri, čeprav ne moremo izključiti hipoteze o sodelovanju s kakim profesionalnim piscem – morda Giuseppejem de Colettijem – in ne da bi pozabili na nekatere občasne tuje prispevke k besedilom, ki jih je med drugim prispeval tudi Giacomo Casanova), so bile v celoti gledano relativno nizke. O takšnem stanju stvari lahko sklepamo zaradi prisotnosti vsebin, ki so vsebovale različne napake ali vsaj besedila, ki so bila organizirana na hitro in so slonela na precej negotovi strukturi časopisnih zvezkov. Ni naključje, da so bile mnoge nelokalne novice prevzete iz drugih periodičnih tiskov, predvsem beneških (v prvi vrsti »Giornale enciclopedico« Elisabette Caminer), sledeč praksi zbiranja že obstoječih člankov, ki je občutno zmanjšala delovni vložek pisca.

Novinarska iniciativa de Valerija je imela v vsakem primeru zelo eksperimentalen značaj, tudi zato, ker v celoti gledano, potrebe goriške družbe v 70. letih 18. stoletja še niso bile dovolj dozorele, da bi se lahko odločno projicirale na strani lokalnega periodičnega tiska z raznoliko vsebino. Verjetno so se samo zakonodajno-administrativne novice ter članki o agronomiji nanašali na kontekste, kjer je že obstajala dejanska potreba po razpolaganju na redni bazi s tiskanimi novicami, kot je mogoče razbrati iz tesnega odnosa časopisa s političnimi oblastmi (predvsem z deželnim glavarstvom in z goriško Kmetijsko družbo). Ti stiki so podelili časopisu po eni strani delno fizionomijo uradnega lista, po drugi strani pa občasno konotacijo znanstvene periodike (v

skladu z namenom založnika, da tiska tednik, ki bo v korist javnosti). Podrejena pa je bila oznaka lista kot medija za eruditske in literarne novice, čeprav so te predstavljale pomemben element za časopis, v prvi vrsti v zvezi s stalnim *captatio benevolentiae* v odnosu do Rudolfa Coronini Cronberga, goriškega učenjaka in politika, ki mu je bil de Valeri posebej blizu.

Kljub relativni šibkosti redakcije časopisa pa je list pomemben zgodovinski vir tako za dogodke, ki so se zgodili v Grofiji, kot za recepcijo na tem območju dogodkov, ki so se zgodili na oddaljenih območjih. Tiskan je bil, v gotovo dokaj skromni nakladi, vsaj dve leti in pol (od junija 1774 do decembra 1776), kar je obdobje, ki je v vsakem primeru znak, da je bil dovolj sprejet pri publiki (čeprav je danes ostalo od časopisa le nekaj zelo redkih primerkov v obliki preživelih zbirk ali posamičnih številk).

Če zaključimo, časopis je treba obravnavati, tako z vidika založniških zvrsti kakor z vidika posamičnega tiskarskega produkta, kot točko največje dinamičnosti, ki jo je doseglo goriško založništvo v 18. stoletju. Pri tem nam ne sme uiti tudi, da se je v prvi vrsti prav zaradi tega tednika v 18. stoletju lokalno okolje lahko umestilo (in to ne brez določene izvirnosti) v produkcijo periodičnih tiskov – orodja za obveščanje in sredstva za kulturno in znanstveno širjenje, ki jih raziskovalci soglasno štejejo med najpomembnejše novosti zgodovine kulture in založništva v Evropi 18. stoletja.

RACCOLTA
DELLA 2141
GAZZETTA
GORIZIANA
DAL DI 30. GIUGNO 1774.
SINO
IL DI 29. GIUGNO 1775.
TOMO PRIMO

PER VALERIO DE' VALERJ STAMP. DEL CES. REG.
GOVERNO, E DEGL' INCLITI STATI PROVINCIALI.

Slika 1. Naslovnica prvega letnika »Gazzette goriziane« (Ministrstvo za kulturne spomenike in dejavnosti Italijanske republike (Ministero per i beni e le attività culturali) – Državna posoška knjižnica (Biblioteca Statale Isontina) in Mestna knjižnica Gorica (Biblioteca Civica di Gorizia) – dovoljenje za objavo št. prot. 793 z dne 3. 5. 2019)

X I X

GAZZETTA
N. I. GORIZIANA 1774.

GORIZIA 30. GIUGNO.

COn lettera di Vienna di data 4. corrente, si ha avuta la gradevole notizia, che le LL. MM. II. e R. A. in vista de' meriti personali del Signor Filippo Conte, e Signore d'Edlinghen, ed in vista de' buoni servizj da lui, e da' suoi antenati prestati all' Augustissima Casa d' Austria si sono compiaciute di promoverlo al grado di effettivo ed attuale intimo Consigliere di Stato.

L' inclita Deputazione Provinciale di queste Principate Contee ha emanato un avviso di data 4. corrente col quale s' avverte il Pubblico, che presso la sua Cassa ne' giorni di Sabato, eccettuato i Sabati prossimi, antecedenti al espiro di ciaschedun quartale d' esazione, non si riceve, e non si paga; mentre tali giorni faranno impiegati a rivedere, ed assistere lo stato della Cassa medesima.

In data 15. corrente con pubblico editto affisso a questo pubblico palazzo, e stato notificato, che S. S. C. R. ed A. Maestà si è com-

piaciuta ordinare per opportuna notizia, e direzione de' giuocatori del Lotto privilegiato di Germania ad uso di Genova, che la Cassa del Lotto non sia obbligata di pagare veruna vincita senza il solito viglietto detto: *pagherò - Zettule*.

Avendo S. S. C. R. ed A. Maestà placidato un quartiere in questa fortezza al C. R. Cappellano della Guarnigione di Gorizia, e non essendo per anco detto quartiere in istato d'essere abitato, il presentaneo Cappellano Sig. Ab. Francesco Morelli, per mostrare la sua premura in eseguire i sovrani voleri, prese frattanto in affitto nella fortezza ristretta abitazione, dove si portò a dimorare Mercoledì passato 22. di questo mese.

Giovedì 23. detto giunse in Aiduffina il Sig. Giovanni Nepomucceno Conte, e Signore d'Edlinghen Cavaliere dell' insigne ordine di s. Michele, e Capitano di Lak colla Signora Contessa sua Sposa nata Baronessa di Welden, nipote di Sua Altezza

za

Slike 2a–2d: Prva številka »Gazette goriziane«: časopis je bil v prvem obdobju izhajanja posvečen predvsem lokalnim novicam ((Ministrstvo za kulturne spomenike in dejavnosti Italijanske republike (Ministero per i beni e le attività culturali) – Državna posoška knjižnica (Biblioteca Statale Isontina) in Mestna knjižnica Gorica (Biblioteca Civica di Gorizia) – dovoljenje za objavo št. prot. 793 z dne 3. 5. 2019)

za Reverendissima il Principe, e Vescovo di Freysinga.

Nell' Estrazione del Lotto di Germania, seguita in Lubiana nel dì 23. corrente, fortirono i numeri 47. 86. 17. 9. 18.

Ne' due mercati 20. 23. corrente fu il prezzo del mezzo mezzon di frumento a lir. 12., e quello del forgoturco a lir. 6.

Domenica 26. corrente in Quiesca Castello appartenente alla Famiglia Illustre de' Sigg. Conti Coronini di Cronberg, fu celebrata la sagra di quella Chiesa con grandissimo concorso de' circonvicini luoghi. Fu questa festa onorata dalla presenza di S. E. il Sig. Rodolfo Coronini Conte di Cronberg Vice Presidente di questo Governo, il quale diede un lauto banchetto a moltissima Nobiltà concorsavi della Città; e terminò quella festa con un ballo di que' terrazzani.

Con aulico decreto Vienna 7. Maggio decorso è stato notificato da S. S. C. R. ed Ap. Maestà a questo Capitanale Consiglio, che riguardo al Breviario di Papa Gregorio VII., già altre volte proibito; ma ciò nonostante in molte Diocesi usato abbia risolto, che la lezione tanto erronea, quanto pericolosa, compresa in esso Breviario de *Potestate Pontificis deponendi Monarchas* venga coperta con carta bianca; e che nello stesso tempo dalla Superiorità ecclesiastica sia con tutto rigore inculcato al sub-

ordinato suo clero, che ogni qualvolta dopo pubblicato ed eseguito questo sovrano comando venisse scoperto un tal Breviario senza la premessa occultazione, debba quello non solamente essere immediatamente levato, ma ancora il possessore abbia da essere posto ad una rigorosissima responsabilità come refratario de' Sovrani comandi: cioè che in data 27. spirante fu adeguatamente insinuato a chi s'acpetta.

Oggi alle 9. della mattina seguirà la licitazione d'alcuni beni situati nel distretto di Lucinico, Podgora, Prestau, e Staragora in questo pubblico palazzo, e que' pezzi, che non si potranno licitare in questo giorno, verranno licitati nel dì 7. dell'entrante Luglio.

Jeri 29. corrente seguì in questa Metropolitana, la benedizione nuziale del Sig. Antonio Con. d'Attems Ciambellano delle LL. MM. II. e R. A., colla Signora Caterina Baronessa de Semler: la qual funzione fu amministrata dal Sig. Conte Francesco d'Attems, gran Canonico della Fondazione della Seren. Principeffa di Savoja, Liechtenstein, fratello dello Sposo, che giunse da Vienna jeri l'altro di sera.

Dalla mia stamperia è uscito un libretto, che ha per titolo: *Ragionamento Cristiano sopra la divozione al Cuore di Gesù nel suo vero senso intesa in ottavo, vale soldi dieci.* L'idea dell'Autore

X 3 X

e di promuovere la necessaria divozione a Gesù, ad oggetto, che per altre divozioni questa non resti mai negletta.

Feri doppo pranzo alle ore quattro parti da qui per Vienna Monsignore Suffraganeo Rudolfo Conte, e Signore d'Edlinghen, nominato da S. S. C. R. ed Ap. Maestà in Arcivescovo di Gorizia, e Principe del S. R. Impero.

La Compagnia Comica Paganini che diede principio il dì 11. del cadente mese alle sue recite nel Teatro del Nobile Sig. Filippo de Bandeu, e che con applauso universale diverte il pubblico con varietà interessanti; rappresenterà questa sera per la 2da. volta la famosa Tragedia intitolata l'AMLETO; composizione del Sig. Ducis, ad imitazione della Inglese di Shakespar.

La sera de' 28. giunse da Vienna, e passò alla volta d'Udine il Sig. Abbate Luchini celebre per il suo viaggio fatto ad Astracan con il Marchese Ximenes.

Con lettera di Lubiana de' 25. Giugno si ricevette la notizia che il dì 24. verso il mezzo giorno, il fulmine, cadde ucise una sentinella, e ferì alcuni soldati della guardia nell'accampamento formato da un battaglione della nostra guarnigione.

G R A D I S C A

27. GIUGNO.

Nella sera de' 23. corrente si solennizzò in questa Fortezza l'

apertura della nuova porta già due secoli chiusa, e che ora si chiama porta di Trieste: la musica, ed i fuochi d'artificio durarono dalle 8. ore fino alle 12. della notte.

Il dì 24. detto alle 9. ore della mattina scoppiò nella Chiesa Parrocchiale di Farra, un fulmine, che entrato pel campanile girò tortuosamente per la Chiesa, con qualche danno d'un Altare, e sommo spavento degli abitanti.

C O R M O N S

28. GIUGNO.

Il raccolto della galetta di quest'anno che si sperava abbondantissimo; non è stato, che mediocre in effetto; s'attribuisca comunemente questa disgrazia all'averfi fatto nascere i bachi più a tempo del solito; e nell'aver incontrato in una straordinaria intemperie di stagione.

**ESTRATTO D'UNA LETTERA DI
PONTASIEVE IN TOSCANA.**

DI' 9. GIUGNO.

Nel dì 8. Maggio prossimo passato una tale Teresa, figlia d'Antonio Pieroni lavoratore dei beni della Chiesa di San Piero a Pretognano, attraversando il fiume Sieve sopra di una palanca, o sia ponte di legno, venutole un forte

te giramento di testa, ebbe la disgrazia di precipitar giù, e di essere trasportata dalla corrente dell'acqua per un tratto di circa quattrocento braccia, di dove fu estratta da un tale Gaspero degli Innocenti senza alcun moto nè ai polsi, nè al cuore, e senza verun altro segno di vita in forma tale che tutti i circostanti la crederono morta, ed il Rev. Sig. Niccolò Cerreti Curato di S. Miniato a Montetonello, ivi accorso, giudicandola ancor esso totalmente estinta non credè di poterle somministrare il Sacramento dell'Estrema Unzione; ma per non lasciare intentato qualunque umano soccorso consigliò l'afflitta madre di detta fanciulla annegata a spingere con forza il proprio fiato nella di lei bocca, il che fatto più volte, incominciò dopo qualche tempo a muovere un poco il labbro inferiore, talmentechè fu creduto bene farla trasportare in una casa vicina ove dopo spogliata, e bene asciugata fu messa in un letto caldo, gli furono fatte molte confricazioni con panni caldi, ed arroventata della rena in un tegame fu questa sparsa in una parte del

medesimo letto, e vi fu fatta rivoltare sopra l'infelice, quale dopo queste operazioni incominciò a muovere le palpebre, ed in fine a respirare debolmente in forma, che dopo qualche tempo mediante l'emissione di sangue, ed altri ajuti statili somministrati, dal Sig. Gio. Santi Liccioli Cerufico di S. Piero a Strada a tale effetto chiamato, potè essa riacquistare la primiera sua salute; in conseguenza di che, la Camera di Commercio attesa la verificazione del caso esposto, ha fatto pagare a forma degli ordini veglianti il premio a chi l'ha ripescata, e le mercedi convenienti a tutte quelle persone, che hanno in qualche maniera prestata la loro opera a favore di detta immersa, la quale riconosce di aver ricevuto il maggior sollievo dall'avvedutezza del mentovato Sig. Prior Cerreti, che memore dell'istruzione, che per ordine delle paterne Reali cure del nostro Real Sovrano furono pubblicate dal Collegio Medico della città di Firenze, le fece tosto mettere in esecuzione nel caso di cui si tratta.

X 167 X

G A Z Z E T T A

N. 41. GORIZIANA 1775.

GORIZIA 6. APRILE.

Essendosi rilevato, che li Negozianti usino registrarne ne' loro libri per pagati anche i ribassi de' loro debiti, che spesse volte da creditori vengono loro rilasciati; e perchè in simil guisa non si può rilevare la reale perdita, che con quest' atto di generosità fanno i creditori, né si può conoscere il vero stato del commercio; così S. Sacra Ces. Reale, ed Apost. Maestà con suo grazioso decreto si è compiacciuta di Clementissimamente ordinare, che nell' avvenire quelli Negozianti, i quali non esprimeranno chiaramente il rabasso ottenuto da creditori separatamente dal loro debito, e proseguiranno a registrarlo ne' loro libri come effettivo pagamento, quando questi dovessero indi fallire, si considereranno come falliti ad arte, e si procederà contro de' medesimi con tutto il rigore delle leggi.

Con ben giuto dolore, ed universale risentimento addi 4. corrente un colpo apopletico a noi tolse il Reverendiss. Sig. Pierpaolo Cappello in età di 83. anni ed a questa Metropolitana un degnissimo ed esemplarissimo Canonico.

Egli era un soggetto, che pella sua Dottrina si è saputo distinguere in ogni impiego, che sostenne in varie Città, ed di questo Capitolo, al quale gli fecero strada più i meriti, che le raccomandazioni, fu lo splendore, ed il decoro. Egli si dal Franzese come dall' Italiano traslatò in lingua latina varie opere, e le partecipò al pubblico, nelle quali spiccarono e buon gusto, e possesso di lingua latina. I funerali gli si fecero con decoroso apparato.

Alli 5. del corrente dopo una graziosissima udienza avuta da S. I. R. ed Apost. Maestà parti da Vienna per i suoi beni in compagnia del Co. Torres S. E. il Sig. Francesco Adamo Conte di Lamberg, Supremo nostro Capitano per reituirsi alla medesima Dominante alli 15. del corrente, dalla quale farà poi ritorno per Trieste. Alcuni giorni prima che partisse da Vienna S. E. Conte di Lamberg arrivò dalla Polonia S. E. Conte Enrico d' Aversperg, predecessore del primo negli governi di Gorizia, e di Trieste, ed ora Governatore delli Regni, e delle Provincie di Galizia, Lodomeria ecc. riacquistate dall' Augustissi-

Slike 3a–3d: Št. 41 prvega letnika »Gazzette goriziane«. Ko je minilo nekaj mesecev, je časopis posodobil svojo vsebino, ki je tedaj postala bolj raznolika in vedno manj posvečena lokalnemu okolju. (Ministrstvo za kulturne spomenike in dejavnosti Italijanske republike (Ministero per i beni e le attività culturali) – Državna posoška knjižnica (Biblioteca Statale Isontina) in Mestna knjižnica Gorica (Biblioteca Civica di Gorizia) – dovoljenje za objavo št. prot. 793 z dne 3. 5. 2019)

stissima Casa d' Austria nella medesima Polonia.

Il Cappellano del Castello Sig. Abate Francesco de Morelli dopo aver superata gagliardissima, e pertinacissima febbre ricaduto improvvisamente in poco tempo addi 6. del corr. fini di vivere in età di anni 43. , con dispiacere universale di tutta la nostra Città, nella quale per le sue buone qualità s'aveva meritata la stima delle più distinte persone.

Mattso Lizen in vigore di testamento fatto da sua sorella essendo stato costituito erede di fiorini 20. , vienne avvertito dovunque ei siasi, benchè si creda in questa Contea, di dover legittimarsi presso il Signor Carlo Antonio Frere di Lubiana per ottenere la sopra accennata somma, che gli verrà sborsata dal Cesareo Regio Supremo ufficio Esatorale di questa Città mediante simile legittimazione, e quitanza.

In questa Città, giorni sono si produsse una nuova manifattura di veli in opera, la quale ha poco che invidiare a consimili manifatture, che con tanta gelosa segretezza si travagliano nella Città di Bologna; l'industrioso manifattore è un tal Pietro Simpel, Maestro Tessitore di seta, cui non manca, se non che una somministrazione di proporzionato capitale, per proseguire questo singolare e raro lavoro, per conto di chiunque vorrà sovvenirlo: ritrovandosi qui pertanto parecchi Soggetti, i quali

sono in istato di poter soccorrere un tal ingegnoso intraprendente, si spera di vedere fra breve accresciute le classi delle nostre manifatture, con una qualità che merita certamente d'essere annoverata fra le primarie, e faccendosi d'essa gran consumo in questa Provincia specialmente dal sesso femminile.

Dalle notizie di questa benemerita Ces. Reg. Società d'Agricoltura essendomi riuscito di rilevare il semplice, ed efficacissimo rimedio, che si usa nel Circolo di Lignitz nella Slesia, per sanare le bestie bovine dalla Diarrea, non manco d'insinuarlo a beneficio universale di queste Contee, benchè sia stato già in Italia pubblicato mediante il solito Giornale ecc.

Pongasi della carta nel latte, e si faccia insieme bollire, avendosi attenzione di ben mescolarlo, finchè la carta si stempri, stemprata che sarà, si dia da bere all'animale infermo, notando però, che per un vitello di un anno, ci vuole un foglio di carta comune; per un giovenco di due anni un foglio, e mezzo; per una vacca due fogli; ma in ciascheduno de' predetti casi, la dose del latte deve essere la stessa, cioè di un boccale. Se la prima dose non fermerà il male, si usi altra volta lo stesso rimedio, essendo cosa rara che ne abbisogni una terza.

Si hanno avvisi di qualche ammutinamento giorni sono seguito nel-

nella Boemia. Siamo però in grandi speranze, che fra breve verra calmato, poichè alla pubblica pace, e felicità di quel regno sembra più che mai interessata S. M.

In Roma dopo una malattia acuta di pochi giorni l'Em. Francesco de' Solis Felch de Cardona, ministro di Spagna è morto. Da più lettere abbiamo, che al P. Bon-tempi sia stata levata dalla Spagna l'annua pensione di due milla Scudi, e che da Roma non osi scotarsi.

Una Donna avendo presentato un Memoriale per la libertà di suo Marito, il quale reo d'omicidio, era stato condannato da S. S. di p. m. Clemente XIV. prima ad essere con laccio strozzato e poi per grazia alla galea, la quale in virtù di molte intercessioni anche li fu cambiata in cinque anni di prigione. Letta la supplica da S. S. ordinò tosto la revisione del processo, e giudicando la pena delle carceri essere troppo mite per sì nero delitto, tratto da quelle si obbligò a ripigliare in vita il remo.

„ Per ordine dell' Eccl. Governo Veneto, fu intrapresa rigorosa sperienza della trattura di seta conformelli di nuova invenzione, in confronto d' altro fornello, che tirava a due capi la seta, al modo antico, e dopo usate le più scrupolose attenzioni, si rilevò: che ciascheduno de' nuovi fornelli rese lire 556. 10. di lucro, superiore al ritrattosi dal fornello ordinario,

su quali sette fornelli, per provvedere le galette, s' impiegò un capitale, in eguali parti diviso.

Oltre al predetto lucro, si sperimentò, che le sete de' nuovi fornelli riuscirono più splendenti, di color più vivace, e particolar finezza, ben meritevoli di soldi 20. alla libra di più delle solite sete; che nell' incannarle producevano affai minori stracci, e che quindi gli orsoj riuscendo netti da nodi ordinarj, e rendendo minori cali; dovevan somministrare per conseguenza i filatoj maggior quantità d' orfoglio, con questa seta così lavorata, del valore di lire tre la libra di più del consueto: e che i Tessitori non solo potevano travagliare con più speditezza, ma ben' anco li loro drappi ridurre a maggior nettezza, e perfezione. Restò comprovato ancora che nel tempo stesso in cui si tirava la seta sul nuovo fornello, si filarono anco li strusi, che sono la materia più impura della galletta, e di basso prezzo, perchè di soldi 25. in 26. la libra, e che coll' uso di tale macchina si ridusse la filatura d' essi strusi al prezzo di lire cinque in sei alla libra: cui pure si univano i fondi della caldaja detti bigatti, che vagliono appena soldi 10. la libra; con l' incremento di lucro proporzionato.

Il modello di questi nuovi fornelli, non occorre di publicarlo, mercecchè dopo gli sperimenti lucrosi, si sono essi divulgati per sino
in

in queste vicinanze d' Udine, onde non sarà difficile agli industriali gentili di seta di poterli vedere, e copiare, e quando ciò non riesce, di ricorrere all' Inventore di Trevigi.

Nella Spagna si affrettano gl' armamenti e provvisioni, per le Piazze Spagnole in Barbaria; il Monarca Africano, malgrado le intruzioni ricevute dall' ingegnere Francese Mr. Tott, deve continuamente rinculare dai suoi approcci, diretti contro Mellila, atteso il poco vigore della di lui artiglieria, e poca virtù marziale delle indisciplinate truppe Morefche.

In Francia si celebra l' eloquenza di Madama N. N. la quale in mancanza di pronto Avvocato si portò personalmente in Parlamento ad aringate per la propria sua causa di Fidecommisso, s' applaudi generalmente allo spirito e faccondia di questa Dama, e per godere più a lungo il piacere di ascoltarla si prolungò la di lei aringa all' indimani: veramente anche questa Signora rivendica la giustizia, e l' onore dovuto al sesso femminile, che ne' secoli addietro si veniva contrastato.

In Inghilterra si continuano le discussioni sopra il sistema d' adottarsi contro le tumultuanti Colonie Americane, frattanto che la parità de' voti del rigore, e della clemenza nel Parlamento di Londra tiene gli animi sospesi; nel Con-

gresso di Lill delia il fermento s' avvanza e minaccia incendi.

Il Regno di Polonia è per divenire gioco forza al consenso delle Potenze confinanti, e se avanti 6. anni avesse calcolato con meno pretesti, e con più sincerità patriotica, avrebbe risparmiato all' Europa tutta, quelle luttuose scene di tante stragi, scempj, ed effusione di sangue, alla di cui rimembranza sviene l' umanità; se il freno che le s' impone dalle forze concorrenti, non la riducono alla bramata tranquillità, noi dovremo col tempo dimenticarci dell' antica Polonia.

Danzica respira fra la speranza ed il timore: questa rappresenta un fenomeno intelligibile sol tanto, quanto lo sono i segreti de' vicini gabinetti interessati per la stessa.

La Porta Ottomana dopo la ratifica de' trattati con la Potenza Russa, allestisce gl' equipaggi per il nuovo Ambasciadore Abdul-kerim da inviarsi a Petroburgo, onde non v' è più fondamento per il temuto riaccendimento di guerra e si spera pure di non aver da soffrire da quella parte così presto le temute mosse militari contro altra Potenza (come gli avvisti riportano) perchè pare, che la milizia Turca abbia perduta con i loro Condottieri la speranza, ed il coraggio.

X 13 X

G A Z Z E T T A

N. 4. GORIZIANA 1775.

27. Luglio.

PROVVEDIMENTI POLITICI.

La Cef. Reg. Commissione delle scuole Normali ha fatto stampare una Tabella per avere una esatta confcrizione di tutti li ragazzi dimoranti si in questa Città, che ne' Sobborghi dell'età d'anni sei fino alli dodici inclusive, capaci per le Scuole Tedesche. E' stato nominato in Direttore di queste Scuole Normali il Sig. Francesco Hilverding: egli darà le lezioni per li Professori, secondo il nuovo metodo di Saganò, tanto più, quanto che in conformità della Sovrana Patente 6 Dicembre 1774 li particolari Maestri devono offerire il medesimo metodo nell'istruire la gioventù, mentre in caso contrario chiunque non avrà preso un tale metodo, non solo non avrà a sperare veruna pubblica Cattedra, ma neppure verrà ammesso all'istruzione privata della gioventù, e ciò esecutivamente alla Sovrana Patente.

Fu insinuato a questo Cef. Reg. C. Con. dal Sup. Capit. Config. della Carintia, che sian scoperti alcuni pezzi falsi di k. 10 dell'anno 1763

nella terra di Obertraaburg, quali facilmente si conoscono perché sono di puro stagno, e piombo, e facili a piegarsi, come pure non abbiano il contorno lavorato, e ciò fervirà per universale Intelligenza, e direzione per non essere gabati.

EDITTI FORENSI.

FATTI RIMARCABILI.

Questo Cef. Reg. Sup. Capitale Consiglio, da molto tempo avendo nominato Inspettore di Polizia il Sig. Ignazio Xaverio Marno Afferiore Magistratuale, nel distretto di questa Città, egli nel decoro di quest'anno calamitoso si ha distinto meravigliosamente: tutto giorno dà prove del suo indefesso zelo pel pubblico bene, alieno da qualunque parzialità; e nella corrente settimana ha fatto levare gran quantità di pane sì d'una qualità, come dell'altra, per non averlo ritrovato di giusto peso, in universale defraudamento, e specialmente de' poveri; così pure continua le sue attenzioni coll'impedire l'esito delle frutta immature, perni,

Slike 4a–4d: št. 4 drugega letnika »Gazzette goriziane«. V drugem letu je časopis posodobil tudi svojo strukturo: novice, ki so takrat bile že precej heterogene, so bile razdeljene v šest rubrik (Ministrstvo za kulturne spomenike in dejavnosti Italijanske republike (Ministero per i beni e le attività culturali) – Državna posoška knjižnica (Biblioteca Statale Isontina) in Mestna knjižnica Gorica (Biblioteca Civica di Gorizia) – dovoljenje za objavo št. prot. 793 z dne 3. 5. 2019)

ciose tanto alla comune salute.

Circolando in queste Contee certuno di quelli funesti impostori, che col specioso titolo di guaritore si esibisce di risanare gl' infermi: costui si trasferì avanti qualche tempo nella Fortezza di Gradisca ove incontrata una Nobile paziente la quale diformata da un occhio ch' aveva più grande dell' altro, le promise di curarla, quando l' infelice troppo credula affidata all' impostore, rimase cieca affatto dell' occhio, che per l' avanti l' aveva solo informe. Affinchè consimili disgrazie non incontrino altri pazienti, giusto è d' avvertirli, sicchè si sappino affidare soltanto alla medicatura di persone esperte, e che hanno dato saggio sufficiente del loro sapere.

Sua Eccellenza Rodolfo Coronini Conte di Cronberg, nostro degnissimo Vice-Presidente, preso congedo da questa Città la sera delli 23 corrente, con una serenata in concerto di varj, dolci, e itrepitosi istromenti; ove concorse moltissimo popolo per godere di quella dilettevole allegria; parti il giorno seguente verso le ore 4 dopo mezzo giorno diretto verso i bagni di Paden.

Il dì 25 corrente alle ore una circa dopo mezza notte passò qui un Corriere di Sua Altezza Reale Gran Duca di Toscana, il quale immediatamente proseguì il suo viaggio per la via di Vienna.

Il Nob. Sig. Marchese Natale Obizzi d' anni 85. ritornato in que-

sti giorni felicemente da Roma; ove fu per la quarta volta. Qui Si lasciò vedere da suoi amici, e dalli medesimi fu accolto con grande consolazione. Cavaliere alla nostra Patria del Friuli molto celebre pel suo buon gusto, ed intraprese praticate a suoi giorni; il quale la notte scorsa si è incaminato al suo soggiorno d' Udine.

La settimana scorsa nel villaggio di Zuino, (soggetto a queste Principate Contee) scoccò un fulmine nel Palazzo del N. H. Marchese Carlo Savorgnani di tal forte, che fece considerabili rovine in detta maestosa fabbrica, senza però rimaner offeso veruno degli abitanti, per speciale Divina grazia: è da ponderarsi la proprietà di questo fulmine, che serpeggiando in una camera ove ritrovavasi un burò ripieno di biancherie, e drapi, abbruciò il fondo di detto mobile, senza punto pregiudicare ciò ch' entro stava riposto. Uno schioppo fu aperto da un lato all' altro, in modo sorprendente; oltre innumerabili altri scherzi, che per brevità gli ometto.

NUOVE SCOPERTE NELLE SCIENZE ED ARTI.

Fra i più benemeriti Socj di questa Ces. Assemblea Agraria, si va distinguendo con pratica singolarità il Sig. Conte Carlo Maria della Pace, Commendatore dell' Incl. Ordine di S. Stefano di Toscana, senz' altro celebre per diverse sue coraggiose intraprese; egli oltre agli altri saggi che diede in Agricoltura, raccolse ultimamente da un

X 15 X

pezzo di terreno di campi quattro, ove per l'avanti era strada pubblica, giarosa, e piena di buche, carra 12 di fieno col primo taglio, e ricorrendo propizia la stagione, si ripeterà il secondo taglio con la raccolta probabile di carra 6, e finalmente col terzo taglio, di cara 3. La seminazione del frumento, e del grano turco fatta colla di lui direzione, ed istruzione produsse il più del quadruplo ordinario, e per prova delli molti vantaggi suoi sperimenti, basta a rammentare, che il suddetto dotto, esperto Cavaliere arrivato sia alla difficilissima meta, d'indurre i coloni di quelle vicinanze ad imitarlo, e seguirlo, qual loro agrario, ed utile modello: Queste notizie riusciranno di stimolo ed esempio virtuoso agl'altri Agricoltori, siccome riusciranno di perenne monumento alla nobile industria Campestre, che già risvegliasi in queste Contee.

Mediante un Comembro di questa Illustre Società d'Agricoltura, essendomi stata comunicata la Lettera del Sig. Domenico Furian da Vigonovo ad N. N. di Padova intorno la felice riuscita del Vino sotterrato. La giudico degna dei pubblici riflessi.

„ Il saporito Vino da Voi bevuto l'anno scorso in mia Casa fu da me fatto nel modo che segue:

Spremuta l'Uva e posta nel Tino come si pratica, preparai una Botte cerchiata di ferro, e lo feci sotterrare tutta, lasciando visibile la sola parte del Cocchiu-

me per dove versarvi il Vino, allora è divenuto di un gusto medio tra il dolce ed il piccante; il che succede tre, o al più quattro giorni dopo di averlo posto nel Tino suddetto. Empiuta la Botte del Vino di quella fatta, e coperta bene con terra, lo lasciai colà sino tutto Dicembre; poscia di là levato (il che si può fare e per travaso, e per trasporto) lo assaggiar, e lo credetti affatto guasto, tanto era scipito; pure postolo in Cantina, al Giugno era divenuto di quella particolare eccellenza che l'avete sentito.

Questo metodo è facile, ed ancora poco dispendioso, se da un Vino da venderli per la bontà il doppio dell'ordinario; non mancano pure delle nuove prove per vedere se l'effetto è costante ec.

Dal metodo praticato dal Sig. Furian, si fa per quanto vedessi un Vino che chiamasi sforzato, ben noto nelle sue qualità ed effetti.

ANEEDOTI.

NOTIZIE D'ESTERI AVVENIMENTI.

Il ritorno fatto da S. M. l'Imperatore in Vienna è stato di sommo giubbilo all'Augusta Madre, e Famiglia. Il dì 30. spir. comparve inaspettatamente a Laxemburgo. Sono ancora colà giunti da Presburgo all'avviso di detto ritorno l'Arciduchessa Cristina, e il Duca Alberto per felicitare la M. S. Dicesi però che S. M. non si fermerà a lungo poichè pensa

di fare un viaggio per la Transilvania, e di là in Polonia, ove farà un grosso accampamento. Nella scorsa settimana il caldo in quella Dominante si fe sentire oltre modo, e secondo il Termometro del Reaumur fino a 24., e 26. gradi; ma una buona pioggia caduta l'ha alquanto mitigato, e la campagna ancora ne ha goduto, onde con fondamento si spera una ubertosa raccolta in ogni genere.

Con lettere di Stokolm sappiamo che il Re, era giunto ad Helsingfors il di 5. corrente, osservò il di 7. una specie di battaglia Navale eseguita da alquanti legni partiti da Stokolm per esercizio de' Cadeti di Marina in quel porto. E il di 10. dovea partire per Borga. Ha onorato di una ricompensa di mille talleri moneta d'argento l'inventore di una specie di bombe senza luminiera di cui fecesi la prova alla sua presenza, e di un'altra di 400. ad un fonditore di campane che ha lavorato una nuova macchina per battere il frumento, la quale col mezzo di 10. martelli da 320. colpi in un minuto. Questa macchina, che il suo autore volea muovere con una ruota ad acqua, e stata ridotta da quell'Accademia delle Scienze con qualche cambiamento, ad esser mossa col mezzo di cavalli. La siccità in que' contorni si fa sentire sì a lungo, che tutta la terra languisce, e varj boschi

si sono accesi pel calore d'asse stessi anzi alcuni ardonno ancora.

In Roma dal Sig. Cav. Monnino Ministro di S. M. Catt'è stato trasmesso in Bologna un Regio ordine, col quale s'ingiunge a tutti gli Ex-gesuiti suoi Nazionali dimoranti in buon numero in essa Città di dover nel termine di giorni 15 viver separatamente fra loro, e non più in comune convito, come praticavano in passato anche fino al numero di 30, e solo si permette loro di unirsi fino a tre, sotto pena in caso di trasgressione della perdita dell'assegnamento loro accordato da Sua Maestà, perlochè stante la difficoltà di ritrovare in quella Città tante abitazioni, una buona parte di loro era già partita per altri luoghi del Dominio Pontificio, e particolarmente per Viterbo.

Con lettere di Costantinopoli nello scorso Giugno il Cameriero del Col. Peterfon abbracciò spontaneamente la legge Maemetana. Credeasi che il principal motivo ne sia stata la voglia di sfuggire non pochi colpi di bastone, che il suo tristo contegno gli avean meritato. Il Sig. Peterfon lo reclamò, ma fondandosi sul VI. articolo del recente Trattato gli fu risposto „ che avendo quel do „ mestico abbracciata la legge „ Mussulmana volontariamente „ senza inganno, la Porta non „ potea costringerlo a ritornare „ al servizio del suo Padrone.

Priloga

**IZBRANE NOVICE IN DRUGA BESEDILA
IZ »GAZZETTE GORIZIANE«**

Opombe:

- vsa prepisana besedila so bila citirana v opombah v prvem delu te monografije, vendar tam nismo navajali polnih informacij o številkah časopisa, da ne bi otežili branja, jih pa zato navajamo tukaj;
- prepisi so urejeni tako, da sledijo, glede na primer, vrstnemu redu objave novic v časopisu ali vrstnemu redu citata v monografiji;
- novice, zbrane v sekciji 1 (»Giacomo Casanova«) in 2 (»Rudolf Coronini Cronberg«) so dejansko lokalne novice; vendar smo jih kljub temu raje predstavili v okviru posebnih sekcij zaradi posebne pomembnosti, ki jo imajo za zgodovino »Gazzette goriziane«;
- sekcijo 3.3 (meteorologija) smo umestili med lokalne novice in ne med znanstvene zaradi splošne sorodnosti med novicami o podnebnih dogodkih in novicami o dogodkih goriške kronike;
- v sekciji 3.15 (»Delikt Giambattista Bisutta in Antonia Terminija«) je podana tudi *Genuina e distinta relazione dell'enorme attentato e condanna a morte di Gian Battista Bissuto e Antonio Termini [...]*, čeprav gre za ločeno izdajo »Gazzette goriziane«;
- v lokalnih novicah, razen tam, kjer je navedeno drugače, je kot kraj citiranih dogodkov mišljena Gorica;
- kadar je bilo možno, smo v primerih, ko bi interpretacija prepisanih podatkov lahko bila otežena ali dvoumna, dodali nekatere zelo kratke opombe z razlago (ki temelji na pregledu seznamov, katalogov, enciklopedij in drugih del); poleg tega smo v nekaterih primerih dodali opombe tudi zato, da smo navedli pravilnejšo obliko nekaterih nejasnih izrazov ali odlomkov;
- kadar je bilo potrebno, smo z namenom, da bi bila berljivost prepisov čim boljša, besedilu dodali ločila, popravili očitne lapsuse pisca ali tiskarja in revidirali obliko nekaterih izrazov; poleg tega, smo se odločili za posodobitev nekaterih črk, ki so se uporabljale v starejši italijanščini (kot je »j), smo dali v poševni tisk vse naslove citiranih del. V nekaterih primerih smo se odločili za znak [!], ko smo ohranili nepravilno varianto v izvirni obliki.«¹ Okrajšave, kadar ne gre za takšne, ki so še danes v uporabi, so bile razvezane v polno obliko; na koncu, v primeru besed, ki so bile v časopisu stalno tiskane v obliki, rahlo drugačni od današnje, nismo popravljali oblike, ki jo je izbral pisec (npr. »Strasoldo« ni bil spremenjen v »Strassoldo«).

---

1 Opomba k slovenskemu prevodu: v slovenski verziji zgoraj omenjene jezikovne posebnosti izvirnega besedila seveda niso razvidne. Ohranili smo le izvorne oblike osebnih imen, medtem ko smo pri geografskih imenih uporabljali sodobno obliko (razen v primerih, ko je v časopisu omenjen kraj, ki ga ni bilo mogoče zanesljivo identificirati). Znak [!] smo ohranili le v primeru, ko pomena besedila ni bilo mogoče nedvoumno interpretirati (op. prev).

1. GIACOMO CASANOVA

1.1

I., št. 2, 7. julij 1774, str. 7

V moji tiskarni² sta izšla prva dva zvezka, v osmerki, dela *Storia delle turbolenze della Polonia, dalla morte di Elisabetta Petrowna, imperatrice di tutte le Russie, fino alla pace fra la Russia e la Porta Ottomana, in cui si trovano tutti gli avvenimenti, cagioni della rivoluzione di quel regno*. Založnik upa, da bo to delo publika nagradila z aplavzom, ker ne vsebuje drugega kot resnična in natančna dejstva, in ker je drugačno od drugih del, ki so izšla v drugih evropskih tiskarnah, in od precej površnih peres. Ta dva zvezka prideta do konca leta 1767, toda vsebina je pripravljena za nadaljevanje, brez prekinitev v času, vse do premirja, ki se je zgodilo v tem letu; in ki bo dalo material za tiskanje sedmih zvezkov. Cena je 4,10 lir za vsak zvezek.

1.2

II., št. 26, 28. december 1775, str. 108.

Obvestilo. V tej tiskarni³ je izšel prvi zvezek drugega dela *Istoria delle rivoluzioni della Polonia*,⁴ ki je nadaljevanje dobro sprejetega dela, ki smo ga natisnili v lanskem letu. Imamo vsa zagotovila slavnega avtorja, da ne bo kasnil z vsem, kar je potrebno, da pripeljemo do konca serijo teh znamenitih dogodkov za svetovno zgodovino. Prodaja se skupaj s prvima dvema zvezkoma, ki predstavljata prvi del, ta zvezek pa predstavlja drugi del, po ceni 4,10 lir v moji trgovini.

1.3

I., št. 24, 8. december 1774, str. 97, 98.

V beneškem Velikem Svetu so s 720 glasovi prepovedali Ridotto [ime kazinoja, op. prev.]. Žalostno stanje revščine, v katerem so pristale številne kar premožne družine, je verjetno spodbudilo Svet, da se je sestal in sprejel zakon, ki je tako pozitiven za javno srečo. Splošno odobravanje tega zelo modrega ukrepa je lepo upesnil anonimni italijanski pesnik.⁵

---

2 V de Valerijevi tiskarni.

3 V de Valerijevi tiskarni.

4 *Istoria delle turbolenze della Polonia* [...].

5 Giacomo Casanova.

Sonet

Ta, ki je krošnjo oholo dvigoval naokoli,
in z ogromnimi vejami samemu soncu
tako senco napraviti znal, da je smrtnik
pogosto sredi belega dne videl noč.

Ta, ki je imel grivo, z zlatom okrašeno,
polno solz in odkritega joka,
ta, ki se je smejal, ko so mu zadali udarec,
in je oživel ob sramotnem porazu.

V mračno globel, iz katere je nastal,
ko je tisoč glasov zapečatilo njegovo usodo,
med vzklikanjem ljudi, pobitih in nesrečnih,

je padel in se končno prevrnil ob udarcu,
ki mu ga je, oh, slava!, pet mož zadalo,
hrastu stoletnemu, visokemu in objestnemu.⁶

1.4

I., št. 3, 14. julij 1774, str. 10.

Ta komična zasedba bo v soboto, 16. tega meseca, igrala tragedijo gospoda patra Chiarija,⁷ z naslovom *La morte di Cleopatra e Marco Antonio*. V ponedeljek, 18. bo na sporedu *La forza della vera amicizia*, tematika, ki jo je ponovno obravnaval gospod Giacomo Casanova Seingalt, literarni srenji dobro poznan. V četrtek, 21., pa bo zgoraj omenjena komična zasedba Paganini zaključila svoje predstave z novo komedijo slavnega gospoda Cerloneja.⁸

---

6 (Prevod: K. Lazar. Izvirno besedilo: »Quella, che il capo ergea superba intorno, / E cogl'immensi rami al sole istesso / Tal'ombra osava oppor, per cui si spesso / Vedeo notte il mortal a chiaro giorno. / Quella, che d'oro il crine aveva adorno, / Ma di rugiada colma, e pianto espresso; / Quella, che rise ad altro colpo impresso, / E poi rivisse per indegno scorno. / Nel cupo abisso, onde l'origin trasse, / Mille voti compiendo, ed il suo fato, / Fra i viva delle genti afflitte, e lasse / Cadde precipitando finalmente / D'un colpo, oh gloria! a cinque man vibrato, / L'annosa quercia altissima insolente.«)

7 Pietro Chiari.

8 Francesco Cerlone.

1.5

I., št. 16, 13. oktober 1774, str. 63, 64.

Dan svete Tereze, ki se praznuje v Trstu izjemno svečano, je vzpodbudil mnoge izmed tega številnega plemstva, da so šli tja in uživali v praznovanjih. Ti imajo za poseben razlog prihod v mesto njene ekscelece, gospe grofice Lamberg, spoštovane soproge gospoda predsednika⁹ in hkrati deželnega glavarja.¹⁰ Njihov najodličnejši del bo predstavljala kantata na temo prihoda njene ekscelece; napisalo jo je slavno pero gospoda Casanove, uglasbil pa jo je gospod maestro Francesco Petrucci iz Neaplja, ki že nekaj časa biva v Trstu. Vse to bo še bolj izjemno, ker bo izvedeno z neprimerljivim mojstrstvom in prijetnostjo gospodov iz teh plemenitih in trgovskih krogov.

1.6

I., št. 6, 4. avgust 1774, str. 22.

Dne 2. tega meseca je šel tu mimo francoski častnik iz generalštaba, prihajajoč s Korzike ter namenjen na Dunaj, po imenu plemeniti Seint Gall.¹¹

1.7

I., št. 12, 15. september 1774, str. 47

V soboto, 10. tega meseca, je šel tu mimo gospod Giacomo Casanova Saint Gall, znan po različnih slavnih srečanjih, ki jih je imel, ko je potoval po Evropi; prav tako pa tudi po delih, ki jih je dal natisniti, med katerimi smo v našem časopisu že napovedali *Storia delle vicende di Polonia*;¹² on je bil namreč nepričakovano pomiloščen in po dvajsetih letih izgnanstva se je vrnil v Benetke, svojo domovino.

2. RUDOLF CORONINI CRONBERG

2.1

I., št. 45, 4. maj 1775, str. 186.

Pri nedavnih izkopavanjih v Ogleju so našli štiri kamne, ki so pokrivali štiri antične spomenike: iz elegantnih napisov, ki se lahko preberejo na kamnih, je bila jasno razvidna njihova starost. Bili so poslani njegovemu ekscelenci grofu Coroniniju, deželnemu upravitelju, ljubitelju in zelo podkovanemu v študiju starin. [Kamne] je spremljala steklenička, najdena na istem mestu, ki so jo stari Rimljani po pričevanju erudita

9 Mišljena je funkcija predsednika deželnega zbora, op. prev.

10 Franc Adam Lamberg.

11 Možno je, da se omemba nanaša na Giacoma Casanovo, saj je bil, kot je znano, poznan tudi pod priimkom »Seingalt« ali »Saint Gall« (gl. tudi to prilogo št. 1.6).

12 *Istoria delle turbolenze di Polonia* [...].

Fortunija Liceta imenovali *urnula lacrimarum*, saj je bila pri starih Rimljanih navada, da so prijatelji več dni objokovali umrlega (kot je počel tudi izraelski narod 30 dni z Aronom in kot se je zgodilo pri pogrebu zakonodajalca Mojzesa) ter zbirali v majhni vazi solze užaloščenih. Tako so v antiki del žalosti večkrat pravično v ozke in krhke stekleničke zapirali in jih postavili poleg žare s pepelom v grob, da spomin na najdražje prijatelje in najbolj ljube sorodnike ni bil pozabljen.

2.2

I., št. 12, 15. september 1774, str. 46, 47.

Gospod grof Coronini Cronberg je kar najbolje uporabil ta svoj grad in ob splošnem občudovanju dal postaviti na dvorišče fontano, na kateri so topovi iz svinca delo Francesca Rosmana, Goričana, moža, polnega talentov in iznajdb, ki pa je premalo poznan; kip in bazen sta delo gospoda Marca Chierighinija, istega umetnika, ki je naredil tisto lepo skupino kipov, ki krasijo naš Traunig, kakor tudi tisti kip, ki bo oblikoval fontano na lesenem trgu in ki sedaj končuje lepo viden in okrašen marmorni spomenik iz Carrare, po naročilu njegove ekscelece gospoda grofa Rudolfa Coroninija Cronberga in predstavlja njegovega hrabrega in pogumnega prednika.

2.3

I., št. 32, 2. februar 1775, str. 131, 132.

*Nadaljevanje opisa knjige njegove ekscelece grofa Coroninija.*¹³

Če so časti, ki pripadejo literatom, nagrada za njihov napor, ne bi prišel do mene grof Coronini, ki je poplačan s precej večjo slavo domovine, niti ne bi jaz opravil svoje dolžnosti, če bi s tišino tega, kar sledi, pretrgal nit posvetila, ki je bilo v zadnjem času začeto. Iz njega izhaja, da je takoj, ko je izšel iz terezijanskega kolegija, podal še en dokaz svoje najponižnejše vdanosti do naše plemenite vladarice s tem, ko ji je predal izvirno pogodbo, ki jo je slavni cesar Ferdinand III. sklenil z Otomani v zvezi s tedaj vzpostavljenimi mejami Hrvaškega kraljestva in dela Slavonije. Ta izjemno pomemben dokument, z lastnoročnim Ferdinandovim podpisom in žigom, je v času vladanja Leopolda Velikega rešil iz rok bosanskega paše gospod Antonio Coronini, grof Cronberg, polkovnik Njenega Veličanstva, in poveljnik Ličko-Krbavske županije, ko je približno ob koncu stoletja turška vojska prečkala ozemlje, je zajel pašo in v plenu, ki ga je nabral pogumni vojščak, je našel omenjeni dokument. Da je s tem ugodil Njenemu Veličanstvu, ne more biti jasnejši dokaz kot to, da je bilo plemiču obljubljeno povračilo za njegov trud; nekaj kasneje je v

13 *Specimen genealogico-progonologicum ad illustrandam augustam Habsburgo-Lotharin-gicam prosapiam*, Vienna, Trattner, 1774.

družbi princa Lobkoviza¹⁴ Njeno Veličanstvo napotilo grofa Coroninija h grofu Cristianiju¹⁵, spoštovanemu državnemu ministru v Milanu; toda smrt starša njegove ekscelece je v najlepšem trenutku prekinila upanje sina. Vendar se je Njegovo Veličanstvo vseeno zahvalilo na drug način: eno leto kasneje je bil imenovan za komornika in takoj zatem za svetnika grofij Goriške in Gradiške. Leta 1756 je njegova eksceleca dala vrezati v baker zemljevid grofij Goriške in Gradiške ter ga posvetila cesarskemu in kraljevemu dednemu princu, sedaj najodličnejšemu našemu cesarju. O tem je pisal zelo pozitivno doktor Frelich¹⁶ v *Prefatione Arcontologiae Carinthiae*¹⁷ ter slavni Bisching¹⁸ v svojem delu *Geografia*,¹⁹ ki jo je sedaj mogoče brati v vsakem bolj učenem jeziku. V [letih] 1757 in 1758 se je angažiral v komisiji za ratifikacijo, v kateri so se pogajali, kako pravično porazdeliti davke v tej deželi; v tem času pa ni opustil svojih običajnih literarnih prizadevanj. Tako je objavil zelo eruditsko razpravo *De origine praepositurae S. Stephani prope Aquileiam*,²⁰ ki je bila zelo hvaljena s strani erudita očeta de Rubeisa,²¹ kakor tudi s strani natančnega kritika Zaccarie,²² ki je o tem delu v *Annali letterari d'Italia*²³ pisal takole: *Želimo samo, da nam ta spoštovani plemič pogosto da priložnosti za govorjenje o njegovih delih; kajti prevelika škoda bi bila za literarno republiko, če tako odličen um ne bi nadaljeval s slavno kariero, s katero je komaj začel, pa je že pustil za sabo ugledne može. In že o drugi njegovi Dissertazione de origine praepositurae S. Stephani prope Aquileiam bomo imeli kmalu priložnost govoriti, katero ravno tako odlikuje dober okus in izbrana erudicija.* Leta 1759 pa je nato ponovno natisnil delo z naslovom: *Tentamen*²⁴ v dvakrat večjem obsegu, v katerem je bilo popravljenih veliko napak in nepopolnosti iz prve izdaje. Tudi Njegova Visokost prečastiti opat opatije S. Biagio²⁵ je bil eden izmed neredkih, ki so hvalili to delo, kakor izkazuje njegova knjiga z naslovom:

---

14 Georg Christian von Lobkowitz.

15 Beltrame Cristiani.

16 Erasmus Frölich.

17 *Specimen archontologiae Carinthiae*, Viennae-Pragae-Tergesti, Trattner 1758.

18 Anton Friderich Büsching.

19 *Neue Erdbeschreibung*: prvi zvezek je izšel v Hamburgu pri Bohmu leta 1754; delo je kmalu doživelo številne ponatise in prevode.

20 *Dissertatio de origine praepositurae Sancti Stephani prope Aquilejam*, Trento [=Udine?], s.t., 1758.

21 Bernardo Maria de Rubeis.

22 Francesco Antonio Zaccaria.

23 »Annali letterari d'Italia«, Modena [=Venezia], Antonio Zatta, 1762–1764.

24 *Tentamen genealogico-chronologicum promovendae seirei comitum et rerum Goritiae*, Viennae Austriae, Kaliwoda, 1759.

25 Martin Gerbert.

Codex epistolaris [!] *Rudolphi I Romanorum regis*,²⁶ kjer jo v knjigah II. in III. imenuje: *praestantissimum, doctissimum, eruditissimum opus excellentissimi comitis Cronbergij*. Leta 1760 je pripravil delo s tem naslovom: *De nonnullarum Goritiensium familiarum genealogia commentarius*, ki pa ni bilo izdano, ker je bila podobna delu *Cronica risarcinata* Niccolòja Monticolija. Prav tako je ostala neobjavljena disertacija *De origine urbis Venetae*, ki jo je sestavil isti plemič leta 1761 ter še *De violentae Gradiscae erectione* iz leta 1762; v istem letu z dne 10. aprila je napisal proti očetu Zaccariji zelo ostro pismo, vendar dobro utemeljeno, in je bilo nato vstavljeno v Pivatijev slovar,²⁷ zaradi katerega je ta veliki človek s hvalevredno odkritostjo preklical, kar je zaradi pomanjkanja pravih informacij napisal v *Saggio critico della letteratura straniera*, 1. zvezek, III. del, 3 str. 420.²⁸

2.4

III., št. 10, 5. september 1776, str. 37, 38.

V eni od prejšnjih števil (št. 5) je bilo omenjeno, da morajo učenci werdenberškega semenišča tega mesta, ki so bili nagrajeni z uživanjem ugodnosti Fundacije [Werdenberg] za tistimi, ki te ugodnosti uživajo trenutno, predložiti svoje odločbe v prihodnjem mesecu novembru njegovi ekscelenci gospodu Rudolfu Coroniniju grofu Cronbergu, deželnemu upravitelju teh pokneženih Grofij etc. etc., ki ima *gius patronato*²⁹ nad šestnajstimi učenci, da bo lahko določil primeren čas, ko bo vsak od njih lahko koristil svojo nagrado. Ker pa se je nato po razumnem premisleku njegova ekscelenca odločila, da bodo izvirne odločbe za zgoraj omenjeni namen morale biti narejene v tekočem mesecu s strani gospoda buchhalterja Barzellinija,³⁰ blagajnika Fundacije, ki jih bo torej vsem v naslednjem oktobru vrnil opremljene z datumom, ko se bo začela pomoč za njih za določenih pet let; tako preko tega obvestila objavljamo to novo odločitev, da bo vsakdo vedel, kako ravnati pri pripravljanju predstavitve. Obveščamo tudi, da, čeprav bodo dodelitve urejevane po datumu odločb, pa kljub temu, če bo prišla prošnja s strani sorodnika hiše Verdenberg³¹ ali Coronini Cronberg (prva je ustanoviteljica, druga ustanovitelj) bo ta imela prednost pred drugimi, vendar pa s tem ne bo spremenila vrstnega reda, ki je bil zanje določen.

26 *Codex epistolaris Rudolphi I Romanorum regis*, [Sankt Blasien], Typis San-Blasianis, 1772.

27 Gianfrancesco PIVATI, *Nuovo dizionario scientifico e curioso sacro-profano*, Venezia, Milocco, 1746-1751.

28 [Francesco Antonio ZACCARIA], »Saggio critico della corrente letteratura straniera«. Modena [=Venezia], Remondini, 1756-1758.

29 Jus patronatus oz. patronat, op. prev.

30 Gian Giuseppe Barzellini.

31 Werdenberg.

3. LOKALNE NOVICE

3.1 Odpovedano potovanje Marije Terezije in Jožefa II. v Gorico

3.1.1.

II., št. 41, 11. april 1776, str. 165.

S cesarskim dekretom z Dunaja dne 5. tega meseca je bilo sporočeno vrhovnemu Deželnemu glavarstvu, da sta Njuni Kraljevi in Cesarski Veličanstvi določili svoje potovanje v Gorico, ki se bo začelo v naslednjih dneh in bo imelo naslednje postaje: 23. tega meseca bosta odpotovala z Dunaja, prenočila v Mürzzuschlagu, 24. bosta prišla v Gradec, kjer bosta prenočila 25., 26. pa bosta prispela v Feistritz in 27. v Ljubljano, kjer se bosta zadržala cel naslednji dan, torej bosta 29. prispela v Habsberg³² in končno 30. tega meseca v Gorico, kjer bosta bivala vse do 29. prihodnjega maja. Spremnstvo kočij, ki bodo uporabljene na tej poti, bo 11, poleg drugih prevoznih sredstev, namenjenih posadki, z ukazom, da se pripravi na omenjenih postajah 82 konjev, namenjenih za opisano potovanje.

3.1.2

II., št. 42, 18. april 1776, str. 169, 170.

Z javnim ukazom z dne 13. tega meseca je ukazano vsem posameznikom, da se morajo ogibati hrupnim nočnim druženjem na cestah ali trgih, ter oviram kakršnekoli vrste, vključno z ognjemeti, ki se ne bodo mogli imeti ne izvajati, ne da bi se prej pridobilo dovoljenje od te vlade, javnim bučnim serenadam, za katere bo prav tako treba imeti dovoljenje, gostilne, beznice, kavarne in podobni lokali pa ne bodo smeli biti odprti dlje kot do predpisanih ur, [nadalje se je treba izogibati] hrupu, kričanju in pretepom pri biljardu, v istih kavarnah se ne sme metati vode na javne ulice, ne sme se imeti vaz z rožami in podobnih stvari na oknih, pergol ali lož, ki bi gledale na trge in najbolj obiskane predele mesta; in na koncu naj spomnimo vse posamezne gospodarje, lastnike in najemnike hiš, da morajo na dneve, predpisane v prejšnjih že objavljenih ukazih, pomesti svoje domove in vse to pod [grožnjo] tistih kazni, ki so bile že predhodno predpisane, in ki bodo neobhodno naložene kršiteljem zgoraj opisanih javnih predpisov. Zato naj vsakdo ve, kako ubogati [zakone], kako ravnati ter se obvarovati pred negativnimi posledicami.

Z drugim javnim ukazom z dne 13. tega meseca je razglašeno vsem in še posebej tujcem, ki se tu nahajajo, naj so brezdelneži brez poklica, obrti, profesije ali služenja,

---

32 Haasberg (slov. Hošperk).

ali pa berači, da morajo v roku osmih dni takoj zapustiti to mesto in Grofijo, v skladu s predpisom, ki pravi, da če bodo tu najdeni po preteku tega roka, bodo prvič pregnani [iz Grofije], če pa bodo najdeni še drugič, pa bodo kaznovani s strogimi kaznimi. Naj zato vedo, kako ubogati [zakone], kako ravnati in se obvarovati podobnih težav.

Z dobrohotnim cesarskim dekretom z Dunaja z dne 13. tega meseca je bilo sporočeno temu vrhovnemu Deželnemu glavarstvu, da se je Njeno Sveto Kraljevo in Cesarsko ter Apostolsko Veličanstvo uvidevno odločilo, da pošlje pred svojim prihodom v to mesto nekaj vozov s kuhinjsko opremo ter za njimi še en voz s prtljago, dne 20. dve kočiji s štirimi osebami, ena z drugim vozom prtljage, ki jih je spremljal postiljon na konju. [Dekret] obvezuje to Oblast, da ukaže svojim okrožnim uradom ter gospodom poštnim mojstrom, da morajo ob prihodu zgoraj omenjenih izkazati takojšnjo pomoč na vseh postajah, da tako izpolnijo vladarjev ukaz.

Danes so prispele v Gorico 3 kočije in 2 odprti kočiji za služenje Njunima Cesarskima Veličanstvoma v vsem tem času, ko se bosta zadrževala tukaj; s skupno 22 belimi konji, 8 rjavimi nič manjše velikosti in lepote ter s 4 angleškimi dirkalnimi za uporabo Njegovega Veličanstva cesarja; vsi ti so konji, ki se jim reče žrebci.

Tudi plemeniti gospod Filippo de Bandeau ne varčuje z denarjem niti s svojimi najzanimivejšimi prizadevanji, da bi temu mestu dal nemajhen sijaj z okrasitvijo in polno prenovo svojega gledališča, ki že več dni pod roko večših slikarjev in umetnikov vseh vrst, ki se trudijo noč in dan, popolnoma spreminja svojo podobo in bo tako bolj kot kdajkoli skušal razveseliti oko tudi najbolj zahtevnih gledalcev, s svojo čudovitostjo pa bo ustrezal nivoju slavne komične skupine Battaglia, ki se bo prvega prihodnjega maja prvič pokazala.

3.1.3

II., št. 43, 25. april 1776, str. 173, 174.

Dne 18. tega meseca so prišli v to mesto štirje vozovi s kuhinjskimi pripomočki, veliko srebrnine in drugih kosov; od njihovega prihoda z Dunaja je bilo vse to odneseno v hišo, namenjeno za bivanje naših vladarjev; med tem časom so prispeli peki, služabniki, zadolženi za srebrnino, ter druge osebe v službi Njunih Veličanstev.

S kurirjem, ki je dne 20. tega meseca prispel z dunajskega dvora, je njegova ekscelenca grof Lamberg, naš deželni glavar, prejel pismo, ki mu ga je pisal po cesarskem ukazu njegova ekscelenca grof Orsini di Rosenberg,³³ vitez Reda zlatega runa, in sicer, da sta Njuni Kraljevi in Cesarski Veličanstvi prestavili svoje potovanje na 3. dan prihodnjega maja, k prestavitvi pa je v veliki meri vplival hud mraz, ki ga je še vedno čutiti na Nemškem in ki otežkoča prevoznost cest zaradi ledu in veliko snega, ki jih ovira. [...]

---

33 Francesco Orsini – Rosenberg.

To tako zvesto mesto se z namenom, da pokaže veselo hvaležnost ob prihodu svojih presvetlih vladarjev, nenehno brez predaha ukvarja s čiščenjem hiš, popravljanjem cest, okraševanjem in dekoracijo vseh tovarn, utrd in položajev, ki lahko popotnikom padejo v oči.

Že se je namestilo veliko število lantern, ki bodo razsvetljene ponoči za javno dostojanstvo in varnost.

Imenovanih je bilo nekaj posameznikov med najbolj hitrimi in pogumnimi, da so oblikovali skupino, ki bo ponoči stražila in bo, razdeljena v različne patrolje, imela nalogo zagotavljati in ohranjati mestni mir. Postavlja se več kazin ali javnih kavarn poleg naših že običajnih, ki bodo, tekmujoč v čistoči, odlično postregle tujca in domačina. [...]

Imamo vse razloge, da si drznemo upati, da se bodo tujci, ki bodo postali naši gostje v teh zelo srečnih dneh, vrnili domov zadovoljni tako zaradi uvedenih ukrepov kot zaradi dobrega počutja.

3.1.4

II., št. 44, 2. maj 1776, str. 177.

Dne 22. tega meseca je prišel z Dunaja kurir z nesrečno in nepričakovano novico, da nas Njuni Kraljevi Cesarski in Apostolski Veličanstvi ne bosta razveselili s svojim prihodom. Kakor je bilo prej vse mesto v izjemnem veselju zaradi prepričanja, ki ga je imelo, da bo kmalu sprejelo svoja vladarja, tako je s to usodno novico padlo v nepopisno žalost, ko je v trenutku videlo razočaranih toliko lepih upanj, ki jih je gojilo do tega tako pričakovanega prihoda; niti se ni ostrina bolečine zaradi te nenadne odločitve raztopila ob sicer nežnih besedah obžalovanja, ki ga je Njeno Veličanstvo naša Vladarica pokazala, ker sedaj ne more ugoditi našim pričakovanjem, niti z veličastnimi znaki kar največje naklonjenosti temu mestu.

3.2 Rojstva in krsti, poroke, kariere in smrti oseb, ki so bile na različne načine vezane na Gorico

3.2.1

I., št. 53, 29. junij 1775, str. 217.

Dne 28. tekočega meseca ob 7. uri zjutraj je grofica Caterina Attems, rojena kot baronica Semler, povila sina. Tako kot je plemenita žena s presenetljivim pogumom preživela neprijetnosti svoje zelo težavne nosečnosti, je z enakim duhom srečno rodila. Dne 29. (dan, na katerega se je v letu 1774 praznovala vesela poroka z gospodom Antoniom, grofom Attems, komornikom in poročnikom polkovnikom Njunih Kraljevih, Cesarskih in Apostolskih Veličanstev), je namenjen svečanemu krstu novorojenega otročička; čelo mu bo obllil gospod nemški pater grof della Torre, botra pa bosta njena

ekscelenca ga. Clorinda Aurora, grofica Attems, moževa mati, rojena grofica Strasoldo in Soffenbergo, skupaj z gospodom Giuliom Antoniom, grofom Strasoldo in Soffenbergo, stricem po materini strani.

3.2.2

I., št. 9, 25. avgust 1774, str. 35.

17. dne tekočega meseca je bila v Vidmu poroka med grofco Ludovico della Pace, hčerko gospoda grofa Carla Marie, komturjem odličnega Reda Sv. Štefana iz Toskane in komornikom Njunih Kraljevskih in Cesarskih in Apostolskih Veličanstev, in gospe grofice Giuliane d'Edlingen, z gospodom grofom Giovan Battista Colussi d'Ospidaletto.

3.2.3

III., št. 16, 17. oktober 1776, str. 61.

S še enim podobnim dekretom, izdanim [na] Dunaju 13. minulega julija, je Njegovo sveto cesarsko in kraljevo apostolsko veličanstvo ugodilo prošnji njegove ekscelence gospoda Francesca Adama grofa Lamberga, našega deželnega glavarja, in imenovalo okrožnega namestnika za to grofijo, gospoda grofa Antonia de Lantieri.

3.2.4

I., št. 9, 25. avgust 1774, str. 33.

23. tekočega meseca je preminila plemenita gosa Marianna iz zelo stare rodbine Dorimbergher: čeprav je ta dama doživela že 104 leta, se ni moglo reči, da je obnemogla, saj je vse do konca svojih dni ob splošnem občudovanju obdržala redko svežino duha, vitalne moči ter polno uporabo čutov; vse to so precej zgovorni dokazi v korist zdravilnosti našega zraka.

3.2.5

I., št. 24, 8. december 1774, str. 94.

Po zelo dolgi bolezni in težki agoniji je dne 2. tega meseca tržaška Cerkev na koncu ostala brez svojega odličnega prelata Antonia Ferdinanda, grofa Herbersteina. Številno spremstvo in čudovite pogrebne slovesnosti, ki so se odvile v čast pobožnega pastirja, so zgovorni dokazi žalosti njegovih ljubečih ovčic.

3.2.6

I., št. 45, 4. maj 1775, str. 185.

Dne 4. tega meseca, okrog enih popoldne, po kratki tridnevni bolezni je odšel s tega sveta gospod Francesco Carlo Coronini, komornik zlatega ključa in major cesarsko

kraljeve vojske. Ta plemeniti gospod je isti, ki se je pred nekaj leti v Bruslju poročil s princeso iz slavne dinastije Montmorency,³⁴ prej soproge njegove ekscelence gospoda markiza Carcada, poročnika maršala Njegovega krščanskega veličanstva.

3.2.7

III., št. 4, 25. julij 1776, str. 13.

Ob splošni žalosti vsega mesta ter obeh naših grofij, je dne 24. tega julija v dopolnjenem 70. letu starosti, potem ko je prejel svete zakramente, z izjemno in krščansko vdanostjo v božjo voljo odšel na drugi svet presvetli gospod Gian Antonio, Svetega rimskega imperija grof Rabatta, gospod Kanala, Dornberka, Verdegnana etc., dedni konjeniški major Goriške grofije in komornik zlatega ključa Njunih cesarskih in kraljevih apostolskih Veličanstev. Ta hvalevredni gospod je zaradi svoje ljubeznivosti in radodarnosti predstavljal enega največjih okrasij tega znamenitega mesta, saj so njegovi plemeniti predniki nekoč bili okras in slava naše domovine, ki jim to priznava in jim je hvaležna v vseh časih ter bo ohranila večni spomin na izjemno (nič manj v Nemčiji kot v Italiji že več kot 5 stoletij) spoštovano hišo Rabatta, ki ga je večkrat modro vodila, učinkovito zaščitila in izvedla preudarne izboljšave.

3.3 Meteorologija

3.3.1

I., št. 7, 11. avgust 1774, str. 26.

V soboto, 6. tega meseca je bil grozen nevihtni vrtimec, ki ga je spremljalo grmenje, bliskanje in precejšnja toča, ki je opustošila vsa polja v radiju skoraj 50 milj; začela se je nekaj milj nad Vidmom, nato je prešla naše glavne vasi in se končala na Krasu blizu Trsta.

3.3.2

I., št. 22, 24. november 1774, str. 87.

Že nekaj dni imamo grozen mraz, zaradi katerega se je zima začela že mesec in pol prej, kot je običajno, v času, ko smo v drugih letih uživali najbolj prijetno jesen. Ta mraz je povzročila velika količina snega, ki je zapadla v bližnjih gorah ter v tem mestu predprejšnjo noč. Zaradi tega mraza nas skrbi za naše pridelke in lahko utemeljeno sumimo, da se je naša klima, enako kot v velikem delu te naše hemisfere, opazno spremenila. Pogosto imamo meglo, zelo pogosto led, manj vetra kot prej: poznavalci bodo najbrž znali raztolmačiti te tako čudne, a vendar resnične pojave.

---

34 Montmorency.

3.3.3

III., št. 4, 25. julij 1776, str. 15.

Iz Krmina smo prejeli novico, da je po kosilu gospoda Giuseppeja Lelia Zoppolattija, ki je bila v gradu Albana v Coglio,³⁵ fevdu gospodov grofov Mels Colloredo, udarila strela, ki ga je v trenutku ubila, ne da bi poškodovala druge osebe, ki so bile blizu nje-ga v isti sobi; ista strela je ubila tudi dva konja v grajskem hlevu. Na travnikih blizu Krmina pa je druga strela ubila štiri bike, čeprav je bilo nekaj razdalje med njimi, ne da bi na njih pustila kakršenkoli zunanji znak.

3.4 Novice o regimentu Buttler

3.4.1

I., št 10, 1. september 1774, str. 39.

27. omenjenega meseca³⁶ sta prišla v Ljubljano dva bataljona regimenta Buttler z Leibniškega bojišča: po manjši zadolžitvi, ki jo morata opraviti v Vojvodini Kranjski, se bosta pridružila svoji garniziji, kjer ju pričakujejo med 8. in 18. dnevom tekočega meseca.

3.4.2

I., št. 45, 4. maj 1775, str. 186, 187.

Regiment Pudler³⁷ je bil v reformi konjeniških regimentov dodeljen grofu Thurnu, poveljniku konjenice, v službi toskanskega kraljevskega dvora.

Gospod baron de Terzi, polkovnik istega regimenta, je bil dodeljen generalmajor-jem, namenjen upravljanju linškega tabora; verjeti je, da bo grof Fuccher,³⁸ podpolkovnik zgoraj omenjenega regimenta, imenovan za polkovnika, prvi major, grof Stuard, pa bo sedaj drugi major.

V skladu z drugo vladarjevo ukinitvijo, ki je bila z zadnjo redno pošto poslana generalu Terziju, vojska iz tega in iz bližnjih taborov nič več ne bo taborila na naših ravninah; kjer so bili v zadnjem letu ukinjeni vsi vojaški tabori, se zdi, da morajo avstrijske čete počakati na ukaze za bolj zanimive pohode.

---

35 Collio.

36 Gre za mesec avgust.

37 Buttler.

38 Fugger.

3.5 Potovanja oseb

3.5.1

I., št. 15, 5. oktober 1774, str. 58.

Predvčerajšnjim je prispel v Ljubljano, kjer se bo zadržal nekaj dni, kanonik gospod grof Giovanni Torres, kanonik tega nadškofijskega kapitlja.

3.5.2

I., št. 24, 8. december 1774, str. 93.

Dne 3. tekočega meseca je odpotoval v Stuttgart, prestolnico Vojvodine Wittenberg, gospod Francesco Carlo Coronini, grof Cronberg, komornik zlatega ključa Njunih Cesar-skih kraljevih in apostolskih Veličanstev, in major armade Njunih cesarskih in kraljevih veličanstev: zaradi oddaljenosti mesta, kamor je namenjen, ter slabe prehodnosti cest, bo ta Grofija dolgo brez družbe in pogovorov tega izredno prijetnega plemiča.

3.5.3

I., št. 27, 29. december 1774, str. 109.

Dne 23. tekočega meseca se je vrnil iz Celovca spoštovani gospod Francesco Carlo Coronini grof Cronberg; v št. 24 našega časopisa smo zmotno omenili njegovo potovanje v Stuttgart.

3.5.4

I., št. 49, 1. junij 1775, str. 202.

Dne 30. maja ob pol devetih zvečer je prispel iz Benetk njegova ekscelenca grof Nostitz³⁹, ki je spremljal Njegovo cesarsko veličanstvo v Benetke, nato pa se je vračal na Dunaj.

3.5.5

III., št. 9, 29. avgust 1776, str. 33.

Dne 24. tekočega meseca je iz avstrijskega dela Poljske prispel v to mesto gospod grof Giuseppe Colloredo Mels, prvi poročnik regimenta grofa Carla Colloreda. Prišel je na obisk k svojemu bratrancu, gospodu Micheleju de Rabatti, grofu Svetega rimskega cesarstva in gospodu Kanala, ki ga je sprejel s prisrčnostjo, ki se zdi dedna v tej zelo spoštovani družini. Med dokazi za njegovo iskreno pozornost do bratranca in prisrčen sprejem je bilo srečanje ob obilnem banketu vseh [prebivalcev] tega mesta, ki so z njim bili na nadvojvodskem plemiškem kolegiju v Gradcu, in ki so se tam šolali.

---

39 Friedrich Moritz Nostitz (?).

3.6 Uradni obiski

3.6.1

I., št. 15, 5. oktober 1774, str. 57, 58.

Dne 31. prejšnjega septembra je v to mesto prišel njegova ekscelenca gospod grof Lamberg, naš deželni glavar. Bil je takoj na meji s Kranjsko, v vili v kraju Gaberje, kjer ga je sprejel gospod okrožni glavar baron Paolo de Baselli, in nato hodil pred njim ob dvojnem strelu iz majhne artilerije, razpostavljene na ukaz gospoda sodnika barona Paola Radieuciga, tako ob vhodu kakor ob izhodu iz te vile, je prišel v Merno, kjer ga je pričakoval, da mu čestita in ga sprejme njegova ekscelenca gospod grof Coronini, naš deželni upravitelj skupaj z vsem deželnim glavarstvom, vsem telesom plemenitega Deželnega odbora in mnogih drugih plemenitašev, ki so s svojo prisotnostjo želeli počastiti to praznovanje. Njegova ekscelenca grof Lamberg je tukaj pustil svojo kočijo in vstopil v kočijo, v kateri ga je gospod deželni upravitelj prišel razkošno sprejeti. Tako je ob spremstvu velikega števila kočij in ob pozdravljanju s streli številne majhne artilerije, ki ga je iskreno pozdravljala po vsej poti, skupaj z bučnim odobravanjem zbranih ljudi prišel do mestnih vrat, kjer ga je ob bobnenju trdnjavskega topa pozdravilo tudi vse mestno prebivalstvo, razporejeno pod vojsko v zelo lepem redu, ki ga je vodil novi gospod major Giuseppe Polini; potem je izstopil iz kočije in odšel v hišo, ki so jo pripravili zanj, in tu mu je znova čestitalo že omenjeno njegovo spremstvo plemičev, pa tudi korpus častnikov iz te naše garnizije, ki so medtem prišli tja. Dal je več kot številne dokaze svoje prirojene ljubeznivosti, tudi z jasnim izkazovanjem najbolj srčne hvaležnosti, ki jo je čutil do tega praznujoče in spoštovanja vredne skupine plemenitašev. Zvečer je sodeloval pri številnih pogovorih in poslušal izbrano glasbeno akademijo, ki jo je pripravil gospod grof Vincenzo Strasoldo; za čudovit banket, ki ga je organiziral njegova ekscelenca grof Coronini in na katerega je bila povabljena vsa plemiška srenja, lahko mirno rečemo, da se je po izbranem in obilnem razkošju, ki ga je bilo videti povsod, spodobno zaključil ta tako svetel dan. Predvčerajšnjim je njegova ekscelenca znova odpotovala, in sicer po cesti za Vipavo, proti svoji garniziji v Trstu.

3.6.2

I., št. 47, 18. maj 1775, str. 193.

Zvečer 12. tekočega meseca je Njegova Visokost prečastiti Rodolfo Giuseppe, grof in gospod Edlingen, princ Svetega rimskega cesarstva in goriški nadškof, prispel v Vipavo, kjer ga je sodnik tega kraja skupaj s svojo plemenito gospo povabil, da skupaj z vsem svojim spremstvom prenoči v njegovem dvorcu. To radodarno ponudbo je sprejel in je prisostvoval zelo posebni in izbrani večerji. Naslednje jutro je Njegova visokost obiskala župnijsko cerkev, kjer je slavil sveto mašo in je nagovoril zbrano ljudstvo

resda s kratkim, a zelo koristnim govorom, nakar se je vrnil v dvorec in tam našel pred vrati lepo število revežev, ki so od prelata pričakovali pomoč v obliki miloščine, in jih je potolažil z nudenjem pomoči, ki so jo pričakovali.

Kmalu za tem dejanjem krščanskega usmiljenja, lastnega pastirjem črede Jezusa Kristusa (katerih naloga je tako po evangelijskih načelih kakor po učenju in primerih najpobožnejših pastirjev pomagati revnim z dajanjem), je šel v Črniče na obisk h gospodu Carlu de Romaniju, spoštovanemu cesarsko-kraljevemu župniku tega kraja, ki ga je obilno postregel. Zadovoljstvo omenjenega gospoda de Romanija, kakor tudi veselje tega dne, je še povečal, nepričakovan, a zelo cenjen prihod njegove ekscelence Rudolfa Coronini Cronberga, grofa Cronberga, našega spoštovanega deželnega upravitelja, ki je v družbi kanonika Bosizia,⁴⁰ v znak obnove starega prijateljstva z Njegovo visokostjo, želel prvi izraziti svoje čestitke in je že na cesti z najbolj živimi čustvi svojega iskrenega srca pokazal, kako ga veseli njegovo napredovanje.

Tako je Njegova visokost prečastiti odpotoval s polnim zadovoljstvom nad ljubeznivostjo in radodarnostjo gospoda de Romanija in je prišel v Gorico, kjer ga je pred vrati pričakal celoten kapitelj, religiozni redovi pod križem, številčni kler in množica ljudi najrazličnejših stanov in obeh spolov. Preden je začel hoditi s tako spoštovanim spremstvom do nadškofije, je bil pripeljan na dom gospoda barona de Semlerja, kjer ga je ob strelih možnarjev in ob zvokih harmoničnih instrumentov sprejel plemeniti vitez, plemenita gospa in otroci ter veliko število vitezov z damami, s katerimi je šel v vrsti v čudovito okrašeno domačo kapelo, opremljeno z radostnimi in zelo pomembnimi kronografskimi verzi,⁴¹ da se je oblekel v *capa magna*.⁴² Preden se je odpravil na sveti kraj, je ta izobraženi in eruditski vitez predstavil Njegovi visokosti, kakor tudi vsem tistim, ki so ga spremljali, spis s tem naslovom: *Gratulatio ingrediente celsissimo Sacro Romano Impero principe, ac archipraesule Gori-tiensi Rudolpho Josepho comite e domino de Edlingen*, v katerem je v latinskem jeziku z veliko izbranostjo in stilom ter z zelo razsodno držo izraženo splošno veselje ob prihodu našega novega prelata in je izraženo upanje, ki ga gojimo, da smo dobili duhovnega vodjo, ki bo z modrostjo in razsodnostjo vodil svojo čredo in ki se bo bolj kot za zunanost zanimal za izpopolnjevanje človeške notranjosti, od katere samó je odvisna njegova sreča.

Ko je bila Njegova visokost oblečena v *capa magna*, je odpotoval iz Semlerjeve hiše ob spremstvu vseh vitezov, ki so mu prišli čestitati, in nedaleč od mestnih vrat se je z mitro, pastoralno in župnijsko, pripravil na slavnostni vstop, ki je zatem tudi sledil

40 Antonio Bosizio.

41 Gre za krajše kompozicije v verzih, ki znotraj besedila vsebujejo rimske številke, ki izražajo datum, op. prev.

42 Cappa magna; razkošen škrlaten plašč z dolgo vlečko, ki se uporablja za posebne priložnosti, op. prev.

ob veselju vsega mesta, še posebej pa revnih, ki so upali, da so z njegovim prihodom dobili svojega očeta.

Ko je Njegova Visokost prispela v nadškofijo, se je naredila javna zahvala Bogu, pri čemer je sama Njegova visokost dal intonacijo za zahvalno himno: *Te Deum laudamus*. Dan zatem je v isti nadškofiji monsignor Picardi,⁴³ škof iz Pedene, po običajnem cerkvenem obredu položil na nadlahti Njegove Visokosti nadškofovski palij in isti večer so se v hiši grofa Guglielma Edlingena, njegovega spoštovanega očeta, zaključila vsa veselja te slovesnosti.

3.7 Požar v Ljubljani in nabirke za financiranje pomoči mestu

3.7.1

I., št. 2, 7. julij 1774, str. 8.

S pismom iz Ljubljane z dne 2. tekočega meseca smo prejeli novico, da je v torek, 28. prejšnjega meseca, okoli treh popoldne, nastal grozovit požar v različnih predelih mesta; zato so bili dani primerni ukazi za gašenje požara in bataljon regimenta Buttler, ki je taboril nedaleč od mesta, je takoj priskočil na pomoč; toda v trenutku, ko je dejansko prispel na prizorišče in začel pomagati gasiti, je ogenj že naredil precejšnjo škodo, za višek nesreče pa je bilo slišati glas, ki je obveščal, da so plameni napadli skladišče smodnika; takšna zbežnost je bila dovolj, da so obupali tudi najbolj zagreti, ki so, misleč le še na lastno preživetje, opustili vsakršno pomoč, da bi rešili svoje življenje ali svoje imetje: kmalu ni bilo več nikogar razen vojske, kar pa ni zadostovalo za pogasitev požara in zaježitev neredov in tatvin, neločljivih spremljevalcev takšnih nesrečnih dogodkov. Toda pogum čete, inteligenca častnikov iz generalštaba in neutrudna vztrajnost vseh častnikov so premagali vse ovire: okrog 8. ure zvečer je ogenj zajel grad, ki ima povezavo s skladiščem smodnika in v nekem trenutku se je zdelo, da je že vse izgubljeno, ko je bil s strani komandirja gospoda generalmajorja barona de Raspa⁴⁴ zadolžen major grof Stuard, da poskrbi, da se reši grad in da ogenj ne zajame stolpa s smodnikom, ki je zelo blizu. On se je lotil te težke misije s tridesetimi možmi in z vsemi inženirci bataljona, in tako dobro izvedena je bila naloga tega častnika, da je rešil grad in prerezal širitev plamenov, ki bi povzročili izjemno škodo, če bi se razširili na skladišče smodnika. [Požganih] hiš v mestu je 75, če ne štejemo predela, ki se imenuje Krakovski in gradu; poleg cerkve in kolegija, imenovanega jezuitski, je ogenj zajel tudi cerkve Sv. Florjana in Sv. Rozalije ter observatorij patra Gruberja.⁴⁵

43 Aldrago Antonio Piccardi.

44 Lorenz von Rasp.

45 Gabriel Gruber.

3.7.2

I., št. 3, 14. julij 1774, str. 11.

S pismom iz Ljubljane z dne 9. tekočega meseca smo izvedeli, da se stalno odkrivajo žalostne posledice požara, ki je nesrečno izbruhnil v predelu, kjer živijo ribiči, čolnarji in prodajalke zelišč, ki so po naravi svojega poklica [zjutraj] zapustili svoje domove in niso mogli ukrepati takoj ob nesrečnem dogodku; zato so plameni že zajeli notranjost hiš, preden so izbruhnili navzven: in vedno bolj raste v nas dolžnost, ki jo imamo do vojske in še posebej do komandirja regimenta Buttler, gospoda polkovnika barona de Terzija, ki je z modrostjo in bistrino napel vse možne sile za rešitev: in takšen je bil trud vojske, da ima bataljon kar nekaj ranjenih in skoraj vsi so videni še danes z ožganimi uniformami, nedvoumnimi znaki njihove vneme. Število požganih hiš vsak dan narašča in sedaj zajema že skoraj 200. Izračunana škoda, ki jo je [mesto] utrpelo, presega pol milijona.

3.7.3

I., št. 6, 4. avgust 1774, str. 21.

Z dobrohotnim cesarskim ukazom z dne 16. julija na Dunaju, je naložena vsem Dendnim deželam splošna nabirka za pomoč ubogim prebivalcem Ljubljane in predvsem tistim iz predela, imenovanega Krakovo, ki so z nesrečnim dogodkom dne 28. minulega junija izgubili svoje imetje, saj je ostal le pepel od 108 hiš v tem predelu, poleg drugih 20, ki so bile zelo poškodovane v istem mestu Ljubljana. Kljub vsem ukrepom za lajšanje te usmiljenja vredne nesreče, ki je večino prebivalstva oropala vsega njihovega imetja, jih je vrgla v ekstremno revščino ter v situacijo, resnično vredno sočutja, saj ne morejo obnoviti svojih hiš brez tuje pomoči. Po cesarskem ukazu je to Glavarstvo objavilo odlok z dne 27. julija, v katerem je vzpodbujalo vse, da sodelujejo s krščansko pomočjo v korist svojih bližnjih; in v dodatku k normativu z dne 19. decembra 1761 je bilo določeno, da se bo izvajala nabirka v tem mestu preko prečastitega gospoda Antonia de Bosizia, kanonika tega nadškofijskega kapitlja *ex parte ecclesiastica, ex parte civili* pa preko presvetlega gospoda Antonia de Radieuziga, ki je ukazal vsem gospostvom in sodnim oblastem v dveh Grofijah, da morajo postaviti komisarje za to nabirko, ti pa morajo redno poročati, koliko je bilo nabranega, in jih predati v roke vodjem gospostev in sodnih oblasti, ki bodo na koncu predali vsoto *sub consignatione* vodjam ministrstev, od koder bodo poslane na cesarsko kancelarijo za Češko in Avstrijo.

3.8 Sejmi in praznovanja

3.8.1

I., št. 5, 28. julij 1774, str. 19, 20.

Gonars, 26. tekočega meseca. Da bi se izognili izbruhom, ki so se ponavadi dogajali med narodi, ki mejijo eden na drugega, je bil sejem, ki se je stoletja odvijal v S.

Pellegrinu, ob cerkvi, ki je na odprtem podeželju, v tako imenovani Stradalti, pred dvajsetimi leti s strani izbranih komisij na avstrijsko-beneški meji izmenično uveden eno leto v Gonars, avstrijsko vas, in eno leto v Morzano, beneško vas. Včeraj je bil praznovan z velikim obiskom avstrijskih in beneških trgovcev in dotokom ljudstva in plemstva; tako velik dotok tako blaga kot trgovcev v vas, ki ni velika, dokazuje, da je največja spodbuda za človeka svoboda; in da se tam sodeluje, kjer so manjši davki in obveze.

3.8.2

I., št. 8, 18. avgust 1774, str. 31, 32.

Najnovejše novice iz Vidma nam sporočajo, da je bila na sejmu Sv. Lovrenca 10. tekočega meseca velika množica tujcev. Precejšnja zasluga tistega odličnega gospoda poročnika je pritegnila različne plemenite gospe in gospode iz Benetk, njegovi lepi maniri predstavljanja pa lahko pripišemo tudi prihod tujega bližnjega plemstva, poleg številnih graščakov, ki so prišli zaradi zasedanja parlamenta in volitev novega poslanca Patrie⁴⁶, ki se je tam pri [reki] Tagliamento običajno odvijalo v tem času. Ko so se končale običajne tridnevne molitve, izvedene z vso izjemnostjo in veličastnostjo, da se izprosi od Najvišjega potreben in tako zelen dež, so predstave in javne zabave nadaljevale svoj prekinjeni tok, in pravzaprav so bile prav predstave te komične zasedbe in zabava z maskami, ki je sledila, zaznamovane s posebej velikim obiskom. Število tujih trgovcev in živali, ki so glavno blago na tem sejmu, je bilo v tem letu povprečno. Ne sme pa ostati brez omembe slavna tekma z žogo, ki se je odvila isti dan in dan po Sv. Lovrencu: gospodje Fenicio iz Pordenona, Pala iz S. Daniela, Nasimbene iz Maniaga, ki so najboljši igralci beneške Furlanije, so se še posebej izkazali.

3.8.3

I., št. 24, 8. december 1774, str. 94.

Sejem Sv. Andreja ni bil tako obiskan s strani tujcev, kot se je upalo. Nebo, pokrito z gosto in vztrajno meglo, in ceste, težko prevozne zaradi snega, ki se je topil, so onemogočili načrte mnogih, ki bi s svojim prihodom oživili našo tržnico.

3.8.4

III., št. 8, 22. avgust 1776, str. 29.

Na naslednjem sejmu Sv. Bartolomeja pričakujemo kar nekaj tujih igralcev z žogo, ki bodo prinesli nemalo zabave tistim, ki bodo sodelovali; še posebej, ker bodo tekmovali z našimi.

---

46 Patria del Friuli (domovina Furlanija je staro ime za del današnje Furlanije, ki je tedaj pripadal Beneški republiki).

3.8.5

I., št. 1, 30. junij 1774, str. 2.

V nedeljo, 26. tekočega meseca se je v Kojskem, na gradu, ki pripada presvetli družini gospodov grofov Coronini Cronberg, praznoval praznik te cerkve z velikim obiskom ljudi iz bližnjih krajev. Praznik je počastila prisotnost njegove ekscelece gospoda Rudolfa Coroninija grofa Cronberga, deželnega upravitelja, ki je organiziral obilno gostijo za številno plemstvo, ki je prišlo iz mesta; praznik se je zaključil s plesom tega plemstva.

3.8.6

I., št. 3, 14. julij 1774, str. 10.

Kot je navada, se je 10. dne tekočega meseca praznoval praznik cerkve v Sv. Florianu, ki pada po jurisdikcijo gospoda barona di Tacco: posebno pohvalo si zasluži njegova skrb, da dobro sprejme množico meščanov in prebivalcev okoliških vasi, kakor tudi njegova eleganca in dober okus pri organiziranju obilne gostije za številno plemstvo, ki je prišlo iz mesta in okoliških krajev.

3.9 Cerkevne navade ali praznovanja

3.9.1

I., št. 23, 1. december 1774, str. 89.

S prvo adventno nedeljo je oče Marco, brat kapucin iz Gorice, začel v tej naši nadškofiji svojo apostolsko kariero: zrela leta, ki vzbujajo globoko spoštovanje, ter vnema tega dobrega Gospodovega služabnika bodo naredili nemajhen vtis na nežna srca njegovih poslušalcev.

3.9.2

I., št. 36, 2. marca 1775, str. 147, 148.

Dne 1. tekočega meseca je gospod pater Francesco Angeli iz Verone srečno začel v tej naši nadškofiji svojo apostolsko postno kariero: od vneme, ki jo tako goreče goji, močne izraznosti in moške zgovornosti, ne moremo ne zaupati v velike duhovne prednosti za njegove pobožne poslušalce.

3.9.3

II., št. 42, 18. april 1776, str. 171.

12. dne tega meseca je iz Gradišča odpotoval prečastiti oče teolog Pellegrino Albertini iz Verone, iz Reda Marijinih služabnikov, ki je ob splošnem aplavzu pridigal o minulem postnem obdobju. Tamkajšnje plemstvo ga je tudi izbralo za še eno priložnost.

3.10 Loto

3.10.1

I., št. 18, 27. oktober 1774, str. 70.

Pri žrebanju nemškega lota, ki se je izvedlo na Dunaju dne 13. oktobra, so izšle številke 71, 64, 70, 82, 61.

3.10.2

II., št. 40, 4. april 1776, str. 162.

Pri žrebanju nemškega lota, ki se je izvedlo v Gradcu dne 30. marca, so izšle številke 17, 35, 44, 41, 15.

3.10.3

III., št. 6, 8. avgust 1776, str. 22.

Pri žrebanju nemškega lota, ki se je izvedlo v Ljubljani dne 31. julija, so izšle številke 19, 79, 65, 81, 71.

3.11 Cene žit

3.11.1

I., št. 16, 13. oktober 1774, str. 61.

Na zadnjih tržnicah, ki so se odvijale v tem mestu Gorica, se je žito prodajalo po 13,5 lire in turški sirek po 7,0 lir za pol vagana⁴⁷.

3.11.2

III., št. 9, 29. avgust 1776, str. 34.

Na tržnicah tega mesta se je v tem tednu prodajala pšenica po 7 lir in 5 soldov ter turški sirek po 4 lire in 15 soldov za pol vagana; v primerjavi s temi cenami je vreča za 8 soldov kruha iz fino mlete moke *lotti 51 quartese 1*, vreča za 4 solde kruha iz sireka pa je *lotti 75 quartese 1*.⁴⁸

3.12 Zakoni in administracija

3.12.1

I., št. 51, 15. junij 1775, str. 209.

S plemenitim cesarskim dekretom z dne 8. tekočega meseca je bilo obveščeno to Deželno glavarstvo, da je bilo v tem letu znova potrjeno, da bo Compagnia de' Zuccherieri

⁴⁷ Vagan (nem. metzen) je meril pribl. 61,5 litra, op. prev.

⁴⁸ Navajamo izvirno besedilo, ker je ta del stavka težko razumljiv; morda gre za porcije oz. deleže (*lotto*), od katerih določen del pripada cerkvi (*quartese*), op. prev.

dobila privilegij za 25 let, kot ga je dobila že leta 1750 tudi za 25 let, pod pogojem, da ne bo prodajala tujcem rafiniranega sladkorja.

Z drugim cesarskim dekretom 29. maja je bilo to Deželno glavarstvo obveščeno, da je Njeno Sveto Cesarsko Kraljevo in Apostolsko Veličanstvo blagovolilo ukazati, da je odstranjevanje rogov pri govedu, ki je bilo do sedaj prepovedano, od sedaj dalje dovoljeno. Rogove je mogoče odstraniti brez posebnih dovoljenj, plača pa se en fiorin za sto rogov.

3.12.2

II., št. 2, 13. julij 1775, str. 5.

Z željo, da se na vse možne načine odstranijo škodljivi neredi, ki nastajajo v deželah s strani beračev, po prošnjah, ki so bile v zvezi s tem predložene tudi s strani Cesarsko Kraljevo Vrhovne Komerčne intendance za celotno Avstrijsko Primorje, je danes to Cesarsko Kraljevo Vrhovno Deželno glavarstvo danes obravnavalo in odločilo. Kot prvo, da ostaja povsem prepovedano vsako in vsakršno beračenje, pri čemer je beračem prepovedano prosjčiti javno v krajih njihovega rojstva in še manj znotraj ali zunaj ozemlja njihove dežele; bo pa naloženo gospodu, ali lokalnemu sodniku, da bo revež v tej deželi zadržan in nahranjen. Kot drugo, če se najde nekoga, ki zunaj okrožja svojega rojstva prosjači, bo prvič zadržan in poslan brez stroškov v svoje okrožje, če pa se zgodi, da bo ta revež več kot enkrat opažen in zasačen pri prosjačenju, bo tedaj zopet poslan v kraj svojega rojstva, na stroške iste jurisdikcije, ki ji pripada. Namesto spravljanja takšnih beračev v arest, ali v mestu Trst, bo v tem primeru po prvi vrnitvi, ki se bo izvedla brezplačno, jurisdikcija imela strošek ne samo prevoza, ki bo sledil v obmejne kraje Lokey, Vojščica in Gaberje, ampak tudi [strošek] potovanja, izračunan na 4 karantane na dan za odraslo osebo in 2 za otroka. Pri tem naslednji ukrep za tiste revne, ki so zaradi fizične konstitucije ali starosti nezmožni za delo, ne bo veljal; v nasprotnem primeru pa jih bo sodnik napotil na javna dela ali v vojsko, glede na primere in okoliščine.

3.12.3

II., št. 23, 7. december 1775, str. 93.

V teh dneh je Cesarsko Kraljevo Deželno glavarstvo podalo dekret policijskemu inšpektorju Ignaciju Marnu, v katerem je pohvaljena njegova vnema, ki jo je pokazal ob priložnosti pokvarjenega vina, in se ga vzpodbujaja, da nadaljuje z enako zagnanostjo v javno korist, še posebej v letu, v katerem bo prevelika zrelost grozdja neobhodno povzročila veliko pokvarjenega vina. Njegovemu nadzoru in skrbi pa ostaja zaupana ne samo kakovost vina, ampak tudi varnost in čistoča cest, spoštovanje svetih praznikov, navade, požari, kakovost in cena mesa ter živeža vseh vrst ter končno vse tisto, kar spada neposredno pod policijo.

3.12.4

I., št. 13, 22. september 1774, str. 49.

Na javnem zasedanju gospodov deželnih stanov, ki je potekalo 16. tekočega meseca po vodstvom njegove ekscelence gospoda Rudolfa Coroninija, grofa Cronberga in deželnega upravitelja, je bilo določeno, da bo trgatav na Goriškem potekala 26. in 27. tekočega meseca in na Gradiščanskem prvega dne prihajajočega oktobra. Ta odločitev je bila, kot običajno, že sporočena sosednji deželi Koroški.

3.12.5

I., št. 22, 24. november 1774, str. 86.

Na zborovanju preslavnih deželnih stanov, ki se je odvijalo 21. dne tekočega meseca pod vodstvom njegove ekscelence našega deželnega glavarja Francesca Adama, Svetega rimskega cesarstva grofa Lamberga, so bili sprejeti na njihove deželne kongrese in zasedanja gospodje kanoniki nadškofjskega kapitlja Gorice z aktivnim in pasivnim glasom, in sicer na podlagi predhodne vladarske odločbe [z dne] 6. septembra tekočega leta.

3.12.6

II., št. 51, 20 junij 1776, str. 206.

S strani Vrhovnega kranjskega deželnega glavarstva z dne 31. minulega maja, je bilo to cesarsko kraljevo deželno glavarstvo naprošeno, da razglasi v teh Grofijah: če se kdo od podložnikov želi preseliti v Ljubljano, da bi tam izvajal poklic mesarja, mu bo s strani tamkajšnje oblasti ne samo nudena vsa pomoč, ampak bo tudi zastonj vpisan med tiste, ki imajo status meščana. Zato obveščamo vse, ki so tega poklica, da lahko izkoristijo to ugodno priložnost.

3.12.7

I., št. 35, 23. februar 1775, str. 146.

Vrhovna komerčna intendantca v Trstu, vedno v skrbi za javno korist, ima namen urediti v oglejskem okrožju peči za strešnike, opeke ipd., kajti za ta dela ta zemlja zagotavlja vse potrebno; s tem namenom je to Vrhovno deželno glavarstvo skušalo razširiti po teh Pokneženih Grofijah načrte, uporabne za tiste, ki so nadarjeni za ta poklic; tako se lahko te osebe predstavijo Vrhovni komerčni intendantci in se sporazumejo glede pogojev, v skladu s katerimi bo pobuda sprejeta.

3.13 Tentamina in predstave

3.13.1

II., št. 45, 9. maj 1776, str. 181, 182.

29. dne minulega aprila je cesarsko kraljevi profesor, prečastiti oče Giovanni Nepomuceno Bartholotti, doktor teologije, iz meniškega reda Sv. Pavla Puščavnika, je predstavil javnosti tri izmed svojih učencev, ki so reverendus dominus Johannes Bonnes, reverendus dominus Josephus Sauli, seminarii archieposcopalis alumni et reverendus dominus Joannes Baptista Seraphini theologiae dogmaticae auditores, ki so v preizkusu z naslovom *Conspectus tentaminis publici quod ex anterioribus institutionum theologicarum partis I praelectionibus etc.*, popolnoma zadovoljili skrbna prizadevanja svojega vodje, z bistrino uma in obvladovanjem tematike, ki so jo dosedaj obravnavali, so se izkazali in poželi splošno odobravanje prisotnih.

3.13.2

II., št. 45, 9. maj 1776, str. 182.

3. dne tekočega meseca je prečastiti gospod pater Agostino Michelazzi, cesarsko kraljevi profesor fizike in naravoslovja, predstavil publiko izvrstne učence: reverendus dominus Josephus Millanich ex Seminario Archiepiscopali, dominus Franciscus de Stephano, dominus Paulus Prividali, dominus Franciscus Fratnich, dominus Josephus Luchese, dominus Carolus Filli v prisotnosti Cesarsko kraljeve študijske komisije te gimnazije in mnogih drugih; pokazali so takšne znake hitrosti in bistrine, ter svoje posebne nadarjenosti in neutrudne marljivosti, da jim je uspelo vzbuditi splošen aplavz. Na vprašanja iz fizike in naravoslovja, ki so jim bila podana, so s takšno energičnostjo odgovarjali, da so napravili veliko čast svojemu profesorju.

3.13.3

III., št. 17, 24. oktober 1776, str. 65, 66.

V tem gledališču plemenitega gospoda de Bandeau v tekoči jeseni 1776 bodo uprizorjene tri komične opere. Naslov prve je *Il geloso in cemento*, uglasbil pa jo je slavni gospod Pasquale Anfossi, napoletanski maestro. Druga se imenuje *L'isola di Alcina*, glasba pa je delo gospoda Giuseppeja Gazzanige, napoletanskega maestra. Tretja je *La frascatana*, uglasbil pa jo je slavni gospod Giovanni Paisiello, napoletanski maestro. Nastopajoči. *Primi buffi* [glavne komične vloge]. Gospod Ferdinando Compassi, virtuoz Njegove visokosti dednega kralja Prusije. Gospa Marianna Turchi. Gospod Giuseppe Benini. *Primo buffo mezzo carattere* [glavna komično-resna vloga]. Gospod Nicola Gellini. *Secondi buffi* [stranske komične vloge]. Gospa Cattarina Palmerini Gellini. Gospod Pietro Chechi. *Terzi buffi* [manj pomembne komične vloge]. Stella Benini. Gospod n.n. *Plesalci*. Plese je ustvaril in režiral gospod Giovanni Kuumer, komponist, ki trenutno deluje na berlinskem dvoru, izvajalci pa so naslednji: gospod Giovanni Kuumer zgoraj imenovani, gospa Maddalena Moltini, gospod Giuseppe Bossi, gospa Elena Bossi, gospod Vincenzo Calvani, gospa Teresa Zanzpieri, gospod Domenico Moltini, gospa

n.n., gospod Francesco Baconi, gospod Giacomo Bettini. *Razno*. Oblačila so nova in lepa stvaritev gospoda n.n. Prva predstava bo dne 26. oktobra 1776, zadnja pa 15. decembra. Med predstavami bodo organizirane štiri plesne zabave.

3.13.4

I., št. 27, 4. januar 1774, str. 109.

Plemstvo tega preslavnega mesta je, da bi pokazalo veliko spoštovanje, ki si ga ta naš deželni glavar več kot zasluži, dne 26. in 28. tekočega meseca v njegovo čast pripravilo dve gledališki predstavi; pri izbiri katerih je pokazalo tako odličen okus za gledališče kot veliko sposobnost pri igranju najtežjih vlog, ki se pojavijo v zgodbah.

3.14 Oglasi in obvestila

3.14.1

II., št. 43, 25. april 1776, str. 176.

Carlo Benardi, lastnik hotela v Benetkah, obvešča gospode prince in plemiče, kakor tudi gospode trgovce, da ima velik in čudovit hotel, s prelepimi in dobro opremljenimi apartmaji, kjer zagotavlja, da bo poskrbljeno za čistočo, za različne cene, kakor tudi po trgovskih manirah. Omenjeni hotel ima znak treh kraljev in stoji ob Canal Grande v predelu S. Benedetto. Tam so še velika skladišča, kakor tudi udoben prostor za kočije in prtljago. To sporoča publiko v upanju, da bo odziv ugoden itd.

3.14.2

I., št. 3, 14. julij 1774, str. 9.

Skrb tega zdravstvenega urada je že v prejšnjem mesecu pripeljala do izdaje ukaza v izogib in preprečevanje različnih zlorab v škodo javnega zdravja, in sicer, da je vsakič, ko apotekarji želijo napraviti zalogo zdravilne in mineralne vode, moral eden od njih iz leta v leto iti na kraj izvira, opremljen z veljavnimi dovoljenji, da ima on za to leto pravico do prodaje. Sledeč temu ukrepu, se po ceni 3 lire za pletenko v apoteki Zotta all'Orso nero prodaja kiselkasta rogaška voda, znana kot »celjska«,⁴⁹ ki je bila spoznana za odlično s strani gospodov zdravnikov.

3.14.3

I., št. 21, 17. december 1774, str. 82.

Prejšnji ponedeljek se je zgodila v Soleschianu, podeželskem kraju gospoda grofa Ascanija Pascolija, precejšnja tatvina, ki je zajemala predvsem fino flandrijsko blago,

---

49 V izvorniku: »le acque acidule roicensi, dette di Cilla«, gre za rogaško mineralno vodo, op. prev.

in sicer prte ter posteljino: gre za blago, označeno z turkizno nitjo z črkama A. P. Kdorkoli bi jih uspel najti, lahko pride v to mojo knjigarno, in bo bogato nagrajen za upravičene stroške in prizadevnost.

3.14.4

II., št. 28, 11. januar 1776, str. 113.

Pietro Trampus, star 47 let, rojen v Temnici, vasi na Krasu, ekonom tega kraja, je šel od doma, da bi spremil enega od svojih otrok, ki obiskuje javno nemško šolo v tem mestu. Od trenutka, ko je oče pustil otroka, kljub neutrudnemu iskanju tega moža ni bilo najti ne doma niti kje drugje.

3.15. Zločin Giambattiste Bisutta in Antonia Terminija

3.15.1

I., št. 26, 22. december 1774, str. 105, 106.

Dne 14. tekočega meseca je bila cela vas Virco v avstrijski Furlaniji priča grozni tragediji, ki sta jo zakrivila dva morilca nad osebo in družino gospoda poročnika Meneghinija.⁵⁰ Ta malopridneža, potem ko sta precej časa načrtovala, kako okrasti hišo omenjenega gospoda poročnika brez nevarnosti za svoji življenji in tako, da bi si zagotovila obilen plen, sta se odločila, da se preoblečeta in si zamaskirata obraz, ter dobro opremljena z orožjem izvedeta svoj podli načrt. Tako odeta in polna poguma, ki je še zrasel ob prepričanju, da ne obstaja nobena ovira, ki bi lahko prekrizala njune malopridne načrte, sta po stopnicah, izdelanih iz prekrizanih vrvi, prišla v hišo; prišla sta v sobo, kjer je bil spravljen denar; in medtem, ko sta se bližala skrinji, je eden od njiju zadel ob majav stol, da se je ta prevrnil. Nenaden hrup ob padcu [stola] je prebivalce hiše opozoril na prisotnost neznanih gostov in so poslali v tisto sobo enega služabnika z ukazom, naj najde osebo, ki je povzročila ta nenadejani hrup; vendar, takoj ko se je služabnik povzpел po stopnicah, ga je eden od morilcev, ki ga je tam čakal, sprejel z udarci s palico in služabnik je več kot naglo stekel dol in bolj mrtev kot živ povedal gospodarju o ljubeznivih in prijaznih tujcih, ki jih je srečal na stopnicah.

Nič manj zbeغان je gospod poročnik, izzvan z drznostjo tistega nesramneža, hitro stekel po stopnicah gor, skupaj z ženo in drugimi hišnimi služabniki, da bi ga ustavil in predal roki pravice. Toda nič manj kot prvi so bili nesrečni tudi zadnji, ki so prišli blizu; kajti tudi ti so prejeli krute udarce in so se pognali v beg, da bi si rešili življenje, razen gospodarja hiše, ki je bil zaradi večkratnih udarcev nezmožen, da se dvigne na noge, kaj šele pobegne, kar je nesrečnika, čeprav pogumnega duha, prisililo, da je prosil

---

50 Giuseppe Meneghini.

za svoje življenje. Tista dva okrutneža sta mu z veseljem prizanesla pod pogojem, če jima bo izročil ves denar, ki je v hiši. S tem namenom sta ga prenesla v sobo, v kateri je bil denar, in ko sta odprla skrinjo, je vse šlo njuni lakomnosti. Dve pištoli in 280 dukatov je bilo vse, kar sta našla v njej; in to je bil ves plen malopridnežev. Medtem so žena in drugi prebivalci hiše, ki uspeli pobegniti, tekli k sosedom in jih vzpodbudili, naj pomagajo nesrečnežu, ki je bil na milost in nemilost prepuščen lopovoma; ko sta ta dva videla, da je hišo obkrožilo lepo število pogumnih kmetov, malo zatem pa so še začeli zvoniti vsi zvonovi v vasi, nista našla načina, kako bi pobegnila, sta se skrila v senik pri hiši, v katerem sta začela tako krut atentat; toda v tej isti hiši, v kateri sta upala, da jima bo prinesla srečo, sta priklicala nase vrh svoje nesreče. Kajti potem, ko so ju iskali v vsakem kotu hiše, so ju končno, po šestih urah neutrudnega iskanja našli tam, kjer sta se prebrisano skrila in sedaj s težkimi verigami v bridki ječi prestajata kazen za svojo prevzetnost in krutost.

Med tema dvema je bil eden, ki je sedem let služil v hiši, kjer je v družbi drugega, v upanju, da mu bo uspel velik podvig, uporabil veliko neobičajnega nasilja. Oba sta prostodušno priznala, da sta nameravala vse, ki so bili v hiši, zadaviti z vrvmi, ki so jih našli pri njima, da bi tako preprečila vsakršno nevarno tveganje, si obranila življenje in izvedla lopovski načrt.

3.15.2

I., št. 42, 13. april 1775, str. 172, 173.

10. dne tega meseca sta v Goricizzi, v avstrijski vasi pod jurisdikcijo gospoda Ercola grofa Rudia, Gian Battista B. iz vasi S. Daniele, star 21 let, in Antonio T. iz vasi Romans pri Roveredu, Varmo, star 23 let, umrla izpod roke rablja s sekanjem glave, njuni telesi pa sta bili privezani na dve kolesi in glavi nataktnjeni na dva visoka drogova pri vislicah, izpostavljeni javnemu ogledu. Takoj ko je prišla do grofa Rudia nepričakovana novica o tragičnem napadu teh dveh predrznežev, saj je Virco kraj pod njegovo jurisdikcijo, in takoj ko je prišlo obvestilo o njunem ujetju, je grof, pravično želeč, da postavi zgled, ki bo hkrati strah vzbujajoč in hudobnežem v opomin, če bodo zločini vredni takšne kazni, brez oziranja na kakršnekoli, tudi zelo velike stroške, zapustil Belluno, kjer živi, in v družbi svojega ljubega in ljubeznivega sina Luigija prišel v to mesto. Prestopnika sta bila v varovanih zaporih, in tu se je zadržal tudi sam ter preiskoval zločinca s skrbnostjo, enakovredno njegovi neutrudni potrpežljivosti, dokler niso bili popisani in priznani zločini, o katerih smo pisali v št. 26. Svoji želji navkljub, toda ker je tako zahtevala pravica, ju je gospod grof sodnik obsodil na smrt; zatem je to pravično kazen, ki jo je izrekel grof Rudio, potrdilo tudi to Glavarstvo, ki mu pripada nadzor nad kriminalnimi procesi in potrditev ali ovržba sodb, ki so jih izrekli posamezni sodniki. Potem sta bila hudodelca, kakor tudi sodnik, v spremstvu naše

vojske, ki je bila potrebna za zagotavljanje mirne in nenasilne eksekucije, pripeljana na kraj izvedbe smrtne kazni. Tam sta ob pomoči štirih izkušenih in gorečih duhovnikov molila k pravičnim božjim sodbam in sodbam sodstva na tej zemlji, še prej pa sta ljudstvo, ki se je v velikem številu zbralo na dogodku, prosila za odpuščanje za slab vzgled, ki sta ga dala v življenju, in ga prosila, naj se kaj nauči od njiju, ki bosta kmalu prepuščena smrti. Nato sta polna zaupanja v svojega usmiljenega Boga zapustila ta svet, njuna smrt pa bo služila kot opozorilo vsem, naj se varujejo pred takšnimi dejanji, in kot ogledalo malopridnežem, da ne končajo na takšen način.

3.15.3

Genuina e distinta relazione dell'enorme attentato e condanna a morte di Gian Battista Bisutto ed Antonio Termini fatta li 24 marzo dall'illustrissimo signor conte Ercole Rudio bellunese giurisdicente di Goriziza, Gradiscuta e Virco austriaco ed approvata da questo Eccelso Cesareo Regio Supremo Capitaniale Consiglio il 1 di aprile 1775. In Gorizia. Con licenza de' superiori.

Dne 14. decembra leta 1774 je bila cela vas Virco priča grozni tragediji, ki sta jo Gian Battista Bisutto iz San Danieleja, star 21 let, in Antonio Termini iz vasi Romans pri Roveredu, Varmo, star 23 let, povzročila v hiši gospoda Giuseppeja Meneghinija. Ta dva malopridneža, potem ko sta en mesec prej skupaj načrtovala, kako bosta oropala Meneghinijevo hišo, sta se oborožila, preoblekla, z mrežo zamaskirala obraz in da bi ostala pokrita, se pokrila z dolgo srajco: tako opremljena sta splezala čez vhodna vrata s pomočjo debele prekrizane vrvi in se utaborila na seniku, kjer si sta z zalogo živeža zagotovila dolgotrajno in mirno zatočišče. Dan zatem, ko sta našla ugodno priložnost, sta se vtihotapila v hišo in v sobo, v kateri je bil spravljen denar, zaradi katerega sta se lakomneža lotila tega zlobnega atentata. Antonio Termini je nameraval zlesti pod posteljo z idejo, da bo nenadoma ujel v njej gospodarja hiše in ga zvezal, tako kot tudi vse ostale domače, z vrvmi, ki sta jih pripravila, da bi odstranila vsakršno oviro, ki bi lahko pokvarila njune zlobne načrte. Ko je želel zlesti pod posteljo, mu je padla pištola, in ta hrup je dal vedeti kočijažu, da so v hiši neznani gostje, zato je nemudoma šel gor, da jih razkrije; toda takoj ko je prišel po stopnicah, ga je z močnimi udarci s palico presenetil Gian Battista Bisutto, in je bil prisiljen hitro pobegniti; je pa življenje nesrečnika, rešeno z begom, veliko stalo samega Meneghinija, saj je ob krikih in stokanju hudo ranjenega služabnika šel iz kuhinje in bil s številnimi udarci tako pretepen, da je leže na tleh moral prositi za svoje življenje. Prizaneseno mu je bilo pod pogojem, da bo v njune roke predan ves denar, ki je bil spravljen v skrinji. Nesrečnik je z veseljem sprejel ta pogoj, in ker ni bil sposoben dvigniti se na noge zaradi številnih udarcev, sta ga privlekla do skrinje, kjer jo je odprl in prepustil njeno vsebino njenemu pohlepu.

Štiri torbe z 280 dukati in dve pištoli so zadovoljili oba lopova. Medtem so žena in služabniki, ki so se z begom rešili pred nasiljem teh dveh predrznežev, dvignili sosede na noge, naj pridejo v bran nesrečnemu gospodarju.

Morilca sta se ob bitju plati zvonov in ob hrupu množice, ki je v trenutku obkrožila hišo, zmedla in nista našla dobre priložnosti za pobeg, zato sta se skrila v senik, ki je bil njuno začetno zatočišče, in tam so ju po neutrudnem iskanju odkrili pod senom in ju vkljenjene v verige pripeljali v te zapore. Takoj se je obvestilo o atentatu in o ujetju krivcev gospoda kanclista mesta Goriziza in sodnika grofa Rudia, ki je zaradi želje, da postavi zgled, ki bo hkrati vzbujal strah in bo v opomin, zapustil Belluno, kjer živi, in prišel v to mesto, kjer sta bila zločinca zaprta, in so bili popisani in priznani ti zločini, o katerih smo pisali. Sodnik ju je v skladu z *Costituzion Teresiana*⁵¹ obsodil na smrt, glavarstvo pa je to smrtno, vendar pravično kazen potrdilo. Potem sta bila hudodelca, kakor tudi sodnik, v spremstvu naše vojske, ki je bila potrebna za zagotavljanje mirne in nenasilne eksekucije, pripeljana v Goricizzo, glavno vas pod jurisdikcijo grofa Rudia. Tam sta ob pomoči štirih izkušenih in gorečih duhovnikov molila k nedoumljivim božjim sodbam in sodbam sodstva na tej zemlji, še prej pa sta ljudstvo, ki se je v velikem številu zbralo na dogodku, prosila za odpuščanje za slab vzgled, ki sta ga dala v življenju, in ga prosila, naj se kaj nauči od njiju, ki bosta kmalu zapustila [ta svet] in dočakala nesrečni konec. Polna zaupanja v svojega usmiljenega Boga sta neustrašno dočakala sekanje glave, in njuni telesi sta bili privezani na dve kolesi, glavi pa na dva visoka drogova poleg vislic, javnosti na očeh. Tako sta po božji sodbi preminila lopova in njun nesrečni konec naj bo malopridnežem opozorilo, naj se popravijo, da ne bodo [tudi sami] tako končali.

4. NOVICE ZNANSTVENEGA ZNAČAJA

4.1

I., št. 25, 15. december 1774, str. 99–101.

Gospoda Barzellinija, buchhalterja, oziroma prvega finančnega knjigovodje v tej plemeniti Grofiji, je vodila tista prevladujoča strast, ki jo ima do matematike, za katero je porabil vse od tistega malo časa, ki mu ga skromno omogočajo javni posli njegove funkcije. Sam, brez učiteljev, je minule pomladi dosegel napredek ob priložnosti, ko je trigonometrijsko računal sončno uro z največjo natančnostjo; takrat se je namenil najprej določiti z največjo možno natančnostjo zemljepisno dolžino tega mesta. Ker ni imel primernih kvadrantov, se je zatekel h gnomonom in trigonometrijskemu računu. Zgradil je torej dve natančni ploskvi: eno horizontalno iz kamna in drugo

51 *Constitutio criminalis Theresiana* [...], Vienna, Trattner, 1769.

vertikalno, kot zid, na katero je pritrdil takšne gnomone, da so namesto sence kazali v svetlem krogu žarek sonca. Ob minulem poletnem solsticiju je z veliko pripravami našel meridian. Med eno in drugo ploskvijo je opazoval dvanajst točk sončnega žarka točno opoldne; iz tega je izračunal višino sonca, jo popravil za refrakcijo in paralakso, in nato deklinacijo sonca; s temi podatki je izračunal dvanajstkrat večjo višino. Opazoval je še trikrat dve točki za sončni žarek, in ko je izračunal zanje razlike med njihovimi azimuti, višino sonca in njegovo deklinacijo, je s temi elementi oblikoval figuro, iz katere je z razvezanjem različnih sferičnih trikotnikov prišel še trikrat do prej izračunane višine. Na ta način je imel petnajst rezultatov, ki so se med seboj razlikovali ali za nekaj sekund, ali za kakšno minuto. Zato jih je zbral v skupni znesek in delil s petnajst ter tako dobil povprečno in točnejšo zemljepisno dolžino mesta Gorice: 45 stopinj, 55 minut, 37 sekund.

Nato je poslal celotno kopijo svojega dela slavnemu gospodu Zanottiju,⁵² astronomu na znanstvenem inštitutu v Bologni, s katerim je v preteklosti že delil izračune mrkov in imel v primerjavi polno ujemanje. Gospod je odgovoril prav s temi besedami: »Metoda je bistrournna in izvedena z vso potrebno pazljivostjo.« Edini izraz, ki mi ga je želel sporočiti, da ga objavim v javnosti v potrditev njegovemu delu, saj nisem mogel pridobiti drugih sporočil, ki so mu jih namenili ta in drugi astronomi, ki ga hvalijo za tako težaven napor.

Med astronomi najbolj razširjen in najhitrejši način za določanje zemljepisne dolžine kateregakoli kraja je izmeriti višino kakšne zvezde, blizu te širine zvečer ob šestih pozimi in znova dvanajst ur zatem zjutraj; ampak ker so za izvedbo te metode potrebni astronomski inštrumenti, ki jih zasebna oseba ali ne more imeti ali pa so za tistega, ki ni poklicni astronom, predragi za nakup, je odlični gospod Barzellini s svojim bistrim in neutrudnim umom našel drugo pot, ki pelje k istemu cilju, ki sem jo želel predstaviti javnosti, da bi na nek način poplačal izjemno vrlino in vztrajno marljivost tega našega someščana.

4.2

II., št. 6, 10. avgust 1775, str. 23.

Izjemni fizik gospod Patuna,⁵³ profesor medicine v gradiški trdnjavi, se je z vztrajnim študijem lotil zdravljenja vodenice, ki je bila skoraj brezupen primer, in mu je uspelo; ker takšne izkušnje zanimajo javnost, se zato pričakuje od gospoda zgodovinska novica o tem njegovem mojstrskem podvigu; ta bo ne samo v splošno korist, temveč tudi vzpodbuda za druga podobna zdravljenja in koristna odkritja.

⁵² Francesco Maria Zanotti.

⁵³ Bartolomeo Patuna.

4.3

I., št. 1, 30. junij 1774, str. 3, 4.

Izvleček iz pisma iz Pontassieve v Toskani. Dne 9. junija. Dne minulega 8. maja, je neka Teresa, hčerka Antonia Pieronija, obdelovalca polj cerkve San Piero v Pretognanu, dobila hudo vrtoglavico, medtem ko je prečkala reko Sieve po neki brvi ali lesenem mostičku in je imela to nesrečo, da je padla v globino in jo je vodni tok nesel približno 400 sežnjev po reki, kjer jo je izvlekel iz vode neki Gaspero degli Innocenti. Ni imela utripa ne na zapestjih, ne na srcu, in ni kazala nobenega drugega znaka življenja, tako da so jo vsi pričujoči imeli za mrtvo. Častiti gospod Niccolò Cerreti, župnik v S. Miniato v Montetonellu, je prihitel tja in tudi on jo je proglasil za popolnoma mrtvo in ni verjel, da bi ji lahko dal zakrament bolniškega maziljenja; toda, da je le ne bi pustili brez vsakršnega poskusa pomoči, je svetoval užaloščeni materi utopljenega dekleta, naj močno piha v njena usta, in ko je to večkrat naredila, je začela čez nekaj časa rahlo premikati spodnjo ustnico. Zato so menili, da bi bilo dobro, če jo preselijo v bližnjo hišo, kjer so jo slekli in dobro posušili in nato položili v toplo posteljo, jo dobro zmasirali s toplimi cunjami in segreli pesek v ponvi ter ga nato potrosili po delu postelje, na katerega so nato obrnili nesrečno dekle. Po teh postopkih je začela premikati veke in na koncu plitvo dihati, tako da je čez nekaj časa, s pomočjo puščanja krvi in druge pomoči, ki ji jo je nudil gospod Giovanni Santi Liccioli, kirurg iz S. Petro a Strada, ki so ga s tem namenom poklicali, lahko pridobila nazaj svoje zdravje. Posledično je trgovinska zbornica, ko se je prepričala o izpostavljenem primeru, izplačala, v skladu z veljavnimi zakoni, nagrado tistemu, ki jo je rešil iz vode, in primerna povračila vsem tistim osebam, ki so na kakšen način pomagale omenjeni utopljenki; ta pa priznava, da ji je največ pomagala preudarnost omenjenega gospoda priorja Cerrettija, ki je imel v spominu navodila, ki jih je po ukazu, [ki je izraz] očetovske skrbi našega kraljevskega vladarja, objavil zdravniški kolegij mesta Firenze, in jih je takoj uporabil v primeru, o katerem je govor.

4.4

III., št. 3, 18. julij 1776, str. 11.

V št. 132 omenjenega lista iz Augsburga, je torej po nasvetu nekoga, ki je menil, da bi ji lahko koristilo, žena praškega plemiča prišla v glavno mesto tega Kraljestva, da bi jo nek spoštovani mož, ki so ji ga svetovali, ozdravil hipohondrije. Ta jo namestil v kopalno kad z mrzlo vodo in jo pokril vse do vratu z ledom in limoninim sokom. Ko je to napravil, je dobri zdravnik zaprl vrata sobe in šel po svojih opravkih. Ko je po petih urah odprl vrata sobe, jo je našel za vedno ozdravljeno od bolezni. Veliki mož je omedlel ob pogledu na ta le njemu nepričakovan pogled; in namesto da bi jo skušal obuditi z metodami, predpisanimi s strani stroke za tiste, za katere še gojimo nekaj

upanja, je zaprl vrata, osedlal konja in izginil; morda, da bi preizkusil ledeno kuro za hipohondre v diskretnejši dozi in v nam bližnji klimi.

4.5

III., št. 13, 26. september 1776, str. 51, 52.

Kar se tiče nagrade, s katero bo Kraljeva akademija za znanost, literaturo in umetnost v Lionu nagradila *najpreprostejše in najmanj težavam podvržene načine, da se v mehanični stroki ali na katerikoli drugi način uporabijo delavci iz tekstilne manufakture, saj je izkušnja pokazala, da je največji del takšnih obrtnikov bolj malo primernih za delo na polju*, jo je omenjena Akademija prestavila v leto 1777 in jo podvojila, tako da bo sestavljena iz dveh zlatih medalj, vsaka v vrednosti 300 lir. Tisti, ki bodo želeli sodelovati pri tej nagradi, morajo poslati svoje spise, na stroške pošiljatelja, pred aprilom 1777 gospodu de Tourette, stalnemu tajniku.⁵⁴

4.6

I., št. 18, 27. oktober 1774, str. 72.

Obvestilo. Neki meščan je poslal 1200 lir Kraljevski Akademiji za znanost in literaturo v Bordeauxu za nagrado avtorju najboljšega spisa, ki bo opisal *najzanesljivejše načine, da se črnice, ki se jih prevažajo iz Afrike v kolonije v Ameriki, obrani pred pogostimi in tako velikokrat usodnimi boleznimi, katerim so podvrženi med transportom*. Akademija je pokazala interes za hvalevredni cilj tega meščana, je sprejela znesek in se je zavezala, da bo prejemale spise, jih pregledovala in nagradila tistega, ki bo najboljše osvetlil to problematiko: akademija pa obvešča kandidate, da morajo za zadostitev pogojem natančno opisati vse različne simptome bolezni črncev, določiti njihovo naravo in značilnosti; diskutirati o vzrokih in določiti principe in sisteme, ki morajo biti dobro analizirani in dovolj utemeljeni; zahteva še, da metode, ki jih bodo predlagali za preprečevanje ali zdravljenje bolezni, natančno obrazložijo in da je njihova učinkovitost potrjena z eksperimenti, podprti z vsemi primernimi dokazi. Akademija ne želi, da se omejujejo na zdravila, ki temeljijo izključno na principih in izkušnjah kurativne medicine; zahteva, da se razišče, kakšna bi lahko bila znotraj razporeditve ladij, ki prevažajo črnice, najboljša razporeditev za njihovo preživetje. Ker je akademija prepričana, da takšno vprašanje ne more biti razjasnjeno drugače kot z dolgotrajnimi in težavnimi raziskavami, želi dati avtorjem dovolj časa, da jih izvedejo in da pridobijo izkušnje, zato je določila rok za podelitev te izredne nagrade na 1. januar 1778. Spisi naj bodo poslani na stroške pošiljatelja gospodu de la Montaigne,⁵⁵ stalnemu tajniku akademije.

54 Marc Antoine Louis Claret de la Tourette.

55 François de Lamontaigne.

4.7.

I., št. 42, 13. april 1775, str. 171.

Slavni bivši jezuit gospod pater Hell⁵⁶ je po neprestanem preizkušanju in opazovanjih, ki so trajala dvanajst in več let, na koncu prišel do skrivnosti, kako narediti umeten magnet, ki so jo angleški fiziki ljubosumno skrivali. On ga je naredil s takšnim postopkom kaljenja, da ni nič slabši od angleških magnetov; kar je potrdil nek posameznik iz Londona, ki ga je presenetil krč želodca, ko je bil na Dunaju, in je želel magnet patra Hella. Prinesli so mu ga; dal ga je na želodec in pomagal mu je; ob vrnitvi je priznal, da je ta zlitina povsem primerljiva z angleško. Ko se je nato pater srečal z milordom, je poudaril učinkovito uporabo takšnih umetnih magnetov za krče in kakršnokoli drugo nepravilnost živčnega sistema. Zato je že prej hvaljeni gospod Hell dal izdelati več zapestnic oziroma vrsto prstanov, ki, če jih postavimo na različne dele [telesa] obolelih za kakšno živčno boleznijo, so bili presenetljivo hitro ozdravljeni; tako pravijo zdravniki iz glavnega mesta.

Iz prej predstavljenega odkritja in izkušenj naš ljubiteljski goriški fizik sklepa, da ostaja potrjeno (s številnimi dokazi v Italiji, Franciji in Angliji), da je električni tok istovrsten živčnemu toku, in kot je bilo odkrito v zadnjem času, kakor je zapisano zgoraj, istovrsten tudi magnetnemu toku, je zato z veliko verjetnostjo možno trditi, da so ti tokovi med seboj v harmoniji in zato niso v konfliktu z etrsko snovjo, osnovnim ognjem ali najsibodi našo svetlobo; ki na različne načine spremenjena lahko proizvede različne presenetljive pojave, ki pa kljub vsemu niso vsi izhajajoči iz in odvisni od tega rodovitnega vira. Iz teh kratkih razmislekov našim znanja polnim zdravnikom, zahvaljujoč uporabi v korist zdravja goriških podložnikov, ne bo težko priti do nadaljnjih uvidov in spoznanj, z namenom ohranjanja [zdravja] in zdravljenja boleznij živčnega sistema.

4.8

II., št. 1, 6. julij 1775, str. 2, 3.

Opis učinkov snega na posejano pšenico. Led pripomore k ohranjanju žita v času zime. Veliko snega nad zemljo, ki ni zmrznjena, [ampak je] vlažna in mehka, povzroči, da ga moteča toplota pokvari. Opazovali so dve polji na enakem terenu, z enako kulturo in gnojenjem, pokriti z veliko snega, ki je bil vse do marca tri čevlje visoko. Prvič. Nad potko, kjer je bil sneg poteptan, je pšenica uspevala z enakomerno debelino in zelo lepa. Drugič. Tam, kjer je bil sneg odstranjen in je prišel zraven led, se je pšenica ohranila; vendar po lepoti ni bila enaka tisti izpod potke. Tretjič. Kjer sneg ni bil poteptan niti odstranjen, je bilo opaziti tu in tam nekaj suhih stebel in nekaj slabih bilk. Če bi

---

56 Maximilian Hell.

se, kakor imajo navado najbolj varčni, že na začetku poteptal sneg z valji, bi bil pridelek precej obilnejši. Korenine pšenice v zmrznjeni zemlji so kot zaspale.

Osemdeset murv, posajenih v nekem parku v Stockholmu, je kljubovalo nepokritih več let, še posebej v letu 1740; kljub temu so odmrle zaradi pomanjkanja sence spomladi, ker je sonce izsušilo deblo in veje ter korenine, zaspale med zmrznjeno zemljo, niso mogle priskrbeti sokov.

5. MEDNARODNE NOVICE (IN NEKATERE NOVICE DRUGAČNEGA ZNAČAJA, OMENJENE V ZVEZI Z NJIMI)

5.1 Rim

5.1.1

II., št. 21, 23. november 1775, str. 86.

Dne 18. oktobra je v Rimu umrl oče Sv. Pavel od Križa, ustanovitelj pasijonistov, v starosti 83 let.

5.1.2

II., št. 17, 26. oktober 1775, str. 70.

Dne 13. naslednjega novembra bo Njegova Svetost posvetila v kardinale monsinjorja Boncompagnija, vicelegata iz Bologne,⁵⁷ monsinjorja Valentija, nuncija iz Španije,⁵⁸ monsinjorja Banditija, nadškofa iz Beneventa,⁵⁹ in častitega očeta Boxadorsa, generala dominikanskega reda.⁶⁰

5.1.3

II., št. 22, 30. november 1775, str. 89, 90.

V neki stari jami, na dvorišču cerkve San Saba na gori Aventino, se je našla žara z nizkim reliefom v dolžini sedmih dlani, za katero se zdi, da ji manjka pokrov, kajti na njej je bila samo plošča z napisom, da je bila tukaj pokopana neka *secondina*⁶¹ s svojim možem. Zdi se, da je ista [žara] bila najprej uporabljena v antiki, nato pa [pokopana] z dejanskimi trupli iz osmega stoletja.

---

57 Ignazio Gaetano Boncompagni.

58 Luigi Valenti Gonzaga.

59 Francesco Maria Banditi.

60 Juan Tomás de Boxadors.

61 Verjetno drugorojena hčerka, op. prev.

5.1.4

II., št. 39, 28. marec 1776, str. 159.

V Rimu v preteklih dneh je ključavničar in izdelovalec ur za zvonike, ki ima svojo delavnico pod palačo gospoda markiza Francesca Nara v predelu Santa Chiara, želel postaviti nakovalo v drugo delavnico poleg prve, da bi si tako olajšal svoje delo. Mojstri so naredili luknjo, da bi postavili veliko podnožje, ki bi moralo podpirati omenjeno nakovalo, toda kakorkoli so se trudili, da bi ga trdno postavili, jim je vedno spodletelo; nato pa, ko so bolje pogledali, so zagledali na omenjenem mestu del polžasto zavitega stebra; o tem so obvestili gospoda markiza, ki je dal ukaz, da se lotijo dela in ga izkopljejo celega iz zemlje, kot se je tudi srečno zgodilo – iz zemlje so potegnili tri stebre, od katerih sta dva v celoti iz vzhodnega granita iz Egipta, visoka približno 20 dlani in premera približno 9 dlani, tretji pa je precej manjši in manjše vrednosti. Zgoraj omenjeni gospod markiz jih je dal prenesti v eno izmed soban v svoji palači, kamor so jih prišle ogledovat številne osebe, tudi tujci, z največjim veseljem, saj je bilo rečeno, da so takšni stebri precej redki in zelo velike vrednosti, in v njih lahko občudujemo ostanke veličine starih Rimljanov. Med zgodovinskimi dokumenti pa, ki so ohranjeni v arhivu večkrat omenjenega gospoda markiza Nara, se je našel tudi ta o opisanih stebrih; dobro se je vedelo, da stebri morajo nekje biti, vendar pa točna lokacija ni bila znana.

5.1.5

III., št. 4, 25. julij 1776, str. 15.

Prejšnji teden so v Rimu, v veliki dvorani Nazarenskega semenišča, [pod vodstvom] očetov pobožnih šol, ti gospodje semeniščniki, študentje filozofije in matematike, izvedli običajno akademijo eksperimentalne fizike, kjer so bili z lepo simetrijo razpostavljeni različni instrumenti in odlično izdelane naprave, s katerimi so delali poskuse, da bi dokazali različne teze, obdelane v petih razpravah. Poleg teh je bil izveden tudi eleganten dialog o neposrednem vzroku, zakaj je strup gada smrten. Na prireditvi je bilo veliko prelatov, plemenitašev in drugih učenih oseb; še posebej jo je počastila diskusija številnih zelo eminentnih kardinalov in vsi so ploskali bistrini teh mladih plemičev pri recitaciji in njihovi spretnosti pri izvajanju eksperimentov.

5.1.6

III., št. 25, 19. decembra 1776, str. 99, 100.

Dne 5. tega meseca so se v Rimu dobili Arkadijci, kot je njihova navada vsak mesec, v stanovanju glavnega skrbnika. Ta gospod skrbnik je imel govor o rasti in skrbi za rastline, ki je doživel splošni aplavz. Nato je gospod pater Betti recitiral nekaj oktav v čast bližnjega Sv. Božiča, nadvse hvaljenih zaradi živahnosti domišljije, doktrine in plemenitosti poetičnega izraza. Drugo pesem o imitaciji ene od najslavnejših

Petrarkovih [poezij] je recitiral prečastiti oče lektor [iz vrst] menihov iz Vallombrose, ki je požel zaslužen aplavz. Nekaj sonetov o spočetju Marije Brezmadežne Device.

5.1.7

I., št. 28, 5. januar 1775, str. 114, 115.

Strogo je prepovedano prodajati in kupovati elegantno, ampak predrzno delo, ki nosi spredaj takšen naslov: *il Conclave dell'anno 1774 dramma per musica da recitarsi nel teatro delle dame nel conclave*.⁶²

5.1.8

II., št. 20, 16. november 1775, str. 84.

Preko pisem iz Rima smo izvedeli, da je ponoči 9. minulega oktobra nehoten požar zajel celotno livarno črk Propagande,⁶³ kar je obžalovanja vredna izguba, vendar pa se je tiskarna rešila.

5.1.9

II., št. 38, 21. marec 1776, str. 155.

Njegovi Svetosti lahko nudi tolažbo novica, da se bo krščanstvo lahko razširilo v Azijo, kajti Ali Bey, novi egipčanski sultan, je poslal v Džedo dva cerkvena predstavnika, reformirana minorita Sv. Frančiška [gre za red Ordo frati minori riformati, op. prev.]. Prvi je bil zelo dobro zapisan pri Ali Beyu. Bila sta že veliko let apostolska misijonarja Propagande⁶⁴ v Zgornjem Egiptu; sedaj sta odšla v Džedo, da bi pomagala različnim evropskim trgovcem. Poleg Evropejcev so tam prisotni tudi nekateri vzhodnjaki, tako grški kot koptski, ki so prišli tja z namenom, da trgujejo s sueškim pristaniščem in da na ta način povečajo trgovanje z Indijo, ker iz tistega konca prihajajo različne substance, kot so kava, poper, kadilo, sena⁶⁵ iz Meke, aloe socotrina, rabarbara in druge indijske [rastline]. Omenjena meniha sta že odpotovala iz Kaira v spremstvu zgoraj omenjenih trgovcev in tajnika guvernerja Džede, po imenu Mallem Anna Abu Gabriani Elzeiat koptski. Ta dva očeta upata, da bosta med bivanjem v Džedi ponovno odprla misijon v Meki, morda tudi misijon v Etiopiji, ki je že veliko let izgubljen, ker sta na doseg roke za vzdrževanje korespondence med omenjenimi deželami.

62 To anonimno besedilo je sedaj že splošno pripisano Sigismondu Chigiju.

63 Gre za livarno, kjer so izdelovali tiskarske črke, in ki je bila vezana na večjezično tiskarno Kongregacije za Propagando Fide.

64 Propaganda Fide.

65 Gre za rastlino z odvajalnim učinkom, op. prev.

5.1.10

I., št. 43, 20. april 1775, str. 178, 179.

Iz nedavnih obvestil iz Rima je razumeti, da bo Njegova Svetost reformirala finance svoje države in posledično okrepila državno blagajno, pričakovano varčevalno politiko, ki jo je uvedla: iz tega razloga je razveljavila nekatere pogodbe, preužitke in funkcije itd., z namenom, da bo ukinitvev teh uradov, ki so lahko vakantni, prinesla prečastiti Apostolski kameri več kot štirideset tisoč srebrnikov.

5.1.11

III., št. 4, 25. julij 1776, str. 15, 16.

Enako na dan 3. tega meseca je bil razobešen na običajnih javnih krajih mesta odlok, ki priklicuje v spomin številne druge razglase in odloke, ki so bili objavljeni ob drugih priložnostih in ki jih je treba v popolnosti spoštovati, [in sicer] proti tistim, ki se hodijo kopati v reko, pri čemer so nekateri zaradi mladosti in premalo izkušenj v nevarnosti, drugi s premalo spodobnosti pa se ustavljajo goli pred hišami, ob splošnem zgražanju ljudi. Ker želimo preprečiti te in druge nevšečnosti, ki se lahko zgodijo v prihodnosti, in da s tolerantnostjo težava ne postane še večja, po izrecnem ukazu Svetosti našega gospoda, se izrecno ukazuje vsem osebam kakršnegakoli statusa in okoliščin, naj podnevi ne hodijo v reko goli, niti kopati se, niti plavati, niti iz kateregakoli drugega vzroka brez spodnjih hlač, pri čemer je izrecno prepovedano ustavljanje, četudi s spodnjimi hlačami, pred samostani, dekliškimi vzgojevališči in drugimi pobožnimi kraji, kakor je tudi absolutno prepovedano spraviti se goli ali v spodnjih hlačah v bazen fontane ali na drug kraj, tako podnevi kot ponoči; v primeru kršitve bo kaznen trije potegi z vrvjo, ki bo izvršena takoj v javnosti, ali sto srebrnikov, glede na stan osebe, od katerih bodo polovico dobili ti pobožni kraji, kar se pa tiče druge polovice, bo četrtnina šla izvajalcem [kazni] in druga četrtnina obtožitelju, ki ne bo razkrit. Če bo šlo za mlajše otroke, bodo tepeni s šibo.

5.1.12

II., št. 15, 12. oktober 1775, str. 59.

Na Kongregaciji za bogoslužje, ki se je zbrala 19. dne minulega septembra, o izrednih krepostih častitljivega Palafoxa,⁶⁶ od skupno 34 glasov, jih je 21 bilo za, 12 s pridržki in 3 proti. V roku 6 mesecev od sedaj bo papež razsodil.

Manjkali so dokazi za čas, ko je bil častitljivi v Madridu, toda sedaj so bili predloženi in je bilo dokazano, da je zaključil s plačevanjem svojih dolgop prav na dan svoje smrti.

---

66 Giovanni di Palafox (Juan de Palafox).

5.1.13

II., št. 40, 4. april 1776, str. 163.

Na redni obči Kongregaciji za bogoslužje, ki se je zbrala 23. minulega marca, je bil odobren že pozabljeni kult z imenovanjem za blaženega častitljivega služabnika Bogu Amata Ronconija, ustanovitelja bolnišnice za revne romarje na območju San Lodocrio, škofije v Riminiju. Poleg tega so bile potrjene izredne kreposti blaženega Benedetto iz San Fratella, laičnega brata observanta iz reda Sv. Frančiška, iz Palermo, tako da se lahko nadaljuje s postopkom njegove kanonizacije, in končno se je potrdila veljavnost procesov, ki so se odvijali z apostolsko avtoriteto v mestu Tivoli o nekaterih čudežih, ki jih je izvedel gospod Bog v prejšnjem letu na priprošnjo častitljivega Božjega služabnika Giovannija Grandeja, imenovanega Grešnik, pripadnika Reda Fatebenefratelli v Sevilji, za njegovo beatifikacijo. Bila je tudi nasploh potrjena slava svetosti častitljivih božjih služabnikov monsignorja Antonia Luccija, škofa v Bovinu, in Raffaella Chylinskega, duhovnika iz Gniezna na Poljskem, oba pripadnika Reda minoritov konventualov.

5.2 Benetke

5.2.1

I., št. 48, 25. maj 1775, str. 200.

Dne 20. tekočega meseca so se v Benetkah odprla štiri najbolj znana gledališča, v katerih so se začele uprizoritve glasbenih dram. Nadaljujejo se priprave na regato, za katero do tega trenutka še ni bil določen točen datum. Okoli dneva Vnebovzetja Našega gospoda bo izredno čudovita slovesnost Bucintoro, ki bo spremljana s štirimi galejami, s številnimi trojamborniki in drugimi oboroženimi ladjami, ki bodo oblikovali številno floto.

5.2.2

III., št. 11, 12. september 1776, str. 41.

Dne 2. tekočega meseca je izvedel svoj javni prihod novi monsinjor presvetli in prečastiti beneški patriarh Giovannelli,⁶⁷ ki je sijajno uspel v vseh podrobnostih. V sredo zatem pa je bila z običajnimi formalnostmi vladarja Serenissime izvedena slovesna vročitev v patriarhalni rezidenci Castello. Spremstvo je bilo izredno številno in vse je odgovarjalo grandioznosti in bogastvu odlične družine, v kateri je hvalevredni prelat, pravi in ljubeči oče revnih, prišel na svet.

---

67 Federico Maria Giovannelli.

5.3 Neapelj

5.3.1

I., št. 47, 18. maj 1775, str. 196.

Epidemična bolezen, ki vedno bolj pustoši po predelih Neaplja, vzbuja strah celemu mestu in Kraljestvu, ki mu počasi odvzema koristne in izjemne osebe. Tudi prevzvišeni Sersale,⁶⁸ nadškof tega glavnega mesta, je hudo bolan in se zelo bojijo za njegovo zdravje.

5.3.2

II., št. 22, 30. november 1775, str. 90, 91.

Neapeljska kraljica dobro prestaja svojo nosečnost.

5.3.3

II., št. 49, 6. junij 1776, str. 199.

Iz Neaplja se je na običajni dan s slovesno procesijo vseh verskih redov in klera, v skladu z vsakoletno navado, preselil kip njihovega slavnega zavetnika Sv. Gennara v pristanišče in je tam razstavljen skupaj z ampulami njegove čudežne krvi. Zatem se je Najvišji odločil ugoditi neskončni tam zbrani množici z utekočinjenjem omenjene krvi, ki so jo vsi lahko videli in častili med potekom osemdnevnice v kapeli, imenovani Tesoro.

5.3.4

III., št. 19, 7. november 1776, str. 76.

Iz Neaplja smo dobili sporočilo, da je dne 13. minulega meseca Vezuv s pomočjo vetra zanesel pepel do posestev Torre del Greco in je tam, do kamor je prišel, tako poškodoval drevesa in vinograde, da so se popolnoma posušili.

5.3.5

II., št. 41, 11. april 1776, str. 166–168.

S pismi iz Neaplja se bere, da se je zvedelo, da se je zvečer, 2. minulega marca v neki hiši poleg kraljeve vile Capo di Monte odvijalo srečanje, ki se mu običajno reče prostozidarska loža. Svetnik don Gennaio Pollante, vodja kazenskega sodišča (Ruota criminale) in komisar državnega odbora (Giunta di Stato), je naročil, naj okoli prej omenjene hiše na razdalji čaka na njegov ukaz več skupin biričev, pripravljenih, da jih presenetijo, kar jim je tudi uspelo. Na nesrečo najbolj zgodnjih tam zbranih, je

---

68 Antonio Sersale.

bil postavljen pred vrata vile služabnik nemške narodnosti, ki je morda ob drugih priložnostih sprejemal pri vratih te osebe, ki so morale biti spuščene naprej. Pisar in aktuar sta se vedla, kakor da pripadata družbi, in sta bila brez ovir spuščena naprej, saj je Nemeec menil, da sta dogovorjena [z drugimi člani]. Ob trkanju na vrata je izrekel določene znake in izgovoril črko abecede, ki je označevala legitimiteto kolegov, ki so morali priti.

Toda takoj, ko so se odprla vrata dvorane, so hišo preplavili stražniki, ki so pritekli na znak pisarja in presenetili zgoraj omenjene prostozidarje v trenutku, ko so polagali venec na novega člana, imenovanega gospod Giambarba, sina bogatega draguljarja, ki tam živi. Prostor je bil urejen na naslednji način. Vstopalo se je v dvorano, poleg katere je bila temna soba in na desni še druga, manjša, kjer je bilo po tleh razgrnjeno črno povoskano platno in okoli zidov nekaj slik, ki so prikazovale različne lobanje. To je bila torej soba zaobljube, kjer je bilo osem članov in kandidat. Na sredini je bila obešena luč, ki je dajala zelo šibko svetlobo, tako da je bilo komaj mogoče razločiti osebe. Vsi člani so stali pred omenjenim kandidatom, ki je imel prevezo čez oči in je klečal na kolenih ob eni strani mizice, pred katero je sedel nekdo, po vsej verjetnosti vodja lože, in bral knjigo pravil; in na drugi strani je bil obrnjen stol z okrvavljeno srajco. Knjiga je bila natisnjena v francoščini in znotraj nje je bil italijanski prevod v obliki rokopisa. Mizica je bila pokrita z zelenim prtom, in na eni strani je bila postavljena ampula, polna krvi, in med tema dvema vazama⁶⁹ do popolnosti izdelana lesena skulptura, ki je predstavljala lobanjo mrtvaka. Iz te sobe je bilo možno iti v drugo sobo, v kateri je bil paviljon iz debelega svilenega blaga zelene barve z belimi črtami in srebrnimi zvezdami, pod katerim je bil stol in okrog deset voščenih sveč, ki jih je podpiralo ravno toliko svečnikov, od katerih sta bila dva alkimijska, osem pa iz medenine. Na sredini je bila nato mizica, tudi ta pokrita z zelenim prtom, nad katero je bilo na različnih mestih veliko parov rabljenih belih usnjenih rokavic, moških in ženskih: bile so tudi številne halje po običajih društva, iz bele kože in v takšni velikosti, da so lahko pokrile [telo] od prsi do kolen, podložene z atlasom v karmezin barvi, ki so imele v sredini z majhnim srebrnim trakom vшит znak društva, ki ga je predstavljalo šestilo z dvema krakoma, postavljeno nad trikotnik, in v centru vrtnica, nad njo pa rubin in v dveh vodoravnih kotih črke P. U. ter v vertikalnem kotu črka S. Ta, ki je imel vlogo prefekta, je imel okoli vratu le ogrlico iz rdečega traku, na katerem je visel enak opisan znak v obliki medalje, izdelane iz pozlačene kovine. Drugi pomočniki so bili vsakdo v svojih oblačilih. S sten te zadnje sobe so viseli obešeni goli meči vseh tistih, ki so bili tu zbrani, in na pladnju iz majolike nekaj kovancev, tudi ti kovani na tak način kot medalje.

69 Očitno je bilo izpuščenega nekaj besedila, kjer sta bili vazi prvič omenjeni, op. prev.

Ko so jih presenetili, je novi član verjel, da so ga želeli preizkusiti v njegovi trdnosti in se je zato kazal neustrašnega, ampak ko so mu sneli prevezo z oči, se je začel opravičevati in razlagati, da to niso pogoji, pod katerimi bi moral biti sprejet. Omenjeni novo sprejeti član in vsi ostali so bili odpeljani v zapor, kjer bodo počakali na svojo usodo, v skladu z zadnjim zakonom, ki je stopil v veljavo pred tremi meseci, proti t. i. prostožidarjem, ki jih zakon razglašča za izdajalce in sovražnike domovine. Ujeti so že imenovani gospod Giambarba, neki gospod Lanze, gospod Piccinini, častnik švicarskega regimenta, gospod Mayer, kirurg v službi Njegove kraljeve Visokosti princa don Filippa, gospod Pirolo, učitelj francoskega jezika, še en kirurg, gospod Pasquale Bassa, profesor grškega jezika v zavodu Nunziatella in en služabnik omenjenega gospoda Mayerja. Nekaj ljudi so pustili, da so varovali hišo. Prej hvaljeni gospod don Gennaio Pallante se je torej takoj odpravil v Persano, kjer se je nahajal dvor, da bi o zadevi obvestil Njegovo Veličanstvo.

Ne da se povedati, koliko radovednosti je vzbudila ta sijajna aretacija pri javnosti, ki upa, da bo mogoče razvozlati skrivnosti tega slavnega društva, ki so bile dosedaj nepropustne kot najbolj nedoumljiva tajna. Leta 1739 je papež Klemen XII. izdal bulo proti zbiranju prostožidarjev in različni ukrepi so bili izdani s strani različnih vladarjev proti njim, v strahu, da ne bi obudili spomina na slavno beraško vstajo iz 16. stoletja, tako usodno za religijo in za cesarstvo na Nizozemskem. Veliko knjig je, ki trdijo, da opisujejo njihove zakone in navade, ampak to so le čiste izmišljotine.

5.3.6

II., št. 43, 25. april 1776, str. 176.

V času, ko se v mestu Neapelj zaključuje proces proti t. i. prostožidarjem, slišimo iz Francije, da so tam odkrili ložo, ki so jo vzpostavile številne fanatične ženske, pod vodstvom sicer spoštovane dame: toda upamo, da bo strog vzgled, ki bo dán v Neaplju proti tem zmedenim sleparjem, znal hitro razkropiti vse tiste podobne drhali, ki bodo občutile težo sodbe.

5.3.7

III., št. 22, 28. november 1776, str. 87.

Njegovo Veličanstvo je nato razglasilo za neosnovane 14 obtožb, ki so jih prostožidarji vložili proti svetniku Pallanteju,⁷⁰ ki je bil celo imenovan za javnega tožilca v tej zadevi.

---

70 Gennaio Pallante.

5.4 Trento

5.4.1

II., št. 32, 8. februar 1776, str. 131.

Iz pisem iz Trenta smo dobili zanesljive potrditve o slabem zdravstvenem stanju njegove prečastite visokosti Cristofora Sizza: padec s konja med vračanjem v mesto iz gradu Santa Massenza je splošno priljubljenega prelata spravil na rob smrti in če ga Bog ne reši zaradi molitev, ki jih za njegovo zdravje brez prestanka opravlja pobožno trentinsko ljudstvo, bomo kmalu prisiljeni slišati najbolj žalostno novico.

5.4.2

II., št. 49, 6. junij 1776, str. 198.

Dne 29. prejšnjega maja je ob prvem glasovanju, ki ga je izvedel Trentinski kapitelj za izvolitev knezoškofa tega mesta, je z enotnimi glasovi razglasil za knezoškofa tega mesta Pietra Micheleja, Sv. Rimskega cesarstva grofa Thunn in Hohenstein, kanonika tega kapitlja in salzburškega dekana, starega 52 let.

5.5 Potovanje nadvojvode Maksimilijana po Italiji

5.5.1

II., št. 2, 13. julij 1775, str. 8.

[Rim]. V tem glavnem mestu je tudi njegovo Kraljevo Visočanstvo Maksimilijan, brat Njegovega Veličanstva, našega cesarja; in sicer v strogi anonimnosti. Njegova Blaženost ga je sprejela s kar najbolj prisrčnimi in izjemnimi izrazi ljubeznivosti in spoštovanja.

5.5.2

II., št. 19, 9. november 1775, str. 78.

Preko pisem iz Firenc smo izvedeli, da je ta kraljevski vladar s kraljevim nadvojvodo Maksimilijanom, svojim bratom, obiskal Piso, Lucco in Livorno. Ob tej priložnosti so se odvila velika praznovanja v teh treh mestih.

5.5.3

II., str. 24, 14. december 1775, str. 100.

Iz Torina slišimo, da je bil kraljevi nadvojvoda Maksimilijan nadvse radostno sprejet in da ga je vojvoda Chablais⁷¹ peljal na ogled utrdb Cuneo in Demont.⁷²

71 Benedetto Maria Maurizio (?).

72 Demonte.

5.6 Avstrija

5.6.1

I., št. 18, 27. oktober 1774, str. 72.

Z nedavnimi pismi z Dunaja nam je bilo sporočeno, da se njegova eminenca gospod kardinal Migazzi,⁷³ knez in nadškof Dunaja, odpravlja na konklave v Rim, s tajnimi navodili našega dvora.

5.6.2

II., št. 4, 27. julij 1775, str. 15, 16.

Vrnitev Njegovega cesarskega Veličanstva na Dunaj je bila v največje veselje presvetli materi in družini. Dne 30. minulega meseca se je nepričakovano pojavil v Laxenburgu. Tja so ob obvestilu o vrnitvi prišli iz Bratislave nadvojvodinja Kristina⁷⁴ in vojvoda Albert⁷⁵, da bi razveselili Njegovo Veličanstvo. Govori pa se, da se Njegovo Veličanstvo ne bo dolgo zadržalo, ker namerava odpotovati v Transilvanijo in od tam na Poljsko, kjer bo naredil velik vojaški tabor.

5.6.3

II., št. 7, 17. avgust 1775, str. 28.

Njeno Veličanstvo cesarica in kraljica je zbolela za prehladom z nekaj vročine, toda ko so ji dvakrat puščali kri, je občutila veliko olajšanje in že dobro okreva.

5.6.4

II., št. 49, 6. junij 1776, str. 197, 198.

Izredno nenavaden primer, ki se je zgodil na Dunaju dne 31. minulega maja, zaradi česar je bil obsojen na mučilno kolo neki Giuseppe Kaiser, star 30. let, ki je bil po poklicu mali hlapec. Potem ko je preživel celo noč v nevemkateri beznici in popil nič več kot pol litra najslabšega vina, kar ga imajo, se je odpravil proti domu zunaj mesta, ob predhodni odločitvi, da bo nadlegoval prvo žensko, ki jo bo srečal. Usoda je hotela, da je srečal starko pri 60. letih: a kaj, ko je njegova vest tako ljubezniva in tenkočutna! Raje kot da bi opustil, kar se je nameril, mladenič pri 30. letih zahteva od starke, da mu ustreže; ona odkloni, on vztraja; skratka, ker ni mogel izpolniti svoje namere, z nožem v roki izvrši nad pošteno in spodobno starko zmago in triumf tako, da jo prereže od prsi do spolovila. Kar preseneča in je vredno razmisleka: vsi, ki so ga poznali, gospodarji in pajdaši, so pričali na procesu, da se je na zunaj vedno kazal kot dober

---

73 Cristoforo Migazzi.

74 Marija Kristina Habsburška.

75 Albert Saški Tešinski.

kristjan in da pri njem nikoli niso opazili kakšne razvade, za katero se v današnjih dneh pogosto meni, da je prirojena nekaterim preveč drznim v svojem mišljenju in še posebej v ravnanju. Toda, ne vem, kakšen bes, kakšna norost ga je v zgodnjih jutranjih urah prignala do takšne skrajnosti: *cum nemo repente fiat pessimus*.

5.6.5

I., št. 43, 20. april 1775, str. 178.

Med druge pomembne posle, ki so lahko zadrževali v tem glavnem mestu Njegovo Veličanstvo, lahko štejemo vstajo nemalo drznih čeških podložnikov, ki so se z za lase privlečenimi izgovori in s praznimi načeli odločili za vstajo proti svoji legitimni oblasti ter so brez vodstva, podpirajoč različne muhe brez pravih temeljev, na skrivaj hujskali duše svojih sicer ravnodušnih sonarodnjakov, tako da je prevratniški ogenj izbruhnil, ko se je zdelo, da je že ugasnil ob prvih iskricah. Zato je potrebna prav vsa modrost vrhovnega vladarja, da kot očetovski sodnik zaduši upor, ki se je že razširil, in kot pravični oče prepreči morebitno nadaljnje prelivanje podložniške krvi. Zato so bili sprejeti vsi najbolj modri ukrepi, da se prepreči vsako večje širjenje uporništvu v tem kraljestvu; ukazano je bilo, da bodo češki regimenti, ki so v češki garniziji, nadomeščeni z ogrskimi regimenti, ti prej omenjeni pa se bodo preselili na Ogrsko.

5.6.6.

II., št. 3, 20. julij 1775, str. 12.

Z veliko prizadevnostjo se nadaljujejo dela v dvorcu Schönbrunn, kjer je vsakodnevno zaposlenih 500 oseb, ne samo pri stebrišču, ki se gradi na hribu na omenjenem vrtu, ampak tudi pri lepem vodnem slapu, katerega voda bo preko cevovoda pritekala z gore, ki je približno miljo oddaljena od dvorca.

5.6.7

I., št. 10, 1. september 1774, str. 40.

Iz najnovejših pisem z Dunaja smo zvedeli za člene mirovnega sporazuma, ki jih je želel dati v javnost peterburški dvor; glavni členi so: popolna neodvisnost Krima, pristanišča Kerč in Yenikale z Kinburnom so za stalno predani Rusiji; Azov je zagotovljen Rusiji za vedno, kakor tudi prosta možnost, da gradi utrdbe po svoji presoji; plovba trgovcev je popolnoma prosta po Črnem morju in tudi po Sredozemlju; trgovski sporazum, sklenjen med tema dvema narodoma, v skladu s katerim bodo s Turki v ruskih pristaniščih ravnali kot z državljani; in obratno, Rusi bodo v turških pristaniščih predstavljali en sam narod. O utrdbah Bender in Cochzim, ki sta bili uničeni, in o 70 milijonih rubljev za stroške vojne na Poljskem, ki je bila povod za to vojno, ni niti najmanjše omembe; bilo pa je sklenjeno, da mora ruska armada prečkati Dnjester pred koncem septembra.

5.6.8

II., št. 9, 31. avgust 1775, str. 36.

Končno je princ Repnin,⁷⁶ izredni ruski veleposlanik v Porti⁷⁷, prišel v Cochzim, otomanski veleposlanik pa je prečkal Dnjester, da bi nadaljeval pot do Moskve. Omenjeni princ bo prišel v Konstantinopel v septembru.

5.6.9

II., št. 21, 23. november 1775, str. 88.

Otomanski izredni veleposlanik je pričakovan na peterburškem dvoru naslednji mesec. Rusko cesarico stane dva tisoč rubljev na dan, ker ima številno spremstvo.

5.6.10

II., št. 24, 14. december 1775, str. 99.

Ruski in turški izredni veleposlanik sta prispela eden v Konstantinopel, drugi v Moskvo; imela sta svoje javne avdience, vrnila pa se bosta pred februarjem.

5.6.11

I., št. 36, 2. marec 1775, št. 149, 150.

Na Poljskem obstaja precej utemeljen sum o novem konfliktu med berlinskim dvorom in otomansko Porto; poleg tega bo verjetno znova izbruhnil med Porto in Rusijo. Vendar, preden zaupamo tovrstnim govoricam, počakajmo na bližnjo pomlad, ki nam bo razkrila namere dvorov.

5.6.12

I., št. 37, 9. marec 1775, str. 153.

Iz pisem, ki jih prejemo z Dunaja, se zdijo predvidevanja časopisov o sporu med Rusijo in dunajskim dvorom slabo utemeljena. Napačno so predvideli vojno kmalu po odhodu princa Lobkowitza⁷⁸ iz Petersburga, ko je temu veleposlaništvu dodeljen grof Giuseppe di Kauniz. Toda mir med otomansko Porto in Rusijo ne obljublja velike stabilnosti, ker otomanski veleposlanik, namenjen na ruski dvor, odlaša s svojim odhodom in ruski zaporniki še niso bili spuščeni na prostost; ta počasnost verjetno ni brez vzroka.

---

76 Nikolaj Vasiljevič Repnin.

77 (Visoka) Porta oz. otomanski imperij, op. prev.

78 Joseph Maria Lobkowitz.

5.7 Rusija

5.7.1

II., št. 46, 16. maj 1776, str. 188.

Milostiva vladarica je pred vrnitvijo v glavno mesto obiskala Tulo, kjer si je ogledala tovarne orožja, ki so tam. Vodja obrtnikov ji je v pozlačeni skledi iz srebra prinesel kladivo z ročajem, oblečenim v žamet, s katerim je Njeno Veličanstvo trikrat udarilo po puškini cevi, ki je bila skoraj končana. Na omenjeno cev je bila z zlatimi črkami vrezana čast, ki jo je cesarica izkazala tovarni in ki se bo ohranila v večnem spominu.

5.7.2

III., št. 7, 15. avgust 1776, str. 27.

Cesarica je med poslovnim sprejemom podarila princu Henriku Pruskemu celoten asortiment gumbov, zaponke, meč, tobačnico, zlat etui, okrašene s safirji in diamanti v vrednosti 50.000 rubljev.

5.8 Turčija

5.8.1

I., št. 45, 4. maj 1775, str. 188

Divan dela z vso ostrino umetnosti politike na povračilu za velike izgube, ki so jih utrpeli v zadnjih letih z Moskvo, in ima vse večje težave pri prepričevanju otomanskega ljudstva, naj imajo zaupanje v to despotsko oblast, da bo našla način za povrnitev izgub, ki so jih utrpeli dosedaj.

5.8.2

I., št. 49, 1. junij 1775, str. 204.

Nek star mohamedanec je z nadležnim očesom opazoval palačo princa Repnina, ki je sedaj zgrajena in je dobila veličastnejšo podobo pod vodstvom uveljavljenega arhitekta. Nato je vzel v roko pištolo in streljal med nekaj ruskih častnikov, ki so opazovali umetelno arhitekturo palače; ko so ga vprašali po razlogu za tako drzno dejanje, je dodal, da ga je notranja gorečnost vzbodbudila, da se je odločil žrtvovati enega od tistih nevernikov svojemu zakonodajalcu Mohamedu; fanatični starec je hitro končal v verigah in sedaj mu trda ječa blaži preveč vneto gorečnost.

5.8.3

II., št. 36, 7. marec 1776, št. 148.

[...] Ker se nato, v skladu z neko staro navado, v primeru nosečnosti sultanke sme

prostiti Velikega gospoda za milost, so Grki in Armenci izkoristili priložnost, da so pridobili od njegove visokosti svobodo, da obnovijo svoje cerkve, ki so že propadale zaradi starosti in požarov. Armenci so začeli s cerkvijo, ki jo imajo v predmestju Galata, in Grki so že zavihali rokave, da bi ponovno zgradili in obnovili tiste, ki jih že imajo v bližini Fanala trt v drugih delih tega mesta. Toda mohamedanski kler, sovražnik tolerance, je postal hudo ljubosumen ob tem dovoljenju. Emirji, ki se imajo za potomce Mohameda, so na glas opravljali in zganjali trušč, tako da jim je uspelo vplesti drhal; iz tega je nastala nekakšna ljudska vstaja dne 22. prejšnjega meseca. Preprosto ljudstvo se je združilo v različnih predelih mesta in je zahtevalo, da se takoj prenehajo dela, s katerimi so Grki in Armenci hiteli noč in dan, da ne bi izgubili milosti, ki jim jo je podelil Veliki gospod. Izgrednikom so bile ponujene vse mogoče ponudbe, da bi jih pomirili, in aga janičarjev, ki je posegel v dogajanje z več korpusi straže, je naredil, kar se je dalo, da bi jih zaježil, toda zaman. Kajti, čeprav VII. člen mirovnega sporazuma z Rusijo Porto obvezuje, da »zvesto brani krščansko vero in ščiti njene cerkve«, in čeprav je Porta iskreno skušala držati obljubo, se je oblast bala vpliva emirjev nad vraževernim in neukim ljudstvom, zato je bila prisiljena preklicati dano dovoljenje in ukazati, da se vse to, kar je bilo zgrajeno, podre.

5.8.4

II., št. 1, 6. julij 1775, str. 4.

Glede na nekatera pisma iz Konstantinopla, se Porta končno zdi precej naklonjena temu, da popolnoma spremeni svoj vojaški sistem. Tam se govori o ustanovitvi šole za utrjevanje pod vodstvom viteza Totta,⁷⁹ ki bo v ta namen priskrbel v Franciji orodje, ki ga potrebujejo. Novi korpus topničarjev je pod vodstvom tega uveljavljenega inženirja danes izvedel različne premike s topovi, ulitimi za ta namen.

5.8.5

II., št. 10, 7. september 1775, str. 40.

Iz sporočil z Dunaja z dne 19. avgusta je razumeti, [...] da v Konstantinoplu novi Veliki Vezir veliko obljublja s svojo vlado in nadzorom, kajti da bi preprečil običajno podpihovanje ljudskih uporov, je on sam osebno, takoj ko je prevzel to visoko funkcijo, šel obiskati prodajalne z živežem, in še posebej peke, ki trpijo pomanjkanje; in kjer je v pekarnah naletel na goljufanje, je dal krivce pribiti skozi ušesa na vrata teh prodajaln za nekaj ur, po barbarski navadi turškega kazenskega sistema.

---

79 François de Tott.

5.8.6

II., št. 12, 21. september 1775, str. 48.

Iz jasnega poročila o dogodkih v Siriji je razbrati, da je Aboudaab, egiptovski kajmakam, zasedel Gazo in oblegal Jaffo, pri čemer je naletel na pogumno obrambo. Toda 50. dne jo je napadel, oplenil, poklal vse prebivalce in celo dva frančiškanska misijonarja, prizanesel je le ženskam in otrokom. Nato je vstopil v Gazo in v Jeruzalem. Tedaj se je šejk Daher s svojimi zakladi in z najbogatejšimi meščani zatekel v gore. Aboudaab je vstopil v Akre, toda v besu, ker ni našel bogastva, na katerega je upal, je dal poklicati 14 nazarenskih frančiškanov, da bi mu razkrili, kje so Daherjevi zakladi, o čemer niso ničesar vedeli. Zato je devetim dal odsekati glavo in odločil, da bo ostalih pet nataknenih na kol, če v petih dneh ne plačajo 200.000 piastrov. Trenutek zatem pa je začel grozljivo bruhati in je umrl, njegovo truplo pa je takoj začelo gniti. Egipčani so v strahu pred podobno kaznijo z neba izpustili očete in so se začeli med seboj bojevati za kajmakamove zaklade, ki jih je bilo za 170 milijonov, in ki jih je bil zaradi skopuštvu odpeljal s seboj; tako je bila vsa egiptovska armada, v kateri je bilo 25.000 mož, uničena ali poražena in Daher je pridobil nazaj svoje teritorije, ob nezadovoljstvu otomanske Porte.

5.9 Berberski pirati

5.9.1

II., št. 1, 6. julij 1775, str. 4.

Dne 17. minulega junija je v Genovi pristala angleška ladja, katere kapitan je dal izjavo, da je tja prišla majhna ladja, ki je pobegnila iz Alžira, z 8 moškimi, 7 Špancev in en Portugalec, od katerih so bili 3 odpadniki, ostali pa sužnji, in ki so kapitanu povedali, da se v Alžiru gradijo večje utrdbe in da se spušča precejšnje število Turkov v Arseu,⁸⁰ kakor se [mestu] reče v lokalnem jeziku; mesto so zgradili že Rimljani na morski obali, 14 milj od izliva Gibraltarske ožine in 40 od Feza, glavnega mesta kraljestva s tem imenom.⁸¹

80 Arzew (?).

81 V firenškem časopisu »Notizie del mondo«, 1775, št. 50, str. 398, 399, je bila ta novica objavljena v pravilnejši obliki, zato se nam zdi koristno, da jo na tem mestu navedemo za lažjo intepretacijo pomena novice: »Genova, 17. junij [...]. V sredo je pristala angleška ladja, ki je prišla iz Evize, in katere kapitan je dal izjavo, da je tja prišla majhna ladja, ki je pobegnila iz Alžira, z 8 moškimi, 7 Špancev in 1 Portugalec, od katerih so bili 3 odpadniki, ostali pa sužnji, in ki so kapitanu povedali, da se v Alžiru gradijo večje utrdbe in da se spušča precejšnje število Turkov v Arseu oziroma Arzeylo, kakor se [mestu] reče v lokalnem jeziku; mesto so zgradili že Rimljani na morski obali, 14 milj od izliva Gibraltarske ožine in 40 od Feza, glavnega mesta kraljestva s tem imenom.«

5.9.2

II., št. 19, 9. november 1775, str. 78.

Iz pisma iz Livorna smo izvedeli, da sta se s podviga v Alžiru vrnili dve fregati, Etruria in Rondinella; nato sta znova razpeli jadra za boj proti Berberom, ki močno zastrupljajo vode Sardinije in Korzike.

5.9.3

I., št. 43, 20. april 1775, str. 179.

Papeške galeje se bodo verjetno kmalu združile z malteškimi (navkljub težavam, na katere so naleteli) v pomoč Špancem proti Berberom, tako da se za ta piratska gnezda vedno bolj približuje čas za obračun za številni vojni plen, ukraden kristjanom, ki jim morajo plačevati davke, medtem ko tudi Francija, v skladu s paktom o zavezništvu, ali zaradi lastnega interesa, ni daleč od tega, da poveže tudi svoje moči proti zgoraj omenjenim zastrupljevalcem Sredozemlja.

5.9.4

II., št. 9, 31. avgust 1775, p. 36.

V Neaplju je bila renta za škofovsko funkcijo v Monrealu zmanjšana s 60.000 dukatov na 6.000, preostanek pa je šel v kraljevo blagajno za *sciambecche*⁸² proti Berberom.

5.9.5

II., št. 16, 19. oktober 1775, str. 68.

V Barceloni je bila v dohodu v pristanišče zajeta francoska ladja, ki je prihajala iz Alicanteja in ki je imela na krovu 3 Turke in 2 Mavra ter milijon v zlatu in srebru. Sedaj v zvezi s tem čakamo na ukaze dvora. Potrjuje se, da bo ponovni vojaški napad na Alžir vodil generalpodpolkovnik Maillebois.

Tisti Beg pa je po drugi strani dal zgraditi še tri utrdbe, opremljene z veliko artilerije. Še vedno ni potrjen zapis o tem, da naj bi malteške regate zaplenile dve otomanski karaveli.

5.9.6

III, št. 23, 5. december 1776, str. 92.

Na Majorko je prispela ladja, ki je prevažala material za utrdbo, ki jo Alžirci gradijo nedaleč od Alžirja; 45 krščanskih sužnjevi je ubilo 48 Turkov, ki so bili na krovu te ladje, in so se zatekli na Majorko.

5.9.7

II., št. 5, 3. avgust 1775, str. 20.

Jeruzalemski vitezi so zajeli neko berbersko ladjo.

5.9.8

II., št. 50, 13. junij 1776, str. 204.

Slišimo iz Stockholma, da se je ta oblast odločila, da švedske ladje ne smejo prevažati municije v španska ali alžirska pristanišča, in sicer zato, da se spoštuje nevtralnost v vojni med Španijo in to vlado; še več, v zvezi s tem je švedski konzul pri sporočanju tega dekreta Begu moral dodati, da če Španija v svojih pristaniščih ugrabi ladje, da bi jih uporabila za te Transporte, se to mora upoštevati kot sila in se posledično mir med Švedsko in Alžirom ne prekine.

5.10 Portugalska

5.10.1

III., št. 6, 18. avgust 1776, str. 23, 24.

Zdi se, da se spori med španskim in portugalskim dvorom vedno bolj zapletajo, namesto da bi se pomirili; pogosto novi regimenti korakajo proti meji s Portugalsko in prejeli smo novico o manjšem oboroženem spopadu v Paragvaju, kjer so Portugalci pobili nekaj Špancev. Te razlike nemalo škodijo trgovanju, še posebej v tistem delu, ki zadeva proizvode iz Amerike.

5.10.2

II., št. 37, 14. marec 1776, str. 148 [=152].

Neko pismo iz Lizbone⁸³ nas obvešča o dogodku, ki se je zgodil tujcu, ki se je sprehajal po tem glavnem mestu. Dne 7. minulega januarja, ko je že padla noč, je tujec hodil proti domu, ko se je neka lahkoživka ponorčevala iz njega, zaradi česar je postal užaljen in jo je odrinil in ji je primazal klofuto, ki pa je padla na drugo žensko, ki je bila poleg zgoraj omenjene. Ta ženska je naglas zavpila na pomoč in hitro so prišli nekateri preprosteži na pomoč in so gospoda maltretirali tako z besedami kot z dejanji. Ko je ta videl, da je v težavah, je z roko segel po nožu, ki ga je imel v žepu in je prizadejal več vbodov napadalcem, ki so bili ranjeni, eden izmed njih smrtno. Tedaj se je gospod lahko zatekel v neko prodajalno, od koder je bil odpeljan v zapor. Ženske in ranjenci so bili zaslišani, eden od njih pa je že podlegel ranam in umrl, zaradi česar je gospodov primer postal precej resen. Nekateri gospodje, prijatelji omenjenega tujca, so dali

---

83 Kot smo že pisali, je navedba Lisbone v resnici nepristna.

kavcijo zanj, da je bil izpuščen iz zapora. Nekaj dni zatem je potekal proces proti njemu, na katerem je bil z enotnimi glasovi razglašen za nedolžnega, saj je umor zagrešil le iz gole obrambe.

5.11 Anglija (in angleške kolonije)

5.11.1

I., št. 41, 6. april 1775, str. 170.

V Angliji se nadaljujejo diskusije o sistemu, kako ravnati z upornimi ameriškimi kolonijami, medtem ko izenačenost glasov med tistimi za strogost in tistimi za prizanesljivost v londonskem parlamentu pušča vprašanje nerešeno; v filadelfijskem kongresu pa vrenje narašča in grozi s požari.

5.11.2

II., št. 10, 7. september 1775, str. 40.

Angleške zadeve v njihovih ameriških kolonijah postajajo vse bolj zanimive v pričakovanju trgovanja z drugimi evropskimi narodi, ki ga iščejo ti prebivalci kolonij; vztrajnost tega ljudstva v sovražnostih, ki so jih začeli, postaja vedno bolj resna in je prišla do točke, ko zadnje novice iz Amsterdama 13. avgusta poročajo o tem, kar sledi: »Ženske New Jerseyja so se združile v dve skupini: odločene, da bodo pomagale moškim pri obrambi njihovih pravic, te nove amazonke torej vsak dan vadijo uporabo orožja z velikim uspehom, in gre jim toliko bolje od rok, ker so že navajene na lov zveri in ptic. Dame v Bristolu in Pensilvaniji pa so podarile zastave in bobne regimentu te grofije, kakor tudi orožje tistim, ki ga niso imeli: na koncu je bila vnema ali patriotska gorečnost vsepovsod navzoča.«

5.11.3

II., št. 28, 11. januar 1776, str. 116.

Filadelfijski kongres predlaga dvoru, da v prihodnosti za vse blago, ki bo pripeljano v kolonije iz Velike Britanije, plačajo 4 in pol za sto; toda da bo način, kako zbrati to trošarino in jo poslati v London, prepuščen generalnim skupščinam. V dveh Karolinah⁸⁴ so se guvernerji morali rešiti z begom pred razburjenostjo ljudstva; v Severni [Karolini] so vstajniki celo zavzeli mestno hišo in se polastili vsega topništva in streliva.

---

84 Severna in Južna Karolina.

5.12 Francija

5.12.1

I., št. 41, 6. april 1775, str. 170.

V Franciji se praznuje zgovornost neimenovane dame, ki je, ker ni imela primernega advokata, osebno šla v parlament in imela govor v tožbi v zvezi z rodbinskim premoženjem; vsi so ploskali pogumu in govorniški spretnosti te dame in da bi dlje uživali v veselju ob poslušanju, se je njen govor podaljšal še na naslednji dan: resnično je ta gospa pribojevala nazaj pravico in čast ženskemu spolu, ki mu je bila v prejšnjih stoletjih oporekana.

5.12.2

III., št. 5, 1. avgust 1776, str. 18, 19.

V novici iz Pariza se bere, da je medtem, ko je Njeno Veličanstvo dne 28. minulega meseca bilo v operi, bil ukraden eden najboljših konjev iz rok njenega spremstva. Tatič, ki se je zavihtel v sedlo, se je nameril pobegniti, toda pri vratih San Onorato so ga aretirali nekateri postiljoni, ki so ga dovolj hitro zasledovali. Ko je bil pripeljan pred kraljico, medtem ko je prihajala ven iz gledališča, ji je rekel tresoč, *če si zasluži smrt, kajti na to edino tatvino v celem njegovem življenju ga je napeljala velika stiska*. Njeno Veličanstvo je ukazalo, naj bo izpuščen.

5.12.3

III., št. 5, 1. avgust 1776, str. 19, 20.

Druga [novica] iz Pariza. »Kapitana Dupoisa, poveljnika ladje, ki je odplula iz Nantesa proti angolski obali dne 4. decembra 1775, je doletelo prav vse, kar je možno doživeti zaradi trpkosti letnega časa, ki ni naklonjeno plovbi. Dne 29., ko ni bil povsem prepričan o poti, ki so jo prepluli, ker so zaradi silovitega vetra morali imeti ves čas zvita jadra, stalna megla zadnjih štirih dni pa mu je preprečevala, da bi lahko izmeril višino, je pregledal dnevnik svoje vojaškega štaba, na podlagi česar je bilo sklepati, da se nahajajo 18 milj severno od enega od Kanarskih otokov. Po tej oceni so pluli od štirih popoldne vse do enajstih, toda ravno tedaj, ko so ugotovili, da zemlja ni daleč, se je krmilo kar naenkrat zlomilo in ladja je zadela v pesek v plimi. Takoj so podrli nizke jambore, da bi razbremenili ladjo, in sredi dela je velik val podrl kapitana na tla in smrtno ranil enega mornarja, ki je bil do tega trenutka edini človek, ki so ga izgubili. Ko je ob svitu prišla oseka, so lahko s suhimi nogami sestopili na suho zemljo v Capo Bojador, katerega puščave naseljujejo nomadski Arabci, ki živijo v šotorih in niso odvisni od nikogar drugega kot od vodij, ki jih sami izvolijo. V slabem stanju, v katerem so se znašli kapitan in 19 drugih mož, ki so sestavljali njegovo posadko, so se trudili

postaviti šotor iz jader, da bi imeli na varnem živež in vse to, kar so lahko rešili od tovara, ko je horda Arabcev z orožjem v rokah se zagnala v te nesrečneže in v to, kar je ostalo. Ti pa so naslednjo noč uspeli najti način za pobeg z tistim delom živeža, ki so ga uspeli nesti s seboj, misleč, da bodo pešачili ob obali vse do Santa Croce, 150 milj po zelo slabih poteh. Ko so prehodili 8 ali 10 milj, so bili prijeti, slečeni, maltretirani in pripeljani nazaj na kraj njihovega brodoloma, kjer so Arabci že postavili tabor, da bi si razdelili tovor, in vse, česar niso mogli nesti s seboj, so prizadevno skrili pod pesek. Nato so zažgali ladjo, samo zato, da bi potem iz nje pobrali žeblje in železo, na katerega so zelo pohlepni, saj je med njimi redkost. *Nadaljevanje sledi v naslednjem časopisu.*

5.12.4

III., št. 6, 8. avgust 1776, str. 24.

Nadaljevanje članka iz Pariza iz prejšnjega časopisa. Zaloge z ladje, razdeljene med veliko ljudi, so trajale le deset dni in nesrečni ujetniki so dobivali le en obrok na dan, sestavljen iz moke iz boba, kuhan le v vodi. Okoli sredine januarja so si Arabci iz treh različnih plemen razdelili sužnje, ki so bili tako razdeljeni v tri skupine, prodani in ponovno prodani na različnih javnih tržnicah in izpostavljeni vsem mukam in bedi tega nesrečnega stanja. Za te okoliščine smo izvedeli od gospoda Delpeche, namestnika kapitana, in gospoda Fauvela, prvega poročnika, [ki] sta se odločila pobegniti dne 14. marca. Ponoči sta hodila, podnevi pa sta se skrivala v strminah, toda ker nista našla nobenega načina za preživetje, sta bila prisiljena zateči se v neke koč, na katere sta naletela, kjer sta zapadla v isto mizerno stanje, ki sta mu skušala pobegniti. Bila sta prodana in znova prodana še enkrat, nato pa so ju skoraj gola dne 15. aprila odvedli v Mogador, v državo maroškega kralja. Od Francozov, ki tam živijo, sta prejela pomoč, ki jo zahteva gola človečnost, a jo precej bolj zagotavlja ta vrsta patriotske sorodnosti, katere vezi so toliko močnejše, kolikor bolj smo oddaljeni od domačega praga. Nato so prispele novice tudi o vsej preostali ekipi, razen kirurga, ki je pobegnil od hiše svojega gospodarja. Pritožba, ki jo je gospod Cherrier, zadolžen za francoske zadeve, predal maroškemu dvoru v zvezi s temi nesrečniki, je imela odličen učinek. Maroški kralj je poslal dva svoja zanesljiva moža na jug svoje dežele, da bi odkupila in pripeljala v Mogador ta Francoza, pa tudi, da bi spodbudila njegove podložnike, da jih odkrijejo vse. Ta vladar je ukazal dati 100 zlatnikov tistim, ki bi pripeljali v ta kraj dva častnika, od katerih so se izvedele omenjene stvari.

5.12.5

II., št. 17, 26. oktober 1775, str. 71, 72.

V Parizu je kler, v imenu katerega je s kraljem govoril toulouški nadškof, predložil zahtevo Njegovemu Veličanstvu proti napredovanju skepticizma in nevernosti v

Franciji, v kateri je predlagal, da bi se še bolj omejila svoboda tiska in da bi se ponovno vzpostavile najbolj stroge kazni za tiste, ki bi si drznil napasti božje razodetje. Kralj je odvrnil, da je naloga samega klera, da zatre napake s pridigami, navodili, človečnostjo, prepričevanjem, dobrimi deli in dobrim obnašanjem, medtem ko bo Njegovo Veličanstvo podpiralo religijo z vso svojo avtoriteto. Zajezitev nevernikov bo še toliko bolj močna sedaj, ko je kler, ki je bil dosedaj v nestrinjanju s parlamentom, zdaj v večji slogi [z njim].

5.12.6

III., št. 6, 8. avgust 1776, str. 24.

Iz pisem iz Pariza beremo o ugovoru zbora francoskih cerkvenih dostojanstvenikov krščanskemu Kralju glede poplave svobodnjaških knjig, v katerem je najti tudi analizo najbolj brezbožne knjige, ki je bila doslej objavljena, z naslovom *Sistem narave*.⁸⁵ Ta zelo spoštovani sloj je z odličnim govorništvom, globino doktrine, posebno pazljivostjo in apostolsko gorečnostjo razložil Njegovemu veličanstvu, da takšne knjige in njihova vsebina povzročajo najbolj pogubno škodo v vseh tistih kraljestvih, v katera lahko pridejo.

5.13 Prusija

5.13.1

II., št. 37, 14. marec 1776, str. 149, 150.

Imamo malce jasnejši pogled na ukrepe, ki jih je uvedel pruski kralj, da bi skrajšal spore in da bi se popolnoma ognil tistim dlakocepljenjem, ki pogosto peljejo družine v propad. Oblikoval je nekakšno sodno pisarno, kamor se morajo zglasiti vsi tisti, ki imajo kakšen spor in so se odločili, da bodo naredili sodne korake; morajo se predstaviti tamkajšnjim notarjem ter predložiti svoje razloge in dokumente. Določi se sporni del zadeve pod izmišljenimi imeni, toda z vso možno natančnostjo se razložijo razlogi obeh strani; ta spor je predan odvetnikom in glede na to, kar menijo, se odločijo v prid ene strani, ali druge, in so obvezani zagovarjati na osnovi spora, ki jim je predstavljen, ne glede na to, kdo je stranka, v korist razlogov, za katere se je odvetnik opredelil. Če zahteve ene strani ne najdejo zagovornika, je tožba končana. Ni veliko pritožb, zakon pa nalaga, da lahko ena tožba, ne glede na njeno zahtevnost, traja največ eno leto.

5.13.2

II., št. 27, 4. januar 1776, str. 112.

Pruski kralj je po svoji zadnji bolezni postal tako šibek, da se bojijo za njegovo življenje.

85 MIRABAUD [= Paul Henri Thiry d'Holbach], *Système de la Nature. Ou Des loix du monde physique & du monde moral*, Londres [= Amsterdam], 1770.

5.13.3

III., št. 15, 10. oktober 1776, str. 60.

Kralj je odpotoval v Šlezijo z namenom, da bi si ogledal svojo vojsko.

5.14 Malta

5.14.1

II., št. 17, 26. oktober 1775, str. 70, 71.

Iz pisem iz Neaplja smo izvedeli, da so upor na Malti dne 9. septembra začeli duhovniki in kleriki, ki jih je vodil duhovnik Gaetano Mannarino, spovednik, pridigar in misijonar. Upornikom se je pridružilo tudi približno 40 plebejcev. Njihov namen ni bil drugega kot povzročiti grozljivo klanje z izgovorom, da privilegiji naroda niso bili spoštovani. Drzno so si prisvojili grad San Elmo, ki kraljuje nad mestom, in stolp blizu hotela Castiglia. Od tam so obstreljevali s topovi vladno palačo, toda neuspešno, ubili so milanskega viteza in brata Marcellina Coria in prisilili so ladje k izkrcanju ob omenjenem gradu, da so dobili njihov živež. Vitez Guron, poveljnik gradu Sv. Elmo, je, potem ko so ga uporniki presenetili, tudi on uspel presenetiti njih, medtem ko so poskušali pognati v zrak sam grad, kar bi uničilo mesto Valletta. Porazil jih je zjutraj dne 10. Veliko jih je zbežalo, trije so bili obešeni, proti drugim se je začel sodni proces, zaradi prizanesljivosti njegove visokosti prevzvišenega Velikega mojstra in sveta pa jim je bilo odpuščeno, tako da so preostali zaporniki ostali živi.

5.14.2

II., št. 27, 4. januar 1776, str. 111.

Ko je umrl malteški Veliki Mojster, Španec Francesco Ximenes de Texada, star 72 let, je bil izvoljen novi mojster, francoski brat don Emanuele de Rohan, ki je bil poveljnik galej. Pred to smrtjo je bil obglavljen duhovnik Mannarino, vodja upornikov, in drugi uporniki, ki so jih doletele drugačne kazni. Novi Veliki Mojster je preklical ukaze pokojnega proti cerkvenim dostojanstvenikom, poplačal z zahvalami in denarjem družine, v katerih je kdo umrl po ukazu omenjenega pokojnega Velikega Mojstra za zadnjo vstajo. Ukazal je, naj se snamejo glave obglavljenih iz javnih krajev in osvobodijo vsi zaporniki, ki so v zaporu zaradi tega primera. Novi Veliki Mojster je bil poveljnik kornjenice kraljevega sina Filipa⁸⁶, ima 53 let in [je] LXIX., ki ima to čast po Raimondu Dupuinu,⁸⁷ Francozu, ki je bil prvi Veliki Mojster v času vladanja Baldvina II.⁸⁸

86 Prvorojenec Karla III. Burbonskega, kralja Španije.

87 Du Puy.

88 Baudoin de Bourcq.

5.15 Prva razdelitev Poljske

5.15.1

I., št. 43, 20. april 1775, str. 180.

Peterburški dvor vedno bolj zanimajo cilji poljskega kralja, ki vzbuja domneve o svojih novih načrtih, med katerimi je oviranje nadaljnjega razkosanja, ki grozi temu kraljestvu.

5.15.2

II., št. 9., 31. avgust 1775, str. 36.

Avstrijski komisarji za meje so se nato dokončno ločili od varšavskih, ne da bi mogli priti do dogovora.

5.15.3

I., št. 42, 13. april 1775, str. 176.

Zdi se, da bodo nadaljnji vojaški premiki pruskega monarha proti mestu Gdansk nadomeščeni s precejšnjimi denarnimi izdatki, ki jih to mesto namerava dati omejenemu vladarju. Trgovski interes večine velikih sil, ki plujejo po Baltiku, pa je, da se na skrivaj dogovorijo, da vsaka nadomesti škodo za svojo mornarico v tistem morju.

5.15.4

II., št. 9, 31. avgust 1775, str. 36.

Pruski kralj je odpravil velike davke na blago, ki se je izvažalo iz Gdanska, in na živila, ki so se uvažala v mesto, z željo, da je v prihodnosti [mesto] obravnavano na enak način kot druga tuja tržišča.

5.15.5

I., št. 14, 29. september 1774, str. 53.

[Gorica] Z namenom spodbujanja trgovanja med dednimi avstrijskimi deželami in ponovno osvojenimi kraljestvi Galicija in Lodomerija je bilo z dvornim dekretom prizanesljivo določeno, da od sedaj naprej naravnim in umetniškim proizvodom, ki bodo šli iz dednih dežel na Poljsko, ni treba plačati več kot dva in pol odstotka, vendar pa morajo biti ti izdelki ob izhodu prepoznani za izdelke avstrijskih dednih dežel s svojimi pošiljkami in odpremnicami na carinah ob izhodu, ter z trgovskimi žigi in z dokazili zadevnih uradnikov in obrtniških šol, kjer te obstajajo. Istočasno je določeno tudi, da je ob izhodu iz kraljestev Galicija in Lodomerija potrebno plačati 5 procentov in pa tranzit pod enakimi pogoji kot v drugih avstrijskih dednih deželah.

5.16 Zbiranje in trgovanje z žiti

5.16.1

I., št. 13, 22. september 1775, str. 52.

[Gorica] Zdi se, da je zaključek vojne⁸⁹ precej vplival na ceno žita, kajti to, kar se je zdelo briljanten obet, je v Trstu nenadoma padlo za šest lir na mernik, tako da se je namesto 42 lir prodajalo že po 36 lir, in sicer zato, ker bodo po vsej verjetnosti Rusi in livornski trgovci odprli za javno prodajo ogromna skladišča žita, ki so jih dosedaj hranili za uporabo ruske flote.

5.17 Novice cerkvenega značaja

5.17.1

I., št. 14, 29. september 1774, str. 55.

[Gorica] Včeraj je ob 5. uri prišel mimo kurir, ki so ga prevzvišeni [cerkveni] vodje poslali k nunciju na naš dvor, in prinesel nesrečno novico o smrti papeža Klemena XIV., ki se je zgodila 22. tekočega meseca, zaradi vnetja, ki ga je premagalo.

5.17.2

I., št. 19, 3. november 1774, str. 75, 76.

Izvoleček iz pisma iz Rima z dne 24. septembra. Do tega trenutka še ni bilo mogoče določiti vzroka smrti, ki je spravila papeža v grob; nekateri menijo, da je šlo za izsušitev tekočin, drugi, da je šlo za vnetje v prsnem predelu, in na koncu nekateri, da je šlo za odpoved črevesja; toda prav ta negotovost nam pove, da vzrok smrti ni poznan. Ob pregledu trupla, ki je bil narejen po ukazu kardinala kamerlenga, je bilo najdeno izjemno skrčeno srce, v katerem ni bilo nobenih limfnih vodov in izsušeno do te mere, da njegov volumen ni veliko presegal velikosti bakrenega novca; eno izmed pljučnih kril je postalo trdo kot podplat čevlja in brez da bi imelo eno samo kapljo tekočine, črevesje je bilo skoraj vse suho in poškodovano, mehur poln tumorjev, kjer se je že začela delati gangrena, tudi možgani so deloma izsušeni. Telo je bilo balzamirano in nato v največji zasebnosti preneseno v baziliko Sv. Petra. Takoj po smrti papeža je bil poslan kurir princu Chigiju,⁹⁰ maršalu konklava, da ga obvesti o tem dogodku; gospod Franceschi je bil imenovan za rimskega avditorja in gospod Potenziani⁹¹ za rimskega viceguvernerja med konklavom. Le nekaj trenutkov po smrti papeža je oče

89 Nanaša se na vojno med ruskim in otomanskim imperijem v obdobju med letoma 1768–1774.

90 Sigismondo Chigi.

91 Giovanni Potenziani.

Bontempi,⁹² njegov zaupnik, bil odpeljan v samostan svojega reda v kočiji španskega ministra in laični oče, ki je vedno služil Njegovi Svetosti tekom njegovega življenja in tudi tekom njegove zadnje bolezni, je šel prinesiti kardinalu kamerlengu 500 bankovcev iz zastavljalnice v znesku 62.500 skudov, pisanih na njegovo ime, toda dejansko pripadajočih pokojnemu Svetemu Očetu.

5.17.3

I., št. 35, 23. februar 1775, str. 146.

Glas o izvolitvi papeža je že tako vsesplošen, da se zdi, da je ni več treba potrjevati, da bi ji verjeli; to je Gian Angelo Braschi: izvoljen je bil dne 14., naslednji dan pa je bila novica objavljena. Pij VI. je ime, ki si ga je izbral.

5.17.4

I., št. 52, 22. junij 1775, str. 214, 215.

Zdi se, da okoli tega, kar se je govorilo in pisalo o bivših jezuitih, zaprtih v gradu Sant'Angelo, potrebujemo jasnejša zagotovila, da jim lahko verjamemo, kajti če nam je bilo s pošto 13. zagotovljeno, da so bili dejansko izpuščeni na prostost, smo v zadnji [pošti] prejeli novice, povsem nasprotne od prejšnjih; ker to ni zadeva, ki bi jo bilo preveč težko razjasniti, se mi zdi, da je zaradi kontradiktornosti novic, ki smo jih dobili, najbolje počakati na nove, da ne zapademo v kakšno napačno sodbo, kakršne se mora vsak moder in previden razsodnik ogibati.

5.17.5

II., št. 23, 7. december 1775, str. 96.

Bivše jezuite v gradu⁹³ so že videli sprehajati se po celotnem področju, toda morda je bil naknadno sprejet kakšen odlog njihove popolne izpustitve.

5.17.6

II., št. 8, 24. avgust 1775, str. 32.

Govori se, da bo kmalu sprejet sklep rimskega sodišča v zvezi z zaprtim bivšim generalom Riccijem,⁹⁴ pri čemer se zagotavlja, da bo ta v kratkem oproščen in izpuščen na prostost. Takšne novice, ker pogosto krožijo povsem nasprotne trditve, zato zaslužijo več preudarnosti in potrditve, ob upoštevanju zakonov o enakosti in humanosti, ki se ne bi tako zlahka prelamljali s strani številnih časopisov, če bi bila podobna delikatna

---

92 Innocenzo Bontempi.

93 Grad Sant'Angelo.

94 Lorenzo Ricci.

poročila z razsodnostjo pretehtana, ali pa bi se z njimi počakalo, preden se jih objavi v škodo dobrega glasu in človečnosti.

5.17.7

I., št. 44, 27. april 1775, str. 184.

Njegova Svetost je določila tudi, da se po Veliki noči zaključijo vsa jezuitska vprašanja: s tem namenom je dala narediti povzetek procesov in je ustanovila kongregacijo, ki bo sestavljena iz petih kardinalov Klemen XIV. blagega spomina, ki so sodelovali pri ukinitvi [reda], in ravno toliko drugih, ki jih bo imenoval sedaj vladajoči papež. Vsi bodo izrazili svoje mnenje in Sveti oče bo določil, kaj bo najbolj pravična in koristna stvar v splošno dobro. Medtem je sporočil skrivnost prevzvišenemu Geraudu,⁹⁵ svojemu proavditorju, in dal vedeti omenjenim petim kardinalom, da bodo imeli opravka z omenjenim škrlatnikom pri zadevah, ki so jim bile zaupane.

5.17.8

II., št. 16, 19. oktober, str. 68.

Iz Berlina pišejo, da je kralj [...] dal 4.000 tolarjev jezuitom v Vroclavu, da bi se povečalo število njihovih kolegov.

5.17.9

I., št. 11, 8. september 1774, str. 43.

[Gorica] Po končani licitaciji pohištva bivšega jezuitskega reda, od katerega pa so se še vedno ohranila nekatera orodja in leseni sodi za neobhodno uporabo pri naslednji trgatvi, ki se mora letos še izvesti pod Dvorno komoro. V ponedeljek, 5. tekočega meseca, se je začela licitacija stavb z velikim sodelovanjem licitatorjev; in res so se ta dan prodala nekatera imetja blizu mesta in nekatera druga, ki ležijo v predelu Coglio.

5.17.10

III., št. 19, 7. november 1776, str. 75.

Iz Mantove se sliši, da so tamkajšnji kraljevi uradniki sporočili monsinjorju škofu kraljevo depešo, s katero se ukazuje, naj se snamejo vse obstoječe svete podobe s sten na javnih ulicah, ki so čaščene s kakšnim kultom, in naj bodo preseljene v cerkve ali drugam za zaprta vrata in odstranjene z zidov; vse to pa naj se izvede z inteligenco in strinjanjem tega cerkvenega prelata.

---

95 Giraud (Bernardino).

5.17.11

III., št. 8, 22. avgust 1776, št. 30.

Iz Münchna smo dobili naslednje pismo, iz katerega je razvidno, kar je Njegova Visokost bavarski volilni [knez] ukazala v zvezi s cerkvenimi dostojanstveniki. Torej: »V teh deželah se dogajajo številne spremembe. Tuji posvetni duhovniki kakršnegakoli dostojanstva in stanja so obvezani zapustiti Bavarsko in bodo sprejeti in povzdignjeni v prelature, dostojanstva in cerkvene funkcije samo Bavarci. Redovniki vseh vrst ne bodo več imeli nobenih stikov ali komunikacije niti z njihovim predstojnikom, niti z drugimi deželami ali s tujimi samostani, in s tem namenom so bili popolnoma ločeni. Na deželnem kapitlju kapucinov, ki se je nazadnje odvijal v Münchnu, je predsedoval cerkveni dostojanstvenik iz cerkvenega zbora, ki ga je določil dvor za cerkvene zadeve. Nabiranje prispevkov je popolnoma prepovedano in vsakdo bo vzdrževan iz prihodkov svojega cerkvenega reda, v katerega se ne bo moglo sprejeti večje število od teh, ki jih bodo v stanju vzdrževati. V Genovi je prejšnji mesec silovita nevihta močno poškodovala ladje, ki so bile v tem pristanišču, toda ko se je odvila procesija s svetim pepelom Sv. Janeza Krstnika, se je slabo vreme takoj umirilo.

5.17.12

III., št. 6, 8. avgust 1776, str. 21, 22.

V Jezusovi cerkvi v Rimu dne 31. prejšnjega meseca je bil z izredno lepo glasbeno spremljavo in z vsakršno drugo sveto okrasitvijo praznovan praznik, ki pade na ta dan, slavnega očeta Sv. Ignacija Lojolskega. Zjutraj so se dva prevzvišena kardinala, nekaj prelatov in drugi spoštovani cerkveni dostojanstveniki dali pripeljati tja, da bi praznovali mašo, čez dan pa je stalo prihajalo ljudstvo obeh spolov in vsakršnega stanu, da bi čistili svetnika in kupili tudi popolne odpustke. Enako je tukaj v Gorici bil ta dan slovesno praznovan v cerkvi omenjenega svetnika z izbrano glasbo tega preslavnega regimenta, za še večji učinek pa so nastopali tudi vsi glasbeni profesorji tega mesta; s tem namenom se je zbralo izjemno številno ljudstvo.

Seznam starih periodičnih ali polperiodičnih publikacij, navajanih z različnimi nameni

Opomba: seznam ne vsebuje številnih omemb »Gazzette goriziane«. Periodične publikacije, tiskane brez določenega naslova, tiste, ki niso bile natančno identificirane ali publikacije, katerih naslova ni mogoče določiti, ker po vsej verjetnosti niso bile nikoli dejansko izdane, so navedene posebej na koncu seznama. Publikacije, navajane z različnimi naslovi glede na različne faze njihovega obstoja, so v seznamu navedene ločeno, kot posamezna gesla, razen nekaterih izjem; enako velja za dodatke. V primeru časopisov, ki so bili citirani v besedilu (iz virov iz 18. stoletja) na približen način in nato navedeni v polnosti le v opombah na dnu strani, smo v seznam navedli izključno druge omembe, ne pa tudi prvih.

- Affiches, Annonces et Avis de Picardie, Artois, Soisson, Amiens*, 105
Annali letterari d'Italia, Modena [= Benetke], 104, 121, 189
Atti della Cesarea Regia Società goriziana d'Agricoltura, Gorica, 78, 147
Auszüge aus den besten litterarische Journalen Europens, Dunaj, 104, 119, 120
Avvisi risguardanti le arti e c., gl. *Avvisi utili riguardanti le scienze, la letteratura, le arti*
Avvisi utili riguardanti le scienze, la letteratura, le arti (nato *Avvisi risguardanti le arti e c.*), Trst [= Benetke], 77
Avvisi, Genova, 105
Bologna, Bologna, 35
Bulletins de Versailles (rokopisen časopis), Francija, različne lokacije, 66
Il Chracas, gl. *Diario ordinario*
Continuazione del Nuovo giornale de' letterati, Modena, 42, 104
Il Corriere di Vienna, Dunaj, 75
Il Corriere ordinario, Dunaj, 74, 75
Corsi de' cambj in Vienna, Dunaj, 74
Il Cracas, gl. *Diario ordinario*
Diario di notizie piacevoli ed utili al pubblico, gl. *Diario notizioso*
Diario di Roma [...], Benetke, 65, 113
Diario notizioso (nato *Diario di notizie piacevoli ed utili al pubblico*), Neapelj, 129
Diario ordinario (znan tudi kot *Il Chracas* ali *Il Cracas*), Rim, 87, 97
L'Esprit des journaux, Liège, 50
L'Europa letteraria, Benetke, 29, 38
Foglietto di notizie domestiche, Neapelj, 129
Foglietto di Vienna, Dunaj, 75
Foglietto straordinario (priloga k *Il Corriere ordinario*), Dunaj, 74
Foglio aggiunto all'ordinario (priloga k *Il Corriere ordinario*), Dunaj, 74

- Foglio straordinario* (priloga k *Il Corriere ordinario*), Dunaj, 74
- Fuligno*, Foligno, 106
- Gazette de Cologne*, Köln, 63, 72
- Gazette de France*, Pariz, 105
- Gazette salutare*, Bouillon, 105
- Gazzetta di Milano*, Milano, 113
- Gazzetta di Parma*, Parma, 93
- Gazzetta di Pesaro*, Pesaro, 53
- Gazzetta enciclopedica di Milano*, Milano, 32
- Gazzetta italiana di Vienna*, Dunaj, 75
- Gazzetta letteraria*, Milano, 40, 46, 47, 49, 104
- Gazzetta patria*, Firenze, 130
- Gazzetta toscana*, Firenze, 98, 102, 130, 167
- Gazzetta universale*, Firenze, 72, 80, 93, 129
- Gazzetta veneta*, Benetke, 106, 129
- Giornale d'Italia spettante alla scienza naturale, e principalmente all'agricoltura, alle arti ed al commercio*, Benetke, 71, 78, 102, 103, 104, 148, 149
- Giornale dal campo cesareo sotto Buda* (omenjen na frontispicih zbirk, kot je *Seguito della raccolta veridica de' Giornali dell'armi cesaree in Ungheria*), Benetke, 61
- Giornale enciclopedico*, Benetke, 40, 50, 51, 94, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 130, 144, 145, 146, 168
- Giornale enciclopedico di letteratura italiana e oltramontana*, Firenze, 55, 56
- Giornale medico e letterario*, Trst, 80
- Journal des savants*, Pariz, 117
- Journal économique ou Mémoires, notes et avis sur les arts, l'agriculture, le commerce et tout ce qui peut y avoir rapport, ainsi qu'à la conservation et à l'augmentation des biens de famille*, Pariz, 105
- Journal encyclopédique*, Bouillon, 104, 121
- Journal historique et littéraire*, Luksemburg, 105
- Kalendarium s. archiepiscopalis, & metropolitanae Ecclesiae Goritiensis*, Gorica, 77
- Kroatischer Korrespondent*, Zagreb, 79
- Lublanske novize*, Ljubljana, 72
- Mémoires et observations recueillies par la société économique de Berne*, Berna, 71
- Mercurio storico e politico*, Palermo, 131
- Mercurio storico e politico*, Benetke, 62, 73
- Nachrichten und Vorfällenheiten der See- und Handelsstadt Triest*, Trst, 80
- Nomina iuvenum in gymnasio academico Goritensi scholarum Piarum humanioribus litteris studentium [...]*, Gorica, 136
- Notizie de' letterati*, 39

- Notizie del mondo*, Firenze, 93, 113, 157, 231
Notizie del mondo, Benetke, 53, 64, 65, 73, 93, 137
Notizie del mondo, Dunaj, 75
Notizie della Imperial Regia Società Agraria delle Unite Contee di Gorizia e Gradisca, Gorica, 54, 78, 93, 134
Notizie di mare (priloga k *L'Osservatore triestino*), Trst, 79
Notizie diverse di Vienna, Dunaj, 75
Nouvelles extraordinaires de divers endroits, Leiden, 72
Nova acta eruditorum, Leipzig, 104, 121
Novelle letterarie, Firenze, 47
Novellista patriotico, Cremona, 87
Nuove di diverse corti e paesi, Lugano, 113
Il Nuovo postiglione, Benetke, 73, 109
Observations sur l'histoire naturelle, sur la physique et sur la peinture, Pariz, 144
L'Osservatore triestino, Trst, 79, 80, 89, 107, 108, 167
Osservazioni meteorologiche, Gorica, 78
Portate dei bastimenti, Trst, 78, 79
Prospetto degli affari attuali dell'Europa, Benetke, 72
Recueil pour astronomes, Berlin, 145
Relazione o Giornale de' fatti, e progressi dell'armate di S[ua]. M[aestà]., ed Imperiale, Torino, 87
Ristretto de' foglietti universali, Trento, 62
Saggio critico della corrente letteratura straniera, Modena [= Benetke], 104, 121, 190
Scelta di opuscoli interessanti tradotti da varie lingue, Milano, 103
Seguito della raccolta veridica de' Giornali dell'armi cesaree in Ungheria, gl. *Giornale dal campo cesareo sotto Buda*
La Storia dell'anno, Amsterdam [= Benetke], nato Benetke, 64, 65
Supplimento alla storia del secolo corrente, Trst, 77
Triester politische und Handlungs-Zeitung, Trst, 79
Triester Welt-Korrespondent, Trst, 79
Wiener Zeitung, Dunaj, 73
Wienerisches Diarium, Dunaj, 73, 75, 131
- [Uradni list goriškega okrožnega glavarstva], Gorica, 77, 134
 »dunajski dnevnik v nemščini in italijanščini«, Dunaj, 75
 »list iz Augsburga«, Augsburg, 105, 214
 »list iz Regensburga«, Regensburg, 105
 »časopis iz Italije«, 105
 »periodični list« v hebrejščini, Gorica, 56, 78.

Imensko kazalo

A

Aboudaab, egiptovski kajmakam 231
 Agnelli, Federico 42
 Agostini, Filiberto 28
 Albert, vojvoda Saški Tešinski 226
 Albertazzi, Alessandro 16
 Albertini, Mariangela 39
 Albertini, Pellegrino 203
 Albrizzi, Giambattista 73
 Albrizzi, Girolamo 61
 Ali Bey, egipčanski sultan 219
 Amato, Marco 106
 Amberlingh, ubežnik, ki ga je iskala policija 140
 Amoretti, Carlo 47, 103
 Anfossi, Pasquale 137, 207
 Angeli, Francesco 203
 Angelike, Karin 107
 Antolini, Bianca Maria 36
 Arato, Franco 47
 Arbo, Alessandro 23, 24
 Argelati, Filippo 42
 Asquasciati, Francesco 163
 Asquini, Fabio 101
 Attems, Alessandro (d'Atemis) 37
 Attems, Antonio 193
 Attems, Caterina, rojena Semler (Semler) 193
 Attems, Clorinda Aurora, rojena Strassoldo 194
 Attems, Janez Nepomuk 65
 Attems, Karl Mihael 22, 24–29, 33–35, 38, 40, 67–69, 167
 Attems, Lodovico 27
 Attems, Sigismund 23, 62

Augello, Massimo M. 47

Ayme, Jean 147

B

Baconi, Francesco 208
 Baldacci, Valentino 42
 Baldissera, Caterina 16
 Baldissini, Ubaldo 38
 Baldwin II. Jeruzalemski (Baldvin Le Bourcq) 238
 Ballarino, Giovanni Battista 68
 Bandeau, Filippo de 192, 207
 Banditi, Francesco Maria 217
 Banniza von Bazan, Joseph Leonhard 43
 Baratti, Antonio 48
 Barbeyrac, Jean 34, 41
 Barbier, Frederic 21, 29, 46, 63, 69, 72
 Barbieri, Franco 50
 Barbisotti, Rita 87
 Baretto, Giuseppe 114, 157
 Bartolotti, Giovanni Nepomuceno 35
 Barzellini, Gian Giuseppe 45, 48, 63, 78, 95, 129, 190, 212, 213
 Baselli, Johannis 65
 Baselli, Paolo de 38, 198
 Bassa, Pasquale 224
 Basulco, Pietro 35
 Battisti, Carlo 65
 Bayle, Pierre 27
 Beaurain, Jean de 146
 Becagli, Vieri 71
 Becattini, Francesco 106
 Beccaria, Cesare 44, 59
 Beccaria, Roberto 105
 Begotti, Carlo 23

- Bellettini, Pierangelo 129
 Bellocchi, Ugo 17, 74, 75, 94, 106
 Ben Messaoud, Samy 162
 Benedetto iz San Fratella 221
 Benedetto Maria Maurizio, savojski
 princ in vojvoda Chablais 225
 Benedikt XIV. 27
 Benhamou, Paul 69
 Benini, Giuseppe 207
 Benini, Stella 207
 Berengo, Marino 50, 71, 106, 108
 Bergamini, Giuseppe 34
 Berger, Martha 73
 Berglund-Nilsson, Birgitta 107
 Bernardi, Carlo 130
 Berni degl'Antoni, Carlo 146
 Bernoulli, Johann 145
 Bertho Lavenir, Catherine 29, 46, 69,
 72
 Bertinalli, Giambattista de 52
 Betti, Prospero 218
 Bettini, Giacomo 208
 Bevilacqua, Telcie 67
 Bianchi, Antonio 40
 Bianchini, Marco 47
 Bianchini, Paolo 162
 Bianco, Furio 140
 Bisutto, Giambattista 90, 91, 140, 211
 Blumingen, Enrico di 119
 Boaglio, Gualtiero 18
 Boberg, Paulus Ericus 146
 Boghinz (Voghinz), Gasparo 32, 33
 Boncompagni, Ignazio Gaetano 217
 Bongie, Larry 59
 Bonnes, Giovanni 207
 Bonnes, Umberto 15
 Bonomo, Andrea Giuseppe 78
 Bontempi, Innocenzo 241
 Bortolusso, Claudia 117
 Bosetti, Gilbert 18
 Bosizio, Antonio 199
 Bosizio, Giovanni Giuseppe 139
 Bosseno, Christian Marc 72
 Bossi, Elena 207
 Bossi, Giuseppe 207
 Bouchard, Giovanni Angelo 32
 Boutier, Jean 69
 Boxadors, Juan Tomas de 217
 Bozzi, Carlo Luigi 62
 Braida, Cristina 21, 25, 33, 52, 54, 56, 57
 Braida, Lodovica 8, 103
 Bravetti, Patrizia 39
 Bressan, Marina 20, 46
 Brignoli, Giovanni Battista 118
 Bruni, Arnaldo 98, 113
 Buchelin, David 88, 95
 Bulgarelli, Sandro 18, 141
 Bulgarelli, Tullio 141
 Buoso, Raffaella 87
 Busching, Anton Friderich 189
 Bussano, Antonio 44
 Butazzi, Grazietta 88
- C**
- Caffiero, Marina 97
 Caffo, Giovanni Antonio 74
 Caizzi, Bruno 60
 Caldelari, Callisto 113, 137
 Calvani, Vincenzo 207
 Camassi, Carlo 150
 Caminer, Domenico 29, 38, 51, 72, 106,
 109
 Caminer, Elisabetta 40, 42, 50, 51, 98,
 99, 105, 144, 168
 Campana, Francesco Antonio 87
 Campitelli, Feliciano 106

- Campitelli, Filippo 106
 Cantarutti, Giulia 150
 Capecchi, Silvia 46, 47, 109
 Cappelletti, Nico 63
 Capra, Carlo 32
 Capucci, Martino 105, 121
 Caracciolo, Carlos H. 141
 Carcado, markiz 195
 Carpaccio, Antonio 118
 Casa, Gabriella 73
 Casamara, tiskar v Genovi 44
 Casanova, Giacomo 18, 19, 45, 48–50,
 66, 88, 89, 117, 128, 168, 184–187
 Casaubon, Isaac 146
 Cassese, Michele 24, 28, 72
 Castagnara Codeluppi, Manuela 36
 Castiglioni, Arturo 80
 Castronovo, Valerio 32
 Caucig, Stefano 95
 Cavaciocchi, Simonetta 79
 Cavallo, Guglielmo 46
 Cavarra, Angela Adriana 71
 Cavazza, Silvano 22, 23, 26, 46, 56, 60,
 61, 63, 64, 117
 Cella, Sergio 16
 Cergna, Maria Cristina 61
 Cerlone, Francesco 186
 Cerreti, Niccolo 214
 Chartier, Roger 46
 Chaslot, O. 50
 Chechi, Pietro 207
 Cherrier, francoski funkcionar 236
 Cheyne, George 143
 Chiara, Piero 18
 Chiari, Pietro 186
 Chierighini, Marco 120, 188
 Chigi, Sigismondo 240
 Chylinski, Raffaello 221
 Ciappelli, Giovanni 141
 Cigheri, Angelo 32
 Cipolletti, Nicola 165
 Cipriani, Giuseppe Lorenzo 54
 Claret de la Tourette, Marc Antoine
 Louis 54
 Clementschit, Valentino 135
 Cloeter, Hermine 31
 Cobenzl, Gvido 52, 66
 Codelli, Pietro Antonio 35, 52, 55, 62,
 66, 119
 Coletti, Giuseppe de 52–57, 69, 70, 74,
 79, 89, 94, 107, 108, 168
 Colla, Angelo 50
 Colloredo Mels, Giuseppe 197
 Colloredo Mels, grofje 196
 Colloredo, Carlo 197
 Columella, Lucio Giunio Moderato 103
 Colussi, Giovan Battista 194
 Comelli, Giovanni 16, 22, 23, 36, 78, 80
 Compagnoni, Giuseppe 106
 Compassi, Ferdinando 207
 Conetti di Selcio, kanonik 148
 Consiglia Napoli, Maria 48
 Cook, Malcom 108
 Corio, Marcellino 238
 Coronini Cronbeg, družina 9, 122, 203
 Coronini Cronberg, Antonio 188, 189
 Coronini Cronberg, Caterina 124
 Coronini Cronberg, Francesco Carlo
 66, 88, 95, 122, 194, 197, 198
 Coronini Cronberg, Guglielmo 16, 61, 120
 Coronini Cronberg, Pietro Antonio 67,
 119
 Coronini Cronberg, Rudolf 9, 25, 34,
 37, 38, 40, 43, 49, 53, 93–95, 104,
 117–125, 147, 169, 184, 187, 188,
 190, 199, 203, 206

- Corsini, Umberto 72
 Cortese, Nicola 129
 Cossar, Ranieri Mario 15, 23, 24, 31, 54,
 62, 67, 68, 73, 94
 Covre, Pietro 27
 Cremante, Renzo 105, 121
 Cremona, Valeria 72
 Cristiani, Andrea 105
 Cristiani, Beltrame 189
 Cristianini, Nello 19
 Crotti, Ilaria 106
 Cuaz, Marco 17, 72
 Cuffa, Giuseppe 68
 Cumar, Tomaž 29, 30, 93
 Curiel, Carlo 49, 89, 107
 Cusumano, Nicola 39
- D**
- Da Lio, Lidia 14
 Da Lysa, Gerardo 36
 Da Ponte, Lorenzo 52, 53
 Daher, šejk 231
 Damiani, Giovanni Battista 39, 40
 Darnton, Robert 8, 67, 72
 Dato, Gaetano 19
 Daumalle, Françoise 71
 De Castro, Antonio 34
 De Franceschi, Camillo 15, 35, 52,
 54, 55, 69, 70, 74, 79, 89, 94, 107, 108
 De Cillia, Antonio 22
 De Grassi, Marino 8, 11, 13, 16, 17,
 20–23, 25, 30, 32, 33, 36–38, 41, 46,
 49, 54, 66, 78, 90, 120, 139
 De Longis, Rosanna 72
 De Lugnani, Silvana 72
 De Michelis, Cesare 50, 106
 De Re, Monica 26
 De Rosa, Gabriele 26, 28
- De Rubeis, Bernardo Maria 189
 De Simone, Giuliana 14, 65, 72
 Del Basso, Giovanni Maria 36, 38
 Del Bianco Cotrozzi, Maddalena 56
 Del Negro, Piero 69, 106, 108
 Del Nel, Antonio 135
 Del Vivo, Ranieri 42, 55
 Della Bona, Giovanni Domenico 14,
 26, 34, 46, 117
 Della Pace, Carlo Maria 40, 194
 Della Pace, Ludovica 194
 Della Torre (Thurn), grof, poveljnik
 konjenice 193
 Della Torre, Francesco Annibale 69
 Della Torre, Giovanni Battista 128
 Della Torre, Giovanni Giuseppe 128
 Della Torre, Luigi 128
 Della Torre, Raimondo 128
 Delogu, Giulia 54, 55, 79
 Delpeche, francoski namestnik kapitana
 236
 Delpiano, Patrizia 27, 148
 Denina, Carlo 44
 Dhoyen, Christophe 72
 Di Giacomo, Mariagabriella 50
 Di Giusto, Eva 64
 Di Noto, Sergio 141
 Dietrichstein, Marianna 119
 Donato, Alfredo 75
 Donda, Giuseppe 135
 Dooley, Brendan 152
 Dornberg (Dorimbergher), Marianna
 194
 Dragogna, družina 61
 Du Puy, Raimondo 238
 Dunn, Samuel 145
 Dupois, francoski kapitan 235
 Durantou, Henri 59, 97

E

- Edling (Edlingen), Giuliana 194
 Edling (Edlingen), Guglielmo 200
 Edling (Edlingen), Rodolfo Giuseppe
 38, 131, 198, 199
 Eller, Johann Theodor 103
 Elzeiat, Anna Abu Gabrian (Mallem)
 219
 Evola, Niccolò Domenico 39

F

- Faccini, Gaetano 31, 32
 Fain, Daniela 17, 21, 26, 36, 37, 42, 49,
 52, 55–57
 Fanfani, Tommaso 54
 Farinelli, Patrizia 5, 19
 Fattorello, Francesco 15, 77, 78
 Faustini, Gianni 62
 Fauvel, francoski poročnik 236
 Favetti, Ignazio 68
 Favetti, Lodovico 135
 Federico II di Prussia 160, 163
 Felbinger, Johann Ignaz von 43
 Fenicio, »igralec nogometa« iz
 Pordenona 202
 Fenzo, Modesto 98
 Ferdinand III. Habsburški 188
 Ferdinand, Habsburško-Lotarinški
 nadvojvoda 114
 Ferlan, Claudio 34
 Ferrari, Stefano 150
 Ferrone, Vincenzo 59
 Feyel, Gilles 63, 105, 138
 Fichte, Johann Gottlieb 99
 Fileti Mazza, Miriam 109
 Filip Burbonski, sin Karla III.,
 španskega kralja 224, 238
 Filippi, Paola Maria 150

- Filli, Carlo 207
 Finetti, Giovanni Francesco 146
 Finkelstein, David 21
 Fistulario, Paolo 43
 Fleis, tržaški tiskar 56
 Florio, Daniele 62
 Fongarino, Giambattista 24
 Formica, Marina 97
 Fornasir, Giuseppe 22
 Fortis, Alberto 98
 Forzoni, župnik 98
 Franceschi, rimski avditor 240
 Francioni, Gianni 59
 francoska kraljica 158
 Fratnich, Francesco 207
 Frizzi, Benedetto 80
 Frolich, Erasmus 189
 Fugger, grof, polkovnik regimenta
 Buttler 196
 Fumagalli, Giuseppe 15
 Furian, Domenico 103, 149

G

- Gabriele, Mino 36
 Gaddi, Mauro 23
 Gaeta, Giuliano 75, 77, 79
 Gagliani, Vincenzo 39
 Galeazzi, Giuseppe 46
 Gallarotti, Antonella 57
 Gallici, tiskarna v Vidmu 32, 43, 78
 Garbari, Maria 62
 Gasparri, Stefano 59
 Gasperoni, Gaetano 107
 Gatz, Erwin 24
 Gavelli, Niccolò 39
 Gayot de Pitaval, Francois 42
 Gazzaniga, Giuseppe 137
 Gellini, Nicola 207

- Gerbert, Martin 100, 189
 Giacomello, Alessandro 36, 40
 Giambarba, iz prostozidarske lože 223, 224
 Gilmont, Jean-Francois 46
 Giovannelli, Federico Maria 221
 Giraud, Bernardino 242
 Giunchi, Paolo 38
 Giusti, Giacomo 146
 Goldoni, Carlo 44
 Gondron, francoski slikar 138
 Gorian, Rudj 5, 7, 8, 17, 19, 23–25, 30, 34, 36, 59, 61–65, 67, 72–75, 80, 87–89, 92, 93, 106, 114, 117, 125, 129, 131, 137, 141, 162
 Gorini Corio, Giuseppe 137
 Goriup, Agostino 35
 Gozzi, Gaspare 106
 Grande, Giovanni 221
 Granderroute, Robert 59
 Grandi, Michele 34, 35, 135, 136
 Granzotto, Orfea 39
 Grappini, Bonifacio 138
 Gravensteijn, Cora 74, 79
 Gravier, Ivone (Yves) 44
 Graziosi, Antonio 64, 77, 137
 Gregor VII. 35, 124
 Griffante, Caterina 23
 Grisellini, Francesco 68, 71, 102, 103
 Gronda, Giovanna 121
 Grossi, Arianna 17, 21, 22, 24, 25, 30–33, 35, 42, 46, 48, 49, 52–54, 56, 61, 63, 72, 73, 77, 78, 80, 90, 91, 93, 117, 136, 139, 141
 Gruber, Gabriel 200
 Guasti, Niccolo 162
 Guelmi, Girolamo 120
 Guerrieri, Angelo 109
 Guibert, torinski knjigar 44
 Guidi, Marco E. L. 47
 Guron, vitez, poveljnik v gradu S. Elmo 238
- H**
 Habsburžani, avstrijska vladarska hiša 28, 74, 114, 115, 129, 160, 161
 Heidegger, Heinrich 165
 Hell, Maximilian 103, 149, 163, 216
 Henrik Pruski, princ 156, 229
 Herberstein, Antonio Ferdinando 194
 Hochenberger, Johann Thomas 56, 80
 Hofer, Gianfranco 5, 27
 Holbach, Paul Henri Thiry d' 237
- I**
 Iancis, Paolo 11, 26, 29–33, 46, 54, 63, 93
 Infelise, Mario 21, 27, 36, 46, 48, 59, 61, 67, 69, 74, 77, 93, 99, 106, 109, 129, 152
 Innocenti, Gaspero 214
 Inzaghi, Francesco Filippo 63, 72
- J**
 Jourdan, Annie 108
 Jožef II. Habsburško-Lotarinski 8, 68, 114, 119, 128, 155, 191
- K**
 Kaiser, Giuseppe 226
 Kant, Immanuel 99
 Kappus de Pichelstein, Luigi 135
 Kappus, Giuseppe de 28, 33, 34
 Karel III. Burbonski, španski kralj 238
 Karel VI. Habsburški 23
 Karel XII. Švedski 113
 Karim Khan 110

- Katarina II., ruska vladarica 155
 Kauniz, Giuseppe di 228
 Kern, Giacomo 32
 Kern, Giovanni 33
 Klein, Louis-Geofroi 145
 Klemen XII. 224
 Klemen XIV. 96, 162, 163, 240, 242
 Kociančič, Stefan 26, 64
 Koepfel, Philippe 162
 Korge, Johann Erdmann 100
 Korpff, Giacomo 26
 Kralj, Franc 24
 Kuumer, Giovanni 207
- L**
- Labrosse, Claude 59, 82
 Laeven, Augustinus Hubertus 121
 Lagusius, Giovanni Giorgio 98
 Lamberg, Franc Adam 118, 124, 131, 137, 187, 192, 194, 198, 206
 Lamberg, grofica, žena Franca Adama 187
 Lami, Giovanni 47
 Lamontaigne, Francois de 215
 Lanaro, Maddalena 23
 Landi, Sandro 48
 Landolfi, Gerolamo 163
 Lang, Helmut W. 73, 104
 Lansdall-Welfare, Thomas 19
 Lantieri, Antonio 194
 Lanze, iz prostozidarske lože 224
 Lavandier, Jean Pierre 28
 Lazzaroni, Giammaria 39
 Lechner, Joseph Moritz 43
 Leclerc, Georges-Louis 100
 Leeflang, Marco 11, 89, 123
 Lenci, Marco 157
 Leonardis, Giuseppe 48
- Leoni, Nicola 100
 Leopold II. Habsburško-Lotarinški 114, 120, 125, 130, 188
 Lesizza Budin, Chiara 13, 56
 Levi, Giovanni 59
 Liceto, Fortunio 188
 Linneo, Carlo (Carl von Linne) 43
 Liruti, Giangiuseppe 32
 Lizen, Matteo 139
 Lobkowitz, Georg Christian von 189
 Lobkowitz, Joseph Maria 228
 Locatelli, Vincenzo 132
 Locke, John 44
 Loi, Domenico 135
 Lovato, Italo 33, 65
 Luca, Ignaz de 147
 Lucci, Antonio 221
 Luccichenti, Furio 18, 19, 90
 Luchese, Giuseppe 207
 Luseroni, Giovanni 72
 Luzzato, Daniele 26
- M**
- Madigner, Mirabelle 69
 Madko, Giovanni Federico 34
 Maini, Luigi 117
 Mairesse, Francesco Antonio 44
 Maksimilijan Habsburško-Lotarinški 114, 154, 225
 Malni Pascoletti, Maddalena 33
 Malvolti, Francesco Maria 37
 Manini, Lorenzo 87
 Mannarino, Gaetano 238
 Mansuino, Carlo 94
 Manzini, Guido 13, 15, 16, 33, 52, 56
 Marasso, Laura 61
 Marchesini, Daniele 132
 Marco iz Gorice, kapucin 203

- Marelli, Giuseppe 103
 Marija Antoinetta Habsburško-Lotarinška 158
 Marija Kristina Habsburško-Lotarinška 226
 Marija Terezija Habsburška 8, 13, 28, 46, 68, 119–121, 128, 139, 147, 155, 160, 191
 Marin, Brigitte 69
 Marini, Paola 27
 Marinig, Giovanni 33
 Mariotti, Annibale 147
 Marno, Ignazio 205
 Marr, Bernhard 66, 88, 123
 Martina, Alessandra 24, 26
 Marusig, Giovanni Maria 60–62, 67, 75
 Marušič, Branko 19
 Marzi, Domenico 145
 Masi, Giovanni Tommaso 44
 Maskelyne, Nevil 129
 Matteini, Nevio 152
 Mayer, kirurg na napoletanskem dvoru 224
 McLeery, Alistair 21
 McCusker, John J. 74, 79
 Medri, Sante 106
 Mellinato, Giuseppe 33
 Mena, Fabrizio 113
 Meneghini, Giuseppe 140, 142, 209, 211
 Mercier-Faivre, Anne Marie 156, 158
 Metastasio, Pietro 44
 Metzger, Johann Daniel 145
 Michelazzi, Agostino 35, 136, 207
 Michelitek, Melchior 26
 Migazzi, Cristoforo 226
 Millanich, Giuseppe 207
 Miller, Philip 103
 Milocco, Benedetto 41
 Miotti, Pietro 35
 Molesti, Romano 71
 Moll, Christian Hieronimus 79
 Molmenti, Pompeo 45, 48–50, 66, 107
 Moltini, Domenico 207
 Moltini, Maddalena 207
 Monsagrati, Giuseppe 97
 Montagu, John, lord Sandwich 111
 Monticoli, Niccolo 190
 Montmorency, družina 195
 Morandini, Lorenzo 139, 149
 Morato, Erica 47
 Morelli Timpanaro, Maria Augusta 47, 59, 98, 106, 109, 113, 129
 Morelli, Carlo 14, 35, 45–48, 51, 55, 56, 104, 117, 124, 128
 Morello, Carlo G. 150
 Morgan, John 103
 Moro, Pierandrea 59
 Moroni, Gabriele 53
 Morpurgo, Elia 56
 Motta, Gaetano 32, 146
 Moureau, Francois 59, 66, 67
 Mozart, Wolfgang Amadeus 53
 Muratori, Lodovico Antonio 41
 Murero, tiskarna v Vidmu 24, 31, 56
 Murialdi, Paolo 159
 Musnig, Antonio 114, 145
- N**
- Naida, Pietro 26, 32
 Naro, Francesco 218
 Nasimbene, »igralec nogometa« iz Maniaga 202
 Nasulin, Antonio 68
 Natolini, Giovanni Battista 22
 Nazzi, Gianni 18

Niccolai, Alfonso 44
 Nicoletti, Giuseppe 47
 Nider, Valentina 141
 Nodari, Francesca 36
 Nostitz, Friedrich Moritz 197

O

Orgeas, torinski knjigar 44
 Orsi, Giuseppe Agostino 38–40, 49
 Orsini di Rosenberg, Francesco 119, 192
 Ottolini, Angelo 106
 Ozbot, Fiorenza 20
 Ozinger, Anton 24
 Ožbot, Martina 19

P

Pagani, Anton Giuseppe 98
 Pagliarini, rimska tiskarna 39
 Pagnini, Cesare 8, 16, 23, 31, 48, 74, 75,
 77, 79, 80, 90, 94
 Paisiello, Giovanni 137, 207
 Pala, »igravec nogometa« iz S. Daniela
 202
 Paladini, Filippo Maria 68
 Palafox, Juan de 220
 Palazzi, Vincenzo 68
 Pallante, Gennaio 224
 Palma, Francesco Carlo 120
 Palmerini Gellini, Cattarina 207
 Paoli, Marco 99, 125
 Parenti, Marino 48
 Parini, Giuseppe 113
 Parrini Cantini, Elena 56
 Pasquali, Giambattista 41
 Pasta, Renato 27, 39, 46, 48, 109
 Pasticier, Xavier 73
 Pastres, Paolo 23
 Patuna, Bartolomeo 213

Pauletti, Giuseppe Francesco 27, 62
 Pavel I., ruski car 156
 Pavel od Križa 217
 Pavini, Luigi 62
 Pecile, videmska tiskarna 33
 Pellegrini, Rienzo 61, 67, 118
 Pelli Bencivenni, Giuseppe 47, 48, 88,
 108, 109
 Perini, Federico Augusto 15
 Perini, Sergio 69, 75
 Pertoldeo, Giuseppe 36
 Peter Leopold Habsburško-Lotarinški,
 toskanski nadvojvoda, gl. Leopold II.
 114, 120, 125, 130, 188
 Petit, Nicolas 25
 Petrarca, Francesco 36
 Petrella, Giancarlo 43
 Petrizz, Antonio 24
 Petrucci, Francesco 187
 Petrucciani, Alberto 43
 Pettoello, Alberta 36
 Piaroni, Antonio 98, 214
 Piaroni, Teresa 214
 Pica, Francesco 100
 Piccardi, Aldrago Antonio 200
 Piccinini, iz prostozidarske lože 224
 Piccoli, Ascanio 139
 Pij VI. (Gian Angelo Braschi) 162, 163,
 166, 241
 Pillon, Lucia 61
 Piquini, oče, razlagalec pisem Sv. Pavla
 44
 Pirol, učitelj francoščine 224
 Pitteri, Francesco 34
 Pivati, Gianfrancesco 190
 Pizzamiglio, Gilberto 93
 Pizzocaro, Alice 87
 Plossi, Mariagrazia 73

Polini, Giuseppe 198
 Pollio, Joseph 49, 89
 Pometelli, Bernardo 39
 Pompeati, Domenico 42
 Popkin, Jeremy D. 73, 106
 Porcedda, Donatella 46, 48
 Porsile, Serafino 39
 Postigliola, Alberto 17, 47, 59
 Potenziani, Giovanni 240
 Pozzo, Riccardo 99
 Prandi, Alfonso 39
 Preto, Paolo 50, 71
 Prion, Caterina 114
 Prividali, Antonio 45, 107
 Prividali, Paolo 207
 Pufendorf, Samuel 27, 34, 146

Q

Querini, Tommaso 38
 Quilici, Piccarda 66
 Quinzi, Alessandro 20

R

Rabatta, družina 195
 Rabatta, Gian Antonio 195
 Rabatta, Michele 197
 Radakowsky, Franz 104
 Radieuzig, Antonio 201
 Radieucig, Paolo 198
 Rao, Anna Maria 46
 Rapetti, Andrea 39
 Rasp, Lorenz von 200
 Ratti, Carlo Giuseppe 44
 Rebellato, Elisa 27
 Reimarus, Johann A. H. 99
 Repnin, Nikolai Vasilyevich 228, 229
 Retat, Pierre 59, 63, 72, 82, 97, 138, 162
 Reycends (bratje), torinski knjigarji 44

Reynaud, Denis 128, 158
 Reyss, Giacomo 35, 63, 64, 65, 135
 Rezzonico, Abbondio 102
 Ricci, Giuseppe 145
 Ricci, Lorenzo 94, 163, 241
 Ricorda, Ricciarda 106
 Ricuperati, Giuseppe 8, 15, 32, 47, 50, 71, 87, 103, 108, 113, 129
 Rith di Colenberg, Biagio 23
 Rives Childs, James 49, 50, 89
 Roche, Daniel 8, 59, 72, 88
 Rohan, Emanuele de 158, 238
 Romani, Carlo de 199
 Romano, Antonella 69
 Ronconi, Amato 221
 Roncoroni, Federico 18
 Rosalino, Franz de Paula 104
 Rosman, Francesco 120, 188
 Rossi, Alessandro de 118
 Rossi, Lauro 72
 Rousseau, Jean-Jacques 27
 Roversi, Giancarlo 127, 129
 Rozier, Jean Baptiste Francois 144
 Rozzo, Ugo 20, 22, 24, 36, 40, 64
 Rudio, družina 90
 Rudio, Ercole de 210, 211, 140
 Rudio, Ercole Luigi de 135
 Rudio, Luigi de 210
 RURale, Flavio 64

S

Saccardo, Rosanna 50, 62, 64, 71, 73, 106
 Sadeq Khan 110
 Sama, Catherine M. 50
 Sandwich, angleški minister vojne mornarice, gl. Montagu John, lord Sandwich 111

- Santi Liccioli, Giovanni 214
 Sauli, Giuseppe 207
 Sauli, Vincenzo 137
 Savio, Francesco 37
 Savioni, Pietro 42
 Scionico, Adamo 44
 Scola, Giovanni 98
 Scottoni, Giovanni Francesco 77
 Seidler, Andrea 104
 Seidler, Wolfram 104
 Seite, Yannick 108
 Seitz, Giambattista 57
 Sembler (Semler), baron 199
 Seratti, Francesco 125
 Serra, Francesca 47, 88
 Sersale, Antonio 222
 Sgard, Jean 50, 89
 Signorotto, Gianvittorio 152
 Simiand, Guillaume 19
 Simonetto, Michele 19
 Sirugo, Alessandra 20
 Sister, Martino 68
 Sizzo, Cristoforo 153, 225
 Smeth, Didericus de 146
 Soave, Francesco 103
 Sofija Doroteja Wurttemberg 156
 Soprani, Raffaello 44
 Spessot, Francesco 33
 Stamprech, Franz 73
 Stasi, Alessio 37, 104, 117, 120
 Stecchi, Filippo 42, 55, 69, 125, 137
 Stouraiti, Anastasia 61
 Strassoldo (Strasoldo), Giulio Antonio 194
 Strassoldo (Strasoldo), Vincenzo 198
 Strassoldo, Marzio 56, 72
 Stuard, grof, major regimenta 196, 200
 Succi, Dario 36, 48
 Szymonowic, Szymon 146
- Š**
 Šerbelj, Ferdinand 61
- T**
 Tabacco, Domenico 39
 Tacco, barone di 203
 Talianutti, Michele 140
 Tartarotti, Girolamo 41
 Tassin, Ferruccio 61
 Tavano, Luigi 26, 63, 126
 Tavoni, Maria Gioia 19, 25
 Telli, Maurizio 68
 Termini, Antonio 90, 91, 140, 141, 184, 209, 211
 Terzi, baron, polkovnik regimenta Buttler 196, 201
 Tess, Rossella 40
 Thomas, Chantal 128, 154
 Thunn, Pietro Michele 225
 Tommasello, Bruna M. 109
 Tommasini, Giacomo 21, 25, 33, 52, 57, 78, 94
 Tommasini, Giuseppe 16, 21, 25, 33, 52, 57, 139
 Tommasini, tiskarska družina 21, 30, 32, 33, 36, 51–57, 72, 77, 79, 134, 135, 147, 167
 Tonutto, Alessandro 78
 Torcellan, Gianfranco 15, 50, 71
 Torres, Emanuele de 62, 70
 Torres, Giovanni 197
 Tortarolo, Edoardo 59
 Tott, Francois de 230
 Trampus, Antonio 5, 8, 10, 11, 19, 23, 31, 33, 45, 48, 49, 54, 55, 64, 66, 68, 71, 79, 80, 90, 94, 162

Trampus, Pietro 140, 209
 Trattner, Johann Thomas von 31, 38, 43,
 75, 77, 79, 80, 104, 120, 188, 189, 212
 Tropper, Peter G. 24
 Tuni, Giambattista 73
 Turbet-Delof, Guy 157
 Turchi, Marianna 207
 Turra, Antonio 98
 Turrini, Antonio 23

U

Unfer Lukoschik, Rita 50, 150
 Urbani, Paola 75
 Urbanitsch, Peter 18

V

Valenti Gonzaga, Luigi 217
 Valentinelli, Giuseppe 14
 Valerj (Valeri), Caterina, Valerijeva žena
 41
 Valerj (Valeri), Valerio de 17, 37, 40, 57,
 73
 Valle, Alvise 100
 Valoghini (Valughini), Giuseppe 138
 Valvasense, Pietro 42
 Van Ghelen, Johann 74, 147
 Varson (Varon), Leandro 130
 Vattolo, Ognibene 39
 Venel, Gabriel-Francois 101
 Venier, Antonio 28, 29, 31, 32, 33
 Venier, Antonio (17. stoletje) 23
 Venier, Giacomo 32, 33
 Venturelli, Aldo 150
 Venturi, Franco 8, 36, 47, 50, 71, 87,
 103, 106, 108, 155, 159, 162
 Venuti, Carlo 14, 15, 16
 Vercillo, Oslavia 97
 Verri, Pietro 44, 146

Vetrih, Joško 24
 Villa, Angelo Teodoro 42
 Virgilio, Marone Publio 139
 Visceglia, Maria Antonietta 152
 Vitali, Carlo 138
 Vivanti, Corrado 50
 Viviani, Pietro Gaetano 44
 Volpato, Simone 14, 24, 61
 Voltaire 27, 41, 59, 89, 138
 Vovelle, Michel 72
 Vrečar, Marija 72

W

Wacha, Georg 74
 Wage, tržaški tiskar 56
 Wahl, Elisabeth 59
 Wandruszka, Adam 18
 Waquet, Françoise 25
 Werdenberg, družina 190
 Werdenberg, Giovanni Battista 124
 Wieland, Christoph Martin 146
 Wildman, Daniel 103
 Wilke, Carlo 103
 Winckowitz, Francesco Maria 31, 32,
 89
 Wittman, Reinhard 46

X

Ximenes de Texada, Francesco 238

Z

Zaccaria, Francesco Antonio 104, 189,
 190
 Zanardi, Mario 36
 Zanetti, Pietro 148
 Zangretti, Vincenzo 145
 Zannini, Andrea 23
 Zanotti, Francesco Maria 129, 213

Zanpieri, Teresa 207
Zappala, Antonio 73
Zatta, Antonio 36, 37, 72, 189
Zenti, Domenico Antonio 145
Zentz, Joseph 31
Ziliotto, Baccio 52, 53
Zinzendorf, Karl von 66
Zois, Sigmund 66
Zoppolatti, Giuseppe Lelio 196
Zorzi, Renzo 69
Zotta, lastnik apoteke 138, 208

Ž

Žigon, Tanja 5, 18

